ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

sekce ekonomicko-právní

ÚSTAV PRÁVA

KABINET DĚJIN STÁTU A PRÁVA V ČSR

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE

II

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Vědečtí redaktoři Dr Jaroslav Houser a Dr Jiří Kejř

Recensoval člen korespondent ČSAV univ. prof. Dr Václav Vaněček

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE

II

PRAHA 1956

NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

Knihovna právnické fakulty

UNIVERZITA KARLOVA
KNIHOVNA PRÁVNICKÉ FAKULTY
Znač.: 7812/2/a
Inv. č.: 4287/75

I. DĚJINY STÁTU A PRÁVA V ČSR

A. OBDOBÍ KAPITALISMU

K POČÁTKŮM HORNICKÉHO POJIŠTĚNÍ ZA KAPITALISMU V ČESKÝCH ZEMÍCH

Jaroslav Houser

Hornické pojištění je historicky nejstarším odvětvím sociálního pojištění. Jeho prvopočátky můžeme sledovat již hluboko ve feudalismu. Práce horníků pod zemí od prvních dnů důlní těžby byla prací v kolektivu a v neustálém nebezpečí života. Ze společné práce a nebezpečí vzešlo vědomí hornické solidarity. Horníci se snažili zprvu vlastními silami a z vlastních prostředků zabezpečit druh druhu aspoň to nejnutnější pro případ úrazu a podpořit pozůstalé v případě ztráty horníkova života.

V epoše kapitalismu je výstavba sociálního pojištění, tedy také pojištění hornického, ústupkem vládnoucí třídy-buržoasie, třídě vykořisťované-proletariátu. Tyto ústupky mají formu sociálních reforem, za jejichž cenu se snaží buržoasie udržeti své třídní panství.

Lenin charakterisoval reformu takto: »Reforma je ústupek, který dělají vládnoucí třídy, aby zdržely, oslabily nebo zastřely revoluční boj, aby roztříštily sílu a energii revolučních tříd, zatemnily jejich vědomí atd.«[1]

Jako všechno buržoasní zákonodárství o práci, tak také sociální pojištění má za účel rozšířit mezi méně uvědomělými dělníky klamné iluse o tom, že existuje za kapitalismu možnost soustavného zvyšování životní úrovně pracujících a odvésti je tak od revolučního boje.[2] Propagátory těchto ilusí jsou pravicoví socialisté, kteří se snažili, a v kapitalistických zemích se snaží ještě dosud, oklamat dělnictvo tvrzením, že sociální reformy, na něž je buržoasie ochotna přistoupit vždy jen pod tlakem pracujících mas, jsou etapami postupného vývoje buržoasní společnosti k so-

---

[1] Lenin V. I., »Spisy« (rus.), Moskva 1950, sv. XI, str. 63.

[2] Že pravicoví socialisté chtěli sociálním pojištěním pomoci kapitalistům stabilisovat buržoasní stát, je patrno z výroku, který učinil v parlamentě Winter jako zpravodaj

cialismu. Celá jejich theorie t. zv. sociální politiky vychází z této základní myšlenky.

Ve skutečnosti však sociální vymoženosti za kapitalismu, kterých dosáhlo dělnictvo svým bojem, jsou velmi vratké. Jakmile dělnictvo ve svém boji polevi, snaží se totiž buržoasie vždy sociální ústupky odbourat. Také tuto tendenci můžeme sledovat ve vývoji sociálního pojištění vůbec a hornického pojištění zvláště.

Protože instituce hornického pojištění stejně jako většina institucí buržoasního zákonodárství o práci je třídním ústupkem buržoasie — sociální reformou, je nutno se zabývat otázkou, jaké stanovisko je třeba k ní zaujmout, t. j., jaké stanovisko k ní musí zaujmout revoluční strana dělnické třídy.

Revoluční marxismus nemá k sociálním, právě tak jako k politickým reformám stanovisko zásadně odmítavé. Revoluční marxismus pohlíží na reformy jako na sekundární produkt revolučního boje dělnické třídy. Stalin řekl v této souvislosti: »... reforma je vedlejší produkt revoluce. Proto reforma pri revoluční taktice, v podmínkách existence buržoasní moci, přirozeně se převrací v nástroj rozložení této moci, v nástroj upevnění revoluce, v opěrný bod pro další rozvoj revolučního hnutí.«[3]

Revoluční boj dělnictva za dobytí politické moci, vyvlastnění výrobních prostředků a budování socialismu, to je cíl hlavní. Sociální a politické reformy na této cestě mohou být vhodným prostředkem a posilou revolučního boje, mohou upevnit dělnickou solidaritu a třídní sebevědomí dělnictva po dosažení dílčího úspěchu a mohou též vytvářet objektivní předpoklady pro vystupňování revolučního boje. Nikdy však dělnictvo nesmí propadnout reformistickým ilusím o samospasitelnosti a samoúčelnosti ústupků a reforem. Platí tu Stalinova slova: »Nechce-li se tedy někdo v politice dostat na scestí, musí být revolucionářem, a nikoli reformistou.«[4]

S tohoto třídního hlediska musíme také hodnotit právní předpisy, které u nás upravovaly instituci hornického pojištění v epoše kapitalismu. Pro toto hodnocení jsou nám východiskem Leninovy these o sociálním pojištění, přednesené na všeruské konferenci bolševiků v Praze r. 1912. Lenin tehdy uvedl:

»Nejlepší formou pojištění dělníků je jejich státní pojištění, vybudo-

---

osnovy zákona o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. Řekl tehdy: »Až naše pojišťovací projekty budou uskutečněny v plném rozsahu, bude skoro všechno obyvatelstvo už se zřetelem k pojišťovacím dávkám interesováno na budoucnosti státu. Člověk, který dlouholetými oběťmi příspěvkovými nabyl naděje na důchod po dobu nezpůsobilosti výdělečné, nedá těchto nadějí tak snadno všanc, neohrozí tak snadno vývoje státu, neboť uvažuje, že už může ztratiti více než své okovy.« (Z řeči Dr L. Wintera v posl. sn. NS 16. IX. 1924, t. z. sch. 286, str. 1447.)

[3] Stalin J. V., »Otázky leninismu«, Praha 1948, str. 67.

[4] Tamtéž, str. 521.

vané na následujících základech: a) musí zajišťovat dělníky ve všech případech ztráty jejich pracovní schopnosti (úraz, nemoc, stáří, invalidita; u dělnic kromě toho těhotenství a porod; náhrada vdovám a sirotkům po smrti živitele), nebo v případě ztráty výdělku při nezaměstnanosti; b) pojištění musí zahrnovat všechny osoby v námezdním poměru a jejich rodiny; c) všichni pojištění mají dostat náhradu podle zásady krytí plného výdělku, při čemž všechny pojišťovací příspěvky mají jíti k tíži podnikatelů a státu; d) všechny druhy pojištění mají řídit jednotné pojišťovací organisace, zřízené podle územního typu a na zásadách samosprávy pojištěnců.«[5]

To jsou všechno požadavky, za které dělnická třída za kapitalismu bojovala. Jsou to však požadavky, které ovšem buržoasní stát nikdy zcela nesplnil. Jednotlivé sociálně pojišťovací zákony byly výrazem vzájemného poměru třídních sil — poměru mezi proletariátem a buržoasií a výsledkem jejich třídního boje. Záleželo vždy na konkretní historické situaci, v jakém rozsahu byla buržoasie přinucena rozhodným a důsledným bojem dělnické třídy ustoupit na poli sociálního pojištění a splniti z větší či z menší části požadavky dělnictva formulované Leninem.

Z těchto důvodů se všechny buržoasní sociálně pojišťovací zákony vyznačují, posuzujeme-li je podle Leninových thesí, ve větší či menší míře zásadními nedostatky, jež jsou typické pro třídní charakter buržoasního zákonodárství na poli sociálního pojištění.

Učení o třídní povaze sociální reformy a leninské these o sociálním pojištění za kapitalismu jsou ideologickou základnou také pro rozbor právních předpisů o hornickém pojištění za kapitalismu v první fázi jeho vývoje, t. j. za éry rakouské.[6]

Hornická bratrstva byla tradičními hornickými organisacemi. Byla to sdružení horníků po vzoru cechovních organisací, běžných za feudalismu, s vlastní samosprávou a s vlastním horním řádem bratrstva. Bratrstvem volený výbor, složený z bratrských starších či starostů, spravoval bratrské jmění — bratrskou pokladnu a jiné záležitosti na základě stanov a řádu bratrstva. Z bratrské pokladny byly vypláceny zapůjčky a podpory nemocným, chudým, přestárlým nebo invalidním horníkům, jakož i jejich vdovám a sirotkům (provise).[7] Jmění bratrských pokladen bylo

---

[5] Lenin V. I., »Spisy« (rus.), Moskva 1950, sv. XVII, str. 427.

[6] V Kabinetu dějin státu a práva ČSR při ČSAV se připravuje větší studie o vývoji hornického pojištění u nás až do květnové revoluce r. 1945. Marxisticky tato otázka dosud zpracována nebyla. Ze starších prací, které se omezují na rakouskou éru, je možno uvést: Menzel Adolf, »Die Arbeiterversicherung nach österreichischem Rechte«, Leipzig 1893, Brügel Ludwig, »Soziale Gesetzgebung in Österreich vom 1848 bis 1918«, Wien u. Leipzig 1919 a Winter Lev »Dělnické zákonodárství rakouské«, »Česká politika« IV, Praha 1911.

[7] Beer Aug., »Bratrstvo horní«, »Bratrstva horního řád« a »Bratrská pokladnice« v Riegrově Slovníku naučném, Praha 1860, díl I, str. 874 a 875.

získáváno z pravidelných příspěvků členů, které byly sráženy ze mzdy.[8]

Podpora členů v nouzi a nemoci byla jedním z hlavních účelů hornických bratrstev. Tento účel převládal při zřízení havířského cechu v Kutné Hoře r. 1443. Havíři se tehdy domáhali zřízení cechu zejména proto, aby mohli podporovat chudé a aby se na nemocné nežebralo jako dosud u kostela pro jejich tovaryšskou hanbu.[9] Podobné cechy existovaly též jinde, na př. ve Stříbře začátkem 16. stol.[10] V Banské Bystrici zorganisoval bratrskou pokladnu již r. 1496 Jan Thurzo.[11] Je také několik zpráv o výši hornických příspěvků na podpůrné účely. Tak na př. dělníkům v Kutné Hoře se od starodávna »z lůnu« (mzdy) tovaryšského odnímal příspěvek »popěněžný pro opatření v nemoci«, a to tři malé peníze. Příspěvky se zapisovaly do register.[12] V Banské Bystrici se strhovaly hornímům koncem 15. století ve prospěch bratrské pokladny 2 denáry z týdenní mzdy.[13] Ve slezských dolech činily tyto příspěvky v 16. stol. 2 haléře z každého zlatého mzdy.[14]

Při hornické vzpouře v Banské Bystrici r. 1529 oloupila feudální vrchnost horníky o jmění bratrské pokladny. Tehdejší uherský palatin Štěpán Verböczy zkonfiskoval bratrskou pokladnu, v níž bylo 1070 zl., které představovaly 1200 týdenních hornických mezd. Proto banskobystričtí horníci odmítali později platit příspěvky do bratrské pokladny, protože se obávali, že je páni opět o jejich peníze oloupí.[15]

V 16. stol., zřejmě pod tlakem horníků, bylo v Čechách uloženo za-

---

[8] Welzsäcker Wilhelm, Sächsisches Bergrecht in Böhmen«, Reichenberg 1929, str. 226 a 227.

[9] »Když sú havéři cechu neměli a na ně, když se který chudý z nich roznemohl, žebrávali u kostela, tehda sebravše se i vydali z sebe starší některé havéře, aby vstúpili před pány na rathúz do rady a prosili pánův, aby jim toho ráčili příti, aby také cech měli jako jiná řemesla v obci mají kladúce toho příčiny tyto, pro které toho žádají a prosí: Nejprvní příčinu toho položivše, aby také k chvále boží a obci ke cti i svému řemeslu více i jiné potřeby do kostela mohli a měli nač jednati a kupovati.

Druhé: aby měli z čeho chudým pro jméno boží udělíti. Třetí proto, jestliže na kteréhо z nich Pán Bůh dopustí nemoc, aby jemu z toho pomáhali a žebrati na něho nedopustili pro svú i budúcích svých tovaryšův hanbu a pro ustrkání, když by se který z své nemoci zhojil, aby mu tú almužnú nebylo oči vystrkáno k jeho i jiných havéřův hanbě a aby o to svárův a rozbrojův nebývalo...« (Fiala Jan »Havířský pořádek v Kutné Hoře« v »Kutnohorských příspěvcích k dějinám vzdělanosti české«, XI. řada, 1. sešit, str. 1.) Srovnej též Winter Zikmund, »Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století«, Praha 1906, str. 590 a 598.

[10] Winter Zikmund, »Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století«, Praha 1906, str. 590.

[11] Ratkoš Peter, »Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku«, Bratislava 1951, str. 40.

[12] Winter Zikmund, »Český průmysl a obchod v XVI. věku«, Praha 1913, str. 382.

[13] Ratkoš Peter, »Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku«, Bratislava 1951, str. 40 a 41.

[14] Zycha Adolf, »Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau«, Berlin 1900, sv. I, str. 309.

[15] Ratkoš Peter, »Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku«, Bratislava 1951, str. 41 a 42.

městnavatelům platit t. zv. peníze na lékaře a také vyplácet horníkům mzdu 4 nebo 8 týdnů, přišel-li horník při práci v dolech k úrazu.[16] Tak břemeno jakéhosi úrazového pojištění bylo přeneseno na zaměstnavatele a prostředků hornických organisací bylo použito k výplatě podpor v případě invalidity.[17] Na podpory horníkům a na náboženské účely byly krom toho určeny ještě dva fondy. Do jednoho z nich plynul výnos ze 2 kuksů a do druhého přispívali horníci podle jednotlivých jam (nejdříve ½ groše týdně a později 7 grošů za čtvrtletí).[18]

Takové byly začátky hornického pojištění. Velký význam důlní těžby pro rozvíjející se kapitalistickou výrobu a s tím související význam horníků, kteří již v době předmonopolního kapitalismu tvořili u nás významnou složku proletariátu, vynutil si při kodifikaci horního práva (zákon č. 146/1854 ř. z.) úpravu bratrských pokladen. Ty měly být zřizovány obligatorně podle jednotných předpisů, platících pro celou rakousko-uherskou monarchii, protože horní zákon platil také v Uhrách. Na Slovensku zůstal dokonce právní stav z r. 1854 beze změny až do nové úpravy bratrských pokladen v předmnichovské republice r. 1922, protože úprava hornického pojištění z roku 1889 a její novely z let 1891 a 1892 v Uhrách neplatily.

Úprava hornického pojištění z r. 1854 nebyla ovšem důkazem dobrého srdce kapitalistů a humanity rakouského státu. Hrozný osud přestárlých a invalidních horníků a jejich rodin jitřil hornické masy, a to naplňovalo důlní kapitalisty obavami. Nutno přitom vzíti také v úvahu okolnost, že rakouský stát zřízením bratrských pokladen převalil břemeno zaopatření práce neschopných horníků s domovských obcí (jejichž péče byla ovšem stejně nedostatečná) na bratrské pokladny, které byly udržovány přímo příspěvky horníků. Z obecních chudých stali se tak chudí bratrských pokladen.

Zákon z r. 1854 uložil majitelům dolů, aby zřídili ve svém podniku bratrskou pokladnu, anebo aby se se souhlasem horního úřadu spojili s jinými majiteli dolů za účelem zřízení této pokladny (§ 210). (V zákoně však není ustanovení o tom, že bratrská pokladna by mohla být zřízena z úřední moci, kdyby těžaři svou povinnost nesplnili.)[19] Zákon tedy vy-

---

[16] »Und so ein Arbeiter in der Gruben, oder an anderer der Gewerken arbeit, an gliedmassen, arm, oder beyn brechen, oder der gleichen fellen schaden nimmet, So sol demselben vo der Zechen, ob die fündig were, acht wochen das lohn, und das artzgeld volgen, Aber auf andern Zechen, die da nicht fündig, sondern mit zupuss gebawet werden, die sollen dem Arbeiter vier wochen sein lohn, und das artzgeld entrichten.« (Čl. 85, díl II, Jáchymovského horního řádu z r. 1548, publikováno ve sbírce Smidta F. A. »Sammlung der Berggesetze des Königreiches Böhmen, der Markgrafschaft Mähren und des Herzogtums Schlesien«, Vídeň 1832, II. díl, str. 84.)

[17] Zycha Adolf, »Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau«, Berlin 1900, sv. I, str. 310.

[18] Tamtéž, str. 310 a 311.

[19] Menzel Adolf, »Die Arbeiterversicherung nach österreichischem Rechte«, Leipzig 1893, str. 17.

cházel při jejich zřizování ze zásady obligatornosti instituce bratrských pokladen a ingerence státních orgánů — horních úřadů. Současně bylo zavedeno nucené členství horníků u bratrských pokladen. Každý horník nebo dozorce byl povinen státi se členem bratrské pokladny podniku, kde byl zaměstnán a platit pevně stanovený příspěvek (§ 211).

Zákon však měl veliké nedostatky, z nichž je patrný jeho protiděl-nický ráz.

Především byl velmi rámcový a základní ustanovení měly obsahovat teprve stanovy, které umožňovaly důlním kapitalistům budovat bratrské pokladny nejednotně a v neprospěch horníků (§§ 212—213). Protože rozmístění bratrských pokladen nebylo určeno zákonem, často se stávalo, že byly zakládány jen pro nepatrný počet horníků. Tyto malé bratrské pokladny nemohly ani řádně bilancovat, o vyrovnávání pojišťovacího risika ani nemluvě.

Zákon mluvil sice o hornickém výboru, voleném zaměstnanci podniku, který se měl podílet na vypracování stanov bratrské pokladny (§ 212), o právech tohoto výboru a o jeho působnosti při správě jmění bratrské pokladny nebylo však v zákoně ani slova. To vše bylo ponecháno stanovám (§ 213, písm. f). Tak se stalo, že rozhodující vliv v bratrských pokladnách měli důlní kapitalisté,[20] kteří měli rozhodující slovo při vypracování stanov. Také otázka úhrady pojišťovacích nákladů byla ponechána stanovám (§ 213, písm. b). Ty upravily hornické příspěvky tak, že byly strhovány v procentech za každou vydělanou zlatku hornické mzdy. Náklady pojištění nesli zcela horníci ze svých hladových mezd. Důlní kapitalisté žádných finančních povinností vůči bratrským pokladnám neměli; mohli jen, chtěli-li, dobrovolně přispívat.

Také pojišťovací dávky měly být upraveny stanovami (§ 213, písm. c a d). V praxi, při vlivu důlních kapitalistů na správu bratrských pokladen, byla úprava dávek ponechána jejich libovůli. Tak se stávalo, že horník po 33letém členství měl nárok na provisi, která odpovídala třetině průměrné hornické mzdy. Pro vyměření provise byla určena v některých stanovách horní hranice, u důlního dozorce a mistra 50 zl. a u horníka 30 zl. ročně.

Nejhorší ovšem bylo, že horník, který vystoupil ze zaměstnání v důlním podniku, kde byl dosud zaměstnán, anebo byl z práce propuštěn, ztrácel veškeré nároky vůči bratrské pokladně. Nechtěl-li ztratit své nároky, byl nucen zůstat v zaměstnání u důlního podniku třeba za nejnepříznivějších pracovních podmínek. Byl tak k podniku fakticky připou-

---

[20] To doznala i důvodová zpráva k návrhu pozdějšího zákona o bratrských pokladnách z r. 1889. Uvádí se v ní: »Hiezu kommt noch, dass die zur Verwaltung der Bruderlade berufenen Ausschüsse nicht immer die zur Wahrung der Interessen der Bruderlade notwendige Unabhängigkeit und Selbständigkeit besitzen.« (Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten«, X. Session, 1887, Nr. 300, St. 22.)

tán a byl vydán bezostyšnému kapitalistickému vykořisťování. Bratrské pokladny tak omezovaly osobní svobodu horníků.[21]

Obraz hornického pojištění podle zákona z r. 1854 podává teprve rozbor stanov jednotlivých bratrských pokladen, neboť všeobecný horní zákon obsahoval jen ustanovení velmi rámcová. Typické jsou stanovy bratrské jednoty na hutích Vojtěšských v Kladně z r. 1888, tedy ještě před vydáním nového zákona z r. 1889.[22] (Stanovy byly do r. 1888 několikrát měněny.)

Aktivním členem mohl se státi »do stálé práce přijatý služebník, dozorce, hutník, horník a vůbec dělník jakéhokoliv druhu, který 18tý rok stáří svého dovršil a 40tý rok nepřekročil« (§ 2). Tedy horníci a hutníci mohli se státi členy jen do věku 40 let. Horníci a hutníci starší 40 let neztráceli ovšem své členství, dosáhli-li je před touto věkovou hranicí.

Byl-li však horník nebo hutník z práce propuštěn, přestával býti členem pokladny a jen v případě, nebyl-li propuštěn z trestu, ale následkem nutného omezení práce nebo z jiných příčin, měl po 5letém členství nárok na odbytné ve výši 25 % svých zaplacených příspěvků (§ 6). Formulace »propuštění z trestu« ponechávala široké pole výkladu proti zájmům členů a i v případě, že o členu nebylo rozhodnuto, že byl propuštěn z trestu, nýbrž následkem nutného omezení práce nebo z jiných příčin, znamenalo odbytné ve výši jen 25 % zaplacených příspěvků oloupení členů o jejich poctivě zaplacené příspěvky.

V stanovách je dále uvedeno, že základní jmění pokladny činilo k 1. lednu 1871 92.353 zl. 32 kr. (§ 9).

Příspěvky členů činily 7 %, t. j. 7 krejcarů z každého vydělaného zlatého. Srážely se při výplatě a byly uváděny jako srážkové položky ve výplatních listinách (§ 11).

Členové měli nárok v případě nemoci na podporu, která se skládala:

1. z bezplatného lékařského ošetřování,

---

[21] To musel doznat i buržoasní zákonodárce. V důvodové zprávě k návrhu pozdějšího zákona o bratrských pokladnách z r. 1889 se uvádí: »§ 210 a. B. G. verpflichtet den Werksbesitzer, entweder bei seinem Werke für die selbständige Errichtung einer Bruderlade zu sorgen oder sich darüber nach Genehmigung der Bergbehörde mit anderen Bergwerksbesitzern zu vereinigen. Hienach sind, abgesehen von wenigen Reviersbruderladen, über deren Errichtung sich die Werksbesitzer einzelner Bergreviere einigten, die Bruderladen nur Werksbruderladen; sie erstreckten ihre Tätigkeit nur auf ein Werk oder höchstens mehrere Werke desselben Besitzers, nur die bei diesen Werken beschäftigten Arbeiter können Mitglieder derselben sein und bleiben, mit dem Austritte aus der Werksarbeit ist auch der Verlust der Mitgliedschaft bei der Bruderlade und der Verlust der an dieselbe erworbenen Ansprüche verbunden.

Will sich der Arbeiter der letzteren Consequenz nicht aussetzen, will er der, durch seine Einzahlungen, zu welchen ihn das Gesetz verpflichtet, erworbenen Ansprüche nicht verlustig werden, so ist er gezwungen, im Werksverbande zu bleiben; die Werksbruderladen beschränken somit die persönliche Freiheit des Arbeiters . . .« (Tamtéž, str. 21 a 22.)

[22] Archiv ÚRO, inv. č. 4049.

2. z bezplatného poskytování léků, ranlékařských prostředků a nástrojů a

3. z podpor peněžitých (§ 14).

Pro povahu léčebné péče o členy je charakteristické toto ustanovení stanov: »Ačkoliv zásadně se ustanovuje nemocnému vše, co ku uzdravení zapotřebí jest, předepsati přece se ukládá lékařům jednoty bratrské za povinnost, co možná jednoduchého způsobu v předpisování dbalými býti a bratrské jednotě žádných zbytečných útrat nečiniti« (§ 16). Byl to přímý pokyn lékařům, aby předpisovali horníkům a hutníkům léky nejlacinější a nejhorší.

Ubohé bylo také nemocenské. Pohybovalo se od 20 kr. až do 50 kr. denně a činilo asi třetinu průměrné dělnické mzdy. Podpory byly omezeny časově. Jejich výplata začínala 4. dnem nemoci a nebyla zpravidla vyplácena déle než 3 měsíce. K prodloužení výplaty nemocenského po této době bylo zapotřebí zvláštního rozhodnutí výboru bratrské jednoty (§ 17).

Pense označovaly stanovy jako »výslužné (provise)« (§ 21). Asociální praxi správ závodů i lékařů při posuzování otázky pracovní neschopnosti lze tušiti z tohoto ustanovení stanov: »O úplné neschopnosti ku práci a tudíž o nárocích na výslužné rozhoduje správa bratrské jednoty se ředitelstvím závodu na základě vysvědčení, lékařem bratrské jednoty vystaveného« (§ 22). Tedy rozhodující slovo tu měla správa závodu a lékař, který byl pochopitelně pod vlivem správy závodu. Také pro přiznání starobního výslužného (provise) bylo zapotřebí tohoto lékařského zjištění, protože nárok na starobní provisi nevznikal automaticky dosažením určité věkové hranice.

Normální výměra provisí činila ročně po 5leté službě 10 % vyšetřeného průměrného výdělku a stoupala každým rokem o 2 % až do 45. roku služby, kdy činila 90 % průměrného výdělku, nesměla však v žádném případě přesáhnout 60 zl. ročně (§ 23). Je ovšem nutno zdůraznit, že těchto nejvyšších provisí dosáhli hutníci a horníci jen v ojedinělých případech, protože těžká práce a podvýživa zkracovaly velmi podstatně jejich věk. Přitom stanovy ještě neuváděly tyto sazby nepodmínečně, nýbrž naopak připouštěly jejich snížení bez jakéhokoliv omezení se zřetelem na finanční rovnováhu pokladny (§ 23). Tak skutečné sazby provisí byly určovány každoročně podle finančního stavu pokladny.

Provise vdov činily polovinu provise, kterou jejich manželé dostávali anebo mohli by bývali požadovat v době úmrtí. Od r. 1886 byly vdovské provise podrobeny 25% srážce (§ 27).

Provisionistům a vdovám mohlo býti vyplaceno místo provisí jednorázové odbytné, daly-li tomuto řešení přednost. O výši odbytného rozhodovala většina ve správní radě (§ 28). Toto ustanovení stanov otvíralo dveře nesociální praxi, kdy důchodcům bylo nabídnuto často pod nátla-

kem těžařů kapitalisování jejich důchodů, čímž byli přímo okradeni.

O nějakém příspěvku majitelů dolů není přirozeně ve stanovách ani zmínky.

Jak vypadalo hospodářství bratrských pokladen, zřízených podle horního zákona z r. 1854, je patrno z těchto několika čísel. V roce 1885 bylo v Rakousku již 354 bratrských pokladen se jměním v hodnotě více než 12½ milionu zlatých. V tomto roce bylo bratrskými pokladnami podporováno 9405 provisionistů, krom toho 12.880 vdov a 9165 sirotků. Průměrná provise hornických provisionistů činila 76 zl. ročně, průměrná podpora vdov 32 zl. a sirotků 11 zl. Celkem bylo podporováno 31.450 osob. Na podporách bylo vyplaceno 1,238.887 zl. a krom toho bylo vydáno 362.649 zl. na dočasné podpory, nemocenské a pohřebné a 487.514 zl. na léčebnou péči a léky.

Úhrada těchto výdajů byla získána z úroků jmění bratrských pokladen, povinnými příspěvky horníků, jejichž úhrn činil 1,556.177 zl. a dobrovolnými příspěvky těžařů v úhrnné částce 541.841 zl.[23] Z těchto čísel je patrno, že horníci přispěli na úhradu pojištění r. 1885 trojnásobnou částkou ve srovnání s důlními kapitalisty.

Horní zákon z r. 1854 v zásadě ničeho nezměnil na těžkém osudu hornických provisionistů a jejich rodin. Roztříštěnost bratrských pokladen, v nichž rozhodující slovo měli kapitalističtí těžaři, financování pojištění z převážné části z hornických příspěvků, připoutání horníků k důlním podnikům prostřednictvím bratrských pokladen a žebrácké provise vyvolaly trvalou nespokojenost mezi horníky. Od r. 1876 propukávají velké hornické stávky, ve kterých horníci mezi svými požadavky vytyčují také požadavek reformy hornického pojištění.[24] Třídní uvědomění dělnické třídy vzrůstá a dělnická třída se začíná organisovat politicky.

Stávkový boj horníků za jejich požadavky a také za to, aby propuštění horníci neztráceli vůči bratrské pokladně provisní nároky, vedli sociální demokraté. Taková byla stávka v Pankratzových dolech v Nýřanech, která byla krvavě potlačena. R. 1882 stávkovali horníci na Plzeňsku a ve Stříbře a k nim se připojili horníci a hutníci kladenští a později i Mostecko a další revíry. Stávka zachvátila celý severočeský a nýřanský revír a stávkovalo celkem asi 20.000 horníků (11.000 v severočeském a 9000 v nýřanském revíru).[25] Také těmito stávkami se horníci bránili proti hromadnému propouštění, které znamenalo ztrátu veškerých jejich členských nároků vůči bratrské pokladně, jež získali placením příspěvků ze

---

[23] Důvodová zpráva k návrhu zákona o bratrských pokladnách z r. 1889. (Tamtéž, jako u pozn. č. 20 a 21.)

[24] Havránek Jan, »Hornická stávka roku 1900 v severočeském hnědouhelném revíru«, Rozpravy ČSAV, Praha 1953, str. 39 a Bráf Albín, »Studien über die nordböhmischen Arbeiterverhältnisse«, Praha 1881, str. 55.

[25] Havránek Jan, »Hornická stávka roku 1900 v severočeském hnědouhelném revíru«, Rozpravy ČSAV, Praha 1953, str. 39.

svých hladových mezd. V době stávky se sešla v Duchcově konference delegátů stávkujících, která se usnesla na petici. Mezi hornickými požadavky byl na prvém místě požadavek zrušení bratrských pokladen a zřízení ústřední pojišťovací pokladny pro celou zemi pod státním dohledem.[26] Vídeňská vláda vystupovala proti stávkujícím brutálně. Bylo nařízeno, aby každý horník, který stávkuje za reformu bratrských pokladen, byl odsunut do své domovské obce. Sta hornických rodin bylo tehdy vykázáno z okresů, kam se nesměly vrátit, naloženo na vozy a odvezeno do jiných okresů, kde byla jejich domovská obec.[27]

Trvalá nespokojenost horníků, která vyústila ve velkých stávkových bojích, trvajících řadu let, přinutila vídeňskou vládu, aby se zabývala reformou hornického pojištění.[28] Již r. 1872 byly vypracovány »Zásady týkající se podpor horníků«. Místo bratrských pokladen měly být zřízeny místní nemocenské pokladny a zaopatřovací spolky. Nemocenské pokladny měly podporovat nemocné a zaopatřovací spolky práce neschopné členy, jejich vdovy a sirotky. Toto rozdělení na pojištění nemocenské a provisní bylo odůvodněno tím, že nemocenské pojištění připouští ústavy s menším počtem členů, kdežto pojištění provisní vyžaduje větší ústavy se značnými kapitálovými reservami.

Na této linii rozdělení hornického pojištění probíhaly též přípravy vládních návrhů z r. 1874 a 1876.[29] Později však při další přípravě reformy po r. 1882, byla tato zásada opuštěna a počítalo se jen s dobrovolným spojováním existujících bratrských pokladen ve svazy.

V rámci přípravných prací byl nashromážděn obsáhlý statistický materiál týkající se podporovaných provisionistů, vdov a sirotků, jenž byl předán zvláštnímu pomocnému úřadu. Ten vypracoval bilance pro 261 bratrských pokladen se 71.446 členy.[30]

Příprava reformy hornického pojištění byla součástí legislativní činnosti kabinetu Taaffeho, který po vzoru Bismarcka na jedné straně vystupoval ostře proti dělnickému hnutí a na druhé straně budoval t. zv. sociální zákonodárství, které znamenalo nepatrné dílčí ústupky, za které mělo býti získáno dělnictvo a vyvolány v jeho řadách klamné iluse. Skutečnou

---

[26] Z řeči posl. Dr Krofty v posl. sn. říš. rady 22. II. 1889. (Stenographische Protokolle des Hauses der Abgeordneten«, X. Session, Sitzung 295, St. 10.699.)

[27] Článek »Hlas hornictva«, kladenská »Svoboda« z 27. VII. 1894. Havránek Jan, »Hornická stávka roku 1900 v severočeském hnědouhelném revíru«, Rozpravy ČSAV, Praha 1953, str. 40.

[28] Brügel Ludwig, »Soziale Gesetzgebung in Oesterreich von 1848 bis 1918«, Wien u. Leibzig 1919, str. 148 a 149.

[29] Menzel Adolf, »Die Arbeiterversicherung nach österreichische Rechte«, Leipzig 1893, str. 38.

[30] Z důvodové zprávy k návrhu zákona, týkajícího se úpravy poměrů bratrských pokladen, které byly podle všeobecného horního zákona zřízeny nebo mají býti zřízeny. (»Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten«, X. Session, 1887, Nr. 300, St. 22—24.) Srovnej též článek »Pojistně technický podklad hornického pojištění v bratrských pokladnách«, »Sociální revue«, č. 2/1922.

příčinou »sociální« aktivity Taaffeho vlády byla ovšem aktivita dělnictva.

Vládní příprava reformy hornického pojištění probíhala pod tlakem hornických stávek. Ty přinutily vídeňskou vládu, aby za účelem uklidnění hornických mas slíbila slavnostním způsobem novou úpravu hornického pojištění. Učinil tak sám rakouský císař, jenž v trůnní řeči z 26. září 1885 slíbil reformu bratrských pokladen.[31]

Nicméně však projednávání vládního návrhu ve vídeňském parlamentě se neobyčejně protahovalo. Dvě leta trvalo jen jeho projednání v živnostenském výboru (od 1. února 1887 do 29. ledna 1889), kde byly postupně vypracovány dva nové referentské návrhy.[32] Teprve r. 1889, kdy došlo k novým hornickým stávkám, byl návrh projednán v plenu poslanecké sněmovny vídeňské říšské rady. Zdržení bylo vysvětlováno zpravodajem Bilinskim tím, že prý rakouské zákonodárství přistupuje po prvé k řešení tak obtížné technické a hospodářské otázky starobního a invalidního pojištění horníků.[33] Teprve 28. července 1889 byl nový zákon týkající se úpravy poměrů podle všeobecného horního zákona zřízených nebo zřizovaných bratrských pokladen (č. 127/1889 ř. z.) schválen císařem. Přinesl horníkům jen poměrně malá zlepšení, která byla v důsledku trvalé insolvence bratrských pokladen velmi problematické ceny, a způsobil jim proto jen trpké zklamání.

Zákon především oddělil provisní pojištění od nemocenského. Oba druhy pojištění byly obstarávány bratrskými pokladnami, avšak ve zvláštních odděleních a účetně samostatně (§ 2). Pro nemocenské pojištění horníků platily předpisy, platné pro ostatní dělníky, t. j. zákon č. 33/1888 ř. z. (§ 3).

Roztříštěnost bratrských pokladen, kterou zavedl horní zákon z r. 1854, trvala i nadále.[34] Těžaři budovali své podnikové bratrské pokladny a mohli se spojit a založit se souhlasem horního řádu bratrskou pokladnu společnou, která měla tak povahu pokladny revíru.

Složení představenstva bratrských pokladen bylo pro horníky určitým pokrokem. Představenstvo se totiž skládalo jednak ze zástupců členů, kteří byli voleni na valném shromáždění a jednak ze zástupců těžařů, je-

---

[31] Ich hoffe, dass zunächst die Vorlagen meiner Regierung, betreffend die Versicherung zahlreicher arbeitender Klassen gegen Unfälle und Krankheiten, dann die Regelung der Verhältnisse der Bruderladen, Ihre Zustimmung finden werden. (Z trůní řeči z 26. IX. 1885 při zahájení říšské rady, »Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten«, X. Session, 1885, Nr. 1, St. 2.)

[32] Menzel Adolf, »Die Arbeiterversicherung nach österreichischen Rechte«, Leipzig 1933, str. 40 a 41.

[33] Brügel Ludwig, »Soziale Gesetzgebung in Oesterreich von 1848 bis 1918«, Wien u. Leipzig 1919, str. 149.

[34] R. 1897 byly v Rakousku 123 bratrské pokladny, které měly méně než 200 členů (27 jich mělo dokonce méně než 10 členů, 25 od 11 do 25, 22 od 26 do 50, 25 od 51 do 100 a 24 od 101 do 200 členů). 41 bratrských pokladen mělo 200—500 členů, 25 500 až 1000, 23 1000—3000 a jen 5 pokladen více než 3000 členů. (Z řeči Dr Verkaufa na VI. sjezdu horníků a hutníků v Praze, Právo lidu z 5. VII. 1898.)

jichž počet neměl převyšovat jednu třetinu počtu členů představenstva (§ 17, odst. 1). Nicméně však předsednictví v představenstvu příslušelo těžařům (§ 17, odst. 2). Při projednávání tohoto ustanovení v říšské radě vystoupil proti privilegiu majitelů dolů Kronawether,[35] byl však striktně odmítnut tehdejším ministrem orby hr. Falkenhahnem[36] i zpravodajem Bilinskim s odůvodněním, že je žádoucí, aby těžaři měli v bratrských pokladnách vliv, protože přinášejí finanční oběti a jsou povinni na pojištění přispívat.[37]

Majitelům dolů bylo totiž zákonem uloženo přispívat na náklady pojištění rovným dílem s pojištěnci (§ 29, odst. 1). To bylo pro horníky relativním pokrokem. Byl to ovšem danajský dar, protože důlní kapitalisté mohli snižovat mzdy a dosáhnout tak faktického přesunu tohoto břemene na horníky. Tato možnost byla již při projednávání zákona v parlamentní rozpravě naznačována a byla také jednou z příčin, proč kapitalisté byli ochotni se smířit se svou příspěvkovou povinností.[38]

Těžaři měli krom toho přispívat ještě na sanaci, a to do zvláštního reservního fondu, zřízeného pro celé Předlitavsko, ve výši 0,1 % v podniku za rok vyplacených mezd (§ 37, odst. 2). Fond byl určen k úhradě zvláštních vydání bratrských pokladen, ke kterým došlo v důsledku hromadných nehod a neštěstí, při nichž bylo více než 5 horníků zmrzačeno nebo zabito (§ 37, odst. 1).

Ačkoli rakouský stát se ukázal bezprostředně před schválením zákona velmi štědrým, šlo-li o zájmy kapitalistů a privilegovaných vrstev obyvatelstva (sanace železničních společností, bonifikace spotřebních daní, zvýšení platů důstojníků atd.), byly jakékoli návrhy o poskytnutí sebemenší subvence na hornické pojištění vládou briskně odmítány.

Pokud jde o pojišťovací příspěvky horníků, obsahoval zákon jen velmi rámcová ustanovení (§ 29) a podrobnosti měly upraviti stanovy bratrských pokladen (§ 13, č. 5). Byly zavedeny 2 kategorie členů. Do prvé patřili ti, kteří byli členy již před tím, než zákon vstoupil v platnost. Jejich pří-

---

[35] Z řeči posl. Dr Kronawethera v posl. sn. říš. rady 7. III. 1889. (»Stenographische Protokolle des Hauses der Abgeordneten«, X. Session, Sitzung 302, St. 10.909.)

[36] Ministerstvo orby bylo za Rakouska resortním ministerstvem pro pojištění horníků.

[37] »Der Herr Antragsteller zum § 17 fürchtet, dass wenn man diesen Paragraphen so belässt, der Werksbesitzer einen zu grossen Einfluss auf die Verwaltung der Bruderladen üben werde. Ich bin der Ansicht, dass es gerade erwünscht ist, dass der Werksbesitzer grossen Einfluss auf die Verwaltung übe, weil er ja 50 Prozent zu den Beiträgen beisteuert und ausserdem für die Sanierung noch grosse Opfer tragen muss; es ist also ganz logisch, dass er Einfluss auf die Gebarung hat und er wird diesen Einfluss nicht zu Ungunsten der Bruderladen ausüben.« (Z řeči posl. Dr Bilinského v posl. sn. říš. rady 7. III. 1889, »Stenographische-Protokolle des Hauses der Abgeordneten«, X. Session, Sitzung 302, St. 10.911.)

[38] »Wenn diese Lasten, die auf den Werksbesitzer gelegt werden, teilweise oder ganz auf die Arbeiter überwälzt werden können, wenn die Lasten, welche auf die Industrie überhaupt gelegt werden, teilweise oder ganz auf die Konsumenten überwälzt werden können, so ist es eigentlich eine Detailfrage . . .« (Z řeči posl. Szezepanowskeho v posl sn. říš. rady 22. II. 1889, »Stenographische Protokolle des Hauses der Abgeordneten«, X. Session, Sitzung 295, St. 10.694).

spěvky byly zpravidla určovány procentem ze mzdy a obyčejně nestačily k úhradě jejich nároků. Druhou kategorii tvořili členové nově přistouplí po začátku účinnosti zákona. Jejich příspěvek byl stanoven podle pojistně matematických zásad se zřetelem k věku člena.

Nepříznivá pro horníky byla ustanovení o výši provisí a důchodů. Invalidní a starobní provise měla činit u mužů minimálně 100 zl. ročně, což tehdy představovalo asi třetinu průměrné hornické mzdy,[39] u žen však jen 50 zl. Zákon tedy provedl zjevnou diskriminaci žen. Vdovský důchod měl činit aspoň jednu třetinu a důchod sirotků aspoň jednu šestinu provise, která by příslušela zemřelému živiteli rodiny (§ 5, odst. 1, č. 1 a 2). Podrobnosti o výši dávek měly určit opět stanovy (§ 13, č. 5). Ty sice umožňovaly zvýšení v zákoně stanovených minimálních provisí a důchodů, ale to vše záviselo na finančním stavu bratrských pokladen, který byl většinou tak bídný, že nestačil ani na úhradu minimálních dávek, uvedených v zákoně.

Důsledky eventuální insolvence bratrské pokladny nesly na svých bedrech horničtí provisionisté. V případě insolvence pokladny připouštěl totiž zákon snížení hornických provisí o celých 50 % (§ 40, odst. 4) pod minimální jejich výměru (100 zl. ročně pro muže a 50 zl. pro ženy) a horní hejtmanství mohlo dokonce pravoplatně rovnoměrně snížit likvidní podpory (§ 41, odst. 2). To znamenalo, že při insolvenci bratrské pokladny mohli horničtí provisionisté přijít o své nároky.

Je pravda, že horníci nyní již neztráceli svých nároků vůči bratrské pokladně, přešli-li na jiný podnik (§ 8). Šlo-li o pojištěnce staré, kteří byli členy ještě před vydáním zákona, převáděl se při jejich přestupu k jiné bratrské pokladně t. zv. podíl na jmění, jehož výše zpravidla neodpovídala nabytým nárokům. Za nové členy měl se převádět reservní podíl, odpovídající nabytým nárokům, jenž byl vypočten individuálně podle pojistně matematických zásad.

Zákon z r. 1889 položil také základy pojišťovacímu soudnictví (§§ 19 a 20). (Podrobnější předpisy byly vydány nařízením ministerstva orby č. 149/1889 ř. z.) Pro spory mezi bratrskými pokladnami každého báňského revíru, jakož i pro spory mezi důchodci a bratrskými pokladnami byl zřízen v sídle revírního báňského úřadu rozhodčí soud. Jeho předseda byl jmenován z řad rakouských byrokratů, 2 přísedící senátu z řad majitelů dolů a další 2 přísedící byli voleni představenstvy bratrských pokladen, kde též silný vliv měli majitelé dolů. Toto složení rozhodčích soudů zajišťovalo judikaturu, namířenou proti zájmům horníků.

Ministerstvo orby vydalo dodatečně k provedení zákona ještě ministerské nařízení (č. 148/1889 ř. z.) a vzorné stanovy pro bratrské pokladny (výnos z 15. listopadu 1890, č. 16.906).

---

[39] Dobrozdání Dr V. Haase k návrhu ministerstva veřejných prací na sanaci hornického pojištění z r. 1927 v brožuře »K boji o hornické pojištění«, Praha 1927, str. 23.

Zákon přinesl horníkům jen velké zklamání a způsobil v jejich řadách velkou roztrpčenost.[40] Vždyť převalil hlavní tíhu sanace na členy bratrských pokladen, jimž mohly býti novými stanovami zvýšeny proti dosavadnímu stavu členské příspěvky, sníženy budoucí nároky a dokonce redukovány již likvidní podpory, a to bez ohledu na beztak nízké minimum důchodů, které sice zákon uvedl, ale dal současně možnost k jeho snížení. Majitelům dolů bylo sice uloženo platit příspěvky ve stejné výši jako horníkům, ale tato povinnost jim měla vzejíti až po vydání nových stanov jednotlivých bratrských pokladen. To se však nestalo, protože pro nespokojenost horníků na straně jedné a neochotu majitelů dolů k finančním obětem na straně druhé, vláda se neodvážila zákon uvést v plném rozsahu v činnost. Otázka sanace se tak octla dočasně na mrtvém bodě.

Vídeňská vláda byla přinucena přece jen nakonec provést reformu hornického pojištění. Vždyť horníci představovali koncem let osmdesátých a začátkem let devadesátých již velmi významnou složku dělnické třídy. Roku 1889 bylo zaměstnáno v Předlitavsku v hornictví 111.526 dělníků (v hutích 21.632 dělníků). Význam hornického pojištění je patrný z toho, že v Rakousku bylo tehdy 365 bratrských pokladen celkem se 138.788 členy a účastníky a 208.730 žen a dětí mělo nárok na důchod. Na Čechy z toho připadalo 122 pokladen s 53.546 členy a účastníky a 97.022 ženami a dětmi, které měly nárok na důchod.[41]

Zákon z r. 1889 byl proto v následujících letech novelisován. Novela z r. 1890 (č. 14/1890 ř. z.) změnila ustanovení o rozhodčích soudech a o komisi spravující ústřední revisní fond. Roku 1891 byla vydána další částečná novela (č. 3/1892 ř. z.), která uvedla v život oddělení bratrských pokladen pro nemocenské pojištění bez ohledu na to, zda provisní pokladna změnila již své stanovy podle podmínek uvedených v zákoně z r. 1889. Od 1. ledna 1892 začalo tak fungovat nemocenské pojištění horníků.

Mezitím již r. 1891 dosáhl deficit 237 bratrských pokladen 21½ mil. zlatých[42] a mnohé z nich se octly na pokraji naprosté insolvence. Za této situace byla dána další dílčí novela (č. 178/1892 ř. z.), podle níž měla být sanace přizpůsobena poměrům jednotlivých bratrských pokladen a bylo přenecháno především majitelům dolů vypracovat sanační plán. Nebyl-li takový plán předložen, mohla být provedena úhrada deficitu 25 až 30letými anuitami, které měly být spláceny rovným dílem majiteli dolů a horníky (§ 41a, odst. 3).[43]

---

[40] Zákon byl ostře kritisován na VI. sjezdu horníků a hutníků v Praze. (»Právo lidu« z 5. VII. 1898.)

[41] Z řeči posl. Adámka v posl. sn. říš. rady 15. XII. 1891. (»Stenographische Protokolle des Hauses der Abgeordneten«, XI. Session, Sitzung 89, St. 4093.)

[42] Tamtéž.

[43] Menzel Adolf, »Die Arbeiterversicherung nach österreichischen Rechte«, Leipzig 1893, str. 43.

Zákony z let 1889—1892 neupravily hornické provise pevnými částkami. To bylo ponecháno stanovám jednotlivých bratrských pokladen. Podle stanov Ústřední bratrské pokladny pro severozápadní Čechy v Mostě z r. 1893 byli všichni členové za účelem vyměření provise zařazeni do 2 kategorií po 8 věkových třídách. Důchod v I. kategorii se pohyboval od 8,50 zl. do 12 zl. měsíčně (této nejvyšší hranice bylo dosaženo po 40letém členství) a v II. kategorii od 12,75 zl. do 18 zl. měsíčně. Také členské příspěvky byly odlišné v obou kategoriích a byly závislé na věku v době získání členství. U členů I. kategorie se pohybovaly od 45 kr. do 601 kr. (podle stáří v době přistoupení za člena). Přistoupil-li horník za člena ve 20 letech, činily jeho příspěvky 55 kr. měsíčně a stalo-li se tak teprve ve 30 letech, 84 kr. měsíčně.

Nemocenské se poskytovalo teprve 4. dne nemoci a činilo na den 30 až 90 kr. u mužů a 18 až 36 kr. u žen (§ 13). Členské příspěvky nemocenské byly stanoveny podle mzdových tříd v rozsahu 25—30 kr. měsíčně (§ 18).[44]

Stanovy hornické pokladny bratrské Pražské železářské společnosti na Kladně z r. 1896 činily rozdíl mezi provisními nároky členů, kteří byli již zcela oprávněnými členy před 1. lednem 1882, a členy, kteří se stali zplna oprávněnými teprve po tomto datu (§ 23). U prvé kategorie skládala se provise z 24 % členem před 1. červencem 1887 zaplacených (jak nemocenských, tak i provisních) příspěvků, při čemž se úroky nepočítaly a z 18,6 % řádných, po 1. červenci 1887 zaplacených příspěvků do pokladny provisí bez připočtení příspěvků do pokladny nemocenské a úroků. V případě, že tato výměra činila méně než 200 K, stanovila se provise částkou 200 K. Členům druhé kategorie stanovila se provise odlišně, zpravidla pevnou částkou, mužům 200 K a ženám 100 K (§ 24). Předpokladem získání nároku na provisi byla trvalá úplná neschopnost k výdělku následkem úrazu v závodě, po případě následkem stáří nebo nemoci, k čemuž bylo zapotřebí výroku závodního lékaře a uznání nároku představenstvem bratrské pokladny. Příspěvky členů se zpravidla řídily věkem v době přijetí za člena. Přistoupil-li na př. horník za člena ve 20 letech, činily jeho příspěvky 66 kr. měsíčně a stalo-li se tak ve 30 letech 120 kr. měsíčně. Stejně vysoký byl příspěvek majitelů dolů (§ 38).

Nemocenské se vyplácelo teprve 4. den nemoci a činilo 60 % průměrné, v soudním okrese obvyklé denní mzdy dělníků pojištění podléhajících (§ 11, odst. 1, a č. 2). Tuto obvyklou denní mzdu stanovil čas od času politický úřad (§ 12). Nemocenské příspěvky členů činily $1^1/_2$ hal. z každé koruny. Zaměstnavatelský příspěvek byl stejně vysoký (§ 20).

Představenstvo pokladny se skládalo ze 6 členů volených valnou hromadou bratrské pokladny a ze 3 členů jmenovaných majitelem závodu (§ 63). Předsedu představenstva jmenoval majitel závodu ze členů jím do před-

[44] Archiv ÚRO, inv. č. 4051.

stavenstva vyslaných (§ 67). Valná hromada se skládala jednak z volitelů volených svéprávnými členy a v případě, že by bratrská pokladna měla méně než 300 členů, z těchto členů samotných a dále ze zástupců vyslaných majitelem závodu (§ 72).[45]

Z těchto několika příkladů je patrno, že úprava provisních i nemocenských nároků i dávkové sazby byly u různých bratrských pokladen stanoveny značně odchylně, nicméně však tyto stanovy ukazují, že hornické důchody i po reformě z let 1889—1892 zdaleka nezajistily existenční minimum nemocných, invalidních a přestárlých horníků a jejich rodin.[46]

Jak reforma hornického pojištění z let 1889—1892 byla nepostačující a jak byla prováděna v praxi způsobem, který těžce poškozoval hornické a hutnické provisionisty, ukazuje případ bratrské pokladny z Heřmanovy huti u Vlkýše, okr. Stříbro v Čechách.

Podnik byl od r. 1857 ve vlastnictví Pražské železářské společnosti (Prager Eisenindustrie-Gesellschaft) a již předtím r. 1856 byla tam zřízena podle horního zákona z r. 1854 bratrská pokladna pro horníky a hutníky. (Také dělníci zaměstnaní v průmyslových závodech s provozováním hornictví spojených, na př. hutníci mohli se totiž státi podle § 11, odst. 1 zák. č. 127/1889 ř. z. členy bratrských pokladen.) Ještě r. 1885 činilo jmění této pokladny 166.416 zl., do konce r. 1891 bylo však zcela vyčerpáno a důchodcům byla prostě zastavena výplata provisí. Výbor bratrské pokladny uvědomil výměrem ze dne 29. října 1891 všechny důchodce, že podle rozhodnutí revírního báňského úřadu ve Stříbře ze dne 26. října 1891 budou provise vypláceny jen do 30. listopadu 1891. Tímto rozhodnutím bylo 457 provisionistů vydáno nejhroznější bídě. Jednalo se o 255 hutníků, 145 vdov a 57 sirotků. Většina z těchto důchodců dostávala před zastavením důchodů průměrně asi 10 zl. měsíčně, ženy však jen polovici této částky. Insolvence bratrské pokladny byla způsobena tím, že Pražská železářská společnost, které Heřmanova huť patřila, nepřispěla ničím bratrské pokladně po celou dobu jejího trvání. Přitom tato společnost měla základní kapitál 8 milionů zl. a její aktivum činilo koncem r. 1889 celkem 6,859.396 zl.

U velké části provisionistů, kterým bylo zastaveno vyplácení důchodů, nebylo možno ani zjistit domovskou příslušnost, ačkoliv žili v obci 30 až 35 let. Zavinila to též bratrská pokladna, která nezjišťovala tuto okolnost a nevyplňovala řádně úřední formuláře. Postižení provisionisté nemohli proto býti posláni do domovské obce, kde mohli dostat ovšem jen zcela nepostačující chudinské zaopatření a tak byli ponecháni »péči« obce pobytu, která neměla na to opět finanční prostředky.

Případ provisionistů z Heřmanovy huti, který se vlekl několik let, po-

---

[45] Archiv ÚRO, inv. č. 4052.
[46] Článek »Horníci a hutníci pozor«, kladenská »Svoboda« z 26. X. 1894.

bouřil horníky a hutníky a stal se předmětem parlamentních interpelací českých poslanců.[47] Protože osud postižených provisionistů vyvolával veřejné rozhořčení, byla vídeňská vláda přinucena působit na úpravu jejich nároků, ovšem způsob, jak se to stalo, ukazuje, jak vídeňské ústřední úřady sloužily oddaně zájmům velkokapitálu. Vídeňské ministerstvo orby se prostě dohodlo s Pražskou železářskou společností (dohoda byla schválena ministerstvem 27. VIII. 1892) a zařídilo »sanaci« bratrské pokladny opravdu originálním způsobem. S důchodci bylo zavedeno šetření před zvláštní, k tomu účelu zřízenou komisí, v níž zasedali zástupci horních úřadů a Pražské železářské společnosti. Rozhodující slovo měli ovšem zástupci společnosti. Bylo zjišťováno, zda důchodci jsou způsobilí k práci a zda jsou sociálně potřební. Těm, kteří měli podle mínění komise tyto kvality, nabídla Pražská železářská společnost uzavření smlouvy, ve které by se provisionisté vzdali svých nároků vůči bratrské pokladně (na jejíž sanaci by společnost musila přispívat) a zato by se společnost zavázala jim vyplácet dobrovolné renty, ovšem redukované ve srovnání s původními nároky vůči bratrské pokladně. Valná část vyvolených provisionistů ze zoufalství a pod hrubým nátlakem společnosti na tuto nabídku přistoupila a smlouvu podepsala. Společnost ušetřila přitom další peníze, protože někteří z vyvolených před výplatou rent zemřeli a někteří se též vystěhovali do zahraničí. S provisionisty druhé kategorie, kteří nebyli komisí vybráni, bylo naloženo mnohem hůře. Provise jim byla prostě odepřena. Vždyť prý podle stanov poškodili bratrskou pokladnu tím, že pobírali provise a nebyli invalidní. (Poukazovalo se přitom na § 62 stanov bratrské pokladny.) O celém tomto postupu, jímž byli provisionisté oloupeni o své nároky, tvrdilo vídeňské ministerstvo orby, že je naprosto legální a že se opírá o výklad § 11, písm. b zákona č. 178/1892 ř. z., protože provisionisté byli hutníky a jejich vyhoštění z bratrské pokladny zákon připouští. Zákony o hornickém pojištění, jak je vidět z tohoto příkladu, byly aplikovány příkře v zájmu velkokapitálu proti dělnické třídě.

K vyhošťování nehorníků z bratrských pokladen docházelo však i později. Sama Pražská železářská společnost opakovala znovu tento postup r. 1894. Správa bratrské pokladny ve Vojtěšských hutích na Kladensku obrátila se vyhláškou ze dne 1. VI. 1894 na všechny zaměstnance kladenských železáren, které patřily Pražské železářské společnosti, s tím, že tato společnost hodlá použíti ustanovení § 11 zákona o bratrských pokladnách (č. 178/1892 ř. z.). Nabízí proto těm zaměstnancům, kteří jsou činnými členy bratrských pokladen a jsou přitom zaměstnáni v závodech, nepodléhajících dozoru horních úřadů, výplatu příspěvků na stáří. Tyto příspěvky byla Pražská železářská společnost ochotna zaplatit ze svého

---

[47] »Stenographische Protokolle des Hauses der Abgeordneten«, XI. Session, Sitzung 184, St. 8523—8524, Sitzung 219, St. 10.322, Sitzung 254, St. 1275—1277.

ve formě jednorázového odbytného, ovšem pod podmínkou, jestliže příjemci prohlásí, že z bratrské pokladny Vojtěšských hutí vystoupí a že žádné nároky proti ní nemají. Pražská železářská společnost výplatou redukovaných částek chtěla tak zbavit členství hutníky a ušetřit na sanaci bratrské pokladny. Proti tomuto postupu postavili se rozhodně kladenští sociální demokraté.[48]

Z pojištění byly tedy pod tlakem těžařů vylučovány celé kategorie zaměstnanců, avšak i horníci nebyli nikdy jisti, že po řádném placení příspěvků trvající desítky let ve stáří nebo v případě invalidity provisi opravdu dostanou. Toho dokladem je dělnický tisk z této doby, který uvádí řadu případů hornických invalidů, kteří od bratrské pokladny nedostali pod různými záminkami vůbec nic a od důlní společnosti dostali velkopansky milodar. O hornické sirotky musily se pak starat chudičké hornické obce a podle toho také jejich péče vypadala.[49]

Takové bylo hornické pojištění podle zákonů z let 1889—1892 v praxi. Nejhorší ovšem bylo, že v bratrských pokladnách vládli neomezeně těžaři. Kapitalisté prováděli v bratrských pokladnách s hornickými penězi protekcionářství nejhoršího druhu a prosadili často několika svým nohsledům z řad zaměstnanců dolů poměrně lepší provisi, ovšem na úkor druhých, zejména třídně uvědomělých horníků.[50] Úředníci, vedoucí bratrské pokladny z vůle těžařských společností, hospodařili s hornickými penězi často nepoctivě a bez jakékoliv kontroly.[51] Domáhali-li se dělníci účasti na správě bratrských pokladen, byli vyhazováni z práce.

---

[48] Článek »Nová Heřmanova huť«, kladenská »Svoboda« z 13. VI. 1894.

[49] »Václav Mráz, horník, příslušný do obce Dobré, okres Unhošť, pracoval u Pražské železářské společnosti v Kladně od r. 1866 do r. 1890. Do závodní bratrské pokladny složil na Kladně 331 zl. Když byl propuštěn z práce (z příčin?), dostal odbytného 10 zl. od řed. Bachra, jako jednou pro vždy. Po několikaletém potloukání se, jsa pak hostcem (gichtem) zmrzačen, byl nucen jít na obec, která jemu poskytla 8 zl. roční podpory. Poněvadž má pět dítek, byl nucen chodit žebrotou, a jelikož je tato zapovězena, byl pro žebrotu zavírán jednou v Unhošti, po druhé v Strašecím, až jemu na žádost c. k. úřadů a výboru okresního o zvýšení podpory s obcí Dobrou vyjednáváno.

Druhý případ, Ant. Starec, do Komenných Žehrovic příslušný, pracoval u téže společnosti od r. 1889 do r. 1892. V práci si přerazil nohu a těžce se potloukl, a následkem tím zemřel, zanechav vdovu se třemi dítkami. Výborem pokladny, respektive ředitelstvím udělena podpora vdově měsíčně 69 kr. a každému dítku 23 kr., úhrnem pro čtyry osoby 1 zl. 38 kr., slovy jeden zlatý, třicet osm kr. Vdova, bezpochyby následkem blahobytu se roznemohla a v nemocnici nedávno zemřela. Dítky přijdou na obec. To samé se dostalo obci Libušínské, která platí na tři sirotky po 6 zl. měsíčně. Poněvadž většina obcí nižádného majetku nemá a poplatníci více platiti nemohou, jest nucena si udělat dluh za vychovávání sirotků po čas jejich nezletilosti nejméně 3000. Připadne-li takové obci ještě nějaký mrzák, stařec atd., musí úplně zapadnouti, a to zejména v obcích takových, kde obec z průmyslu žádného příjmu nemá a přec má k němu povinnosti . . .« (Článek »Hlas z hornictva«, kladenská »Svoboda« z 27. VII. 1894.)

[50] Dopis »Z Vojtěšských hutí Kladenských«, kladenská »Svoboda« z 27. IX. 1894.

[51] »Zákon o bratrských pokladnách zní, že u takové pokladny má být jednou v roce valná hromada a my členové bratrské pokladny chceme kráčet dle zákona a nežádáme nic nemožného, my chceme jen úplný pořádek, neb každý spolek jednou za rok uvede pořádek a podá svým členům zprávu o činnosti spolku. Už dávno uplynul r. 1893 a již

Tak na př. v Trefeilu v Rakousku byly provedeny volby do bratrské pokladny, při nichž dostali většinu důvěrníci dělnictva. Správa dolů na ně však nic nedala a odepřela jim dokonce vydati i klíč od pokladny. Nakonec je propustila z práce. Když se zvolení důvěrníci obrátili se stížností na horní úřad, bylo jim řečeno, že věc by se dala urovnat a důlní společnost by byla ochotna přijmout je opět do práce, vzdají-li se svých funkcí a prohlásí, že že se nedají vícekrát volit.[52] Podobným způsobem se postupovalo i v českých zemích.

Ani zákon z r. 1889, ani jeho novely nezměnily tedy v zásadě ničeho na těžkém osudu hornických provisionistů. Horníci nebyli spokojeni, protože reforma hornického pojištění jim nedávala ke spokojenosti důvodu. Za původce jejich nespokojenosti označovali představitelé vídeňské vlády sociální demokraty. Tak na př. ministr orby Falkenhahn prohlásil ve vídeňském parlamentě r. 1892, že nespokojenost horníků je výsledkem štvaní (rozuměj sociálních demokratů).[53]

Sociální demokraté stáli v čele horníků bojujících za novou spravedlivější úpravu svého pojištění. Tak již 7. února r. 1892 vystoupili se svými požadavky kladenští horníci, v jejichž řadách bylo dosti sociálních demokratů. Žádali zejména dostatečné subvencování bratrských pokladen státem, 90% příspěvkovou povinnost těžařů na úrazové a invalidní pojištění, nárok na provisi ve výši 75 % průměrné mzdy po 25 letech práce na dolech, minimální provisi 200 zl. ročně a převod, resp. výplatu zaplacených členských příspěvků při vystoupení člena z práce.[54]

23. dubna 1893 konala se na Kladně schůze starších bratrských pokladen, na níž bylo jednáno o reformě bratrských pokladen. Po delším jednání bylo jednohlasně usneseno žádat, aby se zřídila jediná bratrská pokladna pro celé Čechy, která by byla vedena dělnictvem pod státním dozorem. Za tím účelem byla vypracována petice a zvolena deputace, která jednala s některými poslanci říšské rady.[55]

R. 1894 jednali o reformě bratrských pokladen na vídeňském sjezdu rakouští sociální demokraté a usnesli se na těchto požadavcích:

»I. Odloučení nemocenského a úrazového pojištění od bratrských pokladen a přistoupení k stávajícím zemským ústavům úrazovým a k zákonitým nemocenským pokladnám.

---

máme 9. měsíc r. 1894 a my ještě neviděli pořádek za rok 1893. Pročež bratří, kráčejme dle zákona a setrvejme na stanovisku, by letos byla valná hromada.« (Kladenská »Svoboda« z 13. IX. 1894.)

[52] Z řeči Dr Verkaufa na vídeňském sjezdu sociální demokracie, kladenská »Svoboda« z 9. V. 1894.

[53] Z řeči ministra Falkenhahna v posl. sn. říš. rady 7. VII. 1892. (»Stenographische Protokolle des Hauses der Abgeordneten«, XI Session, Sitzung 150. St. 6917.)

[54] Článek »Oprava bratrských pokladen«, kladenská »Svoboda« z 11. II. 1892.

[55] Článek »Schůze starších bratrských pokladen v kotlině kladensko-slánské«, kladenská »Svoboda« z 11. V. 1893.

II. Spojení všech rakouských bratrských pokladen v jednu ústřední říšskou bratrskou pokladnu.«[56]

V otázce územního rozsahu ústřední bratrské pokladny rozcházely se požadavky rakouských a českých sociálních demokratů. Čeští sociální demokraté žádali bratrské pokladny zemské a rakouští v duchu jejich centralistických představ jedinou říšskou. Již tehdy se tedy projevil v této otázce rozpor mezi centralismem a autonomismem, který hrál v dělnickém hnutí za Rakouska značnou úlohu. Tento rozpor se vyhrotil r. 1895 na sjezdu horníků a hutníků Rakouska, kde čeští delegáti opustili dokonce pro tuto otázku sjezd.[57]

O otázce bratrských pokladen se jednalo na hornických sjezdech z konce let devadesátých. 5. a 10. července 1898 se konal hornický sjezd v Praze, na kterém zejména kladenští a nýřanští horníci vystoupili proti dosavadní organisaci bratrských pokladen, kde ředitelé důlních podniků byli zároveň předsedy bratrských pokladen.[58] Také na hornickém sjezdu v srpnu 1898 projevila se krajní nespokojenost horníků s dosavadním hornickým pojištěním. Sjezd vyzval dokonce horníky, aby přestali platit příspěvky do bratrských pokladen a v resoluci se hrozilo i generální stávkou.[59]

Přes tyto požadavky horníků zůstala právní úprava hornického pojištění z konce let osmdesátých a začátku let devadesátých minulého století až do konce první světové války bez zásadních změn. Byly vydány jen předpisy o formulářích pro účetní uzávěrku a statistické zprávy bratrských pokladen (nař. 94/1893 ř. z. a jeho změny č. 35/18986 ř. z., č. 235/1896 ř. z. a č. 200/1912 ř. z.).

Jak vypadalo hornické pojištění na konci minulého století, je patrno z několika údajů o Ústřední bratrské pokladně v Mostě, která byla revírní pokladnou pro celý mostecký revír a jednou z nejlépe organisovaných pokladen. Z příjmů pokladny za rok 1898 zaplatili horníci na příspěvcích a pokutách 286.354 zl. a zaměstnavatelé 173.626 zl. Ostatní příjmy pokladny (činže a pod.) činily celkem 14.645 zl. Příspěvky horníků představovaly tedy asi 60 % příjmů pokladny a zaměstnavatelů jen asi 37 %. Průměrný hornický příspěvek činil asi 12 zl. a průměrný roční důchod hornických provisionistů v roce 1895 činil 76 zl., vdov 30 zl. a sirotků 11 zl. Vedení a správu této Ústřední bratrské pokladny měli zcela v rukou těžaři, a to prostřednictvím všemocného předsedy pokladny Hüttemanna, který byl ředitelem Mostecké uhelné společnosti (Brüxer Kohlenbergbau-Gesellschaft). Zástupci horníků v představenstvu bratrské pokladny neměli žádný vliv. Tak v době, kdy severočeští havíři měli již mohutné organisace

---

[56] Kladenská »Svoboda« z 9. V. 1894.
[57] »Sociální demokrat« z 19. IV. 1895.
[58] Havránek Jan, »Hornická stávka r. 1900 v severočeském hnědouhelném revíru«, Rozpravy ČSAV, Praha 1953, str. 52, Právo lidu z 5. VII. 1898.
[59] Tamtéž str. 54.

odborové a organisace politické a kdy především jejich hlasy bylo v severočeských okresech rozhodnuto o volbě sociálních demokratických poslanců v V. kurii do vídeňského parlamentu, bratrské pokladny zůstaly pevně v rukou kapitalistů. Staly se jako mostecká Ústřední bratrská pokladna nástrojem těžařských společností k oklamání horníků. Pomáhaly jim zbavovat se odpovědnosti za veliké množství nehod, ke kterým docházelo pro nedostatek péče o bezpečnost práce na dolech.[60]

První ruská revoluce r. 1905 pozvedla sebevědomí dělnické třídy v Rakousku. Dělnická třída zahájila politický boj za všeobecné hlasovací právo, jejž se snažilo oportunistické vedení sociální demokracie svést na koleje reformismu. Dělnictvo vytyčilo však též celou řadu dílčích hospodářských a odborářských požadavků, z nichž některým byli ochotni kapitalisté ze strachu před odhodláním dělnictva vyhovět. Do pohybu se dostali také horníci v severních Čechách. V popředí jejich boje byly otázky mzdové a požadavek zkrácení pracovní doby, avšak i požadavek reformy hornického pojištění, jehož stav byl tak bídný, že vyvolával rozhořčení hornictva, se objevuje mezi hornickými požadavky.

Hornický tisk z této doby je dokladem toho, jakou roztrpčenost vyvolávala v řadách horníků praxe bratrských pokladen a s jakou přímo nenávistí pohlíželi horníci na tuto zcela nevyhovující instituci buržoasního státu, která měla almužnami chlácholit a utišit jejich nespokojenost. Kladenská »Svoboda« píše r. 1906: »... Víme dobře, že není horníka, který by při pouhém vyslovení tohoto jména (rozuměj „bratrských pokladen" J. H.) nezaťal pěsti a neotřásl se vztekem. Takový je vrchol vývoje těchto institucí, které měly být podporou nemocných, zmrzačených a ku práci neschopných horníků, náhradou vdovám a sirotkům za ztracené živitele. Po půl stoletém trvání je soustředěn v bratrských pokladnách nevyslovitelný vztek a zášť všech 140.000 horníků, kteří v Rakousku jsou zaměstnáni. Hledejte horníka dnes, který by tyto bratrské pokladny byl neproklel. Každý, kdo jen z dáli měl s těmito co činiti, s obavou a hrůzou pomýšlí na ten okamžik, kdy vehnán bude do stavu, v němž bude nucen u bratrské pokladny dovolávati se svých nároků. A to bývají ti nejslabší, kteří by potřebovali nejvíce pomoci, již musí s bratrskými pokladnami bojovat boje nejurputnější. Nic nedovede lépe ilustrovati všechno to ponížení a utrpení, jakému celý stav hornický je vydán, jako činnost bratrských pokladen.[61]

Jak tato činnost vypadala, ukazuje názorně případ bratrské pokladny v Libušíně, která nezákonným způsobem na příkaz horního úřadu snížila výplaty likvidních provisí o 43 %. 87 hornických provisionistů, vdov a sirotků podalo žalobu k rozhodčímu soudu. Celé Kladensko bylo případem

[60] Havránek Jan, »Hornická stávka v severočeském hnědouhelném revíru«, Rozpravy ČSAV, Praha 1953, str. 35 a 36.
[61] Kladenská »Svoboda« z 15. VII. 1906.

pobouřeno, a tak rozhodčí soud přece jen rozhodl, že žalovaná pokladna je povinna nahradit zadržené provise a napříště je vyplácet v normální výši.[62]

V září r. 1906 se domáhali severočeští horníci zkrácení pracovní doby a zvýšení mezd a vytyčili také požadavek úpravy hornických provisí. Před odhodláním horníků, kteří byli ochotni jít za své požadavky do stávky, byli kapitalističtí těžaři donuceni přistoupit na zvýšení hornických provisí. Zavázali se připlácet každému hornickému provisionistovi Ústřední bratrské pokladny v Mostě 100 K ročně, vdovám třetinu a sirotkům šestinu této částky.[63] R. 1912 bylo dosaženo dalšího zvýšení tohoto příplatku na 250 K.

Bezprostředně před první světovou válkou dosáhla tak reálná hodnota průměrných hornických provisí maximální výše za celou dobu existence hornického pojištění za kapitalismu. Za předmnichovské buržoasní republiky musili pak horníci vésti znovu houževnatý boj, aby této úrovně bylo dosaženo.

Avšak hornické provise v době, kdy jejich reálná hodnota byla poměrně nejvyšší, zdaleka nezajišťovaly horníka ve stáří a v invaliditě a neposkytovaly lidské zaopatření jeho ženě a dětem. Byly to stále jen provise žebrácké, které umožňovaly zestárlým horníkům jen život plný bídy. Průměrná pense horníka činila r. 1913 bez příplatku zaměstnavatelů 257 K 42 h ročně (t. j. něco přes 21 K měsíčně, což představovalo 23.13 % průměrného hornického výdělku[64]), průměrná pense vdovy byla 103 K 69 h a průměrná pense sirotků jen 38 K 5 h ročně.

*

Sledujeme-li vývoj hornického pojištění u nás, zatím jen v jeho prvé fázi za rakouské éry, můžeme již zjistit určité vývojové tendence a závěry.

1. Především každý sebemenší úspěch horníků na poli hornického pojištění byl výsledkem jejich rozhodného boje. Buržoasní stát a kapitalističtí těžaři ustoupili jen tehdy, byli-li k ústupkům horníky donuceni.

2. Nesporným mezníkem ve vývoji hornického pojištění je zavedení jeho obligatornosti. Došlo k němu již r. 1854.

3. Dělnická třída za kapitalismu musila svádět boj za všeobecnost sociálního pojištění, t. j. aby některé kategorie dělnictva nebyly z něho vylučovány. Tento rys nevystupuje u hornického pojištění tak výrazně do popředí, protože horníci byli jednou z nejuvědomělejších složek dělnické třídy a uhlí a suroviny, těžené v dolech, byly základem kapitalistické in-

---

[62] Kladenská »Svoboda« z 15. VII. 1906.
[63] Kladenská »Svoboda« z 12. IX. 1906.
[64] Dobrozdání Dr V. Haase k návrhu ministerstva veřejných prací na sanaci hornického pojištění z r. 1927 v brožuře »K boji o hornické pojištění«, Praha 1927, str. 23.

dustrie. Nebylo proto možné některé kategorie zaměstnanců na dolech z pojištění vyloučit. Naproti tomu se však těžaři vždy snažili vyloučit z výhod hornického pojištění dělníky pracující v podnicích s důlní těžbou spojených. Horníci vedli boj za zachování hornického pojištění také pro tyto kategorie dělnictva.

4. Základní otázkou hornického pojištění byla výše invalidních a starobních provisí a vdovských a sirotčích důchodů. Požadavek lidského zabezpečení horníka a jeho rodiny v případě ztráty výdělečné schopnosti, invalidity, stáří a smrti zůstal za kapitalismu nedostižným ideálem. Hornické provise se pohybovaly na úrovni žebráckých almužen. Jejich průměrná výše se přesto za Rakouska po úporných bojích horníků přece jen o něco zvedla, zůstala však i nadále pod existenčním minimem.

5. Mělo-li pojištění vůbec fungovat, muselo být finančně zajištěno. V tomto bodě se ukázala již za rakouské éry v pravém světle třídní povaha buržoasního státu a demagogický ráz jeho t. zv. sociální politiky, kterou se oháněli pravicoví socialisté zejména později v období předmnichovské republiky. Zákony o hornickém pojištění již z konce let osmdesátých a začátku devadesátých jsou toho dokladem.

6. Kapitalistickým zájmům nejlépe vyhovovala taková struktura hornického pojištění, která by se opírala o zásady soukromého pojištění, kde všechny náklady nesou pojištěnci sami. Krok za krokem si horníci vybojovali, aby na pojištění přispívali také kapitalisté. Zásady parity v tomto směru bylo dosaženo r. 1889.

7. Rakouský stát zaujal k otázce subvencování hornického pojištění stanovisko zásadně odmítavé. V první fázi vývoje hornického pojištění nepodařilo se horníkům tento odpor buržoasního státu zlomit.

8. Nesmírně důležitou otázkou pro horníky bylo, kdo nad pojištěním vládne, zda kapitalističtí těžaři a jejich přisluhovači anebo skuteční zástupci horníků. Vždyť orgány pojišťoven vykládaly zákon a uváděly jej v život, rozhodčí soudy rozhodovaly o žalobách pojištěnců a v rukou pokladenského lékaře bylo, bude-li horník uznán k práci způsobilým či nikoliv. Horníci proto vedli boj za to, aby oni sami rozhodovali o osudech pojištěnců. Za Rakouska vládu nad pojištěním měli pevně v rukou přímí exponenti kapitalistů a také později za předmnichovské republiky vliv horníků na správu pojištění byl zcela nepostačující.

Hornické pojištění bylo z těchto důvodů pro horníky zcela nevyhovující a bylo jen zákonem upraveným veřejným almužnictvím. Tento jeho základní rys zůstal i nadále v pozdější době kapitalismu, v období předmnichovské buržoasní republiky. Leninovy these o úpravě pojištění za kapitalismu z r. 1912 zůstaly tak pro horníky nedostižným ideálem.

ЗАЧАТКИ СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ ГОРНОРАБОЧИХ ВО ВРЕМЯ КАПИТАЛИЗМА

Ярослав Гоусер

В. И. Ленин на Всероссийской конференции большевиков в Праге в 1912 году сформулировал основные требования рабочего класса в отношении социального страхования. Социальное страхование должно обеспечивать рабочих во всех случаях потери трудоспособности, пособия по страхованию должны быть эквивалентом утерянного заработка, страхование должно обнимать все категории трудящихся и застрахованные должны пользоваться широким самоуправлением. При капитализме рабочему классу удалось в результате упорной борьбы добиться осуществления только незначительной части этих требований. Об этом свидетельствует развитие социального страхования горнорабочих и у нас, истории которого посвящена эта статья.

Огромное значение горнодобывающей промышленности для развивающегося капиталистического производства и связанное с этим значение горнорабочих, которые еще в эпоху домонополистического капитализма составляли у нас значительную часть пролетариата, заставило создать у нас в 1854 году, при издании закона о горной промышленности, »братские кассы«. Хотя закон и обязал горнопромышленников создать на своих предприятиях такие страховые кассы или же объединиться для создания такой кассы для всего горного округа, он, однако, не содержал подробных предписаний ни о страховых взносах, ни а размерах пособий, ни об управлении кассами и т. п. Все эти подробности должны были быть определены в уставе, который затем был составлен под давлением горнопромышленников и потому соответствовал их классовым интересам. В раздробленных »братских кассах« решающее слово принадлежало горнопромышленникам и потому закон о горной промышленности нисколько не улучшил бедственного положения престарелых горняков и их семей.

В 70-ых и 80-ых годах наш рабочий класс начинает организовываться как по линии профсоюзов, так и политически. Вспыхивают крупные забастовки и среди своих требований бастующие выдвигают и требование реформы социального страхования горнорабочих. Это заставило венское правительство разработать проект реформы »братских касс«, который, после его переработки в венском парламенте, стал законом. Этот закон весьма разочаровал горнорабочих, так как вся

тяжесть материальных расходов по социальному страхованию была перенесена на горняков. Согласно новому уставу членские взносы рабочих могли быть повышены, а будущие пособия уменьшены; была предусмотрена возможность уменьшения и тех пособий, на которые уже было приобретено право; хотя закон и устанавливал очень скромный минимум пенсий, но он не исключал возможности его снижения. Эта совершенно недостаточная форма социального обеспечения горняков была в существенных чертах сохранена и последующими, изданными вскоре после издания закона 1889 года, законами.

Социальное страхование горняков сохранилось в этой форме до первой мировой войны. Только в 1906 году, когда горняки в Северной Чехии угрожали забастовкой, горнопромышленники были вынуждены взять на себя обязательство выплачивать каждому горняку-пенсионеру 100 крон в год, а в 1912 году горняки добились увеличения этого пособия до 250 крон в год. Непосредственно перед первой мировой войной пенсии горняков достигли своего максимума. Это были жалкие пенсии, обрекавшие престарелых горняков на нищенское существование. В среднем пенсия горняка составляла в 1913 году (без пособия от работодателя) всего 257,42 крон в год, т. е. равналась только 23,13% средней заработной платы горняка.

ZU DEN ANFÄNGEN DER BERGARBEITERVERSICHERUNG ZUR ZEIT DES KAPITALISMUS IN DEN BÖHMISCHEN LÄNDERN

Jaroslav Houser

W. I. Lenin hat bei der gesamtrussischen Konferenz der Bolschewiki in Prag im Jahre 1912 grundsätzliche Forderungen der Arbeiterklasse auf Sozialvesicherung festgelegt. Diese soll die Arbeiter in allen Fällen des Verlustes der Erwerbsfähigkeit sichern, die Versicherungsleistungen sollen ein Äquivalent des entgangenen Verdienstes sein, die Versicherung soll alle Kategorien der Werktätigen umfassen und es soll für eine weitgehende Selbstverwaltung der Versicherten gesorgt werden. Der Arbeiterklasse gelang es unter der Herrschaft des Kapitalismus nach harten Kämpfen nur einen geringen Teil dieser Forderungen durchzusetzen. Ein Beweis dafür ist die Entwicklung der Bergarbeiterversicherung bei uns, mit dessen Geschichte bis zum ersten Weltkrieg sich die Studie befaßt.

Die große Bedeutung der Bergwerksproduktion für die sich entfaltende kapitalistische Erzeugung und die damit zusammenhängende Bedeutung der Bergleute, welche schon zur Zeit des vormonopolitischen Kapitalismus bei uns eine wichtige Schicht des Proletariats bildeten, erzwangen bei der Schaffung des allgemeinen Berggesetzes im Jahre 1854 die Regelung der Bruderladen. Das Gesetz legte den Bergwerksbesitzern die Pflicht auf, in ihrem Betrieb eine Bruderlade zu errichten, oder sich zusammenzuschließen und eine Revierkasse zu schaffen, enthielt aber keine näheren Bestimmungen über die Versicherungsbeiträge, über die Höhe der Leistungen, über die Verwaltung der Bruderladen usw. Alles das sollten erst die Satzungen enthalten, welche unter dem Einfluß der Bergwerksbesitzer herausgegeben wurden und daher ihren Klasseninteressen entsprachen. So führten in den zersplitterten Bruderladen die Bergwerksunternehmer das Wort und das Berggesetz hat daher im wesentlichen nichts an dem schweren Schicksal der alt gewordenen Bergleute und ihrer Familien geändert.

In den Siebziger- und Achtzigerjahren beginnt sich bei uns die Arbeiterklasse gewerkschaftlich und politisch zu organisieren. Es brechen große Bergarbeiterstreiks aus und unter den Streikforderungen erscheint auch die Forderung nach einer Reform der Bergarbeiterversicherung. Das zwang die Wiener Regierung, einen Entwurf zur Reform der Bruderladen auszuarbeiten, der nach Abänderungen im Wiener Parlament im Jahre 1889 Gesetz wurde. Dieses Gesetz brachte den Bergleuten nur eine große Enttäuschung, denn es überwälzte die Hauptlast der Sanierung der Bruderladen auf die Bergleute,

denen nach den neuen Satzungen gegen den bisherigen Stand die Mitgliedsbeiträge erhöht, künftige Ansprüche herabgesetzt und sogar die schon liquiden Unterstützungen reduziert werden konnten, und alles das ohne Rücksicht auf das ohnehin niedrige Minimum der Renten, welches das Gesetz wohl eingeführt hat, zugleich aber die Möglichkeit zu ihrer Herabsetzung bot. Diese gänzlich ungenügende Regelung der Bergarbeiterversicherung wurde durch die bald nach dem Gesetz aus dem Jahre 1889 herausgegebenen Novellen im wesetlichen nicht geändert.

In dieser Fassung blieb die Bergarbeiterversicherung bis zum ersten Weltkrieg. Nur im Jahre 1906, als die nordböhmischen Bergleute mit dem Streik drohten, waren die Bergwerksunternehmer zu der Verpflichtung gezwungen, jedem Bergmannprovisionisten jährlich 100 K zuzuschließen. Im Jahr 1912 wurde eine weitere Erhöhung dieses Zuschusses auf 250 K jährlich erzielt. Unmittelbar vor dem Weltkrieg hat so der Realwert der Bergmannsprovision seinen Höhepunkt erreicht. Es waren aber stets noch Bettlerprovisionen, welche den altgewordenen Bergleuten nur ein Leben voll Not ermöglichten. Die durchschnittliche Bergarbeiterpension betrug im Jahre 1913 ohne den Zuschuß der Arbeitergeber 257 K 42 h jährlich, was nur 23,13 % durchschnittlichen Bergarbeiterlohnes darstellte.

PŘÍSPĚVEK KE KRITICE SPRINGEROVA VYDÁNÍ PROTOKOLŮ ÚSTAVNÍHO VÝBORU RAKOUSKÉHO ŘÍŠSKÉHO SNĚMU 1848—1849

Václav Pokorný

O jednání ústavního výboru říšského sněmu ústavodárného, který v Kroměříži dokončoval přípravu návrhu rakouské ústavy, a jemuž připadl mezi jiným úkol pokusit se o vyřešení národnostních sporů v rakouské monarchii, se zachovalo poměrně málo zpráv. Tehdejším denním tiskem prošlo jen několik stručných sdělení, jimiž předseda výboru posl. Feifalik informoval sněmovní plenum o postupu ústavních prací, avšak kromě těchto krátkých relací,[1] jež se nikdy nedotýkaly merita jednání, nebyla nikdy veřejnost podrobněji zpravena. Lze to vysvětlit tím, že členům ústavního výboru a jeho zapisovatelům byla o průběhu schůzí uložena nejpřísnější mlčenlivost, která, jak okolnosti tomu nasvědčují, byla skutečně zachovávána.[2] Proto zůstává nejdůležitějším pramenem pro poznání činnosti ústavního výboru edice, kterou pod názvem »Protokolle des Verfassungsausschusses im österreichischen Reichstage 1848—1849« vydal roku 1885 pražský rodák, účastník hnutí r. 1848, Dr Anton Springer.

Vydáním protokolů splnil Springer úkol, který na něho přenesl jeho tchán, posl. Dr A. M. Pinkas, jenž si vyžádal po rozpuštění sněmu od archiváře Jelena opisy protokolů ústavního výboru s úmyslem je v příhodnou dobu vydat.[3] Po jeho smrti vyčkával Dr Springer s uveřejněním až do r. 1885, kdy se domníval, že odhalení, jež protokoly o jednání ústavního

---

[1] »Národní Noviny« 23. 12. 1848, č. 219; 1. 3. 1849, č. 51; 3. 3. 1849, č. 53. »Prager Zeitung« 19. 1. 1849, č. 16. »Bohemia« 8. 3. 1849, č. 57. Zahraniční noviny nejsou v pražských knihovnách uloženy.

[2] Glücklich, K historii našeho prvního politického programu, »Naše Doba«, roč. X. str. 22.

[3] Springer, Protokolle des Verfassungsausschusses im österreichischen Reichstage 1848—1849, Leipzig 1885, str. III.

výboru, dosud neznámé, měly přinést, dolehnou nejtíživěji na představitele soudobé české politiky, zejména Dr Riegra, vůdce strany staročeské, která podporovala vládu Taaffeho, proti níž byli liberální Němci v opposici.

Tehdy již boj za české státní právo překročil svůj kulminační bod, jehož dosáhl ve státoprávním radikalismu konce let šedesátých. Po návratu českých poslanců na říšskou radu r. 1879 se stával ze zápalného hesla ideologickou výzbrojí parlamentních zápasů, charakteristických pro přechod kapitalistické společnosti do stadia imperialismu. Program státoprávní byl základnou, na níž se spojila česká buržoasie, seskupená kolem Riegrovy staročeské strany, s tak zvanou historickou šlechtou, když bylo mezi nimi r. 1861 dosaženo dohody o společném politickém postupu. Cílem této politiky mělo být zřízení českého státu v jeho historických hranicích v rámci rakousko-uherské monarchie. Společný program dával koalici feudální šlechty a zámožného měšťanstva do rukou zákonodárný sbor největší země předlitavské poloviny mocnářství. Účelem Springerova vydání protokolů ústavního výboru bylo vrazit klín mezi historickou šlechtu a české občanské poslance důkazem, že vůdčí osobnosti českého politického života, zvláště Palacký a Rieger, vypracovali v Kroměříži program federalisace Rakouska na podkladě národnostním, kdežto uspořádání monarchie podle historicko-politických individualit, jež bylo základem českých státoprávních snah, počali hlásat teprve po dosažení dohody s českou aristokracií r. 1861. Téhož roku, kdy byly protokoly uveřejněny, konaly se všeobecné volby do říšské rady. Od nich si německá liberální levice slibovala oslabení stran, které podporovaly Taaffeho kabinet, a Springerovy protokoly se hodily pro jejich politické cíle. Vydání protokolů samo a politický účinek, který jim autor připisoval, daly podnět k polemikám. Jejich ostří sice čas otupil, ale jelikož jsou protokoly důležitým pramenem, po němž sáhne každý historik, zabývající se dějinami roku 1848, je třeba přezkoumat námitky, jež se proti jejich věrohodnosti uvádějí. Význam edice je zvýšen tím, že se originály protokolů ústavního výboru nezachovaly ve spisové pozůstalosti říšského sněmu ústavodárného.[4]

Proti edici vyslovil námitky již význačný člen ústavodárného říšského sněmu J. A. Helfert ve »Wiener Literarischer Wegweiser«.[5] V české historiografii ji podrobil kritice Jan Heidler, který vytkl Springerově práci několik nepřesností,[6] avšak největší útok proti věrohodnosti proto-

---

[4] Kazbunda, Archiv ústavodárného říšského sněmu, Časopis archivní školy II., 1924, str. 55—56: »V archivu říš. sněmu nalézáme ve dvou svazcích toliko protokoly schůzí oné komise, která vypracovala v druhé polovině r. 1848 návrh zákona o základních právech«. Tyto byly vydány r. 1912 Dr Alfredem Fischlem.

[5] Glücklich, op. cit. str. 21, Časopis sám není v Praze uložen.

[6] Heidler, Anton Springer a česká politika, Rozpravy české akademie věd a umění, čís. 52, tř. I, roč. 1914.

kolů podnikl moravský historik František Kameníček statí, uveřejněnou v Pekařově Sborníku.[7]

Kameníček zjišťuje, že ve Springerově vydání nebyly otištěny originály, nýbrž pouhé opisy protokolů o schůzích od 22. ledna do 4. března 1849.[8] Svou kritiku opírá o skutečnost, že s výjimkou schůze dne 27. února 1849 protokoly neobsahují zmínky o tom, že by byly ověřovány. K odmítavému stanovisku Kameníčkovu přispělo značnou měrou prohlášení Palackého moravskému politikovi Dr Aloisu Pražákovi v dopise z 27. března 1874. V tomto dopise, který byl Kameníčkem nalezen a vydán spolu s ostatní korespondencí Pražákovou, Palacký přímo popřel, že by se o jednání v ústavním výboru vedl jakýkoliv protokol. Písaři prý si dělali záznamy k své potřebě a podle svého uvážení, avšak tyto zůstaly jejich majetkem,[9] výbor je nevzal nikdy na vědomí, nebyly nikým verifikovány a zůstaly pro Palackého i pro ostatní členy výboru tajemstvím. Proto jen neprávem mohou se nazývat protokoly o schůzích ústavního výboru. Z dalšího obsahu dopisu se dovídáme, že Pinkas pohnul písaře k tomu, aby vyhotovovali kopie k jeho potřebě.[10] Autoritou Fr. Palackého a vlastními připomínkami se Kameníček snaží oslabit věrohodnost Springerova vydání. Jeho kritika vrcholí ve zjištění, že záznamy o schůzích ústavního výboru tohoto druhu nemohou býti spolehlivými dokumenty historickými.[11] Smyslem jeho vlastních vývodů i Palackého dopisu Pražákovi bylo dokázat, že Palacký v Kroměříži svým návrhem, učiněným ve schůzi ústavního výboru dne 23. ledna 1849 na rozdělení monarchie do osmi skupin podle národností, neopustil program zřízení českého státu uvnitř federativního Rakouska, neboť celý protokol je nesprávně zaznamenán.

*

K porozumění Palackého prohlášení je nutno si uvědomit, v jaké situaci vzniklo. Za revoluce r. 1848—1849 přijal Palacký za základ svého programu a za kriterium pro rozdělení monarchie princip národnostní. Důsledné uplatnění této zásady by bylo způsobilo zrušení existujících teritoriálních útvarů daných historickým vývojem. S těmito historickými útvary byla však nerozlučně spjata práva šlechty a stavovská zřízení jednotlivých provincií, spojených pragmatickou sankcí v rakouské soustátí. Byl tedy každý útok proti existenci provincií v dosavadní podobě zaměřen proti šlechtě a jejímu privilegovanému postavení. Kdyby se bývalo dokázalo, že v letech 1848—1849 Palackého ethnický program stejně jako jím dříve navržené prohlášení stavů ze dne 2. dubna 1848[12] byly namířeny proti šlechtě, bylo by

---

[7] Kameníček, Protokoly ústavního výboru říšského sněmu rakouského 1848—49, Pekařův Sborník II, Praha 1930.
[8] Kameníček, op. cit. str. 420.
[9] Kameníček, Paměti a listář Dr Aloise Pražáka II, Doplněk str. 2, Praha 1927.
[10] Ibidem.
[11] Kameníček, Protokoly, str. 421, Pekařův Sborník.
[12] Palacký, Gedenkblätter, II, Praha 1874, str. 147—148.

ohroženo politické spojenectví historické šlechty s českou buržoasií, v němž Palacký spatřoval nejlepší záruku pro příznivý vývoj českého národa. Nechtěl, aby bylo podkopáno, a proto neměl zájem na tom, aby se s jeho pokrokovým programem z r. 1848 veřejnost seznámila. Dopisu Dr Pražákovi připisoval zvláštní význam. Chtěl, aby jej Pražák ve Vídni ukázal některým odpůrcům českých snah[13] a seznámil je s jeho obsahem. K záchraně postavení v politickém životě nezbývalo než se uchýlit k tvrzení, že se o schůzích výboru nevedly žádné protokoly. Státoprávní politice české by byla zasazena velká rána, kdyby se bylo dokázalo, že Palacký návrhem na rozdělení Rakouska do osmi národnostních skupin porušil hranice historického státu českého, proti jehož obnově směřovalo úsilí německé buržoasie.

Názoru, že se o jednání v ústavním výboru nevedly žádné protokoly, není možno přisvědčit. Ke schůzím výboru byly ministerstvem spravedlnosti delegováni zapisovatelé Freyenwald, Keller, Much a Wilím[14] a nelze proto předpokládat, že by jejich zápisy, pořizované před očima 30členného výboru, nepodléhaly kontrole, ba dokonce, že mohly zůstat jejich majetkem, zvláště když si uvědomíme, že šlo o jednání nejdůležitějšího výboru rakouské konstituanty. Odborná kvalifikace zapisovatelů sama byla zárukou správných zápisů, neboť jako soudci z povolání měli možnost se na svůj úkol připravit.

Všimněme si způsobu psaní protokolů. Čtenáře překvapí péče, s níž byla zapisována minoritní vota s přesným jmenným seznamem, jak který člen výboru hlasoval.[15] Protokoly některých schůzí jsou psány tak zevrubně, že činí dojem stenografických záznamů.[16]

V této souvislosti možno poukázat na Riegrovu řeč ve schůzi výboru dne 24. ledna 1849, jež je zaznamenána tak obsáhle, že zápis o ní zaplnil celé tři strany protokolu.[17] Zřejmě soudní praxe umožnila zapisovatelům, že dovedli ve svých zápisech zachytit podstatné body projevů. §§ 76 až 78 přinášejí protokoly v doslovném znění, jak vyšly z porad výboru.[18] Stejně je tomu u §§ 6[19], 7[20], 8[21], 9[22], 48[23], 49[24], 50[25], 52[26], 54[27], 57[28],

[13] Kameníček, Paměti a listář Dr Pražáka, II, Doplněk, str. 2.
[14] »Národní Noviny«, 14. 3. 1849, č. 62, str. 246.
[15] Springer, »Protokolle«, str. 208 a 225.
[16] Springer, »Protokolle«, str. 197—209.
[17] Springer, »Protokolle«, str. 29—32.
[18] Springer, »Protokolle«, str. 217 a 219.
[19] Springer, »Protokolle«, str. 127.
[20] Springer, »Protokolle«, str. 129.
[21] Springer, »Protokolle«, str. 131.
[22] Springer, »Protokolle«, str. 133—134.
[23] Springer, »Protokolle«, str. 144.
[24] Springer, »Protokolle«, str. 145.
[25] Springer, »Protokolle«, str. 146.
[26] Springer, »Protokolle«, str. 148.
[27] Springer, »Protokolle«, str. 154.
[28] Springer, »Protokolle«, str. 155.

58[29], 61[30], 64[31], 69[32], a 74[33]. Zapisovatele nutilo k správným zápisům vědomí, že členové výboru, kteří by se cítili poškozeni nesprávnou reprodukcí svých řečí, budou uplatňovat námitky a domáhat se opravy protokolů. Při posuzování věrohodnosti Springerovy edice nám nesmí uniknout ani na pohled bezvýznamný detail, že totiž některé protokoly jsou psány v první, jiné ve třetí osobě. Tyto nepůsobí již oním dojmem bezprostřednosti jako ony, jež jsou v přímé řeči,[34] v níž je sepsána zpráva o schůzi výboru dne 23. ledna 1849, kdy Palacký podal svůj zmíněný návrh. Střídavé užívání první a třetí osoby v protokolech odpovídá tehdy běžnému způsobu psaní záznamů o schůzích, s nímž se setkáváme i v jiných dokumentech z této doby, jako ve spisech »Lípy Slovanské«,[35] neboť těsnopisu bylo ve střední Evropě ve schůzích zákonodárných sborů použito ve větší míře teprve ve frankfurtském národním shromáždění,[36] a záleželo na zdatnosti zapisovatele, mnoho-li stačil z proslovené řeči zachytit.

*

Spolehlivost Springerových protokolů je možno si ověřit záznamy z různých schůzí ústavního výboru. V návrhu, učiněném dne 23. ledna 1849, žádal Palacký, aby ke skupině českých zemí bylo připojeno Slovensko.[37] Následujícího dne zaujal k jeho návrhu stanovisko slezský poslanec Dr Hein, z jehož projevu vyplývá, že Palacký podobný návrh vskutku učinil.[38]

V další části této své řeči posl. Hein potvrdil, že úmyslem Palackého bylo vytvořit zvláštní skupinu zemí z českých částí Čech a Moravy,[39] jak navrhoval Palacký[40] podle protokolu z 23. 1. 1849. Souhlasně s tím jiný člen výboru, posl. Kavčič vytkl Palackému, že je proti federaci provincií.[41] Z břitké a duchaplné kritiky Palackého rozdělení monarchie, již podal ve schůzi ústavního výboru dne 24. ledna 1849 posl. Gobbi z Terstu, vysvítá, že Palackého návrh směřoval ke zřizování zemí podle národností a ke zrušení systému provinciálního.[42] Pro záměry Palackého užil Gobbi přímo vý-

---

[29] Springer, »Protokolle«, str. 156.
[30] Springer, »Protokolle«, str. 164.
[31] Springer, »Protokolle«, str. 169.
[32] Springer, »Protokolle«, str. 172.
[33] Springer, »Protokolle«, str. 197.
[34] Není rovněž bez významu, že se v němčině klade gramaticky do nepřímé řeči konjunktiv, jenž sám o sobě značí děj pochybný nebo domněnku.
[35] Archiv Národního musea, Sig. D 32.
[36] Wolf, Einführung in das Studium der neueren Geschichte, str. 594, Berlin 1910.
[37] Springer, »Protokolle«, str. 26.
[38] Springer, »Protokolle«, str. 32.
[39] Ibidem.
[40] Springer, »Protokolle«, str. 26.
[41] Springer, »Protokolle«, str. 23.
[42] Springer, »Protokolle«, str. 29.

razu »Provinzenverschmelzung«.[43] Řeči italského zástupce města Terstu v říšském sněmu je možno užíti ke srovnání s vývody jiných řečníků. Gobbi si stěžoval, že z Přímoří, jež ve sněmu zastupoval, mu Goriupův návrh na rozdělení území rakouského státu odnímal Gorici, posl. Fillipi ostrovy Lusinské, a Palacký že chtěl část Přímoří přivtělit Kraňsku.[44] Připomínka Gobbiho byla oprávněná, neboť ve schůzi dne 22. ledna 1849 žádal posl. Fillipi, aby do počtu provincií, na něž mělo být Rakousko rozděleno, bylo přijato jako třínácté království Dalmatské s ostrovy Lusinskými a ostatními ostrovy zálivu kvarnerského.[45]

O den později navrhl posl. Goriup, aby hrabství Gorickému se dostalo stejného právního postavení jako ostatním provinciím, neboť Gorice měla v minulosti své zemské stavy, fondy a instituce.[46] Palackého návrh pak přičlenil slovanskou část Přímoří ke skupině illyrských zemí, k nimž mimo Slovany obydlenou část Přímoří měly náležet Slavonie, slovanská část Štýrska a Kraňsko.[47]

Přesvědčení o správnosti Springerovy reprodukce záznamů o jednání ústavního výboru říšského sněmu podporuje srovnání s textem návrhu rakouské ústavy, uloženým v pozůstalosti Františka Palackého.[48] Je to litografovaný návrh rakouské ústavy, označený v nadpise jako »Eigentlich vereinbarter Entwurf der Fünfer-Commission Gobbi—Mayer—Palacký—Goldmark und Smolka«.[49] Z tohoto dokumentu, jejž Springer označuje jako návrh Palackého, jsou v edici otištěny doslova, pouze s nepatrnými změnami pravopisnými, §§ 12, 18, 20, 23, 25, 28 a 36. Druhý dokument tohoto druhu, rovněž uložený v pozůstalosti Palackého, může být nejlépe identifikován právě pomocí Springerovy edice. Při tom zjistíme, že textace jednotlivých paragrafů, jež Springer označuje jako návrh Mayerův, doslovně souhlasí se zněním litografovaného návrhu v pozůstalosti Palackého. Jde tedy o návrh, který posl. Mayer jako zpravodaj ústavního výboru předložil plenu výboru, aby sloužil za podklad jednání. Přípisy v tomto návrhu, psané rukou Palackého, jsou totožné se změnami, na nichž se výbor usnesl a které jsou zachyceny ve Springerových Protokolech.[50] Konečné znění paragrafů odpovídá souhrnné rekapitulaci Sprin-

---

[43] Springer, »Protokolle«, str. 29.
[44] Springer, »Protokolle«, str. 28.
[45] Springer, »Protokolle«, str. 19.
[46] Springer, »Protokolle«, str. 25.
[47] Springer, »Protokolle«, str. 26.
[48] Literární archiv Národního musea, Sig. 11 D 16.
[49] Rieger, Drobné spisy Fr. Palackého, str. 68, Praha 1898.
[50] Srovnání textů je provedeno toliko u I. hlavy návrhu, nadepsané: »Vom Staatsgebiethe und dessen Eintheilung«, ačkoli jest možno je provésti i u dalších paragrafů. § 1 litografovaného návrhu souhlasí s týmž § u Springera (viz Protokolle pozn. na str. 117). Paragraf ten zní: Das Kaiserthum Österreich ist eine untrennbare aus den nachbenannten selbständigen Kronländern bestehende konstitutionelle Erbmonarchie. K návrhu posl. Lassera bylo přijato znění: Das Kaiserthum Österreich ist eine untheilbare, aus den nachbenannten Reichsländern bestehende konstitutionelle Erbmonarchie. Sledujme změ-

gerově v závěru většiny schůzí. Protokoly zaznamenávají rovněž plné znění návrhu Schollova[51] shodně s úpravou textu příslušného paragrafu, provedenou vlastnoručně Palackým. Stejný soulad je v § 6 návrhu Mayerova.[52]

I jiné prameny potvrzují důvěru ve Springerovo vydání Protokolů. Palackého návrh na vytvoření osmi národnostních skupin odpovídá v podstatných bodech názoru, vyslovenému v článku »O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku«,[53] kde počet skupin byl omezen na sedm. Ve schůzi výboru dne 23. ledna 1849 se Palacký vyjádřil, že princip rovnoprávnosti národů je proveditelný, přihlédne-li se k dějinám a ethnografii.[54] S podobnou formulací se setkáváme ve zprávě denního tisku z Kroměříže o jednání »Slovanského Klubu« o úpravě rakouského státního zřízení, podané Palackým. Provésti rozdělení státu na skupiny zemí a jejich rozhraničení se ukládá pozdějšímu zákonu a za východisko k němu má sloužit zeměpisná

---

ny provedené v litografovaném návrhu rukou Fr. Palackého: Obrat untrennbare je opraven na untheilbare, Kronländer na Reichsländer a vypuštěno je slovo selbständigen, takže konečný text upravený v návrhu odpovídá textaci konečného znění paragrafu, zaznamenaného u Springera.

Záznam znění § 2 odpovídá témuž paragrafu u Springera: Diese selbständigen untrennbaren Kronländer sind: 1. Das Königreich Böhmen, 2. Das Königreich Galizien mit Bukowina, 3. Das Erzherzogthum Österreich unter der Ems, 4. Das Erzherzogthum Österreich ob der Ems ohne Innviertel, 5. Das Herzogthum Salzburg sammt dem Innviertel, 6. Das Herzogthum Steiermark, 7. Das Herzogthum Kärnten, 8. Das Herzogthum Krain, 9. Das Herzogthum Schlesien, 10. Das Markgrafthum Mähren, 11. die gefürstete Grafschaft Tirol sammt Vorarlberg, 12. Das Küstenland, 13. Das Königreich Dalmatien.

Konečné změny v litografovaném návrhu jsou tyto: Je připsáno slovo Reichs- a škrtnuta jsou slova: selbständigen untrennbaren, takže konečná redakce odpovídá doslovně Springerovým záznamům.

Navržený paragraf 3 zní opět shodně v litografovaném návrhu jako v edici Springerově: Jedes dieser Kronländer steht zu den andern im Verhältnisse der vollen Gleichberechtigung, zum ganzen Kaiserstaate aber im Verhältnisse eines untrennbaren organischen Bestandtheiles. Zpravodaj Mayer podle protokolu navrhl, aby slovo Kronländer bylo změněno na Reichsländer, což bylo výborem přijato a Palackým souhlasně v návrhu litografovaném opraveno.

Pro posouzení autenticity Springerových protokolů má velkou důležitost § 4, zaznamenaný v obou dokumentech takto: Den einzelnen Kronländern bleibt die Integrität ihres Gebietes und ihr Selbstregierungsrecht innerhalb der durch diese Constitution festgesetzten Schranken gesichert. V průběhu debaty podal posl. Scholl návrh, aby text paragrafu byl upraven takto: Den einzelnen Reichsländern bleibt die Autonomie innerhalb der durch diese Constitution festgesetzten Schranken und die Integrität ihres Gebietes gesichert. V litografovaném návrhu je rukou Palackého opraveno slovo Kronländer na Reichsländer, za slovem die ... jsou připsána slova »Autonomie innerhalb der durch diese Constitution festgesetzten Schranken und die«, načež pokračuje věta slovy »Integrität ihres Gebietes«, odkud je celý zbytek původně navrženého znění vyškrtnut. Vidíme z toho, jak úpravy Palackého v textu návrhu odpovídají výsledkům jednání ve výboru v podání Springerovu.

U § 5 připsal si Palacký podle návrhu Riegrova slova »mit möglichster Rücksicht auf Nationalität« ve shodě s příslušným protokolem o schůzi ve Springerově edici.

Stejně i u závěrečného paragrafu 6 této hlavy shodují se opravy Palackého se zněním, jež přinášejí Protokoly.

[51] Springer, »Protokolle«, str. 123.
[52] Springer, op. cit. str. 127.
[53] »Národní Noviny«, 23. 12. 1849, č. 309.
[54] Springer, »Protokolle«, str. 26.

poloha, národnost a dějepis.[55] Zpravodaj ústavního výboru posl. Mayer, jehož projevům věnovali zapisovatelé zvýšenou pozornost, odmítl Palackého snahu po vytvoření nových územních celků[56] a haličský poslanec, člen ústavního výboru Florian Ziemiałkowski musil v debatě ústavního výboru o rozdělení Haliče podle národností čelit Palackého ethnografickým argumentům.[57]

Podstatným nedostatkem protokolů je, že v nich není nikde zaznamenáno, že byly verifikovány.[58] Springer dal svým kritikům do rukou zbraň tím, že při úpravě textu opravil patrné chyby a vypustil formální úvodní a závěrečné věty, jež se v každém zápise opakovaly.[59] Pouze v protokole ze 27. února 1849 se konstatuje, že byl přečten protokol z minulého dne.[60] S míněním, vysloveným Kameníčkem,[61] že byl protokol verifikován pouze v této schůzi, nelze souhlasit. K vyvrácení této námitky může přispět srovnání s originály protokolů, jež vydal k doplnění Springerovy edice r. 1908 Josef Redlich v »Österreichische Rundschau« z pozůstalosti rakouského ministra a někdejšího člena ústavního výboru Lassera.[62] Tato edice obsahuje mezi jinými protokol z 22. února 1849, v němž se konstatuje, že zapisovatel Dr Keller přečetl protokol z 19. února 1849.[63] Z této zmínky můžeme mít za to, že úpravy Springerem provedené se týkaly rovněž vynechání stále se opakujících vět o verifikaci a že zpráva o ověření protokolu z 27. února 1849 zůstala v zápise jen přehlédnutím autorovým.

Po uveřejnění »Protokolů« se soudilo, že Dr Fr. Lad. Rieger, jehož posice jako vůdce staročeské strany mohla jimi býti ohrožena, vystoupí proti Springerovi a prohlásí, že záznamy o schůzích v Kroměříži neodpovídají tomu, o čem bylo v ústavním výboru ve skutečnosti jednáno. Avšak Rieger proti edici nevystoupil, což by se bylo jistě nestalo, kdyby zápisy neodpovídaly pravdě.

Znění protokolů přijímá i jeho syn Dr Bohuš Rieger, který je v překladu otiskuje v »Drobných spisech Františka Palackého«. Přijímá z nich i rozdělení Rakouska na osm skupin i Palackého snahu po zrušení provinciálního zřízení. Státoprávník, oddaný programu obnovení historického českého státu, přiznává, že návrh jeho děda, slavného historika, směřoval proti historickému právu,[64] což by nebyl jistě učinil, kdyby nebyl přesvědčen

---

[55] »Pražské Noviny«, 18. 1. 1849, č. 10, str. 37.
[56] Springer, op. cit., str. 42.
[57] Florian Ziemiałkowski, »Pamiętniki«, II. část, str. 12, Kraków 1904.
[58] Kameníček, Protokoly, str. 421.
[59] Springer, »Protokolle«, str. IV.
[60] Springer, op. cit., str. 326.
[61] Kameníček, Protokoly, str. 421.
[62] Redlich, Die Originalprotokolle des Verfassungsausschusses im Kremsierer Reichstage, »Österreichische Rundschau«, Band XVII., Heft 3.
[63] Redlich, op. cit., str. 180.
[64] Rieger, Ústava Rakouska dle Fr. Palackého. »Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého«, str. 617, Praha 1898.

o správnosti Springerovy relace. Při tom nutno ještě vzíti v úvahu, že Bohuš Rieger pro své rodinné vztahy k dvěma význačným členům ústavního výboru mohl míti autentické zprávy o skutečném průběhu jednání.

Vítězství Pruska nad Francií r. 1870 přivedlo Springera definitivně do tábora německého a do řady odpůrců nejen českého státního práva, ale i českého národa samého. Jako německo-liberální centralista spatřoval svůj ideál v centralisovaném státě rakouském s převahou německého živlu. Potíral všechny názory, jež se stavěly do cesty jeho ideji státu rakouského. Je jen přirozené, že nejvíce stíhal svou nenávistí snahy o federativní úpravu dunajské monarchie, jimž připisoval zpátečnickou tendenci. Kdyby jim byly protokoly upravovány ve smyslu jeho politických představ, byl by potlačil v záznamu ze schůze dne 8. února 1849 ono hrdé přiznání Pinkasovo, který mu byl politickým učitelem a s nímž byl nakonec i spojen svazky rodinnými: »Ich bin Föderalist«[65] nebo vřelý projev téhož politika pro systém federativní ve schůzi dne 22. ledna 1849,[66] neboť jen ten umožní zástupcům národů dosud v Kroměříži nezastoupených, aby se spojili s ostatními v práci na celoříšské ústavě.

*

Se stránek »Protokolů« k nám promlouvají političtí předáci revolučních let a tím, že nám byly jejich myšlenky zachovány, je význam edice dalekosáhlý. Dovídáme se z ní, jak smýšlela rakouská buržoasie o nejdůležitějších problémech doby, do nichž nám dává možnost nahlédnout jedinečným způsobem, a proto se k ní budeme často vracet.

---

[65] Springer, »Protokolle«, str. 138.
[66] Springer, »Protokolle«, str. 10.

ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПОВОДУ КРИТИКИ ОПУБЛИКОВАННЫХ ШПРИНГЕРОМ »ПРОТОКОЛОВ КОМИССИИ ПО ВЫРАБОТКЕ КОНСТИТУЦИИ РЕЙХСТАГА 1848—1849 ГГ«.

Протоколы заседаний комиссии австрийского рейхстага 1848—1849 годов по выработке конституции, изданные Шпрингером, часто вызывают упреки в том, что они не дают правильной картины прений в этой комиссии, так как это издание содержит только никем не засвидетельствованные копии подлинных протоколов. Упреки, исходящие со стороны чехов, в частности, имеют целью поколебать достоверность того факта (доказательством которого являются эти протоколы) что представители чешской буржуазии и в особенности Палацкий и Ригер, оставили в Кромержиже идею чешского государства и были готовы построить австрийскую монархию на началах многонационального государства. Этот факт опроверг бы утверджение о классовой коалиции буржуазных политиков с консервативным чешским дворянством.

При решении вопроса о подлинности и достоверности этих протоколов необходими учесть, что они составлялись специально для этой цели назначенными секретарями, судьями по профессии, подготовленными для этой работы своей предшествующей деятельностью. Протоколы о заседаниях составлены так тщательно, что часто производят впечатдение стенографический записи. Добросовестно отмечены особые мнения и тщательно занесены поименно результаты голосований. Если сравнить речи некоторых депутатов, произнесенные на разных заседаниях, то обнаружится, что в них приводятся аналогичные аргументы. О том, что Палацкий внес предложение образовать австрийскую федерацию, построенную на национальном принципе, свидительствуют и другие источники, как наприм. его проект опубликованный в »Народних новинах« изд. Гавличком (выпуск от 23 декабря 1849 г), Мемуары члена конституционной комиссии поляка Флориана Зимиковского и высказывания других членов комиссии, приведенные в издании Шпрингера. Достоверность издания Шпрингера подтверждается и тем фактом, что изменения в тексте проекта, отмеченные в протоколах дословно соответствуют тем изменениям, которые на основании результатов работы комиссии занес собственноручно Палацкий в свой литографированный экземпляр. Этот документ хранится в его литературном наследстве. Поэтому изданные Шпрингером »Протоколы« можно считать вполне надежным источником.

BEITRÄGE ZUR KRITIK DER VON SPRINGER VEROEFFENTLICHTEN PROTOKOLLE DES VERFASSUNGSAUSSCHUSSES DES OESTERREICHISCHEN REICHSTAGES IN DEN JAHREN 1848—1849

Václav Pokorný

Gegen die Springer'sche Edition der Protokolle des Verfassungsausschusses des Reichstages in den Jahren 1848—1849 wird eingewendet, dass sie kein genaues Bild der Verhandlungen wiedergibt, sondern nur unbeglaubigte Abschriften der Originalprotokolle enthält. Die Kritik von tschechischer Seite will hauptsächlich Springer's Beweis, dass die Vertreter der tschechischen Bourgeoisie, besonders Palacký und Rieger in Kremsier die Idee des tschechischen Staatsrechts verliessen und bereit waren die österreichische Monarchie nach dem Nationalitätsprinzip zu ordnen, abschwächen. Mit diesem Beweis wäre die Klassenkoalition der tschechischen bürgerlichen Politiker mit dem konservativen Adel untergraben worden.

Es ist bei der Untersuchung der Echtheit und Glaubwürdigkeit nötig zu erwägen, dass die Protokolle von besonders berufenen Schriftführern — Richtern, die sich in ihrem Beruf auf diese Aufgabe gut vorbereiten konnten, geführt wurden. Die Verzeichnisse über die Sitzungen sind so gründlich geschrieben, dass sie oft den Eindruck stenographistischer Aufnahmen machen. Gewissenhaft sind Minoritätsvoten und Namensverzeichnisse, wie die Abgeordneten im Ausschuss stimmten, verzeichnet. Wenn wir die Reden der Abgeordneten aus verschiedenen Sitzungen vergleichen, stellen wir fest, dass sie gleiche Argumente enthalten. Der Antrag Palacký's eine österreichische Föderation nach Nationalitäten zu bilden, wird auch in anderen Quellen, wie zum Beispiel in einem Entwurf, der in Havlíček's Nationalzeitung am 23. Dezember 1849 veröffentlicht wurde, in den Erinnungen des polnischen Mitglieds des Verfassungsausschusses Florian Ziemiałkowski und Anspielungen anderer Mitglieder des Ausschusses, wie sie die Springer'sche Edition wiedergibt, bestätigt. Die Richtigkeit der Springer'schen Edition können wir auch dadurch beglaubigen, dass alle Aenderungen im Text des Entwurfes, die im Protokoll enthalten sind, wörtlich denen, die sich Palacký nach den Resultaten der Beratungen eigenhändig in seinem litographierten Exemplar machte, nicht wörtlich widersprechen. Dieses Dokument ist in seinem Nachlass aufbewahrt. Wir können also die Springer'sche Edition der Protokolle als eine ganz verlässliche Quelle betrachten.

POROTCOVIA A KMEŤOVIA V ČESKÝCH KRAJINÁCH ZA ROKY 1930—1938

Leonard Bianchi

Najobvyklejšou formou účasti laikov na buržoáznom súdnictve sú trestné poroty, ktoré boli u nás dobre známe aj za predmnichovskej republiky. Porotné súdnictvo vždy sústreďovalo na seba záujem širokej verejnosti a vládnúca trieda ho používala najmä na to, aby zastierala pravú triednu povahu celého buržoázneho súdnictva. Vyvolávala dojem, že sa »ľud« v buržoáznej demokracii zúčastňuje na rozhodovaní súdov. Pritom však udržovala poroty na to, aby zvyšovala autoritu buržoáznej štátnej moci, lebo porotcovia mali predstavovať akési zosobnenie nadtriedneho súdu celej spoločnosti, i keď porotcovia pochádzali len z radov buržoázie.[1]

Buržoázna porota mala od svojho vzniku triedny charakter, lebo tvorila ustanovizeň buržoázneho práva. Pravda, v časoch buržoáznych revolúcií zohrala porota aj relatívne pokrokovú úlohu. Najmä počas rozvíjania sa kapitalizmu, za jeho predmonopolistického štádia, tvorila hrádzu proti feudálnej svojvôli v súdnictve a proti feudálnym prežitkom vôbec. Na európskom kontinente sa presadila porota v dôsledku pokrokových snáh, ktoré sa domáhali účasti buržoázneho (nešľachtického) živlu v súdnictve namiesto feudálnej šľachty.

Zavedenie porôt kdekoľvek a akokoľvek bolo však demokratické a pokrokové vždy len do tej miery, pokiaľ znamenalo odstránenie súdnictva feudálnej šľachty. Ďalej už buržoázia nedovolila demokratizovať súdnictvo a dedičné výsady nahradila privilégiom peňazi. Postarala sa o to, aby sa na lavicu porotcov dostali len zámožné osoby, príslušníci vládnúcej triedy.[2]

---

[1] Akademik A. J. Vyšinskij, Teoria sudebnych dokazatelstv v sovetskom prave, III. vydanie, 1950, 15.

[2] B. Engels, Německo v předvečer revoluce 1848, Svoboda 1952, 33, 34.

Len čo sa odstránili zvyšky feudálnych výsad, porota stratila svoj význam ako relatívne pokroková ustanovizeň. Za nástupu monopolistického kapitalizmu prestalo byť meradlom pokrokovosti protifeudálne zameranie. Pokrokovým mohlo byť len to, čo slúžilo oslobodeniu proletariátu spod vykorisťovania , čo smerovalo k zvrhnutiu kapitalizmu. Poroty tohto obdobia musíme posudzovať obdobne ako úradnícke súdy a celý buržoázny právny poriadok. Poroty boli nielen nástrojom triedneho utláčania kapitalisticky vykorisťovaných más, ale boli aj jedným z prostriedkov na neľudské zvyšovanie vykorisťovania a na umelé predlžovanie úpadkovej formy kapitalizmu, kde rozpor medzi výrobnými vzťahmi a charakterom výrobných síl dosiahol taký vrchol, že sa v prospech vládnúcej triedy dal riešiť jedine násilným utlačovaním väčšiny obyvateľstva.

Aj za imperialistického štádia kapitalizmu však obsahovala buržoázna porota niektoré také demokratické prvky, ktoré úradnícke súdy nemali. Porota svojou verejnosťou, zásadou kontradiktorného a ústneho konania umožňovala odhaľovať metódy vládnutia v buržoáznych demokraciách a prispievala tým k uvedomovaciemu procesu v masách. Poroty niekde umožňovali rozvinutie boja za národné oslobodenie, niekde zas boli fórom pre boj proletariátu proti vládnúcim triedam.

Nastolenie otvoreného fašizmu však bráni akémukoľvek prejavu slobodnej mienky. V mene buržoázie sa zmocňuje vlády malá hŕstka monopolistov a odpadá aj vzájomný boj skupín buržoázie o politickú moc. Zavrhuje sa aj buržoázna zákonnosť a zrušuje sa akýkoľvek právny poriadok. Preto sa v období postupnej fašizácie všemožne odstraňovali poroty a boj za udržanie porôt bol bojom za zachovanie buržoáznodemokratických výdobytkov.

Porotcovia, i keď boli buržoázneho pôvodu, neboli natoľko povoľným nástrojom vládnúcej triedy ako sudcovia z povolania, ktorí vo svojej úradníckej závislosti stroho uplatňovali zákony.

Pravda, poroty v tej podobe, v akej sa prevzali z rakúskeho a uhorského právneho poriadku a v akej sme ich poznali za predmnichovskej republiky, predstavovali úpadkové štádium porotného súdnictva. Traja sudcovia z povolania, ktorí predsedali porote, ovládali pomocou procesných predpisov rozhodovanie dvanástich porotcov. Porota svojou vonkajšou podobou pripomínala síce »ľudové« súdnictvo, požadované pokrokovou buržoáznou ideológiou XVIII. storočia, ale pokrokovú funkciu poroty uškrtili procesuálne právne predpisy buržoázneho zákonodarstva a triedny výber porotcov.[3]

I pri týchto obmedzeniach však boli poroty tŕňom v oku vládnúcej triede, lebo sa stávalo, že aj buržoázni porotcovia rozhodli občas v roz-

[3] L. Bianchi, Triedne zloženie porotcov a kmeťov za predmnichovskej republiky na Slovensku, kapitola II, Právnické štúdie 1954, roč. II., 643—648.

pore s jej záujmami. Buržoázne zákonodarstvo odstraňovalo poroty pod rôznymi zámienkami. Najčastejšie sa odvolávalo na to, že poroty nesprávne rozhodujú, a preto ich treba zrušiť. Najviac prekážali poroty vládnúcej triede v politických a tlačových procesoch.[4]

Za predmnichovskej republiky bojovala proti obmedzovaniu a zrušovaniu porôt stranícka aj pokroková tlač. Dokazovala, že nesprávne rozsudky porôt vyplývajú hlavne z toho, že rozhodovacia právomoc porotcov je obmedzená a triedne zloženie porotcov je protiľudové. V časopise »Var« upozorňoval roku 1923 s. akademik Zdeněk Nejedlý, že chyby v rozhodovaní porôt väzia v oklieštenej právomoci porotcov.[5] Nevidel nápravu porotného súdnictva v ich odstránení, ako buržoázni právnici, ale žiadal rozšírenie vplyvu porotcov aj na otázky ukladania trestu. Stranícka tlač poukazovala na chybné rozsudky porôt, ktoré boli dôsledkom triedneho výberu porotcov, a preto sa domáhala demokratizácie pri určovaní osôb na túto funkciu.[6]

Namiesto nápravy však vládnúca trieda začala zrušovať porotné súdnictvo. Spoznala, že na ovládanie porôt v imperialistickom štádiu kapitalizmu jej už nestačí ani triedny výber porotcov ani podriadenie porotcov trom sudcom z povolania. Buržoázne zákonodarstvo postupne odstraňovalo poroty z najchúlostivejších odborov súdnej činnosti. Pôsobnosť porôt sa v povojnových rokoch viackrát dočasne suspendovala v obdobiach revolučných pohybov proletariátu a napokon zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Zb. z. a n. natrvalo vylúčil poroty z politických trestných procesov. V nasledujúcom roku boli poroty nahradené aj v tlačových veciach kmetskými súdmi (zákon č. 124/1924 Zb. z. a n.). Oba tieto reakčné zásahy do súdnictva boli zámerne volené, čo priznávala aj vtedajšia buržoázna právnická literatúra.[7] Sústava kmeťského súdnictva urobila z laických prísediacich »prostú dekoráciu«, okrasu, vonkajší náter pre tieto súdy, kde mali rozhodovať výlučne sudcovia z povolania.[8]

Buržoázii sa už zdalo nevhodným nechať sa demaskovať pred verejnosťou u porotných súdov v politických a tlačových procesoch, i keď by si bola mohla zariadiť výsledok procesov vo svoj prospech. Potreba predstierania demokracie musela ustúpiť úradníckym súdom, ktoré spoľahlivejšie a s menšími prekážkami uskutočňovali vôľu vládnúcej triedy.[9]

*

[4] A. Mířička, Poznámky k zákonu na ochranu republiky, Právník 1923, roč. LXII, 164; F. Poláček, Sté výročí kutnohorské poroty, Právník 1951, roč. 90, 630 a n.

[5] Z. Nejedlý, Poroty, Var 1923, roč. II, 534.

[6] Pravda chudoby č. 129 a 130 zo 17. a 20. novembra 1923.

[7] A. Mířička, Poznámky k zákonu na ochranu republiky, Právník 1923, roč. LXII, 164; A. Mířička, O urážkách spáchaných tiskem podle zákona z 30. května 1924, č. 124 Sb. z. a n., Právny obzor 1926, roč. IX, 1 a n.

[8] Tak to doslovne uvádzal A. Mířička v citovanom článku Právny obzor 1926, roč. IX, 3.

[9] Podrobnejšie vývody pozri: L. Bianchi, citovaná štúdia, kapitola I.

Na území našej republiky existovalo porotné súdnictvo v rôznych obmenách od roku 1848. V období prvej svetovej vojny bola činnosť porôt suspendovaná na celom území Rakúsko-Uhorska a porotné súdnictvo oživlo až v predmníchovskej republike. Poroty sa však u nás neudomácnili. Príčinou toho nebolo len krátke trvanie porôt a časté suspendovanie ich pôsobnosti. Príčiny boli hlbšie. Ľud spoznal úpadkovosť celého právneho poriadku a súdnictva včítane porôt za imperialistického štádia kapitalizmu a poučil sa aj za krátkeho trvania porotného súdnictva o tom, že nebol priberaný do funkcie porotcov. Výber porotcov v Rakúsko-Uhorsku bol podmienený majetkom alebo vzdelaním a znalosťou štátnej reči.

V smere čiastočnej demokratizácie výberu porotcov odstránil síce zákon č. 278/1919 Zb. z. a n. (o zostavovaní zoznamov porotcov) rečové obmedzenia, aj majektový cenzus, ale len potiaľ, pokiaľ sa požadovala majetnosť (platenie daní). Vylúčenie chudobných sa však ponechalo s odôvodnením, že núdza pozbavuje ľudi vonkajšej a vnútornej nezávislosti.[10] Demokratizáciou z roku 1919 bolo ešte pripustenie žien k funkcii porotcu.

Všetky ustanovenia citovaného zákona však boli tak štylizované, aby sa demokratizácia pri určovaní do funkcie porotcov uskutočnila v čo najmenšej miere.[11] K akým praktickým výsledkom viedli predpisy citovaného zákona, o tom nás podrobne presvedčujú štatistické údaje o triednom zložení porotcov z predmníchovskej republiky. Výskumy zo Slovenska dokázali, že porotcovia sa vyberali prevažne z radov majiteľov výrobných prostriedkov — továrnikov, priemyselníkov a podnikateľov — ďalej živnostníkov, obchodníkov, dopravcov a z radov príslušníkov slobodných povolaní. Kým roľníctvo bolo len miestami adekvátne zastúpené, zatiaľ priemyselníci, živnostníci, obchodníci a príslušníci slobodných povolaní mali väčšinou päť- až pätnásťnásobné zastúpenie v pomere k svojmu počtu v obyvateľstve. To všetko bolo na úkor robotníkov, ktorí boli medzi porotcami zastúpení najviac jednou devätinou toho, čo by im bolo prináležalo podľa zastúpenia v obyvateľstve.[12]

Zákon o zostavovaní zoznamov porotcov platil aj pre výber kmeťov podľa zastúpenia v obyvateľstve.

V tomto príspevku sme si vzali za úlohu dokázať, že protiľudový charakter triedneho zloženia porotcov a kmeťov bol pravidlom aj na ostatnom území predmníchovskej republiky, teda aj v českých krajinách. Pre úsporu miesta sa však obmedzíme tak pri popise metódy výskumu, ako aj pri rozpracovaní údajov len na najpodstatnejšie okolnosti. V podrobnostiach odkazujeme na citovanú prácu o triednom zložení porotcov a kmeťov na Slovensku.[13]

---

[10] Vládny návrh zákona o zostavovaní zoznamov porotcov, tlač č. 691/1919.
[11] Podrobný rozbor zákona pozri: L. B i a n c h i, citovaná štúdia, kapitola III.
[12] L. B i a n c h i, cit. štúdia, kapitola VI.
[13] L. B i a n c h i, cit. štúdia, kapitola IV a V.

I

Podklady pre skúmanie triedneho zloženia porotcov a kmeťov sme získali zo zoznamov, ktoré sa vyhotovovali u krajských súdov podľa zákona č. 278/1919 Zb. z. a n. Ohľadne súdnych obvodov v Čechách sme našli zoznamy z rokov 1934—1935 na Krajskej prokuratúre v Prahe (archív bývalého Vrchného štátneho zastupiteľstva). Výskum triedneho zloženia porotcov a kmeťov z územia Moravy a Sliezska umožnila Krajská prokuratúra v Brne, ktorá na požiadanie zapožičala zoznamy z rokov 1930—1940. Zoznamy z rokov 1939—1940 sme však vylúčili z výskumu, lebo neboli kompletné pre všetky súdne obvody (chýbali obvody Nový Jičín, Opava a Znojmo). okrem toho by zoznamy z tohto obdobia mohli skresliť celkový priemer triedneho zloženia aj preto, že sa vyhotovovali už po nastolení fašizmu v ČSR koncom roku 1938 a 1939.

Spracovaný materiál teda predstavuje:

32 zoznamov porotcov z r. 1934—1935 zo všetkých 16 súdnych obvodov v Čechách — spolu porotcov	7.237
20 zoznamov kmeťov z r. 1934—1935 z 10 súdnych obvodov v Čechách (chýba: Mladá Boleslav, Kutná Hora, Jičín, Liberec, Litoměřice a Tábor) — spolu kmeťov	1.881
71 zoznamov z r. 1930—1938 zo všetkých 8 súdnych obvodov na Morave a v Sliezsku (s výnimkou Brna za rok 1930) — spolu porotcov	17.701
32 zoznamov kmeťov z r. 1930—1938 zo 4 súdnych obvodov na Morave a vo Sliezsku (chýba: Jihlava, Olomouc, Mor. Ostrava, Znojmo, Brno 1930—1931 a Opava 1937—1938) — spolu kmeťov	2,171

Uvedené množstvo porotcov a kmeťov, ich časové a územné rozvrstvenie dovoľuje vyvodzovať všeobecnejšie závery ohľadne ich triedneho zloženia, najmä keď uvážime, že výsledky, ktoré sme dosiahli z územia Slovenska, sa veľmi približovali nižeuvedeným výsledkom z českých krajín.

Vyhodnotenie triedneho zloženia sme vykonali tak, že sme zatriedili každého porotcu a kmeťa podľa jeho povolania vyznačeného v zozname do niektorej z 15 triednych skupín, ktoré uvádzame v tabuľke 1. Skupiny sme vytvorili podľa takých hľadísk, aby s prihliadatím na daný materiál najlepšie vystihovali triedne zloženie. Prizerali sme však aj k tomu, aby sme v skupinách dosiahli taký systém, ktorý by dovoľoval porovnávanie so skupinami celého obyvateľstva podľa sčítania ľudu z roku 1930. Pretože zoznamy porotcov pochádzajú z kompletných územných *celkov*, mohli sme aj porovnávacie kritéria zo skladby celkového obyvateľstva zostaviť pre celú zem českú, resp. moravskosliezsku. Porovnávanie podľa jednotlivých súdnych obvodov sa mohlo opomenúť. Pravda, výsledky ohľadne skladby obyvateľstva, vypočítané na podklade buržoáznych štatistických údajov o sčítaní ľudu z roku 1930, nemožno plne stotožňovať *s triednym zložením* obyvateľstva. Triedne zloženie by si vyžadovalo jednak vydelenie

veľkoburžoázie zo skupiny majiteľov výrobných prostriedkov (statkári, továrnici, veľkoobchodníci a pod.), ďalej rozlíšenie penzistov, súkromníkov a chovancov ústavov a konečne oddelenie roľníckeho a remeselníckeho poloproletariátu od ostatných osôb, činných v poľnohospodárskej a remeselnej výrobe. Z hľadiska našej potreby porovnávania však vystačíme aj s týmto hrubším rozdelením obyvateľstva do skupín podľa povolania, ak si vopred uvážime obmedzený dosah tohto delenia. Vydelenie veľkoburžoázie z ostatných majiteľov výrobných prostriedkov však uskutočňujeme pri klasifikovaní porotcov a kmeťov. Na základe vnútrotriednych pomerov môžeme potom osvetliť aj úlohu veľkoburžoázie v porotnom a kmetskom súdnictve.

II

Výsledky v absolútnych číslach,[14] ktoré sme dosiahli pri klasifikácii porotcov a kmeťov, ako aj pri rozpracovaní údajov o sčítaní ľudu, sme prepočítali do relatívnych hodnôt tak, aby všetky skupiny spolu predstavovali 100 %. Tak vznikla tabuľka 1, ktorá umožňuje porovnávanie skupín navzájom. Údaje zo zeme moravskosliezskej uvádzame na prvom mieste, lebo zahrnujú väčšie časové rozpätie (roky 1930—1938).

Z tabuľky 1 môžeme vyvodiť tieto najdôležitejšie závery:

1. Priemyselné a poľnohospodárske robotníctvo bolo medzi porotcami a kmeťmi zastúpené neúmerne nízkym percentom (2,42 až 5,82 %), i keď tvorilo spolu s rodinnými príslušníkmi skoro polovicu obyvateľstva (44,95 %). V najlepšom prípade predstavovali robotníci o málo viac než 1/8 toho, čo by bolo pripadlo na robotníctvo podľa ich percenta v celom obyvateľstve (5,82 % : 44,95 %).

2. Pomerne málo bolo porotcov, a najmä kmeťov, z radov roľníkov. Pritom však v tej istej skupine — v poľnohospodárstve — bolo veľa statkárov medzi porotcami aj kmeťmi (0,60 až 2,30 %).

3. Po neúmerne *nízkom* zastúpení robotníkov najkrikľavejšie zafarbovalo protiľudový charakter triedneho zloženia porotcov a kmeťov *nadmerné* zastúpenie majiteľov výrobných prostriedkov, živnostníkov a osôb vykonávajúcich slobodné povolania (skupiny 7—12). Tieto skupiny dosahovali 3-až 8násobné zastúpenie medzi porotcami a kmeťmi (skupina 9), samozrejme na úkor robotníkov, prípadne roľníkov. Sumár skupín 7—12, uvedený na konci tabuľky 1, dokazuje, že tieto vrstvy buržoázie predstavovali medzi porotcami a kmeťmi skoro štvornásobok svojho percentného zastúpenia v celkovom počte obyvateľstva (10,14 % : 37,41 % alebo 36,92 %, resp. 11,49 % : 39,61 % alebo 40,97 %).

---

[14] Absolútne čísla uvádzame súborne až na konci tohto príspevku, a to kvôli prehľadnosti textu (IV. *dodatok*).

Tabuľka 1.
Triedne skupiny porotcov, kmeťov a obyvateľstva vyjadrené v percentách

Skupiny	Morava a Sliezsko 1930—1938						Čechy 1934—1935					
	porotcovia		obyvateľstvo[15]	kmeťovia			porotcovia		obyvateľstvo[16]	kmeťovia		
1 Robotníci (aj poľnohosp.)		5,82	44,95		2,42			5,80	44,46		3,88	
2 Živnostníci (tov. majstri, živn. pomocníci)		8,94	8,24		12,21			7,80	9,45		8,56	
3 Úradníci, ozbrojené sbory, obchodvedúci		26,01	6,19		35,50			23,61	7,60		29,50	
4 Statkári	2,11			0,60			2,30			1,97		
5 Roľníci	11,55			3,52			12,82			7,07		
6 Malorolníci	1,43			0,23			1,27			0,70		
Spolu 4—6		15,09	20,58		4,35			16,39	17,02		9,74	
7 Továrnici a podnikatelia	4,76			8,05			5,25			6,60		
8 Remeselníci výrobní	14,12			10,29			16,70			14,88		
Spolu 7—8		18,88	5,93		18,34			21,95	6,38		21,48	
9 Remeselníci nevýrobní (úpravnícke živnosti)		2,59	0,27		1,51			1,10	0,30		1,38	
10 Veľkoobchodníci, hoteliéri, zasielatelia)	0,29			0,60			1,19			1,43		
11 Obchodníci, hostinskí, dopravcovia	14,37			14,41			14,49			12,08		
Spolu 10—11		14,66	3,62		15,01			15,68	4,38		13,51	
12 Slobodné povolanie		1,28	0,32		2,06			2,24	0,43		3,24	
13 Súkromníci	4,42			6,40			3,54			4,57		
14 Penzisti (pokiaľ nie sú v 3 skupine)	1,21			1,51			1,08			2,92		
Spolu 13—14 (v obyvateľstve aj chovanci ústavov)		5,63	9,90		7,91			4,62	9,98		7,49	
15 Domáce		1,10	—		0,69			0,81	—		1,22	
Spolu 1—15		100	100		100			100	100		100	
Z toho žien		27,94	—		27,26			28,24	—		24,50	
Priemysel, remeslá, živnosti, obchod, doprava a slob. povolania — skupiny 7—12		37,41	10,14		36,92			40,97	11,49		39,61	

[15] Pozri tabuľku 6 v *dodatku* k tomuto príspevku, ako aj poznámku 21. [16] Ako v pozn. 15.

Okrem toho vo vnútrotriednom pomere mala ešte veľkoburžoázia pomernú prevahu nad remeselníkmi a živnostníkmi. Továrnici a podnikatelia tvorili napr. tretinu zastúpenia všetkých samostatných remeselníkov a živnostníkov, i keď ich v obyvateľstve bolo pomerne oveľa menej.

4. Súkromníci, žijúci z kapitálu, mali v pomere k penzistom výhodnejšie zastúpenie medzi porotcami a kmeťmi.

Vzdor tomu však boli penzisti primerane zastúpení. Pokiaľ sme totiž mohli zistiť pôvodné povolanie penzistov, klasifikovali sme ich ako úradníkov alebo zriadencov. Vysokým počtom úradníkov a zriadencov medzi porotcami a kmeťmi je preto vyvážené nižšie percento penzistov. Okrem toho pri porovnávaní s percentom penzistov v obyvateľstve treba odrátať *od skupín 13—14* chovancov ústavov, ktorí predstavovali približne 2 % obyvateľstva. Chovanci ústavov nemohli byť zastúpení medzi porotcami a vykázali sme ich spolu s penzistami a súkromníkmi len kvôli úplnosti čísiel o sčítaní obyvateľstva. Samých penzistov a súkromníkov bolo teda v obyvateľstve iba 7—8 %. Penzisti boli svojím hmotným postavením dostatočne poddajnou skupinou pre funkciu porotcov a kmeťov. Z hľadiska využitia penzistov a súkromníkov vo funkcii porotcov a kmeťov bolo výhodou aj to, že neboli inostranne zaneprázdnení.

5. Účasť úradníctva v porotnom a kmetskom súdnictve bola 3- až 5½-násobná v pomere k úradníkom v obyvateľstve. Nadmerná účasť úradníkov vyplývala z ich bezprostrednej závislosti od zamestnávateľov a z ich uprednostňovaného postavenia voči ostatným námezdne pracujúcim, čo z nich vytvorilo nerevolučnú a poddajnú skupinu obyvateľstva, vhodnú pre funkciu porotcov a kmeťov.

6. V podobnej závislosti na vládnúcej triede ako úradníci a penzisti žili aj zriadenci, včítane továrenských majstrov a živnostenských pomocníkov. Preto ich tiež pripúšťali v značnej miere k funkcii porotcov a kmeťov. V moravskosliezskej zemi mali dokonca vyššie zastúpenie, než bolo ich percento v obyvateľstve.

7. Postavenie »domácich« osobitne nevyhodnocujeme, lebo sme sem zaradili len také ženy v domácnosti, u ktorých sa nedalo zistiť povolanie manžela. Ich percento je natoľko nízke, že nenarušuje celkovú triednu skladbu ani vtedy, keď nemáme pre nich porovnávacie kritérium v obyvateľstve. Bolo ich najviac 1,22 %.

Podľa zákona o zostavovaní porotcovských zoznamov mali sa porotcovia aj kmeťovia vyberať aspoň z jednej tretiny spomedzi žien. Skutočnosť však bola taká, že v najlepšom prípade sa medzi porotcov a kmeťov dostalo 28,24 % žien.

8. Všeobecne možno konštatovať, že protiľudový charakter vo výbere porotcov a kmeťov bol vyhranenejší u kmeťov. Výber kmeťov bol ešte

viac namierený proti robotníctvu (iba 2,42 až 3,88 %) a nadmerne sa zvýhodňovala veľkoburžoázia (skupiny 7 a 10), ako aj úradníci (až 35.50 % všetkých kmeťov).

III

Popri týchto základných vzťahoch — medzi skupinami porotcov a kmeťov a v porovnaní s adekvátnymi skupinami obyvatelstva — skúmali sme aj vývoj triedneho zloženia porotcov a kmeťov v rôznych obdobiach. Vývoj sme sledovali podľa periodizačných medzníkov predmnichovskej republiky. Zo zeme moravskosliezskej sme mali k dispozícii kompletné zoznamy porotcov zo všetkých súdnych obvodov v rokoch 1930—1938 (s výnimkou Brna v roku 1930). Zoznamy sme rozdelili do dvoch skupín: od roku 1930 do roku 1934 — *roky hospodárskej krízy*, a od roku 1935 do roku 1938 — *čiastočné oživenie* v dôsledku vojnových príprav.

Výsledky porovnávania sme zhrnuli do tabuľky 2.

Tabuľka 2 potvrdzuje v podstate názor, vyvodený už na podklade štatistických údajov zo Slovenska, že triedne zloženie porotcov a kmeťov ne-

Tabuľka 2.

Vývoj triedneho zložcnia porotcov na Morave a v Sliezsku v rokoch 1930—1938[17]

Skupiny	Počet porotcov			
	v rokoch 1930—1934		v rokoch 1935—1938	
	absolútne	v percentách	absolútne	v percentách
1 Robotníci (aj pol'nohospod.)	620	6,00	411	5,59
2 Zriadenci (tov. majstri, živn. pomocníci)	995	9,62	588	7,99
3 Úradníci, ozbrojené sbory, obchodvedúci	2581	24,95	2023	27,50
4 Statkári	224	2,16	149	2,03
5 Rol'níci	1220	11,79	826	11,23
6 Malorol'níci	140	1,35	114	1,55
7 Továrnici a podnikatelia	515	4,98	327	4,44
8 Remeselníci výrobní	1462	14,14	1037	14,09
9 Remeselníci nevýrobní	297	2,87	161	2,19
10 Vel'koobchodníci	26	0,25	25	0,34
11 Obchodníci, hostinskí, dopravcovia	1537	14,86	1006	13,67
12 Slobodné povolania	123	1,19	103	1,40
13 Súkromníci	418	4,04	365	4,96
14 Penzisti	115	1,11	99	1,35
15 Domáce	71	0,69	123	1,67
Spolu 1—15	10344	100	7357	100

[17] Pozri tabuľku 3 v *dodatku* k tomuto príspevku.

odrážalo zvlášť citlive vnútrotriedne presuny síl vo vládnúcej triede. Ustanovizeň porotcov a kmeťov v dôsledku obmedzenia pôsobnosti porotných a kmeťských súdov nebola natoľko vyhraneným stredobodom pozornosti politických strán, že by sa tu boli starali aj o presné vnútrotriedne rozdelenie síl podľa danej hospodárskej a politickej situácie. Základná triednosť proti robotníctvu bola zachovaná, prevaha účasti veľkoburžoázie voči roľníkom, remeselníkom a obchodníkom bola tiež konštantná. Porotcovia a kmeťovia nehrali politicky takú významnú úlohu, že by sa na nich boli citlivo odrážali aj ostatné drobné zmeny v pomeroch síl jednotlivých skupín vládnúcej triedy.

Jediným nemenným vývojovým znakom v triednom zložení porotcov a kmeťov zostalo postupné ubúdanie zastúpenia robotníkov. Ostatné zmeny sa vnútrotriedne vyrovnávali. Pokles počtu zriadencov nahradil vzrast

Tabuľka 3.
Počet porotcov v zemi Moravskosliezskej podľa obvodov krajských súdov v rokoch 1930–1938[18]

Krajské súdy	Brno	Uh. Hradiště	Nový Jičín	Jihlava	Olomouc	Opava	Mor. Ostrava	Znojmo	Spolu	V percentách
1 Robotníci (aj poľnohospodárski)	110	257	66	179	72	62	242	43	1031	5,82
2 Zriadenci (tov. majstri, živn. pomocníci)	242	160	106	163	159	218	466	69	1583	8,94
3 Úradníci (ozbroj. sbory, obchodved.)	663	410	542	454	550	519	928	538	4604	26,01
4 Statkári	55	43	19	59	31	18	33	115	373	2,11
5 Roľníci	178	411	245	213	387	190	111	311	2046	11,55
6 Malorolníci	5	39	38	34	26	40	51	21	254	1,43
7 Továrnici a podnikatelia	124	126	107	81	110	68	140	86	842	4,76
8 Remeselníci výrob.	443	347	276	235	310	257	440	191	2499	14,12
9 Remeselníci nevýrobní	69	74	44	36	63	23	94	55	458	2,59
10 Veľkoobchodníci	20	9	3	10	6	1	1	1	51	0,29
11 Obchodníci, hostinskí, dopravcovia	386	339	356	295	347	226	274	320	2543	14,37
12 Slobodné povolania	51	36	7	20	42	13	45	12	226	1,28
13 Súkromníci	226	87	106	38	95	89	97	45	783	4,42
14 Penzisti	19	30	27	5	35	37	40	21	214	1,21
15 Domáce	100	3	–	5	9	35	34	8	194	1,10
Spolu 1–15	2691	2371	1942	1827	2242	1796	2996	1836	17701	100,00
Z toho ženy	787	683	623	477	442	583	994	358	4947	27,94

[18] Chýba len zoznam z Brna z roku 1930. Pri vysokom počte porotcov a zoznamov a pri vytvorení relatívnych čísiel nemôže však tento nedostatok narušiť celkovú správnosť našich výsledkov.

úradníkov. Menší počet obchodníkov nahradil vzrast súkromníkov. Tieto zmeny však neboli podstatné z hľadiska triedneho.

Nemennosť vývoja triedneho zloženia porotcov a kmeťov nás však utvrdzuje ešte v jednom závažnom poznatku. Pomocou analógie totiž môžeme predpokladať, že ani v triednom zložení porotcov a kmeťov v Čechách nemohli byť podstatné rozdiely pred rokom 1934 a po roku 1935. Čiže na podklade zoznamov z Čiech v rokoch 1934 a 1935 sme boli oprávnení robiť závery o povahe triednej skladby porotcov a kmeťov pre celé obdobie od roku 1930 do roku 1938. A konštantná povaha triedneho zloženia porotcov a kmeťov, overená výsledkami zo Slovenska od roku 1924 a o zemi moravskosliezskej od roku 1930, dovoľuje tvrdiť dokonca aj to, že ani v prvom desaťročí predmnichovskej republiky nebol výber porotcov a kmeťov demokratickejší.

Skutočnosť triedneho výberu porotcov a kmeťov odhaľuje teda pravú protiľudovú povahu laických prísediacich u buržoázneho súdu. Porotcovia a kmeťovia neboli ľudovým živlom, ktorý by bol prispel k demokratizácii súdnictva. Naopak boli jedným z prostriedkov, ktorým si vládnuca trieda vykonávala svoj vplyv na rozhodovanie súdov.

Tabuľka 4.

Počet porotcov v Čechách v rokoch 1934—1935 podľa obvodov krajských súdov

skupiny[19]	České Budějovice	Mladá Boleslav	Kutná Hora	Hradec Králové	Cheb	Chrudim	Jičín	Klatovy	Liberec	Česká Lípa	Litoměřice	Most	Písek	Plzeň	Praha	Tábor	Spolu	V percentách
1	2	19	18	17	20	25	31	12	73	39	25	49	11	6	69	4	420	5,80
2	9	40	17	16	20	20	38	38	55	68	17	37	12	38	101	38	564	7,80
3	123	51	72	40	81	110	179	68	152	179	90	51	56	110	226	121	1709	23,61
4	9	9	12	2	5	13	10	8	4	2	6	2	9	8	40	28	167	2,30
5	68	67	56	63	88	74	70	42	20	53	25	23	52	47	99	81	928	12,82
6	8	10	14	5	—	3	—	4	—	—	2	5	11	3	21	6	92	1,27
7	22	10	23	20	17	29	52	9	34	48	14	4	21	9	47	21	380	5,25
8	37	86	68	37	92	70	93	57	92	57	78	52	89	70	159	72	1209	16,70
9	2	6	16	2	3	1	3	5	4	4	2	5	4	—	13	9	79	1,10
10	7	1	2	2	9	1	13	3	7	1	8	5	8	5	10	4	86	1,19
11	70	54	45	45	87	49	124	48	50	78	65	23	51	55	123	82	1049	14,49
12	10	9	13	1	10	6	9	3	20	16	19	—	6	12	20	8	162	2,24
13	11	13	31	20	22	12	16	8	13	9	13	10	12	7	32	27	256	3,54
14	8	4	8	—	7	3	—	4	7	2	5	—	3	3	7	16	77	1,08
15	4	3	5	2	—	1	2	3	8	4	3	4	5	—	5	10	59	0,81
Spolu	390	382	400	272	461	417	640	312	539	560	372	270	350	373	972	527	7237	100
Ženy	112	130	109	97	83	115	91	83	165	171	107	81	96	113	324	167	2044	28,24

[19] Nomenklatúru skupín pozri v tabuľkách 1—3.

IV

Dodatkom k nášmu príspevku uvádzame ešte absolútne čísla, ktoré boli základom pre výpočty tabuliek 1 a 2. Absolútne čísla sú potrebné kvôli presvedčivosti, ale prehľadnosť vyžaduje ich umiestenie za textom. Triedne skupiny v počte 15 sú zhodné so skupinami v tabuľke 1 a 2.

Upozorniť tu treba najmä na tie vzťahy, ktoré výrazne podtrhujú triednosť výberu. Tak napr. robotníkov porotcov bývalo len o niečo viac než továrnikov (1031 : 842 alebo 420 : 380 — tab. 3, 4). Na druhej strane bolo napr. viac než dva razy toľko obchodníkov porotcov aj kmeťov než robotníkov (2543 : 1031, 1049 : 420, 315 : 53, 227 : 73, tab. 3, 4 a 5). Takéto a podobné vzťahy dokresľujú triedny výber laického živlu v buržoáznom súdnictve predmníchovskej republiky.

Tabuľka 5.
Kmeťovia v českých krajinách podľa obvodov krajských súdov[20]

Skupiny	Morava a Sliezsko 1930—1938						Čechy 1934—1935											
	Brno	Uh. Hradiště	Nový Jičín	Opava	Spolu	V percentách	Kutná Hora	Hradec Hrálové	Chrudim	Klatovy	Česká Lípa	Most	Plzeň	Plzeň	Praha	Spolu	V percentách	
1	7	21	24	1	53	2,42	7	–	3	1	–	7	14	2	1	38	73	3,88
2	158	30	63	16	267	12,21	11	6	9	11	1	19	8	1	6	89	161	8,56
3	294	158	232	92	776	35,50	74	29	45	37	24	51	16	27	37	215	555	29,50
4	8	1	4	–	13	0,60	7	–	3	1	–	2	3	3	1	17	37	1,97
5	23	10	41	3	77	3,52	12	11	30	2	4	9	10	3	–	52	133	7,07
6	–	–	5	–	5	0,23	2	–	–	–	–	–	–	5	–	6	13	0,70
7	64	37	68	7	176	8,05	16	13	2	11	3	13	3	12	13	38	124	6,60
8	78	60	77	10	225	10,29	38	6	32	12	–	18	25	14	28	107	280	14,88
9	9	10	14	–	33	1,51	3	–	5	3	1	2	–	1	1	10	26	1,38
10	10	2	1	–	13	0,60	4	–	–	1	3	3	1	–	3	12	27	1,43
11	87	83	123	22	315	14,41	22	9	30	9	3	27	11	12	22	82	227	12,08
12	18	11	15	1	45	2,06	4	4	1	4	2	4	2	1	11	28	61	3,24
13	73	26	30	11	140	6,40	15	4	4	3	1	–	1	7	8	43	86	4,57
14	3	1	23	6	33	1,51	17	–	4	–	–	5	2	2	12	13	55	2,92
15	14	–	–	1	15	0,69	8	–	12	–	–	–	–	–	3	–	23	1,22
Spolu	846	450	720	170	2186	100	240	82	180	95	42	160	96	90	146	750	1881	100
Z toho ženy	244	115	201	36	596	27,26	52	25	16	18	8	37	33	25	51	196	461	24,50

[20] Nomenklatúru skupín pozri v tabuľkách 1—3. Vzdor tomu, že z Moravy a Sliezska chýbajú zoznamy z obvodov 4 krajských súdov, pričom chýbajú ešte aj zoznamy z Brna v rokoch 1930—1931 a z Opavy v rokoch 1937—1938 a v Čechách chýbajú zoznamy z obvodov 6 krajských súdov, možno i na podklade tohto neúplného materiálu usudzovať na triedne zloženie kmeťov, lebo sme ho vyvodili z relatívnych čísiel a výsledky sa nám kryjú s výsledkami, dosiahnutými u porotcov.

T a b u ľ k a 6
Skladba obyvateľstva podľa povolania v r. 1930[21]

Skupiny	Morava a Sliezsko		Čechy	
	absolútne	v percentách	absolútne	v percentách
1 Robotníci (aj poľnohosp.)	1 602 588	44,95	3 160 945	44,46
2 Zriadenci	293 741	8,24	671 744	9,45
3 Úradníci, ozbroj. sbory a obchodvedúci	220 805	6,19	539 840	7,60
4–6 Statkári, roľníci a malorolníci	733 866	20,58	1 209 887	17,02
7–8 Osoby v priemysle a výr. remeslá — samostat.	211 595	5,93	453 889	6,38
9 Remeselníci nevýrobní	9 621	0,27	21 497	0,30
10–11 Osoby v obchode a doprave, samostatní	129 142	3,62	311 438	4,38
12 Slobodné povolania	11 478	0,32	30 670	0,43
13–14 Súkromníci, penzisti, chovanci ústavov	352 774	9,90	709 466	9,98
Spolu 1–14	3 565 010	100,00	7 109 376	100,00

[21] Vypočítané na podklade diela: Československá statistika, zv. 113, tab. č. 3, 262—265; Československá statistika, zv. 104, tab. ú. 3, 75—81. Vo všetkých skupinách sme odrátali domáce služobníctvo a pridali sme ho k robotníkom podľa údajov koloniek 29—33 cit. diela, zv. 104.

СОСТАВ ПРИСЯЖНЫХ ЗАСЕДАТЕЛЕЙ И ШЕФФЕНОВ В 1930—1938 ГОДАХ

Д-р Леонард Бьянки

Суды присяжных и суды с участием шеффенов были в буржуазном государстве одной из форм привлечения недолжностного элемента к отправлению правосудия. Присяжные заседатели и шеффены должны были как бы представлять собою олицетворение общества в целом и тем самым маскироват классовый характер суда.

В Чехословацкой республике суды присяжных прочно не укоренились; народные массы распознали, что правопорядок и отправление правосудия в целом, включая и суд присяжных, в империалистическую стадию капитализма приходят в упадок. За короткий период существования суда присяжных трудящиеся поняли, что они не привлекаются к выполнению обязанностей присяжных заседателей.

Результаты рассмотрения статистических данных о классовом составе присяжных и шеффенов в Чехословакии свидетельствуют о том, что присяжные заседатели подбирались преимущественно из числа владельцев средств производства (фабрикантов, промышленников и предпринимателей, затем из числа ремесленников и торговцев) и из представителей свободных профессий. Крестьянство не всегда было представлено в составе присяжных соразмерно своему общему количеству в составе населения, а число промышленников, ремесленников, торговцев и представителей свободных профессий в несколько раз превышало их количество по сравнению с общим количеством населения. В составе присяжных и шеффенов особенно черезмерно была представлена крупная буржуазия — помещики, фабриканты, крупные торговцы. Это делалось за счет представительства рабочих, число которых, по сравнению с их количеством в общем составе населения, среди присяжных и шеффенов было совершенно незначительно.

Эти данные (с приведением точных цифр) были получены на основе классификации присяжных и шеффенов по роду их занятий. Данные по Чехии, Моравии и Силезии были путем обработки сведений о 29.000 присяжных и шеффенов за 1930—1939 годы. Такое же обследование было произведено и в отношении Словакии.

Рассмотрение классового состава присяжных и шеффенов по фазам развития не дало каких либо заслуживающих внимания результатов. Вследствие ограничения деятельности суда присяжных и судов с участием шеффенов, подбор присяжных заседателей и шеффенов не привлекал такого внимания политических партий, чтобы на нем могли отражатся внутренние перегруппировки сил среди буржуазии. Однако преобладание крупной буржуазии по сравнению с количеством крестьян, ремесленников и торговцев, равно как и классовая направленность против рабочих сохраняются на протяжении всего периода. Единственным признаком развития в классовом составе присяжных и шеффенов является постепенное убывание числа рабочих.

Факт классового подбора присяжных и шеффенов вскрывает, следовательно, подлинный антинародный характер представителей недолжностного элемента в буржуазном суде. Присяжные и шеффены не представляли собою народного элемента, который мог бы содействовать демократизации суда. Наоборот, эти институты были одним из средств, при помощи которых господствующий класс осуществлял свое влияние на отправление правосудия.

GESCHWORENE UND SCHÖFFEN IN DEN BÖHMISCHEN LÄNDERN IN DEN JAHREN 1930—1938

Dr Leonard Bianchi

Die Geschworenen- und Schöffengerichte waren eine von den Formen der Hinzuziehung des Laienelementes in die bürgerliche Gerichtsbarkeit. Die Geschworenen und Schöffen sollten eine Art von Personifizierung der gesamten Gesellschaft darstellen und sollten so die Klassenbedingtheit der Entscheidungen verschleiern.

Die Geschwornengerichte sind in der Tschechoslowakischen Republik nicht besonders heimisch geworden, denn das Volk hat die Dekadenz der ganzen Rechtordnung und des Gerichtswesens einschließlich der Geschwornengerichte im imperialistischen Stadium des Kapitalismus erkannt und auch in der kurzen Dauer der Geschwornengerichte die Lehre gezogen, daß es nicht zum Amt der Geschwornen berufen wird.

Statistische Erhebungen über die klassenmäßige Zusammensetzung der Geschworenen und Schöffen auf dem Gebiet der ČSR haben beweisen, daß die Geschworenen vorwiegend aus den Reihen der Besitzer von Produktionsmitteln ausgewählt wurden — von Fabrikanten, Industriellen und Unternehmern, weiters aus den Reihen von Gewerbs- und Handelstreibenden, Verkehrsunternehmern und von Angehörigen der freien Berufe. Während die Bauernschaft nicht immer im richtigen Verhältnis vertreten war, hatten die Industriellen, Gewerbetreibenden, Händler und Angehörige der freien Berufe eine im Verhältnis zu ihrer Zahl in der Bevölkerung mehrfach übersteigende Vetretung. Auch die Großbourgeoisie — die Großgrundbesitzer, Fabrikanten und Großkaufleute — waren unter den Geschworenen und Schöffen übermäßig vertreten. Das alles geschah zum Nachteil der Arbeiterschaft, welche hinwiederum im Verhältnis zu ihrem Anteil an der Bevölkerungszahl nur einen Bruchteil der Vertretung hatte, der ihr gebührt hätte.

Diese Ergebnisse mit genauen Zahlenangaben sind auf Grund der Klassifizierung der Geschworenen und Schöffen nach ihrem Berufe festgestellt worden. Die Forschungsergebnisse in Böhmen, Mähren und Schlesien sind durch Erhebungen über 29.000 Geschworene und Schöffen aus den Jahren 1930—1938 erzielt worden.

Die Erforschung der klassenmäßigen Zusammensetzung der Geschworenen und Schöffen in den Entwicklungsphasen brachte aber keine bemerkenswerten Ergebnisse. Die Bestimmung zu Geschworenen und Schöffen war infolge der Einschränkung der Tätigkeit der Geschworenen- und Schöffengerichte nicht soweit in den Mittelpunkt der Aufmerksamkeit der politischen Parteien gerückt, daß sich hier empfindlich innerhalb

der Klassen die Kräfteverschiebungen bei der Bourgeoisie widergespiegelt hätten. Die grundsätzliche Klasseneinstellung gegen die Arbeiterschaft blieb immer erhalten und das Übergewicht der Großbourgeoisie gegenüber den Bauern, Handwerkern und Händlern war auch konstant. Als einziges Entwicklungsmerkmal für die klassenmäßige Zusammensetzung der Geschworenen und Schöffen verblieb die fortschreitende Abnahme der Vertretung der Arbeiterschaft.

Die Tatsache der klassenmäßigen Auswahl der Geschworenen und Schöffen enthüllt also den wahren gegen das Volk gerichteten Charakter der Einsetzung der Laienbeisitzer bei den bürgerlichen Gerichten. Die Geschworenen und Schöffen waren nicht das Volkselement, das zur Demokratisierung des Gerichtswesens beigetragen hätte. Im Gegenteil, sie waren eines von den Mitteln, durch welche die herrschende Klasse ihren Einfluß auf die Entscheidungen der Gerichte ausübte.

NA OKRAJI PRÁCE NA »HISTORICKÉM SLOVNÍKU PRÁVNÍ TERMINOLOGIE V ČESKOSLOVENSKU«

Vladimír Růžička

Konec devatenáctého a začátek dvacátého století, kdy kapitalismus i u nás dospívá do svého nejvyššího stadia — imperialismu,[1] zastihuje rakouskou a s ní i českou buržoasii při pokusech nalézti i mimo vlastní monarchii nové oblasti, v nichž by se její imperialistické snahy mohly plně rozvinout a jež by mohla hospodářsky ovládnout a využít. Česká buržoasie za trvání Rakousko-Uherska sice dosud nevystupovala samostatně, přesto však byla účastna, třebaže v menší míře, na výbojné politice habsburské říše. Proto si ani nepřála rozpadu Rakousko-Uherska, které jí v mnohých směrech vyhovovalo,[2] zejména v tom, že i český kapitál společně s rakouským mohl pronikat do zaostalých zemí, zvláště na Balkán a do zemí jihovýchodní a východní Evropy.[3] Česká buržoasie obracela pozornost především na slovanské země, které jí skýtaly naději na úspěšnou expansi finančního kapitálu. Doufala, že se zde nesetká v takové míře s konku-

---

[1] V. I. Lenin, »Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu«, »Vybrané spisy«, sv. I., str. 750, 751, 770, Praha 1951.

[2] Srv. V. Vaněček, »České právnictví za kapitalismu«, str. 140, 141, Praha 1953 a V. Král »Intervenční válka československé buržoasie proti maďarské sovětské republice v roce 1919«, str. 15, Praha 1954.

[3] V této souvislosti sluší upozornit na to, že to byla již mladá, teprve se formující česká buržoasie, která ve čtyřicátých letech minulého století ústy Jana Erazima Wocela (ČČM, XXI/1847, str. 652—666, »Budoucnost české národnosti«) propagovala výboj českého průmyslu na východ. »Kdo jen poněkud poměry mezi průmyslem a obchodem poznal, přesvědčen jest, že nejpřednější potřeba jakéhokoliv průmyslu jsou cesty odbytu čili prodeje; ... Průmysl český na západě odbytu jen velmi skromného nalézá ... Na východě ... se průmyslu českému hojný zdroj skvělé naděje proudí. Tam se nesmírná prostrannost otevírá českému obchodu ...« (str. 662). Srv. i M. Novák »Rakouská policie a politický vývoj v Čechách před r. 1848« (Sborník archivních prací III. č. 1—2, str. 132, Praha 1953).

rencí svých stálých soupeřů, zvláště buržoasie německé. Po vytvoření Československé republiky imperialistické tendence české buržoasie ještě zesílily. Snažila se také z rozkladu monarchie vytěžit co nejvíce ve svůj prospěch.

Splnění expansivních záměrů měly buržoasii usnadnit nejrůznější prostředky. Bylo to mezi jiným i pořádání t. zv. všeslovanských sjezdů (Praha 1908, Sofie 1910),[4] zakládání institucí a podniků, sloužících — jak se tvrdilo — hospodářské spolupráci, pořádání »všeslovanských výstav«, zakládání časopisů informujících o hospodářských i politických poměrech ve slovanských státech,[5] vše podle programu t. zv. »novoslovanství«.[6]

S tím bezprostředně souvisela i usilovná snaha buržoasie, datující se již od sklonku minulého století, kterou vynakládala na získávání informací a zpráv, zvláště ze států balkánských. Proto také projevovala velký zájem a pochopení pro vědeckou práci profesora Karla K a d l c e, který se zabýval zvláště studiem dějin slovanského práva, oboru, který stál už dříve — z jiných zase důvodů — v popředí zájmu mladé české buržoasie.[7] Kadlec svými četnými pracemi z tohoto oboru podával spolehlivé informace o historickém vývoji jednotlivých slovanských národů, o státním zřízení a politických poměrech slovanských zemí, a to jak ze starší, tak i z novější i nové doby, jakož i o jiných aktuálních otázkách, které buržoasii vysoce zajímaly.[8]

Z dlouhé řady Kadlcových prací sluší v této souvislosti upozorniti aspoň na některé z nich. Tak v r. 1903 vydal Kadlec spis »Agrární právo v Bosně a Hercegovině«.[9] Roku 1909 vyšla jeho stať »O chorvatské ústa-

---

[4] »To byla léta, kdy se vůdce české buržoasie K. K r a m á ř pokusil zneužít přirozené touhy potlačených slovanských národů po svobodě a organisoval všeslovanské sjezdy v Praze 1908 i v Sofii 1910 na základě programu tak zvaného novoslovanství. Hlavní oporu tohoto »novoslovanství« viděl v přátelském svazku černožlutého Rakouska s carským Ruskem. Cílem byla expanse českého průmyslu do ostatních slovanských zemí. Pro obohacení českých kapitalistů.« (Jul. D o l a n s k ý, »Zdeněk Nejedlý a Slovanstvo«; Zdeňku Nejedlému Československá akademie věd; Sborník prací k sedmdesátým pátým narozeninám, str. 127, Praha 1953.)

[5] Byl to na př. »Slovanský přehled« vycházející od r. 1899, který přinášel ve stálé rubrice »Rozhledy a zprávy« nejrozmanitější informace o Slovanech severozápadních, východních i jižních. Otázkám slovanským věnovaly mnoho místa i časopisy jiné, na př. »Osvěta«, »Sborník věd právních a státních« a j.

[6] Pravý účel tohoto »novoslovanství« nejlépe osvětlil Zdeněk N e j e d l ý. Srv. zvláště řadu článků v »České stráži«, zvláště r. III, č. 1 z 3. ledna 1920 a č. 2 z 10. ledna 1920.

[7] Mil. D o l e ž a l, »Práce prof. Karla Kadlce o dějinách státu a práva v Rusku«, (»Právník« 91/1952, str. 500).

[8] Pro zhodnocení Kadlcova díla srv. příspěvky vyšlé z diskuse, uspořádané v r. 1952 katedrami theorie a dějin státu a práva pražské a bratislavské právnické fakulty: Václav V a n ě č e k, »Z diskuse o významu díla profesora Karla Kadlece« (»Právník«, 91/1952, str. 427—428), Michal L a k a t o š, »Příspěvek k hodnocení methody kapitalistické vědy« (tamtéž, str. 428—437), Miloslav D o l e ž a l, »Práce prof. Karla Kadlce o dějinách státu a práva v Rusku« (tamtéž, str. 500—506) a Martin V i e t o r, Kritické poznámky k článku prof. Dr Karola Kadleca »O starej ústave uhorskej (do r. 1848)«, (»Právnické štúdie« I/1953, str. 107—128, Bratislava 1953).

[9] Práce vyšla v »Knihovně Sborníku věd právních a státních«; A. Řada právovědecká, čís. III., Praha 1903.

vě«.[10] Z roku příštího pochází jeho práce »Ústavní zákony pro Bosnu a Hercegovinu«.[11] S ústavními dějinami Polska seznamuje veřejnost ve studii »Ústavní dějiny Polska podle nových bádání«.[12] Kadlec podával zprávy i o statutech obcí chorvatských[13] a dalmatských.[14] O novějších dějinách Jugoslavie informuje v knize »Jugoslavia. O bojích jižních Slovanů za státní samostatnost« (Praha 1919). Kadlec si však všímal i právních dějin uherských[15] a rumunských[16] a psal i o právu černohorském.[17]

Kromě těchto prací týkajících se státu a práva jednotlivých slovanských i neslovanských národů máme z pera Kadlcova i celou řadu dalších prací, větších i drobnějších, v nichž pojednal souhrnně o právních dějinách slovanských a v nichž uveřejňoval i výsledky svého srovnávacího studia.[18]

Byly to ekonomické a třídní příčiny, které přiměly buržoasii k rozšiřování a pěstování vzájemných kulturních styků, a to především se Slovany jižními. Buržoasie projevovala zájem i o historické a linguistické studium slovanské odborné terminologie z nejrůznějších oborů. Potvrzují to i usnesení »všeslovanského sjezdu« pořádaného v červnu 1910 v Sofii a zvláště zde vypracovaný pracovní program pro příští desítiletí. V tomto programu nalézáme totiž mezi jiným i návrhy na vydávání všeslovanského slovníku, všeslovanské encyklopedie a slovanské vědecké historické terminologie.[19]

---

[10] »Osvěta«, XXXIX/1909, díl I., str. 22—31 a 106—116.

[11] Tamtéž, XL/1910, str. 273—280, 358—369 a 433—445.

[12] a) ČČM, LXXXII/1908, str. 40—66, 241—250 a 436—454. b) Tamtéž, LXXXIII/1909, str. 26—56.

[13] »Moščenický statut«. Příspěvek k seznání právních řádů chorvatské obce v Istrii ve stol. XV.—XVIII. (Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, roč. XI, tř. I, č. 53, Praha 1914).

[14] »Bračský statut«. Statutum et reformationes insulae Brachiae (Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, sv. XI., vyd. záhřebská Akademie 1926).

[15] Je to zvláště: a) »V e r b ö c z y o v o Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažené« (Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, roč. X, tř. I, č. 3., Praha 1902).

b) »Uherské ústavní dějiny« (i s moderní uherskou ústavou), (Ottův slovník naučný, sv. XXVI/1907, str. 34—91, Praha) a četné další práce uveřejňované v různých časopisech a sbornících (Česká politika, Pokroková revue, Osvěta).

[16] Zejména: »Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských« (nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1916).

[17] »Nové vydání černohorského zákoníka« (Osvěta, XXVIII/1898, str. 1011—1017).

[18] Na příklad 5 článků K. K a d l c e informujících o počátku právního vývoje slovanského do 10. století (O politycznym ustroju Słowian, zwłaszcza zachodnich przed X. wiekiem. — O zawiązkach państw u ludów zachodnio-słowiańskich przed X. wiekiem. — O prawie prywatnem zachodnich Słowian przed X. w. — O prawie karnem u zachodnich Słowian przed X. w. — O sądownictwie i przewodzie sądowym u Słowian do X. w.), zaměřených především na Slovany západní a uveřejněných v krakovské encyklopedii (»Encyklopedja Polska«, sv. IV/2, Krakov 1912 »Początki kultury słowiańskiej«). Stati tyto vyšly i v srbském překladu F. T a r a n o v s k é h o »Prvobitno slovensko pravo pre X. veka« (Beograd 1924). Srv. další četné studie K a d l c o v y, zvláště ve »Sborníku věd právních a státních«.

[19] Podle usnesení sofijského »všeslovanského sjezdu« mělo býti na příklad založeno všeslovanské kulturní sdružení, mělo býti zřízeno velké slovanské vydavatelství, měly býti vydávány všeslovanský slovník, všeslovanská encyklopedie, slovanská vědecká historická

I zde, ovšem především na speciálním úseku historie práva, prokazoval Kadlec buržoasii platné služby. Jako výtečný znalec slovanských jazyků zamýšlel totiž sestaviti všeslovanský naučný slovník (glosář) právní terminologie.

Kadlce zvláště zaujal vedle širšího oboru dějin slovanského práva, oboru, který tehdy byl vlastně teprve začínající disciplinou, směr srovnávací slovanské právovědy. V glosáři, jenž měl býti životním dílem Kadlcovým a kde jeho srovnávací úsilí mohlo býti co nejdokonaleji uplatněno, pomýšlel Kadlec zachytiti a vysvětliti, a to eventuálně i v kratších pojednáních, termíny nejen ryze právnické, ale i termíny a výrazy takové, které mají jen nepřímý vztah k právu, ale vyskytují se v právních pramenech. Kadlcův glosář měl tedy býti vypracován podobně jako slovník Mažuraničův,[20] měl však obsahovat termíny ze všech slovanských práv.

Kadlec i při zpracování slovanského glosáře se snažil nalézti a zdůrazniti prvky společné všem slovanským právům. Avšak na rozdíl od romantických představ četných, zvláště polských badatelů 19. století (Czacki, Majewski, Rakowiecki, Lelewel, Maciejowski a j.), šířených jimi o původu a existenci »samobytného a originálního« slovanského práva, vysvětlil Kadlec ve studii »O úkolu právního dějepisu slovanského«,[21] že tu nešlo o nějaké obecně slovanské právo. »Snahou naší bude vyzkoumati, zdali slovanští naši předkové, a to Slované východní i západní, vyvinuli svou samostatnou právní kulturu, zdali existuje jisté obecně slovanské právo, které by se lišilo nejen od práva římského, nýbrž i od práva germánského. Míníme tu arci jen základní právní zásady, které by všem Slovanům byly společny. Neboť faktického, obecně slovanského práva nikdy nebylo a nemohlo býti již z té příčiny, že Slované společně v jeden stát nikdy nebyli sloučeni. Právnímu dějepisci slovanskému běží tedy o to, aby vyzkoumal zdali práva všech slovanských národů, pokud máme nějaké právní památky, prýští ze společných zásad, které by se byly někdy ve společných slovanských sídlech vyvinuly, či zdali právo každého jednotlivého slovanského národa jest tak samostatné a od ostatních slovanských práv odrůzněné, že principů jeho nelze redukovati na jisté všem Slovanům společné právní základy.«[22]

Kadlec pravděpodobně již tušil to, co je dnes nám jasné ve skutečném vědeckém chápání vzniku státu a práva, že totiž Slované nejméně do 8.—9. století našeho letopočtu zachovávali ve svém společenském životě určité

---

terminologie, měly býti organisovány slovanské trhy, přijata dále usnesení o slovanské bance, slovanské umělecko-průmyslové výstavě a slovanském tiskovém zpravodajství (»Karel Kramář a Slovanstvo«, str. 60, Praha 1937).

[20] Vladimír Mažuranić, »Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik«, Záhřeb 1908 až 1913.

[21] »Osvěta«, XXVI/1896, str. 575—589.

[22] Tamtéž, str. 577.

zásady prvotně pospolných řádů, zásady, z nichž později při vytváření států vznikalo i jejich právo.

Jen pro srovnání sluší v této souvislosti uvésti, že Hermenegild J i r e č e k[23] si nedovedl představit, že by společnost, byť sebeprimitivnější mohla existovat bez práva. Ve svých pracích ze slovanské a české právní minulosti zastával totiž thesi, že Slované v době, kdy žili ještě ve společných sídlech, spravovali se také společným právem, jehož původní ráz se prý zachoval nejvěrněji zvlášť u Slovanů jižních.[24] Toto společné slovanské právo tvořilo podle Jirečka samostatnou část onoho starověkého práva, jímž se řídili »i Hellény, Římané a Germáni v prostější starší době svého života. Práva jednotlivých národů slovanských pokládati lze za právo jedno společné slovanské«. Jednota tato však mizela, jakmile se jednotlivé části národa slovanského »ustavily v obec státně samostatnou a jaly se kráčeti cestou vlastního historického vývinu, ač i tu není všechna podoba práva setřena a zrušena«.[25]

Kadlec, když psal o knize »Slovanské právo v Čechách a na Moravě,« v níž se Jireček snažil snésti doklady onoho společného slovanského práva a v níž kladl velký důraz i na shodu právní terminologie všech Slovanů,[26] vytýkal Jirečkovi jakýsi »nádech idealisace«.[27] A měl pravdu. Bylo tomu tak už proto, že Jireček ve víře v pravost »Rukopisů« se jich na dotvrzení některých svých vývodů dovolává jako pramenů naprosto nepochybných.

Pouhá shoda v právní terminologii všech Slovanů nemůže nás však přesvědčit o skutečné existenci nějakého společného slovanského práva. Tak zdůraznil již V. V a n ě č e k, že »cesty jazyka, řeči, mluvy jako výrazového prostředku práva *kryjí se jen částečně* s vývojovými cestami práva samého a shoda terminologická může mnohdy skrývati hluboké rozdíly ve věci samé«.[28]

Ze sovětských historiků byl to zvláště B. D. G r e k o v,[29] který vyvrátil idealistické slavjanofilské theorie rozšířené v buržoasní historiografii a hlásající zvláštní svéráznost dějinného vývoje Slovanstva. Porovnav právní instituce, vyskytující se ve starých slovanských právních památkách

---

[23] Názory slovanských právních historiků (Balzer, Maciejowski, Kadlec, Zigel, Taranovskij, Čáda, Kutrzeba) na slovanské právní dějiny shrnul Rud. R a u s c h e r v práci »Několik úvah o programu a cílech slovanských právních dějin« (Sborník právnické fakulty university Komenského v Bratislavě, č. 9, str. 3—12, Bratislava 1934); srv i Fr. Č á d a »Právní dějiny české, československé, slovanské, středoevropské« (Sborník prací z dějin práva československého; Práce ze semináře českého práva na Karlově universitě v Praze, č. 15, str. 10—11, Praha 1930).

[24] »Právník«, VI/1867, str. 277.

[25] H. J i r e č e k, »Slovanské právo v Čechách a na Moravě«, díl I. Doba nejstarší: od prvních zpráv do konce X. století; str. 142—143, Praha 1863.

[26] Tamtéž, str. 143.

[27] »Almanach České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění«, roč. XXI, str. 108, Praha 1911.

[28] V. V a n ě č e k, »Počátky práva a státu v Československu«, str. 118, Praha 1946.

[29] B. D. G r e k o v, »Russkaja Pravda i jejě slavjanskoje okruženije«, (»Slavjane« 1952, č. 4, str. 29, 32—33).

(Ruská Pravda, Księga Elbląska,[30] Poljický statut, Vinodolský statut), konstatuje Grekov jen, že četné z nich byly všem Slovanům společné, jak to mnohdy ukazuje i příbuznost, ba společenství termínů (na př. občina, krevní msta, vražda, pravda, svada, čeljaď, rota, družina a j.)

Kadlec, který se na počátku 20. století na tyto otázky počal dívat způsobem reálnějším než kdysi H. Jireček, shromažďoval podle toho pro svůj glosář slovanské prvky nejen z právních památek slovanských, ale i z pramenů národů sousedících se Slovany, zejména Maďarů a Rumunů, neboť právě zde, jak dobře poznal,[31] se stýkaly proudy východo-západo i jihoslovanské. Jen stykem se Slovany lze vysvětlit, že v právních památkách rumunských a uherských nalézá se množství slovanských prvků, které tyto národy ve všech vývojových obdobích recipovaly.[32]

S prací na glosáři započal Kadlec na rozhraní minulého a našeho století, tedy ještě před uveřejněním díla Hermenegilda Jirečka »Prove«.[33] Poznal velmi dobře, že toto Jirečkovo dílo bylo jen pokusem o srovnávací slovanský slovník právní terminologie, pokusem, vykazujícím značné mezery a řadu závad. Proto program svého glosáře především rozšířil. Podrobný program slovanského glosáře nastínil Kadlec v článku »O potřebě historických glosářů slovanských« uveřejněném v pamětní knize, vydané k poctě polského badatele, profesora Oswalda B a l z e r a.[34]

Všimněme si zde alespoň základních myšlenek Kadlcových a srovnejme je s názory O. Balzera, jak jsou uvedeny v Balzerově referátě z I. sjezdu polských právníků a ekonomů v Krakově v r. 1887.[35] Referát Balzerův se týkal sice jen připravovaného slovníku výrazů polského práva, avšak je jasné, že zásady, které Balzer vytyčil pro zpracování terminologických slovníků jednotlivých slovanských národů, byly určeny i pro glosáře, které měly obsahovati právní terminologii všech Slovanů.

Kadlec i Balzer souhlasně doporučují čerpat potřebný materiál z pramenů právních i neprávních. Za právní pramen však Kadlec pokládal i vědecká díla právnická, v nichž rovněž možno nalézti terminologický materiál.[36]

Podle obou badatelů je důležité, aby byl pokud možno připojen ke kaž-

---

[30] Kniha obyčejového práva polského, sepsaná německy ve XIII. století.

[31] R. R a u s c h e r, »Karel Kadlec« (posmrtná vzpomínka). Zvláštní otisk z časopisu Učené společnosti Šafaříkovy »Bratislavy« (roč. 1, č. 4—5, str. 5, Bratislava 1928).

[32] Srv. na př. K a d l e c o v u práci »O počátku kulturních vlivů slovanských na Maďary« (»Osvěta«, XXXVIII/1908, str. 973—987), v níž mimo jiné dovozuje, že to byli hlavně Slované ruští, kteří měli vliv na Maďary. Podobně i v díle »Verbőczyovo Tripartitum . . .« ukazuje K a d l e c, jak silný byl slovanský vliv — zde zvláště český — na t. zv. soukromé uherské právo.

[33] H. J i r e č e k, »Prove, historický slovar slovanského práva«, Praha—Brno 1904.

[34] »Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera«, tom. II, str. 1—11, Lwów 1925.

[35] »W sprawie slownika wyrazów prawa polskiego« (Gazeta sądowa warszawska, 1887). Referát otištěn též v »Studyach nad prawem polskiem« (1—15), Poznaň 1889.

[36] »Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera«, tom II, str. 6.

dému výrazu i výklad etymologický.[37] Mínění obou badatelů se shoduje i v požadavku, aby kromě prostých výrazů byly uváděny zvláště i charakteristické obraty, v nichž se dotyčné výrazy objevují. Měla tedy býti věnována zvláštní pozornost frazeologii. I v jiných bodech se plány Kadlcovy a Balzerovy kryjí. Tak zejména v tom, aby byl uváděn nejstarší i poslední výskyt termínu. Má-li termín více významů, je nutno všechny tyto významy přísně odrůzniti, poukazovati dále i na jiné výrazy téhož smyslu atd.

Na rozdíl od Balzera pokládal však Kadlec za praktické, aby slovanské glosáře se neomezovaly na terminologii přísně právní. Praví doslovně:[38] »Domnívám se, že jest ... účelnější, budou-li slovníky starých termínů přihlížeti ke všem odborným výrazům objevujícím se ve starých pramenech historických, pokud výrazy ty nejsou obecně srozumitelné. V textech starých listin, zákonů, právních knih a vůbec právních pramenů nalézá se tolik termínů neprávnických, dnes už beze zvláštního výkladu právnímu historikovi nesrozumitelných, že nestačí hledati poučení jen v glosáři ryze právním, nýbrž je nezbytno sháněti se i po všeobecných slovnících starého jazyka, které nechávají čtenáře často na holičkách.« V dalším praví, že jest často pochybné, co je vlastně termínem ryze právním. »Zajisté nejen to, jak se vyjadřuje v jistém jazyce právní pojem, ... nýbrž i všechno to, co s právem úzce souvisí.«[39] Měl za to, že by ani v ryze právním glosáři neměly chybět výrazy, jimiž se označují různé daně, dávky naturální a peněžní, míry a váhy, jakož i jména různého zboží a látek. Měla by tu být — jak Kadlec doporučoval — zachycena i terminologie brtnická, celně právní a j. Jde tu sice často, jak praví,[40] »o termíny neprávnické, ale dnes už i právnímu historikovi bez zvláštního výkladu nesrozumitelné, ačkoliv právník při čtení starých spisů jim musí rozumět«.

Historický výklad hesla měl býti podle Kadlce uváděn nikoliv v jazyce latinském, jak doporučoval Balzer, nýbrž vždy v jazyce příslušného národa.[41] Rozdílně od Balzera byl Kadlec dále pro to, aby historické glosáře u Slovanů katolických, u nichž nejstarší historické památky jsou psány latinsky a u nichž tedy jazyk domácí proniká do literatury teprve později, obsahovaly na prvním místě stejně termíny latinské jako domácí.[42] Tuto myšlenku ostatně provedl již ve svém díle V. Mažuranić. Konečně trval Kadlec odchylně od Balzera na tom, aby u každého termínu se uváděly i citáty z pramenů, a to v počtu co největším.[43]

Tyto názory uplatňoval pak Kadlec v praxi při zpracovávání glosáře slovanského práva, k němuž shromáždil bohatý materiál zprvu sám a

---

[37] »Księgą pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera«, tom II, str. 8.
[38] Tamtéž, str. 4.
[39] Tamtéž, str. 4.
[40] Tamtéž, str. 5.
[41] Tamtéž, str. 8.
[42] Tamtéž, str. 6.
[43] Tamtéž, str. 9.

později se třemi spolupracovníky, z nichž jeden pracoval na excerpci a výkladu hesel ruských, druhý polských a třetí jihoslovanských. Jednotlivými nalezenými termíny doplňoval Kadlec Jirečkův slovník »Prove«.

Excerpce se prováděla i z pramenů latinských a německých, vztahujících se k dějinám slovanských práv. Termíny měly pak býti k sobě řazeny podle zvláštní abecedy, kterou Kadlec k tomu účelu sám upravil, a to tak, aby vynikl jejich společný základ, příbuznost nebo eventuálně jejich rozdíl.

Po třicet let sbíral Kadlec materiál k dílu, které mělo býti vyvrcholením jeho vědecké činnosti. Předčasné jeho úmrtí (r. 1928) však znamenalo konec nadějí na brzké vydání glosáře. K uskutečnění díla nedošlo ani po jeho smrti, a to ani v menším rozsahu.

Z korespondence zachované o Kadlcově glosáři vysvítá, že Kadlec měl již k tisku připravenu část slovníku obsahující výrazy počínající písmeny A, B a částečně C.[44] Totéž konstatuje i Jan Kapras[45] a Rudolf Rauscher.[46]

Po smrti Kadlcově (4. XII. 1928) byla zřízena v České akademii věd a umění, jejímž generálním tajemníkem Kadlec byl, zvláštní »Komise pro vydání Kadlcova glosáře slovanských právních starožitností«, která měla býti řídícím orgánem příslušných prací. Komise vypracovala pro excerpci i pro úpravu díla k tisku směrnice schválené Českou akademií věd a umění, a to poněkud odchylně od původních plánů Kadlcových.[47] Dle těchto pozměněných směrnic měl slovník obsahovat z neprávních termínů jen takové, které souvisí s některým právním poměrem; neměl již býti vyznačován první a poslední výskyt hesla; neměl dále býti brán zvláštní zřetel na frazeologii, nýbrž měly býti jen vybírány nejvhodnější citáty s charakteristickými obraty; konečně historický výklad hesla, pokud by se ukázal nezbytným, měl býti podáván jen nejstručněji v jazyku českém. Dle těchto směrnic celé dílo mělo vyjíti tiskem jako dvousloupcový terminologický slovník na způsob glosáře Bartalova.[48]

V následujících letech uveřejňovala zmíněná komise jen zprávy o postupu prací.[49] Tím však byla činnost komise prakticky již vyčerpána.

---

[44] Zpráva Th. Saturníka z 23. III. 1929 »O materiálu zesnulého prof. Dr K. Kadlce ke slovníku slovanských právních starožitností«, adresovaná České akademii věd a umění. (Rukopis.)

[45] »Sborník věd právních a státních«, XXVIII/1928, str. 318, Praha 1928.

[46] R. Rauscher, »Karel Kadlec« (posmrtná vzpomínka). Zvláštní otisk z časopisu Učené společnosti Šafaříkovy »Bratislavy«, roč. 1, č. 4—5, str. 7, Bratislava 1928.

[47] »Ročenka Slovanského ústavu«, sv. V—VII/1932—1934, str. 409—410, Praha 1935.

[48] Antal Bartal, »Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae«, Budapest 1901.

[49] a) »Věstník České akademie věd a umění«, XLV/1936, str. 20; Praha 1936;
tamtéž, XLVII/1938, str. 12; Praha 1938;
tamtéž, XLVIII/1939, str. 74; Praha 1939;
tamtéž, XLIX/1940, str. 30; Praha 1940;
tamtéž, L/1941, str. 15; Praha 1941;
tamtéž, LI/1942, str. 61; Praha 1943;
tamtéž, LII/1943, str. 71; Praha 1944;
tamtéž, LIII/1944, str. 51; Praha 1945;
tamtéž, LVII/1948, str. 85; Praha 1949;

Možno proto o tehdejším vedení říci, že bylo skutečně jen vedením formálním, neboť za celou dobu svého trvání se nedostalo z počátečních rozpaků, jak naložit s dosavadním materiálem glosáře.

Průběhem doby, zvláště po Kadlcově smrti, někteří původní spolupracovníci práce na glosáři zanechali. Střediskem prací se dočasně stal t. zv. slovanský seminář právnické fakulty Karlovy university, kde byla k disposici rozsáhlá knihovna s materiálem potřebným k excerpci. Zde se pracovalo až do zavření vysokých škol okupanty v listopadu 1939. Na sklonku třicátých let byli k práci na glosáři přijati tři absolventi právnické fakulty, marně hledající zaměstnání.[50] Byla jim však tehdejším vedením svěřena jen excerpce, nikoli další zpracování, a to jen českých právních pramenů.

Po zavření vysokých škol fašisty v r. 1939 byly práce na glosáři přeloženy do Slovanského ústavu, který v roce 1940 přijal pro excerpční práce větší počet bývalých studentů.[51] Protože šlo o příslušníky různých fakult — ne pouze právnické a filosofické — neměli a nemohli míti potřebnou odbornou kvalifikaci, což se bohužel projevilo na výsledcích excerpce. Jak bylo později zjištěno, byly tehdy excerpovány i takové termíny, které do glosáře naprosto nepatřily a na druhé straně četné termíny ryze právnické byly opominuty.

I tito pracovníci pracovali jen na excerpci, a to z pramenů českého práva. V oddělení českého práva přibylo tím do r. 1945 značné množství excerpt, takže celkový jejich počet dosáhl výše ca 90.000 (včetně onoho balastu). V ostatních odděleních Kadlcova glosáře, t. j. ruském, polském a jihoslovanském, rozmnožil se od smrti Kadlcovy excerpční materiál jen nepatrně, takže je tu v podstatě jen to, co bylo vypsáno za života Kadlcova. Je to z každého oddělení asi 15.000 excerpt.

R. 1945 byly na čas práce na glosáři prakticky zastaveny, a to pro nedostatek vhodných pracovníků. Byl jen doplňován materiál z některých pramenů českého práva, dosud nedostatečně vyexcerpovaných. Teprve

---

b) »Ročenka Slovanského ústavu«, sv. V—VII, str. 408; Praha 1935;
tamtéž, sv. VIII, str. 175; Praha 1936;
tamtéž, sv. IX, str. 190; Praha 1937;
tamtéž, sv. X, str. 249; Praha 1938;
tamtéž, sv. XI, str. 161; Praha 1939;
tamtéž, sv. XII, str. 37; Praha 1947.

[50] Tito absolventi byli vypláceni ministerstvem školství a národní osvěty formou t. zv. pracovního stipendia z »Akce pro podporu nezaměstnané inteligence«, zřízené buržoasní vládou v r. 1934 (viz článek: R ů ž i č k a—H o u s e r, Nezaměstnanost inteligence v předmnichovské republice; »Právněhistorické studie« I/1955, str. 57—82).

[51] Typický pro tehdejší dobu byl i způsob, jímž se Slovanský ústav snažil opatřiti prostředky pro výplatu těchto studentů. Jelikož výše subvence od ministerstva školství a národní osvěty na statutární úkoly ústavu rok od roku klesala, obrátilo se vedení ústavu na velké peněžní podniky s prosbou o poskytnutí peněžité částky na výplatu těchto studentů. Snaha vedení ústavu, jak bylo možno předpokládat, byla ovšem marná. (Ze spisového materiálu Slovanského ústavu.)

právněhistorická komise ustavená v r. 1950 při Slovanském ústavě, která již tehdy pracovala pod předsednictvím dnešního vedoucího Kabinetu dějin státu a práva v ČSR, začala se zabývati otázkou, co s materiálem Kadlcova glosáře. Komisi bylo zřejmé, že nejprve je nutno provést revisi všeho dosud vyexcerpovaného materiálu. Přikročeno proto ihned k revisi excerpt jednoho ze základních děl právnických, t. j. díla Všehrdova. Přitom bylo zjištěno, že v materiálu z tohoto tak důležitého právnického pramene je opominuto téměř 40 % ryze právnických hesel.

Při ustavení Československé akademie věd byla právněhistorická komise Slovanského ústavu včleněna do Kabinetu dějin státu a práva v ČSR. Také veškerý dosud nashromážděný materiál byl sem odevzdán. Tím nastalo pro realisaci plánů kdysi Kadlcových nové období. Záměr Kadlcův sestavit všeslovanský slovník nebyl sice zcela opuštěn, ale bylo rozhodnuto prováděti práce po etapách. První takovou etapou jeví se v dnešní situaci *»Historický slovník právní terminologie v Československu«* (v dalším »HiSP«).[52] Mezi dlouhodobými úkoly uloženými pracovním plánem Kabinetu dějin státu a práva v ČSR patří i úkol pořídíti takovýto slovník.

Jaký je poměr tohoto úkolu k práci vykonané dosud podle záměrů Kadlcových? Ukázalo se, že pro práci na »HiSPu« mohou dosavadní excerpta z českého oddělení t. zv. Kadlcova glosáře sloužit jen jako materiál pomocný. Při nevyhnutelné reexcerpci pramenů již »zpracovaných« jsou tato excerpta, pokud nejsou vyřazena, podrobována přísné revisi a doplňována podle směrnic platných pro »HiSP«. Excerpt nebohemistických je možno zatím využít jen jako materiálu srovnávacího, eventuálně jako pomůcky pro určování cizojazyčných ekvivalentů k českým právním institucím.

Společnosti v období budování socialismu záleží na poznání všech zákonitostí vývoje společnosti, tedy i na poznání zákonitostí ve vývoji práva. K tomu ovšem je třeba znát dokonale i historickou právní terminologii. Proto i práce na »HiSPu« dostala v duchu dialektického a historického materialismu novou ideovou náplň. Podle ní všechny právní instituce a tudíž i termíny, jež je označují, musí být vykládány v souvislosti s tím, že jsou odrazem ekonomiky společnosti a výsledkem třídního boje. Proto jest položen důraz na to, aby vedle osvětlení třídní povahy všech právních institucí se bral v přiměřeném rozsahu zřetel k historické semasiologii i k tomu, v jaké míře třídy svými specifickými slovy a výrazy působily na jazyk a jak někdy různě chápaly tatáž slova a výrazy. Přitom však musí býti náležitě zdůrazněno, že jazyk byl vytvořen celou společností a nikoliv jen jednou její třídou a že při vzniku nové společnosti a nového státu se vždy zachoval jeho základní slovní fond.

---

[52] O účelu »HiSPu«, jeho ideových hlediscích, pracovním postupu, spolupráci excerptorů, technice a vzorech excerpce viz podrobněji v »Příloze« (A, B).

»HiSP« je určen nejen čtenáři odbornému, nýbrž i laikovi. Má usnadnit jednak porozumění historickým a zejména právněhistorickým textům z území Československa, při čemž se nepřihlíží k tomu, zda jde o termíny české, slovenské, německé nebo maďarské, jednak má být podkladem pro vytváření nové československé socialistické právní terminologie. Nemá však být slovníkem naučným, nýbrž pouze terminologickým, v němž jednotlivá hesla budou vysvětlena jen ve formě nejstručnější.

Kolektiv, jenž pracuje na »HiSPu«, uplatní ve své práci přirozeně i konkretní směrnice a výsledky z I. celostátní konference československých lexikografů, konané v r. 1952 v Bratislavě.[53]

Jen málo podnětů pro zpracování »HiSPu« dává »Právnický terminologický slovník« (Bratislava 1952),[54] který měl zachytit tehdejší stav slovenské právní terminologie. Tento slovník obsahuje sice i terminologii socialistickou, avšak příslušná hesla (i mnohá jiná) jsou v něm uvedena bez jakéhokoliv výkladu. Ve slovníku jsou však četná, jasně neprávnická slova[55] s odůvodněním,[56] že se často vyskytují v právnické praxi. Aby slovník splnil svůj účel, bylo by jej třeba doplnit nebo přepracovat na slovník významový.[57]

Mnohem podnětnější v tomto směru jest obšírný článek Štefana L u b y h o »Slovenská právna terminologia — vývin, stav, výhľady«.[58] Z článku nás zajímají zejména stati o zásobě cizích slov (latinských, českých, maďarských, německých, ruských, francouzských a j.) a o jich asimilaci ve slovenské právní terminologii, o nesprávném používání bohemismů ve slovenské právní terminologii a o možnostech dalšího doplňování slovenské právní terminologie českými termíny za podmínky zachování základního charakteru a struktury slovenského jazyka.

Vzhledem ke Slovensku bude pro naši práci v mnohých směrech užitečným i »Slovník k Žilinské knize«,[59] obsahující cenný materiál pro poznání vývoje středověkého městského práva. Ve slovníku jsou doklady

---

[53] Zvláštní význam pro »HiSP« mají tu zejména referáty: M. R o u d n é h o — K. S o c h o r a »Terminologický slovník« (Lexikografický sborník. Materiály z I. celoštátnej konferencie čs. lexikografov, konanej v dňoch 5.—7. júna 1952 v Bratislave; Bratislava 1953, str. 145—155), Jána H o r e c k é h o »Poznámky k jednojazyčným terminologickým slovníkom« (tamtéž, str. 157—162) a F. H a v l o v é »Rozsah slovníku, excerpce, její prameny a citace« (tamtéž, str. 185—197).

[54] »Právnický terminologický slovník«; Komissia pre právnu terminologiu pri Ústave slovenského jazyka SAVU; Bratislava 1952.

[55] »Jsou tu na příklad i slova: bábkové divadlo, batoh, jalovica, jankovitosť, kach (dýchavičnost — choroba jednokopytníků), mrchovisko, námesačník, spánok, šaty, uhlie, vzduch, žumpa a j.«

[56] »Právnický terminologický slovník«, Úvod, str. 6.

[57] Totéž konstatuje i Št. L u b y; srv. »Právnické štúdie«, 1953/IV, str. 191; Bratislava 1954.

[58] »Právnické štúdie«, 1953/IV, str. 165—224, Bratislava 1954.

[59] František R y š á n e k, »Slovník k Žilinské knize«, Bratislava 1954.

na všechna slova vyskytující se v »Knize Žilinské«.[60] Již letmý pohled na právní termíny ve slovníku přesvědčí nás o tom, že z největší části jde o termíny běžné i v právních památkách českých a moravských a používané i na Slovensku ve stejném významu. Současně však vidíme, že jiným termínům byl již tehdy dáván na Slovensku často význam zcela jiný než v Čechách a na Moravě. Je to zjev, se kterým se setkáváme ještě i v soudobé slovenské právní terminologii.[61] Jde na příklad o termíny: »poběhlý«, užívaného tehdy na Slovensku ve významu »movitý« (poběhlé zboží — varende habe), nebo »zprávcě« — ve významu »poručník dětí«. Slovník má však i takové výrazy, s nimiž se v Čechách a na Moravě buď vůbec nesetkáváme, nebo jen velmi zřídka a které nelze přímo označiti za slovakismy. Na příklad termín »glejtník« (kdo dává glejt), nebo »jednač« (ubrman). Ve slovníku jsou pochopitelně i četné slovakismy (božba, boženík, boženstvo [přísežné konšelství]), rychtář vyšní (vyšší), řád chyšný (řád domovní), úžera a j.

Jsou tu však i výrazy převzaté z blízké polštiny »mateřizna — podíl po matce, otčizna — podíl po otci)[62] nebo z maďarštiny (špán — obecní zřízenec) a j. Jde tu sice o termíny cizí, které však svého času byly běžné i na území dnešního Slovenska, a proto s nimi musíme počítat i pro »HiSP«.

Zvláště si na slovníku ceníme bohatého dokladového materiálu, především frazeologického.

Vítanou pomocí pro zpracování »HiSPu« bude v jistém směru i »Právnický slovník« vydaný nakladatelstvím právnické literatury v Moskvě koncem roku 1953. Je to sice svým zaměřením, jak je zřejmo ze způsobu zpracování jednotlivých hesel,[63] naučný slovník platného práva, ale tím, že obsahuje také materiál o otázkách státu a práva zemí lidové demokracie a že při výkladu některých hesel podává i původní jejich význam, bude i pro pracovníky na našem slovníku důležitým pramenem.

Také v Německé demokratické republice vychází v přítomné době péčí

---

[60] »Knihu Žilinskou«, jednu z nejstarších českých jazykových památek na Slovensku vydal V. Chaloupecký v »Pramenech učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě«, sv. 5, Bratislava 1934.

[61] Srv. Štefan Luby, »Slovenská právna terminológia — vývin, stav, vyhľady«, »Právnické štúdie« 1953/IV, str. 220, Bratislava 1954.

[62] Srv. V. Chaloupecký, »Kniha Žilinská«, str. XXXVI. Polský původ těchto termínů dokazuje i ta skutečnost, že se s nimi často setkáváme (eventuálně v různých přepisech — otčizna, ojtčizna, otszyszna, mateřizna, maczyeryzną i j.) zvláště při studiu starých právních památek knížetství slezských, kde polský vliv byl nejzřetelnější. Srv. na př. »Soudní knihy Osvětimské a Zátorské z let 1440—1562«, (Osv. č. 17, 104, 132, Zát. č. 200, 217, 316 a j.); vydal R. Rauscher jako 3. svazek »Pramenů učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě«, Praha 1931.

[63] »Sovětská věda — Stát a právo«, roč. IV/5, str. 465—466, Praha 1954; srv. tamtéž ukázky z tohoto slovníku v č. 4, 5, 6/1954.

Německé akademie věd právnický slovník, v němž se zpracovává starší německá právnická terminologie.[64]

Řádné zpracování »HiSPu« je odpovědným úkolem, který leží především na interních, stálých pracovnících Kabinetu. Avšak úsilí o využití všech možností a snaha pokud možno urychlit postup prací vedly k tomu, že se přijala i účast jiných pracovníků. Kabinet má dnes jednak řadu již zapracovaných externích spolupracovníků, jednak je v úzkém pracovním styku jak s právnickými, tak i neprávnickými pracovišti, a to i mimo Československou akademii věd, takže jsou tu pro uskutečnění »HiSPu« dobré předpoklady.

[64] »Deutsches Rechtswörterbuch«. Wörterbuch der älteren deutschen Rechtssprache. Hrsg. vom der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Weimar. Je to pokračování obsáhlého díla, vycházejícího již od roku 1914 za hlavní redakce R. Schrödera a Eb. v. Künßberga, od něhož také pochází zpracování nejvýznamnějších hesel ve slovníku (na př. heslo »Gericht« zpracované téměř na sto stránkách IV. svazku). Nyní vychází svazek pátý. Srv. o tom: Rich. Horna: (Sborník věd právních a státních, roč. XLI, seš. 2, str. 101—102, Praha 1941), jakož i zprávy o postupu prací uveřejňované každoročně v časopise »Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte«, germanistische Abteilung, Weimar (poslední zpráva ve sv. 64/1944, str. 548—550).

PRAVIDLA
PRACOVNÍHO POSTUPU PŘI PŘÍPRAVĚ »HISTORICKÉHO SLOVNÍKU PRÁVNÍ TERMINOLOGIE V ČESKOSLOVENSKU« (»HISP«)

A. RÁMCOVÁ PRAVIDLA Z R. 1953[63]

I. Účel

1. Účelem »Historického slovníku právní terminologie v Československu« (zkratka »HiSP«) jest učiniti dnešnímu i příštímu čtenáři přístupnějšími historické a zvláště právněhistorické prameny z území dnešního Československa, bez rozdílu, zdali půjde o vědeckého pracovníka nebo čtenáře lidového.
2. Zvláště jest účelem »HiSPu«:
   a) usnadniti a zpřesniti bádání obecně historické,
   b) prohloubit odborné bádání právněhistorické, a to jak domácí, tak zahraniční,
   c) poskytnouti pomoc při pracích edičních a literárně historických,
   d) dáti vědecký základ pro zdokonalování a rozvíjení české a slovenské právní terminologie socialistické.
3. HiSP není slovníkem naučným, nýbrž slovníkem terminologickým, jenž objasnění jednotlivých termínů a jimi označovaných institucí podává v nejstručnější možné míře.

II. Ideová hlediska HiSPu

4. Práce bude vycházeti z vědeckého pojetí státu a práva a jejich dějinného vývoje a zvláště tedy z poznatku, že politické a právní instituce jsou odrazem ekonomiky společnosti a výsledkem třídního boje.

---

[63] Zredigována pracovním kolektivem Kabinetu.

5. Práce využije všech poznatků, které jsou obsaženy v pracích z poslední doby; celkově se bude říditi vzorem a zkušenostmi sovětské vědy v oboru dějin státu a práva a oborech příbuzných.
6. Na poučkách z jazykovědných prací sovětských se bude HiSP zakládáti zvláště v tom směru, že
   a) jeho vědecký výklad slov, výrazů a obratů bude zejména také ukazovat třídní povahu politických a právních institucí, jednotlivými výrazy označovaných;
   b) při osvětlování významové stránky slov, výrazů a obratů bude brán zřetel k historické semasiologii v rozsahu jí příslušejícím, aby nebyla přeceňována její role vzhledem k chápání jazyka jako bezprostřední skutečnosti myšlenky;
   c) zvláště se bude přihlížeti k tomu, do jaké míry u nás třídy měly vliv na jazyk, vnášely do jazyka svá specifická slova a výrazy a stejně k tomu, jak třídy někdy různě chápaly tatáž slova a výrazy; proto zvláštní pozornost bude věnována specifickým slovům a výrazům, majícím třídní odstín.

III. Hesla, obsažená v HiSPu

7. Zásadně se zaznamenávají v HiSPu výrazy, které v oblasti české a slovenské národní kultury byly vytvořeny v souvislosti se státním a právním životem (s politickými a právními institucemi) anebo jichž v této souvislosti typicky bylo používáno, ať jde o výrazy české nebo slovenské, latinské, německé, maďarské nebo jiné.
8. HiSP obsáhne právní
   a) termíny dnes již neznámé (příklady: hojemství, partita, iobbagio),
   b) termíny dnes již nedosti jasné (příklady: na mírně cestě, vřez, boženík),
   c) termíny dnes sice známé a srozumitelné, které však kdysi měly jiný smysl (příklady: nárok, německé právo, lhóta, corona),
   d) termíny dnes sice běžné, u nichž však jde o zjištění, kdy a v jaké souvislosti se po prvé vyskytly (příklady: vlastnictví, stát, porota),
   e) frazeologii (příklady: seděti na súdě, odvolati se na súd zemský s jiného súdu, vzieti relací k dskám).
9. Terminologie z oboru sociálního a hospodářského života, organisace práce, obchodu, osadnictví, cest, měr, vah a mincí se zachycuje jen tehdy, má-li zvláště těsný a přímý vztah k právu.

IV. Forma hesel HiSPu

10. Každé heslo bude v HiSPu zachyceno podle tohoto schematu:

A. Záhlaví.
   1. označení hesla s číslem,
   2. Různá znění a tvary téhož termínu,
   3. stejnojazyčné ekvivalenty (synonyma) z čs. materiálu,
   4. jinojazyčné ekvivalenty (synonyma) z čs. materiálu.

B. Výklad slova a věci.
   1. etymologie, pokud ji lze spolehlivě dát,
   2. stručný český výklad slova, formulovaný tak, aby byl srozumitelný i neprávníkům,
   3. odkaz na hesla příbuzná.

C. Doklady.
   1. hlavní místa, kde se termín v pramenech vyskytuje,
   2. pro každý termín nejtypičtější příklady textových souvislostí a frazeologie, zejména takové, kde pramen instituci nebo termín sám správně vysvětluje. Různé významy budou očíslovány, více ukázek odděleno středníkem. Zásadně se bude citovat z pramenů, nikoli z literárního zpracování; literární zpracování bude uváděno jen výjimečně, budou-li pro to zvláštní důvody. Literatura k termínům se uvede jen, pojednává-li speciálně o dotyčném termínu.

V. Celkový plán prací

11. Materiál z území Čech, Moravy a Slezska bude shromažďován a zpracováván výhradně v Kabinetu dějin státu a práva při VII. sekci ČSAV (dále: Kabinet). Materiál ze Slovenska bude zatím shromažďován v Praze i Bratislavě.
12. Vedení Kabinetu bude řídit celkové plánovací práce vůbec (pro celé území republiky). V Kabinetu budou zpracovávány nejzávažnější úseky látky především z území Čech, Moravy a Slezska, přidělovány vedlejší úseky z tohoto území externím spolupracovníkům, řízena jejich práce a zpracovávány výsledky veškeré práce. Druhá etapa přípravných prací a konečná revise budou provedeny výlučně uvnitř Kabinetu.

VI. První (excerpční) etapa prací

13. V první etapě prací bude provedena reexcerpce materiálu, dosud zpracovaného v letech 1929—1952 v »České akademii věd a umění« a »Slo-

vanském ústavě« pro bohemistickou část »Kadlcova glosáře«, t. j. tento materiál se doplní a zpracuje podle směrnic, platných pro HiSP. Zároveň budou excerpovány prameny, z nichž se doposud neexcerpovalo.

14. Excerpce se bude provádět postupně z materiálu podle jeho významnosti, to jest v tomto pořadí:
   a) zákoníky a celistvé archivní fondy a jejich edice,
   b) zákony a nařízení, patenty a pod.
   c) právní knihy, soukromá vydání právních sbírek, literatura, sekretáře a vzorce smluv,
   d) jiná méně významná literatura a příležitostné nerozsáhlé a nesystematické edice,
   e) literatura krásná, filosofická a náboženská a slovníky všeho druhu, pokud obsahují právní termíny.

B. *PRAVIDLA PRVNÍ (EXCERPČNÍ) ETAPY PRACÍ Z R. 1954*[66]

I. Základní formy výpiskových lístků

1. Excerptor se zásadně snaží o zachycení těchto sedmi základních výkladových údajů na výpiskovém lístku:

Heslové slovo	
1. různá znění a tvary téhož hesla	5. výklad významu slova
2. stejnojazyčné ekvivalenty z ČSR	6. ekvivalentní instituce jiných práv
3. jinojazyčné ekvivalenty z ČSR	7. odkazy na hesla příbuzná
4. etymologie	

2. Většinou ovšem podání všech údajů není možné, a proto se uvádějí jen některé z nich, vždy jak lze nejvíce, podle těchto vzorů:

m o r d
2. vražda
5. v období feudálním úmyslné i neúmyslné usmrcení
7. mordéř, mordéřství

Vš III 24 71; 155: Item o m o r d, když by se ot koho stal otci, bratru, synu, strýci, ujci nebo jinému přieteli . . .

[66] Zpracoval vědecký pracovník Kabinetu JUDr Vladimír P r o c h á z k a.

hojemství
1. hojemstvie, hovenství, hověnství 6. dilatio (termini iudicialis) Jir. Pr)
4. hověnství, hovění (Jg) Fristerstreckung (Br)

AČ XIX 505 (1485—96): ktož vezme, již jest tím vzetím hojemstvie k súdu přistúpil a má otpoviedati...

3. Výklad pod č. 5 se zásadně podává všude bez ohledu na to, zdali pod č. 2 nebo 3 jest uváděn ekvivalent či nikoli. Takovýto výpiskový lístek s jednoduchým vysvětlením má tuto formu:

uvázání mocné 5. svépomocné, právem dovolené vzetí v držbu
Vš VII 1 26; 299: tu by se již musíl v súd dáti, drženie se však a uvázánie mocného pokudž móž, nespúštěje...

4. Toliko tam, kde význam excerpovaného termínu jest zcela jasný a termín sám běžný, se použije prostého výpiskového lístku s pouhým heslovým slovem a dokladem, tedy bez výkladu.

II. Frazeologie

5. Heslovým slovem fráze jest termín, který jest jejím základním článkem, t. j. termín právně nejvýznamnější. Převážně jest to substantivum označující právní instituci, k níž se fráze pojí, méně často sloveso, označuje-li ono základní významovou právní činnost. Zhodnocení závažnosti provede excerptor podle svého nejlepšího uvážení; přesné zhodnocení se provede na základě souhrnného materiálu až v redakční etapě.
6. Tvoří-li začátek fráze její hlavní termín, upraví se tento termín význačně na výpiskovém lístku:

odpírati soudem 5. odporovati pořadem práva
otpierati súdem
Vš VII 1 25; 299: taková moc spravedlnosti, právem nebo zápisem podepřená žádnému nenie uvazujiciemu škodná, leč by jemu kto chtěl súdem otpierati...

7. Jestliže hlavní termín jest uvnitř fráze, nadepíše se význačným způsobem do čela výpiskového lístku jako heslové slovo a těsně pod něj se připojí jako podheslí fráze celá:

dědina
míti na dědinách 5. vlastniti nemovitost

Vš I 2 38; 22: A ktož by dosti učiniti nechtěl, ježto by na svobodných nebo na zápisných dědinách měl...

8. Při excerpci textů jest frazeologii věnovati zvláštní zájem a neopomíjeti žádné myšlenkové celky, které vzbuzují domnění, že jde o frázi.

III. Prameny s mutačním cizojazyčným textem

9. Při dvojjazyčném právním pramenu se za základní pokládá text český a k němu se také připojuje celý výkladový aparát pod č. 1.—7.
10. Mutační text cizojazyčný se zpracovává jen odkazově. To znamená, že na výpiskový lístek se píše jen cizojazyčné heslové slovo, odkaz na příslušné české heslové slovo a doklad podle tohoto vzoru:

Bekantnuss viz: přiznání

Josefina V § 15; 24 (1708): Wäre aber das begangene Laster eines von denen Delictis facti transeuntis... welches durch beyderseithige Bekantnuss... erforschet wird...

11. Existuje-li české heslové slovo, na něž je odkazováno, v podobě staročeské i novočeské, odkazuje se na formu novočeskou. Podobně se odkazuje na formu základní, ne hláskově odchýlenou (srov. čl. 17).

IV. Všeobecné zásady excerpce

12. Pro HiSP se excerpuje zásadně veškerá právní terminologie, t. j. i všechny výrazy, které se nevžily a byly po případě jen individuálními pokusy právníků určité doby.
13. Terminologie z oboru sociálního a hospodářského života, organisace práce, obchodu, osadnictví, cest, měr, vah a mincí se zachycuje jen tehdy, má-li zvláště těsný a přímý vztah k právu.
14. Pro každý termín vybere excerptor z přiděleného textu dva až tři příklady nejtypičtější. Nalezne-li takové, v nichž pramen dotyčnou instituci nebo termín sám vysvětluje, další už neexcerpuje. Musí tedy pečlivě uvážit význam jednotlivých míst. V žádném případě se nesmí omezit jen na doklady náhodně nalezené na počátku zadaného textu.

15. Excerptor vychází z konkretní situace a významu termínu, jejž pramen dokládá. Přitom ovšem může, je-li toho schopen, učiniti odkaz na výklad nebo význam jiný (na př. změnu povahy instituce nebo významu termínu v časovém vývoji), což ovšem na výpiskovém lístku pod č. 5 poznamená.

V. Heslové slovo výpiskového lístku

16. Heslové slovo se píše vždy v singuláru, i když v dokladu jest plurál. Výkladový materiál k němu pod č. 1—3 a 6 jest ovšem také v singuláru. Pouze tam, kde dokládaný termín se vyskytuje toliko v plurálové podobě, se heslové slovo píše v plurálu; tato okolnost se vyznačí zkratkou »(plur.)« v závorce za ním.
17. Odchylné hláskové podoby slov se kladou jako podheslí pod heslové slovo v novočeském znění (podheslí »súd«, »saud« pod heslové slovo »soud«, podheslí »přestaupenj« pod heslové slovo »přestoupení«). Termíny s dvojitým »w« se jako podheslí vůbec nepíší; heslové slovo se napíše s jednoduchým »v« a v textu dokladu se podle pramenu píše dvojité »w«.
18. Ve slovním spojení substantivním (nápad dědictví, kladení viz) jest heslovým slovem substantivum v nominativu.
19. Spojení substantiv a adjektiv mají ve všech jazycích jako heslové slovo substantivum, pokud toto substantivum má právní povahu (soud královský). Pokud jde o substantivum označující předmět sám o sobě neprávní, jehož nahodilý konkretní vztah k právu určuje právě toto adjektivum právní povahy (mlýn poddanský, krčma panská, les obecní), jest v tomto spojení heslovým slovem adjektivum (poddanský) a celé spojení se pak připojuje jako podheslí (mlýn poddanský).
20. V předložkových spojeních jest heslovým slovem substantivum nebo adjektivum (termín »pro adjuto« se zařadí na lístek s heslovým slovem »adjutum« a výraz »pro adjuto« se připojí jako podheslí).
21. Německé složeniny (na př. Ober-Apellations-Gericht) se řadí zásadně abecedně pod první písmeno celé složeniny.
22. Německé členy se označují písmeny »(m)«, »(f)« a »(n)« v závorce za podstatným jménem.

VI. Výkladové a dokladové údaje

23. E k v i v a l e n t e m se rozumí synonymní název téže instituce, tak jak jest dochován na některém jiném místě excerpovaného textu nebo v jiném textu z území ČSR z téže doby. Může být stejnojazyčný (umístěn pod č. 2) nebo jinojazyčný (umístěn pod č. 3).

24. Od ekvivalentu jest lišiti název dobově odpovídající ekvivalentní instituce některého cizího práva, tedy nikoli z území ČSR (umístěn pod č. 6). Zvláštní zřetel jest věnován obdobným institucím slovanských práv.
25. Není-li etymologický výklad heslového slova dílem spolupracovníka HiSPu, označí se jeho původce zkratkou v závorce.
26. Výklad významu slova musí být co nejstručnější, avšak takový, aby mu porozuměl i neprávník.
27. Pro každý excerpovaný pramen i používaný průvodní materiál (zvláště autorů etymologie) bude stanovena zkratka a poznamenána do seznamu zkratek, uloženého v Kabinetě.
28. Při citaci dokladu t. zv. »knihy« (na př. Všehrda) nebo díly edicí budou označeny čísly římskými, kapitoly a jejich případná další pododdělení čísly arabskými bez jakékoli interpunkce. Citují-li se řádky a je-li doklad na více řádkách, poznamená se jen číslo řádky, na níž doklad začíná.

    Čísla stran se od předchozího textu oddělí středníkem a uvedou arabským číslem bez použití zkratky »str.«. Kde není kapitol a vedle knih nebo dílů edicí jsou označeny již jen stránky, středník se nepíše.

    Jako další se udává letopočet, a to v závorce. Letopočet musí obsahovat, pokud nejde o nejznámější a nejrozsáhlejší celky, zásadně každý výpiskový lístek.
29. Přepis z pramene se děje do písmene shodně s místem, odkud jest doklad excerpován. Citaci lze zkrátit o nepodstatnou součást; toto zkrácení však musí být na příslušném místě naznačeno vytečkováním. Přepis z archivních pramenů jest paleografický tam, kde to jest nezbytně nutné.
30. V levém dolním rohu výpiskového lístku jest podpis excerptorův formou zkratky jeho jména, a to i na lístcích z původní excerpce Kadlcova glosáře, jež excerptor revidoval. Zkratka se určí dohodou s vedením HiSPu.

VII. Zevní úprava výpiskových lístků

31. Podle možnosti jest třeba dodržovat formát výpiskových lístků 105×163 mm. Zejména jest se co nejvíce vynasnažiti o dodržení výškového rozměru (105 mm). Pokud výškový rozměr starších excerpčních lístků, jež excerptor přijímá k reexcerpci, jest větší než 109 mm, upraví jej excerptor na předepsaný rozměr 105 mm. Pokud délkový

rozměr jest větší než 170 mm, upraví jej excerptor obdobně na předepsaný rozměr 163 mm.

32. V dokladových textech se d o k l á d a n ý t e r m í n podtrhne.
33. H e s l o v é s l o v o, vepsané do levého horního rohu, se bude ve strojopisu psát proloženě, v rukopisu větším písmem.
34. Při zpracování materiálu jest třeba přesně dodržovat předpisy o u m í s t ě n í jednotlivých údajů na levou nebo pravou stranu (srov. schema v čl. 1). Jednotlivé údaje budou označeny příslušnými čísly.
35. Aby se šetřilo papírem, používá se zásadně i výpiskových lístků na jedné straně popsaných.

РАБОТА НАД »ИСТОРИЧЕСКИМ СЛОВАРЕМ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ ЧЕХОСЛОВАКИИ«

Владимир Ружичка

В империалистической стадии капитализма буржуазия по экономическим и классовым соображениям заинтересована в расширении взаимных культурных связей, в особенности между славянами. Ее интерес в первую очередь обращается к южным славянам. Для осуществления своих целей буржуазия прибегает к самым разнообразным средствам. Она основывает целый ряд новых журналов для того, чтобы с их помощью иметь возможность получать сведения об экономическом и политическом положении славянских народов. Она тщательно собирает все подобные сведения, относящиеся как к прошлому, так и к настоящему, устраивает различные »всеславянские« съезды и выставки, говорит об организации славянских рынков, о славянском банке и т. д.

Буржуазия проявляет не меньший интерес и к изучению истории государства и права у славян. В этой области большие заслуги принадлежат и проф. К. Кадлецу, написавшему ряд работ как по истории государства и права у славян, так и у неславянских народов, в частности, у венгров и румын.

В статье подробно анализируется работа проф. Кадлеца по составлению сравнительного всеславянского словаря юридической терминологии (Глоссы), так как славянский словарь »Прове«, составленный Г. Иречеком, оказался недостаточным и имеющим большие пробелы. В статье подробно излагаются замыслы Кадлеца, показано, в чем они совпадают и чем они отличаются от планов Освальда Бальзера, относящихся к разработке словаря польских юридических выражений. Здесь коротко изложена и история. »Глоссы« Кадлеца, а также и причины неудачи его планов.

Хотя первоначальный план Кадлеца по созданию »Сравнительного славянского словаря« не был полностью оставлен, однако, выяснилось, что для нужд настоящего времени необходимо сначала разработать историческо-юридическую терминологию в пределах территории нынешней Чехословацкой республики. Поэтому в рабочий план Кабинета истории государства и права в Чехословакии ЧАН была включена задача составить »Исторический словарь юридической терминологии в Чехословакии«, задачи и значение которого и разъясняется в статье. В особенности подчеркивается его полезность для социалистического общества настоящего

времени и указывается на подобные работы в СССР и ГДР, которые во многом соприкасаются с работами над »Историческим словарем юридической терминологии в Чехословакии«. В качестве приложения даются »Правила о последовательности работ при подготовке »Исторического словаря юридической терминологии в Чехословакии«.

ZUR BEARBEITUNG DES »HISTORISCHEN WÖRTERBUCHS DER RECHTSTERMINOLOGIE IN DER TSCHECHOSLOWAKEI«

Vladimir Růžička

Im imperialistischen Stadium des Kapitalismus hat die Bourgeoisie aus Wirtschafts- und Klassengründen an der Erweiterung der Kulturbeziehungen, besonders zwischen den slawischen Völkern, ein grosses Interesse. Dieses Interesse bezieht sich in erster Linie auf die Südslawen. Um ihre Ziele zu erreichen, bedient sich die Bourgeoisie der verschiedensten Mittel. Sie gründet eine Reihe von neuen Zeitschriften, um in ihnen Informationen über die wirtschaftlichen und politischen Verhältnisse der slawischen Völker zu sammeln, weiter organisierte sie verschiedene »allslawische« Zusammenkünfte, Ausstellungen, Märkte und versprach die Errichtung einer slawischen Bank.

Nicht an letzter Stelle steht das Interesse der Bourgeoisie am Studium der Staats- und Rechtsgeschichte der Slawen. Auf dieses Gebiet gehört auch das Werk Prof. K. Kadlec's, welcher durch Arbeiten auf dem Gebiet der Staats- und Rechtsgeschichte der Slawen, sowie auch einiger nichtslawischen Völker (Magyaren, Rumänen u. a.) zu diesem Ziele beigetragen hat.

Im vorliegenden Artikel wird über eine der wichtigsten Arbeiten Prof. Kadlec's berichtet, nämlich über seine Absicht ein vergleichendes slawisches Wörterbuch der Rechtsterminologie (Glossar) herauszugeben, da sich das slawische Wörterbuch von H. Jireček »Prove«, als ungenügend und lückenhaft zeigte.

Der Artikel berichtet näher über die Pläne Kadlec's und zeigt weiter, wieweit sie mit den Absichten Prof. Oswald Balzer's ein Wörterbuch der polnischen juristischen Ausdrücke zu verfassen, übereinstimmen oder auseinandergehen. In Kürze wird auch die Geschichte des Glossariums von Prof. Kadlec wiedergegeben, und das Scheitern seiner Pläne erwähnt.

Obzwar der ursprüngliche Plan Prof. Kadlec's ein vergleichendes slawisches Glossarium auszuarbeiten, nicht gänzlich aufgegeben wurde, zeigt sich heute als drigendes Bedürfnis, vorläufig die rechtsgeschichtliche Terminologie auf dem Gebiet der heutigen Tschechoslowakei zu bearbeiten. Deshalb hat sich das Kabinett für Geschichte des Staates und Rechts in der Tschechoslowakei zur Aufgabe gesetz, ein »Historisches Wörterbuch der Rechtsterminologie in der Tschechoslowakei« zu bearbeiten, dessen Zweck und Bedeutung im vorliegenden Artikel beschrieben werden, weiter wird seine Wichtigkeit für die heutige sozialistische Gesellschaft hervorgehoben, und auf terminologische Arbeiten in der Sowjetunion und in der NDR, welche einige Berührungspunkte mit dem Historischen Wörterbuch der Rechtsterminologie in der ČSR haben, hingewiesen.

NEJSTARŠÍ KODIFIKACE PROCESNÍHO PRÁVA V ČECHÁCH

(Poznámky ke IV. knize horního zákoníku Václava II.)

Hynek Bulín

I. Povšechný rozhled

Až do konce 13. století nemáme v zemích českých zákonodárného díla, které bychom mohli plným právem nazvat »kodifikací«, což souvisí se známou skutečností, že obecná forma zákona je v dobách raného feudalismu a feudální rozdrobenosti v zemích střední Evropy jen velmi řídce se vyskytující formou práva. Také v našich zemích v té době daleko převládá právo obyčejové. Záměrné tvoření práva formou zákona je teprve v počátečním vývojovém stadiu.[1] Dříve a rychleji se vyvíjí forma »privilegia«, která lépe odpovídá hospodářské základně rozvíjejícího se feudalismu. Již od 11. století snaží se sice někteří mocnější panovníci čeští častěji zasahovat do vývoje obyčejového práva svými nařízeními a dávat tak jakési »zákony« (jejich příkladu následují brzo i údělná knížata moravská), avšak v celkové mase tehdejšího práva je toto rané přemyslovské zákonodárství úsekem jen nepatrným.[2]

Důležitou součástí této masy obyčejového práva domácího je už v nejstarších dobách právo *procesní*, upravující soudní řízení. Také nejstarší psané památky právní, v nichž se nám zachovaly první pokusy českých

---

[1] S tím souvisí stará česká terminologie právní, která dlouho neznala slovo »zákon« ve významu »lex«. Ještě Josef Dobrovský (Litterarisches Magazin I, 1786, str. 114) měl za to, že při slově »zákon« musí každý Čech myslit na starý nebo nový testament (sic!) a že slova »zákon« ve smyslu »Gesetz« lze užívat jen v theologii. — Srov. k tomu mé pojednání »Josef Dobrovský a česká terminologie právní« ve sborníku »Josef Dobrovský 1753—1953«, Praha 1953, str. 451.

[2] Václav Vaněček, Malé dějiny státu a práva v Československu, 1947, str. 20.

panovníků o domácí zákonodárství, obsahují především poměrně četné předpisy práva procesního, které svou formální roztříštěností, bohatostí forem soudního řízení a pestrou kasuistikou jsou věrným nadstavbovým zrcadlem své doby.

Platí to zajisté již o t. zv. *hnězdenských dekretech Břetislavových* z r. 1039, prvním velkém zákonodárném aktu českého panovníka, jakož i o dalším významném legislativním díle domácího původu, známém pod názvem *»Statuta Konrádova«* nebo též *»Statuta ducis Ottonis«*, jež se nám zachovalo ve trojím znění teprve z první poloviny 13. století (z r. 1222 pro Znojemsko, 1229 pro Brněnsko a 1237 pro Břeclavsko), v němž je však nesporně jádro mnohem starší. Nejde tu o pokus o »kodifikaci dosavadního zvykového práva«, jak měla za to starší odborná literatura, nýbrž spíše o záměrné reformní zásahy zákonodárce do dosavadního zvykového práva,[3] které jsou ovšem rázu více nahodilého než soustavného a nezasluhují ještě názvu »kodifikace«.

Právní předpisy povahy procesní nalézáme v té době nejen v obecném právu z e m s k é m, nýbrž poměrně záhy — již od 12. století — také v rozličných *privilegiích*, výsadách a imunitách, a od 13. století pak — v míře již daleko větší — také v některých oblastech t. zv. práv *zvláštních*, zejména v oboru práva *městského* a *horního*. Tak již privilegium města *Brna* z r. 1243 obsahuje četná ustanovení procesuální, ovšem bez jakéhokoli systematického pořádku. Stejně kasuistický ráz má i proslulé právo *jihlavské* z r. 1249, a to vlastní právo městské i *jihlavské právo horní*. Četná ustanovení zasahující do oboru procesního práva jsou tu však jen zřídka samostatně koncipována; zpravidla jsou v nerozlučné souvislosti s hmotně právní úpravou jednotlivých skutkových podstat a trestů.

Ani v těchto »zvláštních« zákonech nelze však vidět ještě skutečné »kodifikace« právní, a to nejen pro jejich formální nesoustavnost, nýbrž hlavně pro jejich obsahovou neúplnost. To platí zejména pro oblast procesního práva, která nás zde zajímá. *Nejstarší naše zákonodárství* — a to obecné (zemské) i zvláštní (městské, horní a jiné) —, *pokud se týkalo soudního procesu, bylo totiž jen poměrně nepatrným úsekem práva procesního, které se jinak řídilo právním obyčejem, v žádném psaném zákoně nezachyceným.*

První náš domácí zákon, který má povahu skutečného *kodexu* právního, je slavné *»Jus regale montanorum«*, horní zákoník Václava II., známý v literatuře také pod názvem »Constitutiones juris metallici«. Nejen touto vlastností, nýbrž i jinak má tento zákon zcela zvláštní a ojedinělé postavení v právní soustavě doby posledních Přemyslovců. Obsahuje předpisy zvláštního oboru královského *»dominia speciale«* totiž *horního regálu*,

[3] Srov. V a n ě č e k, Glossy k t. zv. Statutům Konrádovým, Sborník věd právních a státních XLI, 1941, str. 105 a násl.

kde panovník mohl s plným úspěchem podniknout jeden z pokusů o překonání feudální rozdrobenosti. Horní zákoník Václavův stojí tak zcela mimo velkou masu práva obyčejového, i mimo drobnější psané předpisy práva zemského i t. zv. práv zvláštních, jako ojedinělý zjev mohutné *nadstavby právní*, v němž se plně odráží hospodářský přerod našich zemí za posledních Přemyslovců, kdy se český stát povznesl na nejpřednější stát ve střední Evropě.

Horní zákoník Václavův obsahuje ve své IV. knize *první soustavnou kodifikaci procesního práva v našich zemích*, t. j. nejstarší úplnou soustavu předpisů o průběhu celého soudního sporu, zahrnujíc v to také prostředky průvodní a opravné. Pro hospodářské, společenské i národnostně politické poměry českého státu za posledních Přemyslovců je jistě příznačné, že tato první kodifikace práva procesního nevyrostla z domácích kořenů starého práva obyčejového, s nímž nemá téměř nic společného, ani nenavázala přímo na starší psané právo procesní, jež se nám zachovalo zvláště v památkách shora zmíněných, nýbrž stojí úplně pod vlivem středověkého procesního práva církevního, t. zv. *procesu římsko-kanonického*, takže lze plným právem mluvit o *nejstarší formální recepci tohoto práva v našich zemích*. I v tomto směru však význam »královského práva horního« daleko přerůstá hranice českého státu. Podobně jako tento stát sám, zaujímá též jeho právní nadstavba v této době přední místo v právním vývoji středoevropském. A to nejen svou hlavní náplní — právem horním, které se z našeho státu postupně šíří do četných jiných zemí, nýbrž i svým vedlejším produktem — právem procesním. V tomto směru znamená horní zákoník Václava II. *první kodifikační pokus o zavedení římsko-kanonického procesu u světských soudů ve střední Evropě na prahu 14. století.*[4]

Dříve než bude podán rozbor procesních ustanovení tohoto zákona, třeba se aspoň stručně dotknout dvou velkých dějinných událostí, které stály u kolébky jeho zrodu a měly přímý a rozhodující vliv na jeho vznik, obsah i formu. První z nich se týká hospodářského vývoje českého státu v 13. století a záleží především v neobyčejně rychlém *rozkvětu hornictví*, zejména od devadesátých let tohoto věku, kdy byla objevena mohutná ložiska stříbrné rudy v Horách Kutných; druhá zasahuje do jeho právní nadstavby a projevuje se smělými *kodifikačními plány* posledních Přemyslovců.

Hornictví v českých zemích má starou, ještě protohistorickou tradici, jak právem zdůraznil Zdeněk Nejedlý při nedávném jubileu 700 let

---

[4] Srov. Emil Ott, Působení práva církevního na rozvoj řízení soudního vůbec a v zemích českých zvlášť, Právník XVI, 1877, str. 544; týž, Beiträge zur Receptions-Geschichte des römisch-canonischen Processes in den böhmischen Ländern, Leipzig 1879, str. 173.

jihlavského práva.[5] Těžení drahých kovů bylo v našich zemích odedávna domovem. Ale teprve za posledních Přemyslovců na přelomu 13. a 14. věku nabylo míry netušené a zvláště v oboru těžby stříbra předčilo vše, co se dotud v střední Evropě vyskytlo. Již od doby Václava I., kdy Jihlava stála v popředí důlního ruchu, stávají se Čechy tehdejšímu světu především »zemí stříbra« a vyrůstají v klasickou zemi středověkého hornictví. Zde se postupně zdokonaluje *technika dolování* a společně s růstem výrobních sil vytvářejí se *nové výrobní vztahy* mezi lidmi. Tyto změny v hospodářské základně odrážejí se částečně již ve zmíněném *jihlavském právu horním* z r. 1249, které se stalo vzorem pro četné jiné horní osady a města nejen v Čechách a na Moravě, nýbrž i ve Slezsku, Opavsku, Minstersku i na Slovensku (Banská Štiavnica, Gelnica), ba dokonce i v nejslavnějším saském horním městě Freiberku a ve franském Goldkronachu, takže Jihlava se stala brzo »uznanou hlavou horního práva v celé střední Evropě«.[6]

Z Jihlavy šíří se havířský ruch brzy po celé Českomoravské vysočině od Dyje až k Labi, od Lužnice až do okolí Brna. Účastní se ho nejen nově vznikající obce městské s Jihlavou v čele — jako Německý Brod, Čáslav, Kolín, Humpolec, Pelhřimov, Chrudim, Přibyslav, Žďár, Chotěboř, Jemnice, Třebíč, Meziříčí a jiné —, nýbrž i četné kláštery, jako želivský, vilímovský, žďárský, hradištský, dále biskup pražský i velmožové světští v čele s pány z Lichtemburka, Šternberka a Landštejna.[7] Kromě Českomoravské vysočiny dolovalo se u nás na stříbro ve 13. století ještě v západních Čechách u Stříbra, kde se připomínají doly již r. 1188, v Pošumaví se rýžovalo i dolovalo zlato (Kašperské Hory, Plánice), v Krušných horách hledali stříbro a cín[8] páni z Rýzmburka, Žeberka i Šumburka zároveň s kláštery oseckým a slavkovským, zatím co ve středních Čechách, v Jílovém, doznívalo ještě starší dolování a na Moravě se kutalo na rozličných místech v oblasti Jeseníků a Opavska, kde byly také doly na olovo.[9]

Takový byl — v hrubých rysech — stav českých hor, které svým bohatstvím rudným přitahovaly k sobě už v první polovině 13. století proudy podnikavých horníků z cizích zemí. Kutací horečka dosáhla však svého vrcholu za Václava II., když byla objevena nová přebohatá naleziště

---

[5] Zdeněk Nejedlý, 700 let čs. hornictví, sborník »Hornický rok 1949«, Most 1949, str. 11.

[6] Bedřich Mendl, České stříbro, sborník »Co daly naše země Evropě a lidstvu«, 1939, str. 39.

[7] Srov. Josef Šusta, České dějiny II, 1, str. 524; týž, Dvě knihy českých dějin I, 1917, str. 49 a násl.

[8] Slavné doly na cín vznikly v 13. stol. v Krupce. Byly to tehdy jediné doly v Evropě, které soutěžily s cínem anglickým. — Srov. W. Weizsäcker, Das alte Zinnbergrecht von Graupen im Erzgebirge, (Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abt., 1930, str. 234); Šusta, České dějiny II, 1, str. 524, pozn. 3.

[9] Srov. Šusta, České dějiny II, 1, str. 524 a 525; týž, Dvě knihy, díl I, str. 49.

stříbra v *Kutné Hoře*.[10] Neobyčejně rychlý rozvoj hornictví právě v tomto místě, odkud plynuly královské urbuře veliké příjmy, byl hlavním podnětem pro sepsání »královského práva horního«, které však mělo být obecným zákoníkem horním pro královské doly v celém českém státě. Vnitřní spojitost Václavova horního zákoníku s bohatstvím a výnosností kutnohorských stříbrných dolů je patrna z četných míst tohoto zákona,[11] který bývá v literatuře citován někdy přímo jako *»kutnohorské horní právo«*.[12]

Nelze přisvědčiti mínění Zychovu,[13] které po něm opakuje také Šusta,[14] že toto dílo nevzniklo z věcných potřeb českého hornictví, dobře opatřeného zvykovým právem jihlavským, nýbrž spíše jen *z osobní záliby královy pro právní vědu*. Přímá souvislost mezi hospodářskou základnou a právní nadstavbou se v tomto zákoně odráží naprosto přesvědčivě. Je patrná i ze skutečných hospodářských poměrů českého státu na sklonku 13. století. České stříbro a práce českých horníků — to byly dva hlavní sloupy mocenského postavení a mezinárodního významu české koruny v té době a ovšem také hlavní opory rodové moci předposledního Přemyslovce, který si byl toho ve své opatrné prozíravosti dobře vědom. Výrobní síly i výrobní vztahy v hornictví vstupovaly právě v době Václava II. do nové fáze vyššího stupně vývojového. Staré, spíše ještě řemeslné havířství ustupovalo v té době již zcela zřetelně novým, *pokročilejším formám feudálně výrobních vztahů hornických*, odpovídajícím rozvitému feudalismu. Bohatí kverkové, dědící nebo kupující jednotlivé podíly horní (kuksy), tvoří v té době u nás »složitě ustrojená těžařstva, jejichž členové namnoze ani v důlních střediscích nesídlí, ale dávajíce peníz na zařízení dolu a mzdu havířskou, mají vedle urbury královské hlavní zisk z prodeje vytěžené rudy«.[15] Čím dále více se takto přiostřuje sociální protiklad mezi tak zvanými *nákladníky* hor (členové těžařstev, kverkové) a těmi, kteří vykonávají skutečnou práci v dolech, většinou jako *námezdní dělníci* (havíři, kovko-

---

[10] Dolovalo se tam sice již za Přemysla Otakara II. na t. zv. Starých horách, na půdě kláštera sedleckého v blízkosti Malína a Pněvic, ale teprve za Václava II. na počátku let devadesátých byla jižně od původní hornické osady objevena nová, dosud nejmohutnější ložiska stříbra. Srov. Šusta, Dvě knihy, díl I, str. 50.

[11] Srov. na př. IRM I, 5, 16; III, 5, 12; III, 6, 13. Cituji podle vydání Adolfa Zychy, Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechtes von Iglau, 1900, díl II, str. 40, které je kriticky dokonalejší a spolehlivější než Jirečkova edice v CIB I, str. 265 a násl. Obě vydání se částečně liší v číslování paragrafů.

[12] Z novější literatury srov. na př. Jaroslav Pošvář, Sociální profil kutnohorského horního práva, ČMM LXIX, 1950, str. 327. Starší německou literaturu, označující horní zákoník Václavův jako »Kuttenberger Bergordnung«, uvádí Zycha, l. c. I, str. 87 (srov. též pozn. 10).

[13] L. c. I, str. 85. — Zycha vůbec projevuje ve svých — bohatostí sneseného materiálu jinak velmi záslužných — výkladech zřejmou tendenci podceňovat význam horního zákoníku Václavova a přeceňovat důležitost »německého« práva jihlavského. — Srov. k tomu též Pošvář, l. c., str. 329, pozn. 10.

[14] České dějiny II, 1, str. 501.

[15] Šusta, Dvě knihy I, str. 55.

pové, knapové, hašpléři, kováři, třidiči a rozdělovači rud a jiní dělníci a zřízenci), při čemž nechybějí ovšem ani některé *přechodné typy* (na příklad lénhavéři).[16] Rozvoj výrobních sil, zejména technického pokroku v dolování a zmíněné výrobní vztahy byly koncem 13. století již dávno v rozporu se starým zvykovým právem horním, jež si Jihlavští dali — ostatně velmi kuse — sepsat a pak potvrdit od Václava I. a jeho syna Přemysla Otakara na sklonku první poloviny 13. věku a jež bylo později obšírně sepsáno v jazyku německém.[17] Nové výrobní poměry v hornictví na přelomu 13. a 14. století si takto přímo *vynutily* nové horní právo.

Šlo nyní jen o to, zdali a v jaké formě bude toto nové horní právo *kodifikováno*. A tak se dostáváme ke druhé velké historické události, která vtiskla hornímu zákoníku Václava II. — této mohutné nadstavbě *domácích* poměrů *hospodářských* — zvláštní, do značné míry *cizí* a téměř mezinárodní *formu*. Touto historickou skutečností je — jak už bylo naznačeno — *kodifikační plán* tohoto »stříbrného krále českého«, který se přičinil o dokonalou formu, soustavu i obsah »královského práva horního«, jež po nejedné stránce[18] patří mezi nejlepší a nejpokrokovější právní kodifikace své doby.

Kodifikační plán Václava II. šel podstatně dále než první historicky známé kodifikační pokusy jeho otce Přemysla Otakara II., o nichž nám podává zprávu Beneš Minorita.[19] Již tyto pokusy ztroskotaly, jak z této zprávy známo, o odpor české šlechty. Daleko lépe jsme zpraveni o plánu Václava II., který usiloval o *soustavnou kodifikaci a reformu veškerého zemského práva* v království českém. O tomto jeho plánu vypráví dosti podrobně učený zbraslavský opat Petr Žitavský.[20] Králi jevily se prý dosavadní právní řády české »rozptýlené a naprosto nedokonalé«, a to zejména proto, že páni nalézali právo na soudech »podle svého citu« (secundum suum sensum) a často nerozvážně. Proto prý pojal král úmysl spoutati práva svého království pevnými pravidly zákonnými, aby »nikdo nadále si neosoboval práva vymýšleti nerozvážné rozsudky podle svého citu, nýbrž spokojil se psaným právem«.

Podle smělého plánu králova měl tedy obecný zákoník zemského práva nahradit dosavadní neurčité právo obyčejové. Provedení tohoto plánu bylo však velmi obtížné a král si netroufal svěřiti je »žádnému z doktorů svého

---

[16] Viz blíže Jaromír Čelakovský, Nástin dějin českého práva horního, v jeho »Povšechných českých dějinách právních«, druhé vydání, 1900, str. 237 a násl.; Jaroslav Pošvář, l. c., str. 329 a násl.

[17] Původní *latinské* sepsání horního práva jihlavského viz u Jirečka, CIB I, str. 114, a u Zychy, l. c., II, str. 1 (listina A) a str. 8 (listina B). *Německé* sepsání jihlavského práva viz u Zychy, l. c. II, str. 18.

[18] Nejen co do úpravy odborných otázek týkajících se hornictví, nýbrž zejména také co do pokrokové úpravy pracovního práva a co do povšechné tendence sociální. — Srov. k tomu cit. článek Pošvářův.

[19] Viz Václav Novotný, České dějiny I, 4, str. 276—278

[20] Fontes rerum bohemicarum IV, 1884, str. 61, cap. LI.

dvora«; proto se obrátil — pravděpodobně někdy na počátku r. 1294[21] — do Říma ke kardinálu Matteoviz rodu Orsini,[22] jehož prostřednictvím posla požádal, aby mu poslal učence, který by zamýšlené dílo provedl. Tak se stalo, že na vybídnutí kardinálovo přišel ke dvoru Václavovu do Prahy učený mistr Gozzius ab Orvieto,[23] profesor práva římského i kanonického (vir sapiens et providus, utriusque iuris tam canonici quam civilis professor), s nímž prý král od té chvíle jednal stále o uskutečnění svého plánu. Bohužel kronikář nezaznamenal, jak daleko provádění kodifikačního plánu pokročilo, zejména předložil-li orvietský mistr králi skutečně nějaký návrh kodifikace zemského práva, či uvázla-li věc hned v začátcích.[24]

Jisto je, že k provedení původního záměru králova nedošlo, a to pro odpor vládnoucí složky českého panstva (quidam nobiles), která se snažila krále od provedení původního plánu odvrátit. Dosáhla aspoň toho, že král provedení plánu *odložil* na příhodnější dobu. Ale nevzdal se ho nadobro. Po nějaké době se k němu vrátil a poslal nějakého mladíka, jménem Konráda, na studie do Orleansu ve Francii, aby tam studoval právní vědu a po návratu provedl kodifikaci, jak ji král zamýšlel.

Zbraslavský kronikář motivuje odpor českého panstva proti kodifikaci zemského práva úmyslem nepřátelským státu a obavou ze ztráty nekalých zisků, které prý šlechtě přinášelo zneužívání soudnictví.[25] Jistě že tu hrál významnou úlohu třídně sobecký zájem nejbohatší vrstvy feudální šlechty, která si chtěla udržet ve státě moc i hmotné výhody, které jí zaručovalo dosavadní »svobodné nalézání práva«. Na druhé straně nelze však přehlížet, že česká šlechta viděla v kodifikačních pokusech panovníkových také nebezpečí cizích právních vlivů a panovnického samovládí. Zmíněný třídní zájem českého panstva, který se do jisté míry spojoval s obecným a přirozeným cítěním národním, zvítězil a musil se před ním sklonit i nejvyšší feudál ve státě.

Co se pro vyličený odpor panstva Václavovi II. nepodařilo v oblasti

---

[21] Srov. Šusta, Dvě knihy, str. 254; České dějiny II, 1, str. 520.

[22] Matteo Orsini, zvaný Rosso (podle zbraslavské kroniky Matheus cognomento Rubeus) byl spojen švagrovstvím s králem Václavem II., který vyslal do Říma svého důvěrníka Alexia smluvit zásnuby své dcerky Jitky, narozené 1. března 1293, se synem senátora římského Gentile Orsini, který byl synem prokonsula Bertolda, bratra kardinála Mattea. — Srov. Šusta, »České dějiny« II, 1, str. 452.

[23] V cit. kronice zbraslavské a ve starší literatuře se uvádí Gozzius ab Orvieto jako »Gocius de Urbe Veteri«, někdy též jako »Gozzius Urbevetanus«. Italská forma jeho jména je Gozzo.

[24] V literatuře se vyskytují o tom jen různé dohady. Srov. na př. Zycha, l. c. I, str. 86; Rössler, »Die Stadtrechte von Brünn«, 1952, str. CXXXIII. — Srov. k tomu též Šustovu poznámku v Českých dějinách II, 1, str. 520, pozn. 2.

[25] Fontes rer. boh. IV, str. 61: Quidam autem de regno nobiles, quorum semper profectui rei publice toto nisu reluctari consuevit intencio, hiis auditis non modicum doluerunt et occasione sumpta ab huiuscemodi proposito animum regis avertere studuerunt, ne videlicet, si vigor scripti iuris per hunc modum invalesceret, fructus, quem de abusivis eorum adinvencionibus hactenus consueverunt tollere, ipsis forsitan deperiret.

obecného zákonodárství zemského, o to se s úspěchem pokusil v nejdůležitější sféře svého »zvláštního panování« (dominium speciale), totiž v oboru královského regálu horního. Zde nebyl panovník zdaleka tak závislý na šlechtě jako v oblasti obecného práva zemského (dominium generale), a proto se tu mohl s plným úspěchem pokusit o kodifikaci. Učinil tak pravděpodobně brzo po ztroskotání původního plánu kodifikace zemského práva. Výsledkem tohoto druhého pokusu bylo — jak už řečeno — latinské sepsání »Jus regale montanorum«, které bylo dokončeno kolem r. 1300, a to poté, co se stal Václav králem polským, nejpozději však r. 1305, kdy zemřel.[26]

Za autora tohoto zákoníku pokládá se ve starší[27] i novější literatuře téměř všeobecně shora zmíněný Gozzius Orvietský. Ačkoli není přímých důkazů pro jeho autorství, svědčí pro toto mínění mnoho důvodů, především ovšem historicky zjištěné působení tohoto učeného Vlacha u dvora Václavova v době těsně před vydáním horního zákona a předpokládaná souvislost tohoto zákoníku s nezdařeným pokusem o kodifikaci zemského práva. Z obsahu zákona, jeho systému a formy plyne s určitostí, že jeho autorem nemohla být osoba domácí. Jazykový rozbor latinského textu — a to po stránce syntaktické (srovnej na př. italský způsob používání gerundiv) i lexikální[28] — nasvědčuje tomu, že autorem byl Vlach, patrně tedy Gozzius, neboť neznáme jiného italského právníka u dvora českého krále z té doby.

Při rozdělení látky přidržel se spisovatel horního zákona *systému Justiniánových Institucí*, rozděliv zákoník na *čtyři knihy*, a to podle theorie, že veškeré horní právo se vztahuje buď na *osoby* zúčastněné při horním díle (ad personas), nebo na *doly* (ad argentifodinas) nebo na *propůjčky* horní (ad concessiones) anebo konečně na *žaloby* a jejich příslušenství (ad petitiones).[29] Podle tohoto rozdělení je v *první* knize pojednáno o tom, jaké druhy úřadů a zaměstnání jsou při horním díle a jaké jsou úkoly, povinnosti i práva jednotlivých druhů královských úředníků a důlních zaměstnanců: urburéřů, mincmistrů a hofmistrů, přísežných

---

[26] Stejně Zycha, l. c., str. 91 a po něm pozdější literatura. Před Zychou správně již Kašpar Sternberg, Umrisse einer Geschichte der böhmischen Bergwerke II, 1838, str. 66, kdežto jinak starší literatura uváděla chybná data 1280 nebo 1295. — Dies a quo (1300) plyne jednak z preambule horního zákona (Wenczeslaus dei gracia secundus, rex Bohemiae, qui primo regnum Poloniae ... ipsi regno Bohemie coadjunxit), jednak ze zmínek zákonného textu o nové měnové jednotce (groš), zavedené právě v roce 1300.

[27] Tak už J. Th. Peithner, Versuch einer natürlichen und politischen Geschichte der böhmischen und mährischen Bergwerke, Wien 1780, str. 299, a po něm ostatní literatura. — Srov. Zycha, l. c. I, str. 86.

[28] Srov. Zycha, l. c. I, str. 86, pozn. 7, a literaturu tam citovanou.

[29] Srov. IRM, předmluva, § 4.: Omme autem jus montanum, quo utimur, aut pertinet ad personas aut argentifodinas vel ad concessiones, peticiones et eorum coherencias. — K tomu srov. Just. Instituce 1, 2, 12: Omme autem jus, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. — Při rozdělení látky mezi druhou a třetí knihu tanula asi Gozziovi na mysli poněkud nejasně římskoprávní představa o rozdílu mezi právy věcnými a obligačními. — Srov. Zycha, l. c. II, str. 89—90.

horních (jurati montium) a horního soudce čili rychtáře (judex montanus), hormistra čili perkmistra (magister montium), písaře urbury (scriptor urburae), dále lezců čili štajgrů (scansores), důlních měřičů (mensores), tesařů neboli cimrmanů (carpentarii), strážných čili hutmanů (custodes); dále těžařů horních čili kverků (coloni) a jejich poručníků (procuratores); pak kovářů neboli perkšmidů (fabri), rozdělovačů rud (metalli divisores), oprávců vodních měchů (bulgarum refectores), ohlašovatelů hodin (horarum pronuntiatores), přebíračů rud (metalli separatores), pacholků čili hašplérů (juvenes) a rudokupců neboli erkauferů (metalli emptores). *Druhá* kniha obsahuje předpisy o »právu horských dolů« (de montium mensuratione), o právu horníků k cizím pozemkům a o rozličných technických zařízeních horních, o právu štol (de stollonibus) a o právu kutacím (de stollonibus quaerentibus). *Třetí* kniha pojednává o propůjčkách dolů neboli lénšaftech (concessiones) a jejich druzích, o prodávání a kupování (emptio venditio), o darování (donatio), o postupu práv (de jure cesso) a o nabývání a ztrátě práv (de jure retinendi, recuperandi et minuendi). *Čtvrtá* kniha obsahuje předpisy o řízení před hornímí soudy, a to od půhonu (citatio) až po rozsudek (sententia) a odvolání (appelatio).

První tři knihy obsahují tedy *materiální* právo horní, čtvrtá kniha právo *formální* (procesní). Avšak tato systematika není všude provedena do důsledku. Důležité předpisy o soudnictví ve věcech horních jsou roztroušeny také na různých místech knihy první, na př. hned v kapitole první, kde je stanoveno, že urburéři, přísežní, soudci a perkmistři mají od krále udělenou moc soudit obviněné (potestas reos judicandi, § 1); dále v kapitole čtvrté, kde se jurisdikce urburéřů omezuje na věci příslušející k hornímu soudu (§ 3) a nařizuje, že urburéři nebo soudce, kterého místo sebe ustanovili, smějí zasedat na horním soudě jen za přítomnosti nejméně dvou přísežných (§ 4); jsou povinni soudit podle nálezů přísežných, z nichž nebylo podáno odvolání (§ 5). Kapitola pátá (de officio juratorum) obsahuje jakousi *jurisdikční normu* pro horní soudy a jejich přísedící, t. j. ustanovení o tom, kdo přísežné neboli konšely horní (jurati) dosazuje, kdo a kdy je oprávněn je sesazovat, kdo nemůže být přísežným z důvodu příbuzenského poměru, kolik má být přísežných, komu podléhají, co patří k jejich úřadu, jak mají na soudě postupovat, jak mají soudit a zejména, jak si mají počínat, mají-li pochybnosti o právní stránce sporu. (Srov. zajímavá ustanovení §§ 11 a 12 o odložení soudního rozhodnutí »ad maniloquium«, t. j. k ranní poradě všech přísežných, a kdyby ani tam si s věcí nevěděli rady, »ad nostram aut camerarii nostri presenciam«). Pokračováním těchto jurisdikčních předpisů je kapitola šestá (de officio et jurisdictione judicis montani), obsahující neméně zajímavé předpisy o vázanosti soudce jen zákonem (§ 1: tantum secundum jura pronunciet; magis enim legibus quam sue voluntati judex obtemperare debet . . .);

dále o dotazovací povinnosti soudcově, jejímž účelem je úplné a pravdivé zjištění skutkového základu sporu (§ 2: sed oportet judicem cuncta rimari et ordinem rerum plena inquisicione discutere, quousque sibi rei veritas appercius declaretur); o povinnosti soudcově soudit podle výsledků líčení a dokazování (§ 2: judex secundum allegata secure pronunciet et probata); o jeho povinnosti stejně nakládati s bohatými jako s chudými (§ 3: ut in eundo facilem se prebeat, divitibus et pauperibus in suis necessitatibus equaliter auscultando); o potřebě soudcovy mravní zralosti a pevnosti (§ 3: moralis maturitas et constancia perfectorum) a jiných jeho vlastnostech nezbytných pro úřad soudcovský (§ 3); dále o povinnosti soudce pečovat o to, aby výsledky soudního líčení a dokazování, jakož i rozsudky byly písařem (notarius) řádně sepsány a spisy o tom uschovány (§ 4); a konečně o povinnosti soudcově seznámit se dokonale se skutkovým podkladem projednávaného sporu (§ 5).

Pro systematický postup autora horního zákona je příznačná i *generální klausule* této kapitoly, podle níž všechno, co bylo v tomto zákoně řečeno o *urburéřích* »quoad processum judiciorum«, platí také pro *soudce*; a bylo-li o jurisdikci urburéřů v zákoně řečeno méně, má to zase býti doplněno podle ustanovení o soudcích (§ 6).

Zmíněná kapitola šestá obsahuje také předpisy o soudcovské přísaze (§ 7), dále o t. zv. soudci vyloučeném z důvodů předpojatosti, jakož i o jeho zástupci z řady přísežných (§ 8). Do skupiny těchto jurisdikčních předpisů patří také ustanovení, že ve *velkých* sporech (in ardius et magnis negotiis) mají horní přísežní (jurati montis), je-li toho třeba, přibrati *»městské* přísežné a starší lidu« (juratos civitatum et seniores de populo), kdežto některé menší věci (lehká ublížení bez prolití krve) přísluší soudit perkmistrům, jestliže tyto delikty spáchaly osoby jim podřízené v obvodu jejich pravomoci. Perkmistrům náleží pravomoc soudní také ve věcech horních propůjček (de concessionibus potestas judicandi), pokud mimořádná obtížnost sporu nevyžaduje, aby o věci rozhodoval *»větší soud«* (majus tribunal), t. j. řádný soud horní, složený z horního soudce a přísežných (I, 7, 20).

Z tohoto přehledu předpisů první knihy horního zákoníku, týkajících se horního soudnictví, je zřejmé, že tato kniha obsahuje hlavně ustanovení rázu *organisačního*, t. j. předpisy o ústrojí a složení horních soudů a o příslušnosti těchto soudů, čili předpisy t. zv. jurisdikční normy, kdežto kniha čtvrtá, věnovaná vlastnímu procesu před soudy horními, obsahuje právo procesní v užším smyslu, majíc povahu běžného *soudního řádu* (ordo judiciarius). Tím však nejsou úplně vyčerpány procesní předpisy horního zákona; neboť s některými ustanoveními povahy procesní (v širším smyslu) shledáváme se tu a tam také na rozličných místech knihy druhé a třetí. Sedes materiae formálního práva je ovšem kniha čtvrtá,

která také po systematické stránce tvoří logicky uzavřený celek. Při jejím výkladu třeba však přihlížet také k prvním třem knihám, obsahujícím většinou hmotné právo horní, neboť předpisy o řízení před horními soudy v knize čtvrté jsou pouhým — i když do jisté míry samostatným — doplňkem ustanovení hmotně právních.

To dlužno míti na paměti také při posuzování otázky *vlivů staršího práva* na obsah i formu horního zákoníka Václavova. Na první pohled je nejvíce patrný vliv práva *římského*, a to nejen ve zmíněném už systematickém pořádku horního zákona, nýbrž i ve velmi četných jeho materiálních ustanoveních, která jsou přímo převzata z justiniánské kompilace (především z Institucí a Digest) a svědčí o tom, že horní zákoník sepsal důkladný znalec římského práva. Právo římské a jeho typický slovní projev proniká celým horním zákonem, a to nejen při úpravě práva hmotného (knihy I—III), nýbrž i v soudním řádě (kniha IV), kde ovšem převládá vliv práva *kanonického* (římsko-kanonického). Ale i vlastní právo *římské* (justiniánské) se tu uplatňuje přímou recepcí některých ustanovení. Tak na př. v kapitole 6. je převzata římsko-právní nauka o žalobách in rem a in personam a v kapitole 19. jsou recipována ustanovení římského práva o plodech a nákladech. Podobně ovšem lze zase tvrdit, že také právo kanonické mělo přímý vliv na poměrně četná ustanovení prvních tří knih, kde se to hemží citáty z písma svatého a kde lze najít také přímé vlivy kodifikací práva kanonického.

A přece je mezi oběma částmi horního zákona — totiž mezi jeho částí hmotně právní a procesní — v uvedeném směru veliký rozdíl. V prvních třech knihách je římské právo (ať už v podobě čistého práva justiniánského nebo jeho glosátorských příměsků) z převážné části pouhou *formou*, slovním projevem, t. j. pouhým prostředkem k vyjádření právního *obsahu* původu *domácího*, t. j. práva horního, jež se vytvořilo ze starých tradic domácího práva obyčejového za přímého působení horních práv románsko-germánských a které až do té doby bylo jen velmi kuse a nedokonale sepsáno v několika versích práva jihlavského a pak v privilegiu pánů z Lichtenburka, vydaném pro Německý Brod r. 1278. Nic takového nelze tvrdit o čtvrté knize horního zákona. Zde není římsko-kanonické právo pouhým prostředkem k vyjádření předpisů domácího práva procesního (obyčejového), nýbrž jde tu — jak už bylo řečeno — o skutečnou *recepci předpisů o římsko-kanonickém procesu*, jen v podružných otázkách přizpůsobených domácím poměrům.

Tak se dostáváme k důležité otázce, zdali a jak působily *domácí poměry* na práci autora horního zákona a zdali a jak se projevily v jeho hotovém díle. Vzhledem k tomu, co bylo shora řečeno o funkci římského a kanonického práva při této kodifikaci, bude třeba zase rozlišovat mezi oběma jejími částmi.

Pokud jde o úpravu *materiálního* práva horního (kniha I—III), je převážným míněním odborníků, že základem této kodifikace bylo právo *jihlavské*, a to jeho první *německá* redakce;[30] vedle ní měl však spisovatel horního zákona po ruce také starší *latinské* sepsání tohoto práva z roku 1249 (t. zv. jihlavský hanfešt) — a to buď ve druhé redakci (listina B) nebo v obou redakcích (listina A i B)[31] — jak je patrné z toho, že se o něm zmiňuje na jednom místě přímo text horního zákona (II, 2. 5: »non obstante Iglaviensi constitucione).[32] S názorem, že jihlavské právo bylo podkladem pro sepsání horního zákona Václavova, není nijak v rozporu skutečnost, že tento zákoník zaujímá na některých místech stanovisko *nepřátelské* jihlavskému právu, s nímž o rozličných otázkách polemisuje (srov. na př. II, 2, 15; II, 3, 9; II, 4, 8 a j.). Na druhé straně ovšem zase *liší* se Václavův zákon od jihlavského práva nejen tím, že četné otázky horního práva upravuje *odchylně* (a to většinou ve prospěch králův, kdežto jihlavské právo obsahuje předpisy vydané především ve prospěch horníků), nýbrž hlavně tím, že podrobně upravuje četné základní věci, které v jihlavském právu vůbec *nebyly* upraveny, na př. zásadu horního regálu (kterou jihlavské právo jen jaksi »předpokládalo«), dále otázku, jaký důchod má král z propůjčených dolů, jaká práva a povinnosti má vlastník pozemku, na kterém se doluje, a četné jiné.

I když lze tedy s určitými výhradami tvrdit, že v některých základních otázkách (na př. pokud jde o t. zv. svobodu horní, právo kutací, právo priority nálezu a j.) bylo spisovateli horního zákoníku oporou staré horní právo jihlavské, jehož nedostatky a mezery napravoval a jež také mnohými novými ustanoveními doplňoval,[33] zbývá ještě velmi obsáhlá látka z oboru hornické techniky[34] i horního práva, která byla horním zákonem velmi podrobně upravena a pro niž nenalézáme žádných písemných vzorů ani v právu jihlavském, ani v jiných památkách horního práva z té doby. A právě úprava těchto četných, *dosud nikde neupravených* otázek svědčí o tom, že autor horního zákona byl dokonale obeznámen se *skutečnými poměry domácího hornictví*, a to technickými, hospodářskými i sociálními. Vzniká tedy otázka, jak tyto znalosti a zkušenosti získal. Poněvadž jich nemohl nabýt jen ze studia písemných památek horního práva, musíme předpokládat, že se s nimi seznámil přímo na *poradách s praktickými hor-*

---

[30] Otištěna u Zychy, l. c. II, str. 18—33. Srov. k tomu Zycha, l. c. I, str. 88; Otakar Leminger, Dějiny horního práva na území republiky Čs. Slovník veřejného práva čsl. I, 1929, str. 749. — Srov. též Čelakovský, Nástin dějin českého práva horního, Povšechné dějiny, 2. vydání, 1900, str. 269. — Odchylné názory starší literatury cituje Zycha, l. c. I, str. 88, pozn. 13.

[31] Obě listiny otištěny u Zychy, l. c. II, str. 1 a násl., 8 a násl.

[32] Srov. Zycha, l. c. I, str. 88.

[33] Srov. Čelakovský, l. c., str. 269; Pošvář, l. c., str. 327—328.

[34] K otázce důlně měřičské techniky, převzaté od starých Římanů, srov. Pavel Vitouš, K původu jihlavského práva horního, Sborník pro hosp. a soc. dějiny II, 1947, str. 190—193.

níky a horními úředníky, jejichž odborné zkušenosti a praktiky, ale také stížnosti do zneužívání práva se přímo zrcadlí v obsahu horního zákona.[35] Jen tak lze vysvětlit nespornou skutečnost, že se z tohoto díla učeného postglosátora dovídáme o skutečných poměrech v českém hornictví na sklonku 13. věku daleko více než ze všech ostatních pramenů domácích z té doby dohromady, ba že bez něho by nám tyto prameny byly dnes namnoze nesrozumitelné. A tak vidíme, že v prvních třech knihách horního zákona pod cizím nánosem římského práva, četnými citáty římských právníků a antických filosofů a častými úvahami náboženskými a mravoučnými bije prudce *tep domácího života*.[36]

O čtvrté knize tohoto zákoníku nelze však říci totéž. Jestliže učený *legista* použil v prvních třech knihách formálně dokonalého práva římského spíše jen jako prostředku k vyjádření domácích poměrů a zařízení právních,[37] vzdělaný *kanonista* se neohlížel při úpravě řízení před horními soudy téměř vůbec na procesní právo domácího původu a upravil toto řízení podle zásad římsko-kanonického procesu. V této části horního zákona vzdálil se jeho spisovatel nejvíce od skutečných poměrů domácích. Kniha čtvrtá jeví se nám ve svém celku opravdu jako nějaké »nové vydání soudního řádu, jaká vycházela z péra kanonistů 13. století v počtu nikoli malém«,[38] a už Emil O t t prokázal, odkud učený redaktor převzal hlavní její obsah: *Systematika* procesních předpisů horního zákona je podle něho převzata z druhé knihy dekretalií Řehoře IX. (liber X), jejich *normativní* obsah (t. zv. část dispositivní) je většinou reprodukcí obsahu a někdy přímo textu pramenů římsko-kanonických, kdežto jejich část *theoretická* (definice základních pojmů procesních) je recipována z příručky o soudním řízení před církevními soudy, známé pod názvem *»Summula Joannis Andreae de processu judicii«*, která však pochází pravděpodobně již z první poloviny 13. století.[39] Shodu jednotlivých ustanovení

---

[35] Srov. Z y c h a, l. c. I, str. 89, který uvádí četné doklady ze zákona o tom, že se jeho spisovatel musil před sepsáním zákoníku o mnohých věcech dát informovat přímo od zkušených horníků. Platí to zejména o rozličných praktikách urburéřů, perkmistrů, štajgrů a erckaufrů, o podvodných jednáních při žádostech za propůjčky horní, o zneužívání propůjček a pod. Zycha mluví přímo o jakési *»anketě«*, která prý předcházela sepsání zákona, při čemž myslí jen na porady s horníky *kutnohorskými*, nikoliv též s jihlavskými.

[36] To přiznává ostatně I Z y c h a, l. c. I, str. 90, který ovšem mluví důsledně o »německém« obsahu domácího práva: »Zahlreiche Citate und Ausführungen aus dem römischen Recht begleiten und überwuchern auch vielfach die Darstellung, ohne doch meist dem deutschrechtlichen Inhalt Gewalt anzuthun, mehr als Verziehrung«.

[37] Jako typickou ukázku tohoto postupu lze uvést 6. kapitolu III. knihy (De emptione et venditione), kde v rouše římskoprávních výkladů o smlouvě trhové najdeme nejednu instituci domácího práva (srov. zejména §§ 5—7 o odstupu od smlouvy).

[38] Z y c h a, l. c. I, str. 90.

[39] O t t, Beiträge, str. 170, přesvědčivě dovozuje, že tato příručka, jejíž jeden rukopis prý pochází z r. 1260, je neprávem připisována zmíněnému Janu Andreae a byla sepsána již v letech 1215—1234. Tak soudil před Ottem již R o c k i n g e r, Über einen ordo judiciarius bisher dem Johannes Andreae zugeschrieben, München 1855, str. 46 a násl. — Jinak patrně Enrico B e s t a, Storia del diritto italiano (publicata sotto la direzione di Pasquale del G i u d i c e), díl I, 2, str. 823 (srov. též pozn. 10). Podle něho Giovanni

čtvrté knihy horního zákona s prameny církevního práva a se zmíněnou církevní příručkou práva procesního doložil Ott řadou příkladů,[40] k nimž bude blíže přihlédnuto při rozboru čtvrté knihy IRM.

Za těchto okolností nebylo ovšem při úpravě vlastního procesu před horními soudy místa pro *domácí právo procesní*. Domácí právo se tu mohlo uplatnit jen při úpravě otázek týkajících se *organisace horních soudů*, zejména obsazení soudní lavice urburéřem nebo jeho zvláštním zástupcem soudním (judex montanus) a přísežnými (jurati), a dále při úpravě *příslušnosti* horních soudů, jak o tom byla řeč shora, kde byl podán přehled těchto organisačně procesních předpisů, obsažených v první knize IRM.

Přece však i ve čtvrté knize tohoto zákoníku, která je věnována úpravě vlastního procesu soudního, lze nalézti některé *stopy domácích institucí procesních*. Vidím je zejména v zákonné úpravě *půhonu* (citatio) skrze přísežného posla soudcova (per judicis nuntium ad hoc juratum) před domem nebo v domě pohnaného (IRM IV, 2, 2—4), která vcelku odpovídá domácím právním zvyklostem, stejně jako postup při *vkladu půhonu do desk* (ib. § 5). Dále v ustanoveních o funkci soudce (judex montanus) jako předsedy soudu horního a přísežných (jurati) jako přísedících tohoto soudu: Jen přísežným přísluší »nalézat právo«, t. j. usnášet se na soudních rozhodnutích (proferre sententias), a to na základě dotazu soudcova (srov. IRM IV, 18, 7: Tenetur ... judex secundum proposicionem parcium querere de sentenciis a juratis), kdežto *soudce zásadně jen vykonává rozsudky, které vynese sbor přísežných* (IRM IV, 18, 11: Judex autem tenetur sentencias a juratis prolatas exequi reverenter), což patrně souhlasí se starou soustavou soudního rozhodování u domácích soudů českých, v podstatě shodnou se způsobem rozhodování u soudů německých.[41]

Snad by se dalo takových příkladů vlivu domácího práva procesního nalézti i více. Není však radno jejich význam přepínat. Vcelku totiž vystupuje ze čtvrté knihy IRM jasná *tendence proti domácím zvykovým řádům soudním*, která je patrna hned z úvodní věty této knihy: »Sollicitantibus nobis quam plurimum circa tocius regni nostri curas et inter cetera parum nihil eligentibus meditari, qualiter et quomodo montanis nostris fixum imutabilemque ordinem judiciarium confirmemus, ut not per ambages, sicut a retroactis temporibus consuetum erat, sed gradatim per legitimos juris tramites deinceps judicia ordinentur ...«. Ve vlastním

---

d'Andrea da Rifredo (1289—1348) byl kromě řady jiných děl také autorem menších traktátů, mezi nimiž zvláště podařené prý jsou »una Summa de sponsalibus et matrimonio ed un ordo iudiciarius«. — Zmíněnou »Summulu« vydal Agathon Wunderlich v Basileji 1840, podle jehož edice je v dalším textu citována. (Jo. Andreae, Summula de processu iudicii. Ex cod. Basil. C. v. 19 in integrum restituit Agathon Wunderlich; dále jen »Summula«).

[40] Ott, Beiträge, str. 170—172.

[41] Proto nepřekvapuje, že Zycha, l. c. I, str. 90, soudí, že Gozzius tu respektoval »die cardinalen deutschen Rechtsätze über Gerichtsverfassung und Verfahren«.

textu obrací se pak čtvrtá kniha IRM nejednou energicky proti »starému obyčeji«, zřejmě domácímu (a ne snad jen speciálně jihlavskému), který je nazýván »vetus consuetudo, imo pocius iniquissima corruptela«, ať už jde o zákaz vzájemné žaloby (IV, 7, 6), nebo o poučování svědků, jak mají svědčiti ve prospěch strany (IV, 11, 10), nebo o rozličné nesmyslné formality při výslechu svědeckém (tamtéž) nebo při podávání opravných prostředků (IV, 20, 12), anebo o jiné obyčeje, které připomínají rozličné instituce starého práva českého (na př. instituci t. zv. pomocníků; IV, 13, 16).

Již z těchto výpadů autora horního zákona proti různým »ohavným zvykům« při výkonu dřívějšího soudnictví je zřejmé, že tomuto autoru nebylo starší domácí právo procesní zcela neznámé. Sotva však se v něm dokonale vyznal. Nepravidelná budova domácího práva soudního s jeho pestrou kasuistikou a starobylými prostředky průvodními včetně pomocníků, očistníků a božích soudů byla asi málo sympatická orvietskému mistru, vzdělanému na klasických vzorech práva římského a kanonického. Nelze se proto nijak divit, že řízení před horními soudy upravil v duchu svého právního cítění podle vzoru římsko-kanonického procesu, který měl v té době již ustálené formy a nabýval universálního postavení také u světských soudů jižní a západní Evropy. Ale ve střední Evropě byl tehdy u laických (světských) soudů ještě novinkou.

Soudní řád horní, obsažený ve čtvrté knize IRM, je stylisován tak obecně a povšechně, že by se — po vypuštění několika málo zmínek, jež se týkají hornictví — hodil zcela dobře pro kterýkoli soud. Je-li autorem tohoto zákoníku skutečně Gozzius Orvietský — jak se má dnes obecně zato — vnucuje se přímo myšlenka, že tento podrobný a rozsáhlý soudní řád byl *původně* sepsán pro *jiný účel* než jako pouhý doplněk horního zákona. Je velmi pravděpodobné, že jeho osnovu vypracoval Gozzius původně pro kodifikaci zemského práva[42] podle známého plánu Václavova, a když s této kodifikace pro odpor českého panstva sešlo, použil této osnovy pro horní zákoník, přizpůsobiv ji jen tu a tam tomuto novému účelu.

Důležitým domácím činitelem, který působil přímo na redakci horního zákona, byl pravděpodobně také sám *panovník*, jehož zvláštní zálibu pro úvahy právní zdůrazňuje jak zbraslavský kronikář,[43] tak i novější historiografie. Víme, s jakým nadšením přijal Václav II. orvietského mistra, a jak mu záleželo na důkladném provedení zamýšlené kodifikace. Byl zajisté nejen iniciátorem horního zákoníku, nýbrž měl patrně i přímý vliv na zařazení některých míst do zákona.[44] Pokud jde však o jeho vliv na způsob textace, obsah a sloh zákona, mám za to, že byl u Šusty tento vliv

---

[42] Tuto myšlenku vyslovil poněkud nejasně již Ott, Beiträge, str. 164.

[43] Fontes rer. boh. IV, Petra Žitavského kronika zbraslavská, cap. 32: Cum theologis de historiis, cum juristis de casibus disseruit.

[44] Srov. na př. čistě osobní reminiscenci na slávu i pád jeho otce Přemysla Otakara II., IRM II, 5, 9.

přeceněn.[45] Jako obratný diplomat a prozíravý panovník podporoval Václav II. jistě recepci práva římského, a to — bez ohledu na svou zvláštní zálibu pro vědu právní — především proto, že právo římských imperátorů, jichž se horní zákoník tak často dovolává, posilovalo neobyčejně panovnickou moc. Z téhož důvodu se asi tento moudrý panovník nijak nebránil ani recepci římsko-kanonického procesu, při jehož kodifikaci se také naskytla nejedna příležitost zdůraznit výlučné právo královo »zákony dávati i vykládati« (srov. na př. IRM IV, 20, 14). A nemohl-li král za známých dualistických poměrů státoprávních vystoupiti s úspěchem jako »živý zákon« (lex animata) v oblasti obecného práva zemského, dal tomuto samovládnému požadavku jasný výraz aspoň v oboru horního regálu, kde mohl o sobě po vzoru římských císařů hrdě prohlásit: »Nobis solis competit, cum simus lex animata, in regno nostro leges condere ac conditas declarare« (IRM I, 5, 10; srov. Codex Iustinianeus 1, 14, 12).

Vycházeje z této státoprávní zásady o své neomezené moci zákonodárné aspoň v oblasti svého zvláštního panování (dominium speciale), dal Václav II. sepsati horní zákoník pro »všechny své horníky v království českém« (montanis suis per regnum Bohemie universis), jak praví úvodní věta tohoto zákoníku, a nikoli — jak bývá někdy tvrzeno[46] — jen pro Kutnou Horu. Má tedy tento zákoník podle jasného úmyslu zákonodárcova povahu obecného královského zákona horního, kterým měl být odstraněn dosavadní partikularismus horního práva v českém státě. Také čtvrtá kniha horního zákona má ovšem tuto obecnou povahu, takže i řízení před královskými soudy horními mělo být jednotné v celém království.

Má-li být podána spolehlivá odpověď na otázku, jak a do jaké míry se při úpravě řízení před horními soudy uplatnily jednotlivé zásady v té době již vyvinutého procesu římsko-kanonického (na př. zásada písemnosti, dispoziční, projednací, zásada rovného slyšení stran, zásada soustřeďovací a jiné) a pokud a jakým způsobem na tuto úpravu působilo domácí právo procesní, nelze se obejít bez dogmatického rozboru nejdůležitějších ustanovení IV. knihy horního zákona. Teprve na základě tohoto rozboru lze bezpečně posoudit také otázku, je-li tato kniha skutečně »originálním kompromisem mezi cizím a domácím procesem«, jak byla před půl stoletím charakterisována,[47] jakož i otázky, jaký byl skutečný význam soudního řádu horního jako nadstavbového zjevu v oblasti právní, a jaké bylo jeho zpětné působení na hospodářskou základnu českého státu v době rozvitého feudalismu.

---

[45] Srov. Šusta, České dějiny II, 1, str. 501.

[46] Zpravidla v souvislosti s výtkou, již činí horní zákoník (III, 5, 12) Jihlavským, že nezaslali Kutnohorským sepsání svého práva. Význam této výtky se někdy přeceňuje, jak činí na př. i Čelakovský, Codex juris municipalis regni Bohemiae II, 1895, str. 131.

[47] Zycha, l. c. I, str. 90.

II. Hlavní zásady IV. knihy horního zákoníku a její hlavní vzory

Již letmý pohled na IV. knihu IRM ukazuje, že její systém i obsah jsou naprosto cizí staročeskému právu procesnímu, jehož soustava — pokud je nám známa ze zachovaných písemných památek z 13. a 14. století — je vybudována na materiálním obsahu jednotlivých druhů žalob, při čemž téměř pro každý druh žaloby je předepsán svérázný způsob řízení, odchylný zvláště co do důkazních prostředků od řízení o jiných žalobách. Naproti tomu procesní předpisy IV. knihy IRM jsou zásadně *jednotné* pro všechny druhy žalob a jejich *systematika* vychází v podstatě z formálního kriteria *postupu řízení* od podání žaloby a zahájení sporu přes průvodní řízení až do vydání rozsudku, po případě do odvolání. Po úvodní kapitole, která odůvodňuje vydání soudního řádu horního požadavkem legality soudního procesu a na porušování tohoto řádu stanoví sankci zmatečnosti řízení, následují kapitoly 2. až 20., které postupně pojednávají o půhonu (citatio), o žalobci a žalovaném, kterak mají státi před soudem, o soudech a řečnících, o t. zv. soudu nezahájeném (judicium extraordinarium), o žalobách, o obranách, o zahájení rozepře (litis contestatio), o t. zv. přísaze křivé žaloby (juramentum calumniae), o doznání před soudem, o důkazech, o svědcích, o donucování svědků, o listinách, o privilegiích, o domněnkách právních, o přísaze stran, o rozsudcích a právní moci rozsudků, o užitcích sporné věci a nákladech sporu a o odvolání z rozsudku horního soudu.

Se shora zmíněným názorem O t t o v ý m, že tato *systematika* procesních předpisů IV. knihy IRM je *totožná* se soustavou II. knihy *dekretálů Řehoře IX.* (Liber Extra), lze vyslovit jen částečný souhlas. Spisovatel horního zákona převzal totiž do soustavy IV. knihy jen *některé* z titulů II. knihy dekretálů, takže jeho zevní rozdělení procesní látky se jeví proti dekretálnímu právu značně jednodušší a přehlednější. Způsob, kterým zařadil za sebe jednotlivé kapitoly IV. knihy, svědčí ovšem neklamně o tom, že systematika dekretálů (II. knihy, upravující řízení před církevními soudy) měla na soustavu soudního řádu horního rozhodující vliv. V tom směru stačí poukázat na př. na 8. kapitolu IV. knihy IRM, pojednávající o litiskontestaci jako o důležitém mezníku v procesu, po níž hned následuje kapitola 9. o procesní přísaze zvané juramentum calumniae; dále na typické zařazení kapitoly 10. (De confessis) před kapitolu 11. (De probationibus), což odpovídá nejen dekretálnímu systému, nýbrž i celkovému pojetí práva kanonického, jež nepokládá confessio in jure za zvláštní důkazní prostředek, nýbrž za procesní úkon povahy dispositivní, a proto o něm pojednává samostatně. Stejně příznačný pro systematiku převzatou z dekretálního práva je sled kapitoly 12. (De testibus), 13. (De testibus cogendis) a 14. (De fide instrumentorum), jakož i kapitoly 16. (De praesumptionibus) a 17. (De jurejurando), a konečně i kapitoly 18. (De sen-

tentiis et re judicata) a 20. (De appellationibus). Je zřejmé, že celá tato soustava je v hlavních rysech převzata z kanonického práva dekretálního a jen v podružných věcech je změněna, zejména *zjednodušena* a přizpůsobena poměrům v hornictví a upravované látce procesní.

Také *definice* základních pojmů procesních převzal autor horního zákona z práva kanonického, a to většinou ze zmíněné příručky o řízení před soudy církevními, známé pod názvem »Summula de processu iudicii Joannis Andreae«. Tak na př. *půhon* (citatio), který se v horním zákoně prohlašuje za »počátek a základ celého řádu soudního« (principium et totius ordinis judiciarii fundamentum), je definován jako »legitima in jus evocatio« (IRM IV, 2, 1; Summula c. III, § 1). Podle téhož vzoru definuje horní zákon *soudní řízení* (judicium) jako »actus trium personarum legitimus, scilicet judicis, actoris et rei«, při čemž slovo »actor« odvozuje etymologicky »ab agendo«, kdežto výraz »reus« je prý odvozen »non ab reatu, sed a re, quae petitur« (IRM IV, 4, 1—2; Summula c. I, §§ 1, 11, 12). Ze zmíněného pramene je dále recipována definice *žaloby*,[1] jakož i definice a celková konstrukce procesních *obran*, kde je nad jiné patrný vliv římsko-kanonického procesu.[2] Z téhož pramene je převzata definice dalšího typicky římsko-kanonického pojmu procesního, totiž *litiskontestace*,[3] jakož i procesní přísahy zvané *juramentum calumniae*.[4] Převážně z uvedeného pramene jsou recipovány také náležitosti platného soudního *doznání*.[5] Z něho pochází dále definice *důkazu* a některých důkazných prostředků, zejména *listin*.[6] Odtud je převzata konečně i definice *rozsudku* a jeho druhů, totiž rozsudku mezitímního a konečného,[7] jakož i charakteristika opravného prostředku *odvolání*.[8]

---

[1] IRM IV, 6, 1: Peticio ... nihil aliud est, quam exhortacio ad judicem facta racione juris, quod sibi debetur, aut speratur deberi in judicio obtinendi. — Srov. Summula c. IV, § 13.

[2] IRM IV, 7, 1: Et dicitur excepcio peticionis elisio. Et sicut peticio eliditur per excepcionem, sic excepcio per replicacionem eliditur, ac replicacio per duplicacionem; ita enim duplicacio per triplicacionem, et sic deinceps. — Srov. Summula s. IV, § 2.

[3] IRM IV, 8, 1: Est autem litis contestacio principalis negocii apud suum judicem pro tribunali sedentem actoris et rei hinc inde facta narracio ob causam in judicio procedendi. — Srov. Summula c. V.

[4] IRM IV, 9, 2: Est autem calumpniae juramentum, cum quis jurat sub bona fide, non calumpniandi animo agere vel respondere. Sed calumpnia est falsa peticio vel injusta repulsio scienter intenta. — Srov. Summula c. VI.

[5] IRM IV, 10, 2. — Srov. Summula c. VII, §§ 1, 2.

[6] IRM IV, 14, 1: Et est instrumentum scriptura facta ad probacionem alicujus rei, estque roboranda subscripcione ad minus duorum testium et sigillo authentico, ut ei plena fides adhibeatur. — Srov. Summula c. X, § 1.

[7] IRM IV, 18, 3—6: Jure autem montanorum sentencia est responsio juratorum veridica questioni finem imponens. Sed sentenciarum due sunt species, alia enim est interlocutoria et alia definitiva. Interlocutoria est illa sentencia, que profertur inter principium et finem cause, non super negocio principali, sed super emergentibus et incidentibus; sicut enim queritur, an tales testes recipiendi sint, an non, vel super jurejurando, vel super dilacionibus et similibus, que infra principium et finem incidunt. Sed definitiva sentencia est illa, que condempnacione vel absolucione principalem determinat questionem. — Sr. Summula c. XI.

[8] IRM IV, 20, 1: Jure autem montanorum appellacio est (oracio) inique sentencie sive iniqui gravaminis querelam continens. — Srov. Summula c. XII.

Bylo by zbytečné reprodukovat na tomto místě do všech podrobností *obsah* IV. knihy IRM, zahalený do středověké latiny postglosátorské, jejíž květnatý sloh už sám o sobě výmluvně prozrazuje římsko-kanonické vzory. Omezím se proto jen na některé *základní* instituce procesní, upravené v soudním řádě horním, a to především na ty, u nichž jejich římsko-kanonický původ není zcela jasný a mimo veškeru pochybnost a u nichž proto vznikají otázky, odkud byly převzaty, čím byly podmíněny a jaký měly ve své době smysl.

Shora bylo řečeno, že horní zákon nezná různé druhy soudního řízení podle různého materiálního obsahu žalob, nýbrž že upravuje proces před horními soudy zásadně *jednotně* pro všechny druhy právních nároků uplatňovaných soudně. Tomu nijak neodporuje skutečnost, že IV. kniha horního zákona zná *dvojí* způsob řízení před horním soudem. Veškeré řízení před tímto soudem (judicium montanum) je podle ní buď *řádné* (judicium ordinarium), nebo *mimořádné* (judicium extraordinarium); (IRM IV, 4, 3). Rozdíl záleží jednak ve způsobu *zahájení*, jednak v *postupu* řízení. Řádné řízení zahajuje soudce způsobem slavnostním (IRM IV, 4, 4—6), kdežto mimořádné řízení se koná bez slavnostního zahájení (sine solemnitate). Rozhoduje se v něm vesměs o nepatrných věcech (de vilibus causis), které nestrpí odkladu. Jako příklady takových sporů, které lze vyříditi v mimořádném řízení, uvádí horní zákon jednak žaloby kovářů, havířů a jiných dělníků o zadrženou mzdu, jednak všechny jiné věci, které pro nebezpečí horní nesnesou odkladu, jako spory o čerpání vody (de aqua extrahenda) nebo o rozdělení mezí (de metis assidue distinguendis). Rozdíl v postupu řízení záleží v podstatě v tom, že t. zv. mimořádné řízení se provádí stručně a *urychleně* (summarie cognoscendo) a že soudce je v něm oprávněn požadovat od stran t. zv. *přísahu pravdomluvnosti* (juramentum de veritate dicenda), bude-li to podle povahy osob pokládat za potřebné, aby se sporné otázky snáze vyřídily (IRM IV, 5, 1—2).

Celé toto řízení připomíná zřejmě tak zv. *sumární proces*, jak se v té době vyvinul v právu kanonickém. Spisovatel horního zákona snažil se tuto instituci přizpůsobit vhodným způsobem povaze sporů projednávaných před horním soudem.

Přes tuto obdobu a zřejmý vliv kanonického práva nelze v instituci t. zv. *řádného řízení* nevidět některé prvky práva domácího, jež se ozývají už v názvosloví českého překladu IRM. »Judicium ordinarium« nazývá se tu *»soud zahájený«* nebo též *»soud pořádný«*, kdežto »judicium extraordinarium« překládá se tu výrazem *»soud nezahájený«* nebo *»soud nepořádný«*, *resp.* »soud kromě řádu«.[9] Zmíněné *»zahajování soudu«* nemá tu ovšem nic společného s pojmem *»zahájení sporu«* (litis contestatio),

[9] Srov. Hermenegild Jireček, CIB I, str. 381, kap. IV, § 3; str. 385, nadpis kap. V.

nýbrž je tu míněno ono slavnostní zahajování soudního zasedání vůbec, které je nám známé z domácího práva procesního, zvláště pak z pozdějších předpisů o řízení před soudem zemským. Horní zákon líčí způsob slavnostního zahájení zasedání před horním soudem takto: Soudce sedě na soudné stolici (pro tribunali) mezi čtyřmi soudními lavicemi, shromáždí tam přísežné a jiné osoby, které náležejí k soudu, a slavnostním způsobem prohlásí, že chce zahájit soud. Přitom se otáže přísežných, může-li v onen den a hodinu podle práva předsedat soudu a přísežní s tím projeví souhlas. Když je soud tímto způsobem slavnostně zahájen *(judicium solemnisatum)*, soudce přikáže všem soudní mír (pacem judicialem auctorisare) a nařídí, aby byla zachována poctivost a úcta k soudu (IRM IV, 4, 4—6). Teprve pak následuje vlastní projednávání sporu, t. j. řeči a návrhy stran, po případě jejich řečníků, o nichž má horní zákon podrobná ustanovení (IV, 4, 7—13).

Celý tento způsob slavnostního zahajování soudu připomíná do jisté míry domácí právní zvyklosti, zejména formality obvyklé při zahajování zemského soudu českého, k němuž docházelo ovšem teprve po tak zv. vysvědčování půhonů, kteroužto instituci horní zákon nepřevzal. *Obdoba s domácím právem procesním zůstává* tu tedy *jen na povrchu*, při vnějších formalitách, netýkajíc se nijak podstaty a vlastní konstrukce soudního procesu.

Domácí právní zvyklosti připomíná též ustanovení, že soudní jednání má být skončeno před západem slunce (IV, 4, 5).

Podobnou jen *vnější* obdobu s domácím právem shledávám také v úpravě *půhonu* (citatio), který v českém právu znamená vždy formální předvolání *žalovaného* k soudu. Horní zákon mluví naproti tomu o citaci jako o obeslání jedné nebo *obou* stran k soudu a rozeznává dva způsoby tohoto obeslání, a to *»per judicem«* a *»per judicis nuntium ad hoc juratum«*. První způsob záleží v tom, že soudce přikáže přímo jedné nebo oběma stranám, aby se v určitou dobu dostavily k soudu (IRM IV, 2, 1). Druhý způsob obeslání — totiž soudním poslem — lze provádět jen z příkazu soudcova, a to zpravidla aspoň den před přelíčením, aby žalovaný měl aspoň minimální dobu k přípravě soudního jednání (IV, 2, 2—3). Zásadně má být každý obeslán k soudu osobně; je-li však pohnaný nepřítomen nebo skrývá-li se, má být předvolán soudním poslem *veřejně* před svým domem, což se má ve větších sporech (arduae causae) provádět takto: Soudní posel stane před domem toho, kdo má být předvolán k soudu, a podle soudcova příkazu předvolá ho hlasitě k soudnímu přelíčení, aby to slyšeli kolemjdoucí i sousedé (IV, 2, 4). O provedeném předvolání má pak soudní posel podat ihned zprávu písaři soudnímu (notarius judicis), který zapíše do soudních desek (in tabulis vel in actis), kdo byl veřejně předvolán k sou-

du, kterým poslem, kdy a na který den a hodinu, jakož i to, že toto předvolání slyšeli kolemjdoucí a sousedé (IV, 2, 5).

Pokud jde o *právní účinky půhonu*, nepřevzal horní zákon instituci trojího půhonu, která byla v té době ještě pravidlem v domácím právu procesním, nýbrž naopak výslovně ustanovil, že všechny půhony k t. zv. řádnému řízení, i když to není výslovně stanoveno, mají mít povahu peremptorní (IV, 2. 7). V českém překladu tohoto místa mluví se o *»zavitých půhonech«*,[10] čímž se míní takové obeslání k soudu, jehož strany musí uposlechnout pod sankcí plných *kontumačních účinků* (ztráta pře), ať jde o žalovaného nebo o žalobce (IV, 3, 1; IV, 4, 14; IV, 19, 4—5).

Straně, která byla *kontumačně odsouzena*, zůstává však vyhrazena *obrana*, kterou horní zákon nazývá po německém způsobu *»helfrede«* (pomocná řeč); jejím účelem je dovodit, že je tu spravedlivá příčina, pro kterou se strana k roku nedostavila (legitima causa absentiae). Za takovou příčinu prohlašuje zákon příkladem povolání odsouzeného k vyššímu soudu, nemoc nebo zajetí. Bude-li prokázána spravedlivá příčina nepřítomnosti strany kontumačně odsouzené, bude kontumační rozsudek v celém rozsahu zrušen (IV, 4, 14). Zmíněná obrana proti kontumačnímu rozsudku je tedy v podstatě žádost o navrácení v předešlý stav (restitutio in integrum) a přísluší jak žalobci, tak žalovanému. Neomluvená nepřítomnost strany řádně obeslané není však jediným důvodem vydání kontumačního rozsudku. Podle vzoru kanonického práva rozeznává horní zákon *čtyři důvody kontumace*. Podle něho má být kontumačně odsouzen žalobce nebo žalovaný, nedostaví-li se k soudnímu roku, nebo neposlouchá-li soudce, nebo odejde-li od soudu bez jeho svolení; dále žalobce, neprovede-li žalobu (nullam reo objicit quaestionem). Ve všech uvedených čtyřech případech má být neposlušná strana (contumax) odsouzena jako usvědčená (pro convicto judicatur), neprokáže-li spravedlivou příčinu zmeškání (IV, 4, 16).

Dostaví-li se na předvolání obě strany k soudu a žádnou z nich nestihnou kontumační účinky shora vyložené, rozvine se *pravidelné soudní řízení*: Žalobce přednese žalobu a bude žádat, aby žalovaný na ni odpověděl, tak aby došlo k *zahájení rozepře* (sepření stran, litis contestatio; IRM IV, 3, 1; IV, 8, 2). Žalovaný může však dříve, než odpoví na žalobu ve věci samé, činit formálně právní námitky neboli *obrany procesní* (exceptiones), na př. námitku proti příslušnosti soudu nebo proti osobě žalobcově, jejichž účelem je zastavit nebo odložit soudní řízení ještě dříve, než dojde k litiskontestaci. Proto všechny takové námitky *(exceptiones dilatoriae)*

---

[10] Srov. H. Jireček, CIB I, str. 379, kap. II, § 5: »A všichni póhonové, kteříž se dějí k saudu zahájenému, ač to nenie vymluveno, zavitié jsú póhonové jmieni.« — K pojmu zavitého roku srov. Vincenc Brandl, Glossarium, 1876, str. 300. Jinak vykládá etymologii slova »zavitý« Josef Rafacz, Starý proces polský (překlad Václava Vaněčka), 1929, str. 33.

třeba učinit před odpovědí na žalobu čili před litiskontestací (IV, 3, 2; IV, 7, 2).

Celá tato konstrukce soudního řízení, rozděleného na *několik stadií procesních* (před litiskontestací a po ní), je zřejmě převzata z procesu římsko-kanonického a je domácímu právu českému té doby úplně cizí. Jde o důsledné provedení t. zv. zásady *legálního pořádku* a zásady *soustřeďovací*, kterou soudní řád horní recipoval z procesu římsko-kanonického téměř se všemi jejími praktickými důsledky (princip prekluse). Naproti tomu *nepřevzal* z římsko-kanonického procesu zásadu *písemnosti*, která se v něm v té době již plně uplatňovala. Zejména nebyla převzata zásada o písemném provádění žalob, platná v procesu kanonickém, a to patrně proto, že tato zásada byla by vzhledem k malým znalostem písma v té době a vzhledem k potřebě rychlého vyřizování sporů horních prakticky neproveditelná. Horní zákon nemá sice zvláštního ustanovení o *formě žaloby*. Z jeho předpisů však plyne jasně, že se žaloba provádí *ústně* při soudním roku za přítomnosti žalovaného (IRM IV, 6, 2; IV, 8, 2).

Také předpisy horního zákona o *obsahu žaloby* jsou čerpány převážně z práva římsko-kanonického. Žalobce resp. jeho řečník (advocatus) má nejprve soudci vyložit skutkovou podstatu případu (factum vel rem gestam exponere) a z této skutkové podstaty má vyvodit *žalobní žádost* (id, quod petit), při čemž má specifikovat žádanou věc a uvést *právní důvod* (causa) žalobní žádosti. Pokud jde o *předmět žaloby*, má žalobce žádat věc se vším příslušenstvím, t. j. s ušlým ziskem (lucrum cessans) a vzniklou škodou (damnum emergens), resp. se všemi užitky a plody z věci vytěženými (IRM IV, 6, 2—3).

Co do obsahového *třídění žalob* převzal horní zákon úplně soustavu *římského* práva s jeho typickým rozdělováním žalob podle jejich hmotně právního základu na žaloby *věcné* a *obligační* (actiones in rem, in personam), při čemž terminologii přizpůsobil výrazům obvyklým v poklasickém právu římském a v právu kanonickém (petitiones reales, personales). Úplná závislost na vzorech italských procesualistů[11] je patrna i v tom, že při označení stran používá důsledně jména Petrus pro označení žalobce a Martinus pro označení žalovaného (IRM IV, 6, 5; IV, 11, 3). Zmíněné římsko-právní zásady snaží se horní zákon aplikovat na domácí poměry v hornictví, zejména pokud jde o použití nauky o věcných žalobách na služebnosti práva horního, na př. služebnost vedení vody nebo větrů cizím dolem a pod. (IV, 6, 5). Rovněž římského původu je ustanovení horního zákona o tom, jak postupovat v řízení o *vlastnické žalobě*, jestliže žalovaný věc, která je předmětem žaloby, nedrží ani lstivě nepřestal držeti (si reus non possidet rem petitam, nec dolo desiit possidere; IRM IV, 6, 7).

---

[11] Srov. Ott, Beiträge, str. 171, a tam cit. Bethmann-Hollweg, Civ.-Proc., díl VI, str. 231.

V předpisech horního zákona o *obranách* žalovaného a o *litiskontestaci* je snad nejvíce patrna jeho závislost na římsko-kanonickém procesu. Podle jeho vzoru stanoví horní zákon, že žalobu (petitio) lze vyvracet *obranou* žalovaného (exceptio), tuto obranu pak *replikou* žalobcovou (replicatio), žalobcovu repliku pak zase *duplikou* žalovaného (duplicatio), tu pak opět *triplikou* žalobcovou (triplicatio) atd. Zmíněné *»obrany«* žalovaného mají tedy rozličná jména, avšak každá z nich se nazývá *»exceptio«* v širším smyslu (IRM IV, 7, 1). Zvláštní postavení mezi obranami žalovaného mají námitky směřující proti soudci nebo proti příslušnosti soudu. Tyto obrany, jakož i veškeré t. zv. *»exceptiones dilatoriae«* musejí být předneseny před litiskontestací, t. j. před vlastní odpovědí na žalobu; jinak jsou prekludovány, leč by žalovaný pod přísahou potvrdil, že se o nich dověděl teprve později. Toliko námitku, že soudce je v klatbě (excommunicatio), lze přednést a dokázat v kterémkoli období sporu. Totéž platí o námitce, že žalobce je v klatbě. Je-li však v klatbě žalovaný, nezprošťuje ho to povinnosti odpovědět na žalobu, při čemž jsou mu ponechány veškeré zákonné obrany. Také námitka nepravého zástupce (exceptio falsi procuratoris) může být vznesena kdykoli, dokonce i po rozsudku, a bude-li prokázána, má za následek zmatečnost celého řízení (IRM IV, 7, 3—5).

Do jisté míry samostatnou cestou dal se spisovatel horního zákona při úpravě t. zv. *žaloby navzájem* (reconventio). Zde se odchýlil výjimečně od svého osvědčeného vzoru a nenásleduje tu pojetí shora zmíněné Summuly (c. V, § 2), ani domácího právního obyčeje, podle něhož žalovaný nesměl pohnati žalobce, dokud nebylo skončeno řízení o původní žalobě. Horní zákon velmi ostře brojí proti tomuto zákazu[12] a připouští v plné míře žalobu navzájem, má-li žalovaný proti žalobci nějakou vzájemnou pohledávku. Chce-li však žalovaný přednést žalobu navzájem, musí tak učinit ihned po té, co žalobce přednesl původní žalobu. Žaloba navzájem musí totiž být provedena zásadně před litiskontestací, později jen tehdy, byla-li včas vyhražena (IRM IV, 7, 6). Žaloba navzájem je podle horního zákona nepřípustná, je-li žalobní žádost v ní obsažená prejudiciální pro žalobu hlavní; kromě toho také tehdy, žaluje-li žalobce civilní žalobou, kdežto žalovaný by chtěl stíhati žalobce trestně, anebo naopak (IV, 7, 8).

Řízení o žalobě navzájem je v horním zákoně upraveno tak, že se nejprve má konat litiskontestace o žalobě hlavní (petitio actoris) a potom o žalobě navzájem (petitio rei), což znamená, že nejprve má odpovědět

---

[12] Srov. IRM IV, 7, 6: ... non obstante veteri consuetudine, imo pocius iniquissima corruptela, ut nullus alium reconvenire possit nisi prius ab eo per judicium jam inceptum fuerit absolutus. Volentes ergo errorem multorum calumpnias detegentem nostre pietatis beneficio salubriter emendare, unde statuimus hoc edicto deinceps inviolabiliter observando hunc ordinem in reconvencionibus amplectendum: ut statim actoris peticione proposita reus actorem reconveniat, quia regulariter ante litis contestacionem debet fieri reconvencio.

žalovaný na původní žalobu a pak žalobce na žalobu vzájemnou. Potom mají být slyšeny dotazy, důkazy a líčení obou stran (interrogationes, probationes et allegationes). Rozsudek se má vynést nejprve o původní žalobě (pro actore) a potom o žalobě vzájemné (pro reo; IRM IV, 7, 9). Tato úprava se přimyká celkem k úpravě řízení o vzájemné žalobě v římsko-kanonickém procesu.[13]

Pokud jde o *litiskontestaci*, bylo již řečeno, že tento procesní úkon je důležitým mezníkem v řízení před horním soudem. Rozděluje totiž toto řízení na dvě ostře ohraničená stadia procesní: na řízení *přípravné* (praeparatoria ad judicium) a na *vlastní spor* mezi stranami (judicium), který začíná právě litiskontestací a bývá označován též jako »věc hlavní«; (causa principalis; IRM IV, 8, in pr.).

Zahájení rozepře (litis contestatio) děje se přednesem žalobcovým před soudem (per narrationem actoris in judicio propositam) a odpovědí žalovaného (per responsionem rei), učiněnou v úmyslu zahájit spor (litem contestandi animo). Toto pojetí litiskontestace má svůj kořen v poklasickém právu římském, zejména v právu justiniánském, jehož dvě konstituce[14] umísťují litiskontestaci časově do chvíle, kdy se skončí ústní přednesy stran, vztahující se na předmět sporu, t. j. přednes žalobcův (narratio) a přednes žalovaného (responsio). Dokončením přednesu žalovaného, jenž obsahuje popření žalobcova nároku, je rozepře zahájena (lis contestata). Tento *meritorní* přednes žalovaného, který se vztahuje přímo na sporný právní poměr, třeba lišit od jeho *procesních* obran, které musí žalovaný uplatnit zásadně před litiskontestací, stejně jako všechny námitky způsobující pouhý odklad řízení (exceptiones dilatoriae, na rozdíl od exceptiones peremptoriae). Všem těmto otázkám je vyhrazeno předběžné řízení přípravné (praeparatoria ad judicium), jehož hlavním účelem je zjistit formální podmínky procesního jednání (příslušnost soudu, způsobilost soudce, procesní způsobilost stran a pod.). Celá tato konstrukce je převzata z římsko-kanonického procesu.

Ihned po litiskontestaci následuje podle horního zákona (IV, 9, 1) *přísaha* obou stran, že povedou proces v poctivém přesvědčení. Tato přísaha, zvaná *juramentum calumniae*, má svůj původ v římském procesu libellovém, který se vytvořil v době poklasické a v justiniánském právu se stal

---

[13] Předpisy o *žalobě navzájem* jsou důležité také v otázce *příslušnosti soudu*, kde znamenají modifikaci jinak platné zásady: actor sequitur forum rei (IRM IV, 4, 17). Je-li totiž žalobce z obvodu jiného soudu než žalovaný, musí při vzájemné žalobě trpět, aby byl žalován navzájem u soudu zahájené rozepře, který by pro něho nebyl příslušný, kdyby byl žalován žalobou samostatnou. Žalobce je tedy v takovém případě nucen odpovídat na žalobu u soudu pro sebe vlastně nepříslušného. Kdyby odepřel odpovídat na žalobu navzájem, byla by mu odepřena jeho žaloba (degenatio petitionis), což vyjadřuje IRM IV, 7, 7 v úplné shodě s justiniánským právem (C 7, 45, 14).

[14] C 3, 1, 14, 4; C 2, 58, 2 pr. — Srov. též závěr konstituce Severa a Caracally C 3, 9, 1, připojený kompilátory: lis enim tunc videtur contestata, cum iudex per narrationem negotii causam audire coeperit.

výhradnou formou procesní. Odtud přešla do procesu kanonického a z něho do horního zákona Václavova, který upravuje postup při této přísaze takto: Nejprve má přísahat *žalobce*, že žaluje nikoli »calumniandi animo«, nýbrž proto, že věří, že vede při spravedlivou. Potom má přísahat *žalovaný*, že věří, že postupuje spravedlivě, a že se nebude bránit žádnou nepoctivostí (nulla causa calumniae). Nato pak mají přísahat *obě strany*, že na všechny otázky soudcovy odpoví to, co budou pokládat za pravdu, že nebudou vědomě užívat křivého důkazu, ani žádat za odklad řízení, aby protahovaly spor, a konečně, že nedají ani neslíbí samy ani prostřednictvím jiné osoby nikomu nic za tím účelem, aby byl rozsudek vynesen v jejich prospěch, kromě řečníkům a jiným osobám, kterým právo dovoluje dávat odměnu (IRM IV, 9, 4—5). Tato přísaha je *obligatorní* procesní přísahou před soudem a strany se jí nemohou platně vzdát, což horní zákon odůvodňuje tím, že je stanovena především pro obecný užitek (IV, 9, 6). Nevykoná-li přísahu žalobce, ztrácí žalobu. Odmítne-li přísahu žalovaný, nakládá se s ním tak, jako kdyby žalobní nárok uznal (pro confesso habetur, IRM IV, 9, 7). Aby se tato přísaha konala svobodně, zakazuje horní zákon vybírat z ní pokuty a jiné poplatky (IV, 9, 9). Pokud jde o dobu přísahy, stanoví zákon (IV, 9, 10), že se smí konat v každý čas, kdy je přípustné konat soudní řízení. Toto ustanovení — samo o sobě vlastně zbytečné — má být patrně reakcí na současné právo zemské, podle něhož se přísahy stran — nikoli ovšem juramenta calumniae, nýbrž přísahy rozhodovací — směly konat jen v určité dny.

Předpisy horního zákona o *soudním doznání* (confessio in jure) jsou — často až do podrobností — převzaty z práva kanonického. Žalovaný může v soudním řízení zaujmout zásadně dvojí stanovisko k nároku žalobcovu. Buď jej popře, nebo jej uzná. V tomto druhém případě je žalovaný »confessus« a je na roveň postaven žalovanému, který byl důkazy usvědčen (confessus in jure pro convicto habetur); má být proto bez dalšího řízení rozsudkem odsouzen (IRM IV, 10, 1). K tomu, aby doznání se strany žalovaného mělo popsaný právní účinek, je ovšem třeba, aby byly splněny zákonné náležitosti. Horní zákon vypočítává — většinou podle vzoru citované Summuly — devět takových náležitostí (IRM IV, 10, 2).

Doznání žalovaného učiněné před soudem je při splnění těchto náležitostí závazné, jestliže strana, která je učinila, nedokáže o m y l, což může učinit až do vydání konečného rozsudku. V takovém případě může učiněné *doznání odvolat* (confessionem revocare). Po vydání konečného rozsudku je důkaz omylu a odvolání dřívějšího uznání vyloučeno. Strana může odvolat i omyl svého řečníka, musí to však učinit ihned po jeho projevu (in continenti), jinak by se mělo za to, že s jeho projevem souhlasí (IRM IV, 10, 8—9).

Velmi důležitou a rozsáhlou část soudního řádu horního tvoří kapitoly

11.—17., upravující *důkazy* a *důkazní řízení*, které se velmi podstatně liší od průvodního řízení, jak je známe z tehdejšího staročeského procesu soudního. Také v ustanoveních o důkazech čerpá horní zákon převážně z práva kanonického, jehož některé předpisy jsou převzaty téměř doslova, jiné jsou nepatrně přizpůsobeny domácím poměrům. Na některých místech převzal autor horního zákona též celé partie z práva římského, nedbaje přitom skutečných společenských poměrů v českém státě na sklonku 13. století. To platí zejména o výkladech o otroctví a jeho vzniku, které jsou věrnou reprodukcí římského práva (IRM IV, 12, 2).

Předmětem důkazu jsou podle horního zákona skutečnosti před soudem přednesené, jež odpůrce popírá, t. j. skutečnosti sporné a pochybné (IV, 11, 1). Důkaz má však být připuštěn vždy jen o rozhodných skutečnostech, které mohou mít vliv na výsledek sporu (IV, 11, 5).

Pokud jde o *důkazní břemeno*, vychází horní zákon z římsko-kanonické právní zásady, že důkaz má provést ta strana, která určitou skutečnost tvrdí, nikoliv ona, která ji popírá (IRM IV, 11, 3: ei incumbit probatio, qui dicit, non ei, qui negat). Podle toho má žalobce dokazovat skutečnosti, o něž opírá svůj žalobní nárok, kdežto žalovaný zase okolnosti, na nichž zakládá svou obranu. Negativní tvrzení (popření skutečnosti) nemůže být nikdy přímo dokázáno, leč když v sobě obsahuje tvrzení positivní (IV, 11, 3).

Jako *důkazní prostředky* uvádí horní zákon svědky, listiny, přísahu, privilegia a právní domněnky. Tento výpočet je patrně jen demonstrativní, nikoli taxativní, jak plyne z IRM IV, 11, 2: »Fit enim probacio multis modis, scilicet testibus, instrumentis, jurejurando, privilegiis et presumpcione violenta«. O t. zv. božích soudech neboli ordálech, běžných v tehdejším zemském právu českém, není v horním zákoně ani zmínky.

Předpisy IRM o *svědeckém důkazu* se přimykají velmi těsně k theorii kanonického procesu a recipují některá ustanovení práva justiniánského. V otázce svědecké způsobilosti vytyčuje horní zákon zásadu, že k svědectví mají být připuštěny všechny osoby kromě těch, které zákon ze svědectví výslovně vylučuje. *Nezpůsobilý k svědectví* je podle horního zákona otrok (servus), žena, nedospělec (impubes), duševně chorý (furiosus), člověk špatné pověsti (infamis), podezřelý chudý (pauper sucpectus) a nevěřící (infidelis), jemuž je postaven na roveň ten, kdo pochybuje u víře (dubius in fide). Vzorem pro tento výpočet *absolutně nezpůsobilých svědků* (IRM IV, 12, 1—8) byla hornímu zákonu opět zmíněná Summula (c. VIII, § 12), která mu sloužila za vzor také při výpočtu positivních náležitostí, které má mít svědek, totiž důstojnost (dignitas), pravdomluvnost (veritas), mravnost (mores) a vážnost (gravitas); (IRM IV, 12, 9; srov. Summula c. VIII, § 12).

Kromě absolutní nezpůsobilosti svědecké zná horní zákon také *relativní svědeckou nezpůsobilost*. Sem patří zejména ustanovení, že nikdo nemůže být svědkem ve vlastní rozepři (IV, 12, 11) a že osoby příbuzné a sešvagřené až do pátého stupně jsou ze svědectví vyloučeny (IV, 12, 13). Relativně nezpůsobilými svědky jsou dále ti, jimž může strana, která jimi vede důkaz, nařizovat, aby vydali svědectví, neboť jejich vůle je závislá na cizím rozhodnutí (IV, 12, 12). Za podezřelé prohlašuje zákon svědectví domácí čeledi (testimonium domesticorum), dále služebníků dobrovolně sloužících (servi bona fide servientes) a podruhů (inquilini), jakož i jiných osob, jež jsou se stranou spojeny přátelským svazkem (familiaritas; IRM IV, 12, 14).

Poměrně četné předpisy IRM o *provádění svědeckého důkazu* týkají se jednak povinnosti svědků dostavit se k soudu, jednak jejich povinnosti vykonat svědeckou přísahu a vydat pravdivou výpověď.

Povinnost *dostavit se na obeslání k soudu za* účelem svědeckého výslechu je uložena zásadně všem svědkům. Jen osoby nemocné, staré, nedůživé a chudé nemají být předvolávány k soudu, nýbrž mají k nim za účelem svědeckého výslechu být vyslány vhodné osoby, jak stanoví IRM v úplné shodě s právem kanonickým (IRM IV, 12, 15; srov. c. 8, X 2, 20). Kromě tohoto případu je soudce oprávněn vynucovat na svědcích povinnost dostavit se k soudu pokutami, vyměřenými podle stavu a majetku svědků, a má tyto pokuty zvyšovat, vyžaduje-li toho zatvrzelá neposlušnost svědků (IRM IV, 13, 1; srov. c. 11, X 2, 21). Jde-li o svědky, kteří podléhají osobně jinému soudu než hornímu (testes de aliena jurisdictione), má je k tomu, aby se dostavili k soudu, bez prodlení donutit královský komorník (IRM IV, 13, 2).

Také *svědecká přísaha* je uložena ex lege zásadně všem svědkům, a to před svědeckou výpovědí (IV, 11, 11). Avšak strana, proti níž se svědci vedou, může jim svědeckou přísahu prominout (IV, 12, 17). Kromě tohoto případu je však nepřísežné svědectví neplatné, ať jde o svědky jakéhokoliv stavu nebo důstojenství (IV, 11, 9).

Pokud jde o vlastní *svědeckou výpověď*, zavrhuje horní zákon starý způsob svědectví, který záležel v tom, že určitý svědek vypovídal za přítomnosti ostatních svědků, kteří pak prostě jeho svědectví prohlásili za své, aniž sami učinili nějakou výpověď (IV, 12, 16). Je velmi pravděpodobné, že toto ustanovení míří proti starobylé domácí instituci t. zv. *»očistníků«* (expiatores), kteří v soudním sporu potvrzovali pod přísahou nikoli skutečnosti tvořící skutkový základ sporu, nýbrž jen to, že jiná osoba vykonala podle jejich přesvědčení pravou přísahu. V zemském právu českém byly předepsány zpravidla dva takoví očistníci, kteří »očišťovali« přísahu jiných osob (svědků), sami však nebyli svědky ve smyslu právním, poněvadž nevypovídali z vlastní zkušenosti nic o skutečnostech význam-

ných pro rozhodnutí sporu.[15] Horní zákon nezná takového zařízení a nařizuje výslovně, že každý svědek má *sám o sobě přísahati* (per se ipsum jurare) a o věci, o níž je veden za svědka, vypovídati plnou a zřejmou pravdu, tak jak ji poznal, při čemž má uvést pramen svého poznání (ratio sui dicti; IRM IV, 12, 16).

Ani podle horního zákona nestačí ovšem k úplnému důkazu nějaké skutečnosti výpověď jediného svědka. Pokud jde o *hodnocení důkazu, je* totiž tento zákon ovládán úplně t. zv. *zákonnou theorií průvodní*, typickou pro středověký proces římsko-kanonický. Podle vzoru práva justiniánského[16] stanoví horní zákon, že v každém sporu, ve kterém není předepsán jiný počet svědků, stačí svědci dva (IV, 13, 18).

Vzhledem k tomu, že za *plný důkaz* (probatio plena) lze pokládat svědectví nejméně dvou svědků jen tehdy, potvrzují-li souhlasně určitou skutečnost, je velmi důležité ustanovení horního zákona o *zákazu podřizování svědků* (subordinatio testium) *stranám* nebo jejich právním zástupcům (IRM IV, 11, 10). V úvodu tohoto ustanovení obrací se autor horního zákona velmi ostře proti dosavadnímu »ohavnému obyčeji« (detestabilis consuetudo, imo potius corruptela) při výslechu svědků, který líčí takto: Když svědci byli předvoláni k soudu, ihned žádali, aby jim soudce povolil oddělenou rozmluvu, k níž pozvali přísežné a jiné osoby a radili se s nimi, jak by nejlépe měli pro stranu svědčit. Ti pak s řečníkem strany dokazující svědky »srovnali«, t. j. naučili je souhlasně vypovídat, k nemalému bezpráví procesního odpůrce. Když pak svědci přišli k soudu svědčit, nesměli ani nohou s místa pohnout, jinak byli vyloučeni ze svědectví. Kromě toho jim při výkonu svědecké přísahy a výpovědi hrozily různé peněžité pokuty, pro něž mnozí svědci se raději vyhýbali svědecké povinnosti. Horní zákon zavrhuje všechny tyto věci jako zneužívání práva a zmíněnou subordinaci svědků zakazuje. Jestliže strana, navrhující důkaz svědecký, nebo její advokát hovoří tajně se svědky po té, co přišli k soudu, mají být takoví svědci ihned ze svědectví vyloučeni. Zdá se, že toto ustanovení brojí ani ne tak proti »zneužívání práva«, nýbrž proti celé *soustavě důkazů* domácího práva zemského, v němž jako důkazní prostředek vystupovaly u soudu osoby, které nebyly objektivními *»svědky«*, vypovídajícímu úplnou *pravdu pro obě strany*, jak to vyžaduje horní zákon, nýbrž spíše jen *»pomocníky« své strany*, jejíž nevinu přísežně potvrzovaly, jsouce o ní subjektivně přesvědčeny.[17]

---

[15] Srov. na př. Ondřeje z Dubé »Práva zemská česká«, vydání Fr. Čády, 1930, str. 142, čl. 50: Ihned po těch svědkóv přisahách mají vystúpiti dva očistníky a tak mají přisieci bez zmatku řkúc: »Ta přísaha, ješto Pavel z Sak přísahal, jest prava a čista. Tak mi buoh pomáhej i všichni světí.«

[16] Srov. D 22, 5, 12: Ubi numerus testium non adicitur, etiam duo sufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta. — Téměř doslova je tento Ulpiánův fragment reprodukován v IRM IV, 13, 18.

[17] Srov. starobylou instituci t. zv. pomocníků (Eideshelfer, conjurator, coadjutor, con-

Proti formalismu staročeského procesu a zejména jeho přísah míří patrně i ustanovení horního zákona, že všichni svědci mají před výpovědí vykonati *přísahu bez jakéhokoli trestu nebo pokuty* a pak vypravovati soudci prostě bez předem připravené řeči to, co se událo, neboť »pravda je přítelkyní prostoty a nepotřebuje pomoci slov« (IV, 11, 11).

Ve větších sporech (causae majores) mají svědci *vypovídat tajně* před soudcem, jeho písařem a jedním přísežným, kterého strany společně k tomu zvolí; nedohodnou-li se na jednom, zvolí si každá strana jednoho přísežného, aby společně se soudcem svědky v tajnosti vyslechl (IRM IV, 11, 13). Výpovědi svědků nemají být pak vyhlášeny dříve, dokud se strany nevzdají dalších důkazů. Dokud to neučiní, mohou do 14 dní předložit soudu další důkazy (munimenta et documenta), které se vztahují k jejich sporu. Po uplynutí této lhůty bude *průvodní řízení uzavřeno* a výpovědi svědecké s ostatními důkazy budou vyhlášeny před soudcem a přísežnými za přítomnosti obou stran (IRM IV, 11, 14). Tento postup s odděleným a uzavřeným řízením důkazním hoví plně *zásadě soustřeďovací a eventuální*, které ovládají římsko-kanonický proces.

Teprve po tomto oznámení výsledků důkazního řízení před plným soudem mají být strany dotázány, mají-li námitky proti výpovědím nebo osobám svědků. Pak mají řečníci stran před soudcem a přísežnými přednést právní vývody ve prospěch svých klientů. Podle těchto přednesů (allegationes), výpovědí svědeckých a jiných důkazů mají si soudci a přísežní učiniti názor o sporné věci a vynést rozsudek ve prospěch strany, pro niž svědčí právo (IRM IV, 11, 15). Toto »uvažování důkazů« nelze ovšem interpretovat ve smyslu zásady o t. zv. volném uvažování důkazů, nýbrž ve smyslu *zákonné theorie průvodní*, z níž horní zákon důsledně vychází.

Zřejmé stopy této theorie jsou patrné také v úpravě ostatních průvodních prostředků, především *listin*. O tom svědčí už legální definice listiny (instrumentum) jako písemnosti zhotovené za účelem důkazu o nějaké skutečnosti a potvrzené podpisem nejméně dvou svědků a autentickou pečetí (IRM IV, 14, 1). Náležitost nejméně dvou listinných svědků, kteří mají býti »testes rogati« (IRM IV, 14, 4), je sice římsko-kanonického původu, avšak souhlasí s běžnou praxí domácí, jak ji známe z četných latinsky psaných listin ze 13. století. To platí také o pečetích na listinách. Za pravé pečeti (sigilla authentica) prohlašuje horní zákon (IV, 14, 2) pečeť královského komorníka, urburéřů, měst, horních přísežných, soudců a perkmistrů. Listiny potvrzené těmito pečetěmi a podpisy nejméně dvou svědků mají v soudním řízení i mimo ně *plnou důkazní moc* (plena fides), pokud jsou formálně bezvadné (IRM IV, 14, 3). Předloží-li někdo soudu

---

sacramentalis), kteří podle starého práva českého »odpřisáhli nevinu žalovaného« (místo ještě staršího důkazu ordálem).

různé listiny, které si navzájem odporují, nic tím nedokazuje (IRM IV, 14, 6; allegans contraria non est audiendus; srov. c. 13, X 2, 22).

Od listin (instrumenta) ve vyloženém užším smyslu liší horní zákon t. zv. *privilegia*. Oba druhy písemností rozlišuje pak podle obsahu tak, že privilegium obsahuje »jus privatum«, kdežto listina (instrumentum) obsahuje »jus commune« (IRM IV, 15, 1). Privilegium nazývá též »lex privata« — na rozdíl od »lex communis« (IV, 15, 3). Jus privatum obsažené v privilegiu se uděluje na základě zvláštní prosby nebo za věrné služby poddaných (IV, 15, 2).

Pojmovému vymezení *privilegia* a klasifikaci jeho *druhů* věnuje horní zákon pozornost zvláště nápadnou, což souvisí se skutečností, že privilegium jako zvláštní výsada právní, udělující určité osobě, rodu nebo instituci určitá třídní nadpráví, je hlavní a převládající formou právní úpravy společenských poměrů v době rozvíjejícího se feudalismu, kdy obecná psaná norma právní (zákon, nařízení) je ještě zjevem poměrně řídkým. Proto nepřekvapuje, že horní zákon obsahuje celou soustavu jednotlivých druhů privilegií, důležitých pro úpravu feudálních poměrů společenských. Rozlišuje zejména »privilegium dativum« a »privilegium confirmativum«, dále »privilegium personae datum« a »privilegium loco datum« a konečně »privilegium temporalium« a »privilegium perpetuum«. Pojednává také o výsadách, jejichž platnost je závislá na výmince (condicio), a o různých způsobech zániku privilegií (IRM IV, 15, 4—6).

Jako zvláštní důkazní prostředek uvádí horní zákon *právní domněnku* (praesumptio violenta). Kdežto dva svědci nebo řádně vystavená listina s podpisy nejméně dvou svědků jsou plným důkazem o skutečnostech těmito průvodními prostředky dokazovaných, pouhá právní domněnka činí zřídka sama o sobě *plný důkaz* (probatio plena), může však býti podporou *neúplného důkazu* (probatio semiplena). Horní zákon proto pokládá právní domněnku za »někdy úplné, jindy neúplné zjištění nějaké pochybné skutečnosti« (IV, 16, 2). Jako příklad *plného* důkazu pomocí právní domněnky uvádí dělníka, který pro někoho pracoval po nějaký čas v jeho dole; pán díla popřel, že mu ustanovil nějakou mzdu za tuto práci; i když tu není jiných důkazů, platí právní domněnka, že onen dělník pracoval za přiměřenou denní mzdu, nikoli zadarmo (IV, 16, 2). Jiná taková domněnka je obsažena v zajímavém ustanovení, že ve všech sporech mezi chudými a bohatými (potentes) jest zpravidla předpokládati, že chudí vedou při spravedlivou (causa justa), neboť není pravděpodobné, že by chudí vedli spor »contra suos majores«, leč byli-li by k tomu přinuceni nouzí (IV, 16, 4). Zmíněné právní domněnky jsou podle horního zákona výhodné zvláště při rozhodování drobných sporů v řízení mimořádném (judicium extraordinarium), ve kterém soudce může od stran přijmouti přísahu pravdomluvnosti, vyslechnout je a na základě právní domněnky

zjistit spornou skutečnost a podle toho ihned vydat rozsudek (IV, 16, 3).

Poslední důkazní prostředek, o němž má horní zákon podrobná ustanovení, je *přísaha strany* (jusjurandum). Na rozdíl od rozličných přísah procesních, které se vztahují na vedení sporu a na postup soudního řízení, má tato přísaha povahu materiální, týkající se přímo sporné věci. Její význam tkví v tom, že se jí přímo rozhoduje spor. Jde tedy o t. zv. *přísahu rozhodovací*, která byla do horního zákona převzata rovněž z procesu římsko-kanonického. Rozhodovací přísahy nejsou ovšem zcela neznámy ani domácímu právu zemskému, ve kterém vystupují zejména ve formě různých »očišťovacích přísah« žalovaného.[18] Od těchto přísah liší se však rozhodovací přísaha podle horního zákona velmi podstatně především tím, že má povahu *obecného podpůrného důkazního prostředku*. Při nedostatku jiných důkazů rozhodne se totiž spor přísahou, která tak nastupuje na místo důkazu (in locum probationis) a zároveň na místo rozhodnutí sporu (in locum plenae solutionis), ba má dokonce větší váhu než právní moc soudního rozhodnutí (res judicata), což odůvodňuje horní zákon tím, že spor rozhodnutý přísahou se nikdy neobnovuje z důvodu domněle křivé přísahy (IV, 17, 1). Rozhodovací přísahu ukládá buď *soudce* jedné ze stran anebo ji ukládá *strana* svému procesnímu odpůrci za souhlasu soudu. I v tom je rozdíl od očišťování přísah domácího práva. Strana, jíž byla přísaha uložena, má být podle horního zákona donucena, aby buď splnila tvrzenou povinnost nebo aby přísahala, že takové povinnosti nemá (solvere aut jurare). Tato strana má však ještě třetí možnost, která je ovšem pouhá alternativa facultas: Může totiž *vrátiti přísahu* (jusjurandum referre) druhé straně, která pak musí přísahu vykonat. Vykoná-li přísahu žalovaný, soudce ho osvobodí. Vrátí-li přísahu žalobci a bude-li žalobce přísahat, bude odsouzen žalovaný (IV, 17, 2—5). Všechny tyto znaky jsou typické pro rozhodovací přísahy, známé z římsko-kanonického procesu.

Podle horního zákona může být přísaha žádána i vykonána v každou dobu soudní, bez ohledu na starodávný obyčej, zakazující konat přísahy v určité posvátné roční doby, kterýžto zvyk horní zákon energicky zavrhuje.[19] I tento zákon zakazuje však konat řádné řízení soudní (judicium ordinarium), k němuž patří také zmíněná přísaha, v určité dny, které taxative stanoví a prohlašuje zároveň za svátky (feriae) na všech horách (IV, 17, 6—7).

[18] Srov. zejména t. zv. očišťovací přísahy žalovaného, konané v Čechách v kapli všech svatých na hradě pražském, na Moravě v dominikánském klášteře v Brně a v Olomouci.

[19] IRM IV, 17, 6: Non enim erat usus racionabilis, sed abusio abhorrenda, ilis sacris temporibus propter justiciam non recipere juramenta; quia raro nullus erat adeo justus, idoneus et devotus, quamvis eciam juste conveniretur, sub pretextu tamen istius abusionis judicium subterfugiendo maliciose usque ad dies prophanos, quibus licitum erat jurare, dilaciones, quamvis de facto suo non esset dubius, impetrare. Nec aliquis est sane mentis, qui hoc presumat vel audeat abnegare, quando generaliter fere omnes homines magis causa subterfugiendi judicium quam causa reverencie sacro tempori exhibende dictas dilaciones usque ad hec tempora impetrasse.

Vcelku lze říci, že *zákonná úprava důkazů, důkazních prostředků a důkazního řízení*, jak se jeví v horním zákoníku Václavově, *je téměř celá recipována z procesu římsko-kanonického*, bez zřetele na domácí právo psané i na domácí právní obyčej, proti němuž horní zákon na četných místech velmi rozhodně vystupuje. Zřetel na domácí poměry v hornictví jeví se tu jen ve velmi omezeném rozsahu a záleží spíše jen ve *zjednodušení* norem římsko-kanonického procesu a jejich aplikaci na horní rozepře, než v jejich přizpůsobení domácímu právu.

Totéž lze říci v podstatě také o zákonné úpravě *rozsudků* horních soudů, i když také zde pronikají tu a tam některé prvky připomínající domácí právo. To platí zejména o kolektivním (sborovém) způsobu soudního rozhodování. Vlastním pravotvorným činitelem, který »nalézá právo«, t. j. usnáší se na obsahu rozsudků, není podle horního zákona soudce (judex), nýbrž sbor přísežných (jurati), na nichž závisí »všechna pravda orteluov« (IV. 18, 2). Soudce je totiž povinen tázati se na nálezy přísežných (de sententiis quaerere a juratis), a to zásadně po pořádku, při čemž nemá žádné ze stran dávat přednost, nýbrž postupovat spravedlivě. Nemá se však tázati na nález přísežného předpojatého, t. j. takového, o němž ví, že není nestranný. Přísežní mají pak vynášeti spravedlivé rozsudky (IV, 18, 2).

Podle římsko-kanonického vzoru rozlišuje horní zákon dva druhy rozsudků, a to rozsudek *mezitímní* (sententia interlocutoria) a rozsudek *konečný* (sententia definitiva). Mezitímní rozsudek je takový, který se vynáší mezi počátkem a koncem sporu, nikoli o věci hlavní, nýbrž o otázkách nahodilých (emergentia et incidentia), o nichž je třeba během sporu rozhodovat; na př. o připuštění důkazu, o odkladu řízení a podobných podružných otázkách, které vzejdou mezi počátkem a koncem rozepře (IV, 18, 5). Konečný rozsudek je takový, kterým se rozhoduje hlavní otázka sporu (quaestio principalis), a to buď odsouzením (condemnatio) nebo osvobozením (absolutio) žalovaného (IV, 18, 6).

Horní zákon obsahuje *formální i materiální předpisy o vynášení rozsudků*. K oněm patří ustanovení o postupu, který se má zachovávat při usnášení a vyhlášení rozsudků, k těmto pak předpisy o obsahu rozsudku, zejména o tom, podle jakého hmotného práva má být rozsudek vynesen.

Do první skupiny patří předpis, že soudce se má tázat přísežných na nálezy *podle návrhů stran*, při čemž se má zásadně ptát vždy na oba navržené rozsudky (návrh žalobcův i žalovaného); neučinila-li však jedna ze stran žádný věcný návrh, má se soudce tázat přísežných jen podle návrhu oné strany, která žádala o vydání rozsudku. Tuto *projednací maximu*, typickou pro římsko-kanonický proces, odůvodňuje horní zákon římskou paremií »vigilantibus et non dormientibus jura subveniunt« (IV, 18, 7). Zásada projednací je pak zvláště patrná v ustanovení, že soudce se má

ptát na nálezy přísežných nic neubíraje ani nepřidávaje, neboť soudce *nemá doplňovat nedostatek skutkového přednesu stran* (defectum subplere). Kdyby však strany opominuly nějaké vývody *právní* (quid de jure), takový nedostatek právního přednesu může soudce doplnit obecnými předpisy právními, na základě nichž má být vydán nález (IV, 18, 8).

Pokud jde o obsah *konečného rozsudku*, stanoví horní zákon povšechně, že přísežní mají vynášet takové rozsudky, které pokládají za spravedlivé »podle zákonů, statut a schváleného právního obyčeje« (IV, 18, 9). Není-li o věci *výslovného ustanovení* (jus expressum), mají postupovat podle zásady *rovnosti* (aequitas), kloníce se vždy k »lidumilnějšímu rozsudku« (humanior sententia). Kdyby pak měli pochybnost o otázkách *právních*, mají se obrátit o vysvětlení přímo na *krále* (deferant nostrae declarationi). Toto ustanovení je zajímavé také tím, že si tu panovník vyhrazuje autentickou interpretaci veškerého práva (IV, 18, 10: cordis nobis est, sic omnia dubia juris et enigmata enodare).

Kdežto *přísežným* náleží rozsudky *vynášeti* (sententias proferre), *soudce* je podle horního zákona omezen na to, aby takto vynesené rozsudky *prováděl* (sententias exequi). Tak na př. byla-li žalobci přisouzena nemovitost, je povinností soudce, aby jej uvedl v držení této nemovitosti (mittere in posesionem) a aby jej v této držbě chránil. Jde-li o věc movitou, má soudce vydat příkaz, aby byla žalobci odevzdána. Byl-li žalovaný osvobozen, má ho soudce chránit v jeho právu a žalobci uložiti o věci »věčné mlčení« (IV, 18, 11—12).

Horní zákon má zvláštní předpisy o *užitcích a nákladech sporu*, které jsou vlastně jen pokračováním předpisů o obsahu rozsudků. Ustanovení o *užitcích* (fructus) ze sporné věci vytěžených a o *nákladech* na tuto věc vynaložených (IV, 19, 1—3) jsou — přes částečně odchylnou terminologii[20] — vesměs původu římsko-právního. To platí zejména o rozlišování nákladů nutných, užitečných a dobrovolných (IV, 19, 2) a o náhradě těchto nákladů poctivým i nepoctivým držitelem (IV, 19, 3).

V otázce *náhrady nákladů sporu* (litis expensae) platí podle horního zákona tyto zásady: Ve sporech, v nichž strany vykonaly přísahu zvanou »juramentum calumniae«, se náklady sporu zásadně nepřisuzují. Jestliže však někdo podvodně nebo lstí přinutil svého odpůrce vésti spor, má být odsouzen nahradit mu náklady tohoto sporu (IV, 19, 4). Ani tyto náklady se však nepřisuzují, nebylo-li o ně žádáno v žalobě hlavní nebo hned na začátku sporu (IV, 19, 5). I zde tedy v řízení nalézacím výrazně proniká zásada *projednací*. Naproti tomu v řízení odvolacím platí, že poražená

[20] Římské právo rozlišuje impensae necessariae, utiles, *voluptuariae*. Horní zákon přejímá tuto tripartici a rozlišuje impensae necessariae, utiles, *voluntariae*. Srov. IRM IV, 19, 2: sed *voluntarie* expense dicuntur, que fiunt propter nullam rei necessitatem, sed ad solam hominum *voluptatem*.

strana má být odsouzena k náhradě nákladů odvolacího řízení »bez jakéhokoli osvědčování« (IV, 19, 6), t. j. patrně z moci úřední.

Tím se dostáváme k otázce *odvolání* proti rozsudkům horního soudu, které je věnována poslední kapitola horního zákona. Pro řádný opravný prostředek proti těmto rozsudkům užívá zmíněný zákon důsledně názvu *»appellatio«*, běžného v právní terminologii římské i kanonické.[21] Tento pojem je však *širší* než pojem odvolání v dnešním právu procesním, neboť předmětem odvolání podle horního zákona mohou být nejen rozsudky, nýbrž i rozličné poklesky soudce nebo přísežných proti platnému právu, které se neprojevují formou soudního rozhodnutí. Patří sem zejména důležitý případ *»justitiae denegatae«* (IV, 20, 11).

Předmětem odvolání podle horního zákona může býti totiž jednak nespravedlivý *rozsudek* přísežných, a to nejen rozsudek konečný, nýbrž i mezitímní, jednak také jiná nespravedlivá *újma* (gravamen), způsobená přísežnými některé ze stran *jinak než rozsudkem* (IV, 20, 2). Předmětem odvolání může však býti nejen procesní činnost, resp. nečinnost *přísežných*, nýbrž i *soudcova*, jestliže při výkonu rozsudku překročí zákonnou míru nebo jinak způsobí některé ze stran právní újmu (IV, 20, 3—4).

Podle vzoru římsko-kanonického vymezuje horní zákon *přípustnost odvolání* také po stránce *subjektivní*, t. j. pokud jde o podmět tohoto opravného prostředku. Zásadně jen strana poškozená rozsudkem nebo činností soudce nebo přísežných je oprávněna k odvolání (IV, 20, 10). Strany mají se proto odvolávati dříve, než jim vzejde právní újma (gravamen). Odvolání podané před vznikem takové újmy (ante gravamen) je zmatečné, t. j. neplatné (appellatio nulla; IV, 20, 9).

Také předpisy o *odvolacích důvodech* nesou zřejmé stopy kanonického práva. Každý odvolatel má uvést příčinu, proč se odvolává, neboli odvolací důvod (causa appellationis). Horní zákon neuvádí odvolací důvody taxative, nýbrž stanoví povšechně, že odvolatel má uvést takovou příčinu odvolání, která, bude-li prokázána, zakládá zákonný důvod odvolací. Za bezdůvodné prohlašuje odvolání proti pouhé pohrůžce soudcově (verba comminatoria), z níž ještě nevzniklo straně žádné bezpráví (IV, 20, 9). Jako příklad uvádí zákon tyto právní újmy (gravamina), které jsou zákonným důvodem odvolacím: Soudce předvolá někoho k soudu v den sváteční, překročí míru při provádění rozsudku nebo odepře konat spravedlnost (IV, 20, 11). V těchto a podobných případech má odvolání, směřující proti činnosti soudcově, právní povahu pouhé dozorčí stížnosti. Jinak je tomu ovšem, směřuje-li proti právní újmě, kterou straně způsobili přísežní svým rozhodnutím. Zde má opravný prostředek povahu plného odvolání.

---

[21] Jen v úvodu ke kapitole 20. mluví horní zákon povšechně o *»appellandi sive provocandi* causarum usus«, užívaje obou výrazů (appellare, provocare) zřejmě jako synonym. — Srov. též IRM I, 5, 10.

Postup při odvolání z rozsudků přísežných upravuje horní zákon takto: Ihned, jakmile byl rozsudek vydán, má strana, proti níž byl vynesen, dříve než podnikne něco jiného a než odejde od soudu,[22] *ohlásit* odvolání, t. j. prohlásit, že naříká rozsudek proti ní vydaný, a nabídnout, že přinese »lepší« rozsudek od onoho místa, jemuž podle práva podléhá.[23] Může také prohlásit, že rozsudek byl vynesen proti psanému právu nebo zvykovému řádu soudnímu a je proto neplatný, a nabídnouti o tom důkaz (IV, 20, 12—14).[24] Ohlášené odvolání musí odvolatel *provést* do čtyř týdnů. Neučiní-li tak bez zákonné překážky, má se za to, že se neodvolal, a má být odsouzen k náhradě procesních nákladů svému odpůrci (IV, 20, 21). Také této úpravě bylo vzorem kanonické právo.

Pokud jde o vlastní *odvolací řízení*, rozeznává IRM dva případy podle toho, je-li rozsudek napaden jako *nespravedlivý* (quaestio est, an aequitatem vel iniquitatem contineat; IV, 20, 14—16), anebo je-li naříkán jako zmatečný; t. j. neplatný (sententia ipso jure nulla), jelikož byl vynesen proti psanému právu (contra jus scriptum), t. j. proti procesnímu právu obsaženému ve IV. knize IRM, nebo proti zvykovému řádu soudnímu (contra solitum ordinem judiciorum; IV, 20, 17—18). Není nesnadné odhalit v této úpravě zárodky *dvou* opravných prostředků, ve vyvinutém procesu římsko-kanonickém již ostře odlišených, totiž *odvolání* v užším smyslu (appellatio) pro porušení hmotného práva a *zmateční stížnosti* (querella nullitatis) pro porušení práva procesního. Kromě těchto dvou řádných opravných prostředků zná kanonické právo ještě zvláštní prostředek právní, převzatý z římského práva, totiž návrh na *navrácení v předešlý stav* (restitutio in integrum), který přísluší osobám, jež jsou pod zvláštní zákonnou ochranou, jako jsou nedospělí, nepřítomní a pod. Také stopy této instituce nalézáme v horním zákoně: Byl-li vynesen rozsudek proti komukoli, kdo je nepřítomen z důvodů veřejných, pro nemoc, zajetí nebo povodeň anebo proto, že byl povolán k vyššímu soudu, a byla-li tato překážka prokázána, má být celé řízení navráceno v předešlý stav (ad totam causa restituatur; IV, 20, 13).

Na rozdíl od pouhé restituce má ovšem odvolání i zmateční stížnost v kanonickém právu účinek *devolutivní*, t. j. rozhoduje o nich soud vyšší

---

[22] I zde zavrhuje horní zákon starý právní obyčej, který prý vyžadoval, aby odvolatel, ohlašuje odvolání, stál jako přikován na místě (ut stet fixus), ani nohou nehýbaje s místa (nec pedem audeat movere). Proti těmto bezduchým formalitám brojí s tímto odůvodněním: Generaliter autem reprobamus omnem veteris consuetudinis subtilitatem tantummodo fortune hominum invidentem nec aliquid aliud adminiculum veritati vel justicie afferentem, sicut hic: in appellando non movere pedem et idem in testimonio proferendo; nonne sufficit hic, ne de loco recedat, antequam sententiam arguat vel ipsi consenciat manifeste? (IRM IV, 20, 12.)

[23] Doslova odvolací formule zněla: Domine judex, sententiam a juratis contra me latam arguo offerens me meliorem ab eo loco, a quo de jure teneor, allaturum (IRM IV, 20, 13).

[24] Text IRM IV, 20, 13 je u Zychy (a rovněž u Jiřečka) nejasný. Podle mého mínění má znít správně takto: ... vel poterit nunc dicere: *sentencia* lata est contra jus scriptum ... ergo *nulla* ...

stolice. Tak je tomu také podle horního zákona, podle něhož má být odvolání předloženo k rozhodnutí *králi*. Příslušnost osobního soudu králova jako soudu odvolacího je tu odůvodněna zásadou, že zpravidla tomu náleží vykládati právo, jemuž přísluší je stanoviti (IV, 20, 14). Proto král nařizuje v horním zákoně, aby přísežní strany, které se od nich odvolávají, se spisy obsahujícími jejich odvolání bez prodlení vypravili »ad *nostram* praesentiam, aut *camerarii* nostri«, *ať bylo odvolání podáno ke komukoli* (ad quemcunque tunc fuerit appellatum; IV, 20, 20). Je zajímavé, že tento jasný smysl citovaného ustanovení[25] byl v českém překladu pozměněn tak, že odvolání má být předloženo k rozhodnutí buď *králi* nebo jeho *komorníku* anebo *tomu, k němuž bylo podáno*.[26] To patrně souvisí s historicky známou skutečností, že soud města Jihlavy si brzy po vydání Václavova horního zákona svými nálezy zajistil postavení vrchního soudu ve věcech horních i civilních, k němuž se pak četná města česká (mezi nimi i Kutná Hora) obracela s odvoláními i žádostmi o právní poučení. Tento stav trval až do válek husitských, po nichž se částečně obnovil původní stav, který trval až do poloviny 16. století, kdy vedoucí postavení Jihlavy ve věcech horních přešlo z valné části do nového střediska horního — Jáchymova.

III. Závěrečné úvahy

Z rozboru IV. knihy IRM plynou tyto závěry:

Soudní řád horní Václava II. *nelze* pokládat za *»originální kompromis mezi cizím a domácím procesem«*, jak se domníval Z y c h a, který kromě toho soudil, že Gozzius zde respektoval »kardinální *německé* právní předpisy o soudní ústavě a soudním řízení«.[1] Žádné z těchto tvrzení neobstojí před věcnou kritikou. Je pravda, že IV. kniha IRM recipovala *cizí* právo procesní, avšak nikoli německé, nýbrž *římsko-kanonické*. Pokud lze zjistit některé shody se starým právem německým, jde o shody buď náhodné nebo takové, které jsou dány společnými znaky středověkého soudnictví vůbec. *Zřetel na domácí poměry v Čechách* jeví se ve snaze spisovatele IV. knihy IRM učinit římsko-kanonický proces srozumitelný domácím lidem, obhájit rozumovými důvody jeho zásady proti domácímu obyčeji soudnímu, vynechat z něho všechno, co je v něm zbytečné nebo příliš složité a co se nehodí na poměry domácího hornictví, a přizpůsobit zároveň tento proces specifické povaze rozepří horních, vyžadujících často rychlého rozhodnutí. Jen potud lze mluvit o jakémsi *»kompromisu«*, avšak

---

[25] Tento výklad plyne také z IRM I, 5, 10, kde se nařizuje: Ut quotienscumque a sentencia urbariorum, juratorum vel judicum execuciones aut a quocumque gravamine fuerit appellatum provocatumve, quod ad nullum alium aliosve quam ad nostre serenitatis vel viri clarissimi camerarii regni nostri audienciam de cetero appelletur provoceturve.

[26] Srov. H. J i r e č e k, CIB I, str. 435, IRM IV, kap. XX, § 22.

[1] Z y c h a, l. c. I, str. 90.

spíše jen mezi cizím právem a *faktickými domácími poměry*, než mezi cizí a domácí soustavou právní, neboť *staročeské právo procesní — a tím méně ovšem právo staroněmecké — nemělo přímého positivního vlivu na obsah IV. knihy IRM.*

Kolem Václavova horního zákoníku kupí se však řada jiných sporných otázek. Byl tento zákoník *vyhlášen a praktikován jen v Kutné Hoře*, jak se domníval Sternberg[2] a po něm Ott,[3] či snad také v *ostatních královských městech horních* a v kterých? Anebo má pravdu Zycha, že tento zákoník měl pro vývoj horního práva jen nepatrný význam[4] a že jeho pokus o zavedení cizího práva horního neměl *vůbec žádných účinků?*[5]

O všech těchto otázkách nejsme bohužel podrobně poučeni, a to zejména proto, že starší archiválie Kutné Hory byly za válek husitských zničeny. Zachované nálezy domácích horních soudů, především ovšem jihlavského a kutnohorského, obsahují většinou jen *hmotné* právo horní a umožňují jen zcela nedostatečně představu o *procesním* právu, jehož bylo použito při řešení sporných otázek. Sledovat v zachované judikatuře horních soudů stopy Václavova horního zákoníku, zejména jeho IV. knihy, je velmi obtížné a vyžadovalo by samostatné studie. Omezím se tu proto jen na několik zásadních věcí.

Především nelze otázku *fakticity*, t. j. skutečného praktikování IV. knihy IRM u horních soudů v českém státě, spojovat s otázkou formálního vyhlášení (publikace) tohoto zákoníku. Je totiž pravděpodobné, že horní zákoník Václavův *nebyl vůbec formálně vyhlášen* ani v Kutné Hoře, ani jinde.[6] Z jeho obsahu plyne jen to, že jeho původní autentický text byl uložen v *královské komoře* (srov. IRM I, 5, 10), patrně proto, aby se jím řídili úředníci královského horního regálu, pro něž byl jako nařízení královo především bezprostředně závazný. Názor Zychův, že Kutnohorští Václavův horní zákoník důsledně ignorovali[7] a že teprve Jihlava si přisvojila a počala praktikovat části Gozziova díla jako právo jihlavské,[8] nepokládám za správný. Je ovšem pravda, že se tento zákoník stal brzo *známý také v Jihlavě* a že měl veliký význam jak pro judikaturu jihlavského horního soudu, tak i pro právní poučení odtud zasílaná, jak Zycha správně dovozuje,[9] avšak nelze přehlížet, že *IRM bylo sepsáno především pro Kutnou Horu,*[10] jejíž rychle vybujelé výrobní síly v hornictví byly přímým podnětem pro sepsání tohoto zákoníku, který byl v Kutné Hoře

---

[2] Sternberg, l. c. I, str. 51, 126; II, str. 65 násl., 348.
[3] Ott, Beiträge, str. 172—173.
[4] Zycha, l. c. I, str. 95.
[5] Zycha, l. c. II, str. 326.
[6] Stejně Zycha, l. c. I, str. 87; jinak Sternberg a Ott na cit. místech.
[7] Zycha, l. c. I, str. 87.
[8] Zycha, l. c. I, str. 96.
[9] Zycha, l. c. II, str. 96, pozn. 45.
[10] Srov. Čelakovský, Novější literatura o dějinách horního práva, zvláště v zemích českých, Sborník věd právních a státních I, 1901, str. 147—148.

vždy domovem. Také starý *kutnohorský rukopisný kodex* ze 14. století, obsahující latinský originál i německý překlad zákoníku s četnými marginálními poznámkami a interlineárními glosami a nesoucí zřetelné stopy častého užívání, je výmluvným svědkem toho, že tento zákoník byl u tamního soudu skutečně praktikován.[11] Ustanovení horního zákona byla také později často citována a potvrzována a jeho rukopisy byly ve 14.—16 století velmi rozšířeny, a to nejen v původním latinském textu, nýbrž od konce 14. století také v německých a od r. 1460 i v českých překladech. Také při *»reformaci horního práva kutnohorského«* za Rudolfa II. r. 1604 se přihlíželo k hornímu zákoníku Václavově a jeho čtvrté knize jako k právu do té doby platnému aspoň v oblasti Kutné Hory.[12] To všechno nasvědčuje tomu, že tento zákoník byl až do té doby skutečně praktikován, a že zejména Kutná Hora a přilehlé horní obce se ho stále přidržovaly jako svého práva.

Pokles moci královské za nástupců Václava II. (s výjimkou vlády Karla IV. a Jiřího) a současný *vzrůst vlivu stavovského* na zlaté a stříbrné doly v Čechách i na Moravě ovšem způsobil, že některé hory, původně královské, dostávaly se do rukou soukromých vrchností, které samy dávaly řády svým horníkům a ustanovovaly jim horní úředníky. A tak myšlenka Václavova o universální platnosti »Královského práva horního« v českém státě nemohla se plně uskutečnit a ustanovení tohoto zákoníku podržovala platnost jen na horách královských, zejména v oblasti Kutné Hory a Jihlavy. Význam J i h l a v y opět vzrostl od poloviny 14. století, když markrabí Karel r. 1345 učinil toto město *vrchním soudem horním*, k němuž měla jíti odvolání ze všech horních soudů v českém státě. Tato skutečnost přispěla k dalšímu rozšíření Václavova horního zákoníku. Neboť kmeti jihlavští jeho platnost v hlavních zásadách uznávali a ve svých poučeních a nálezech interpretovali jeho předpisy především ve prospěch horníků, jichž se ujímali proti královským úřadům horním, což jen zvyšovalo jejich oblibu v širokých kruzích hornických. Když pak král Jiří r. 1467 osvobodil K u t n o u H o r u od závislosti na jihlavském vrchním právu a povýšil ji na *vyšší právo horní* pro některá horní města česká, význam Jihlavy poněkud opět poklesl. Od té doby byly v českých zemích dva vrchní soudy horní — Jihlava a Kutná Hora — jejichž autonomní činností vyvíjelo se dále horní právo české na *základech* položených *horním zákoníkem Václavovým*, který platil stále jako *obecné právo horní*,[13] i když některá jeho ustanovení byla v té době již nepraktická.

---

[11] Srov. O t t, l. c., str. 173, pozn. 10.

[12] Již O t t, l. c., str. 173, právem viděl přímé svědectví stálého užívání Václavova horního zákona před horním soudem kutnohorským v d o b r é m z d á n í, které tento soud podal r. 1580 sněmovní komisi o osnově rudolfínského horního řádu, který se pak r. 1604 stal zákonem. V tomto dobrém zdání jsou četné poukazy na jednotlivé kapitoly IRM.

[13] Srov. Č e l a k o v s k ý, »Nástin horního práva« v jeho »Povšechných českých dějinách právních«, 2. vyd., 1900, str. 276.

Tento stav trval v podstatě až do počátku 16. století, kdy nové horní právo *míšeňské*, recipované v českém státě po prvé v r. 1518 v horním řádu Štěpána Šlika pro nově založené horní město Jáchymov, počalo postupně zatlačovat staré české horní právo jihlavské a kutnohorské, jehož vývoj se opožďoval za rozvojem nových výrobních sil v hornictví a ocital se s nimi čím dál ve větším rozporu. Po tuhých bojích o horní regál, svá-děných mezi králem Ferdinandem a pány Šliky, vydali Šlikové r. 1541 bez schválení králova *nový horní řád jáchymovský*, rozdělený do čtyř hnih, při čemž sice použili systematiky a částečně i textu horního zákoníku Václavova, avšak četné otázky upravili odchylně. Když pak Šlikové po ne-zdařeném stavovském povstání r. 1547 přišli o všechna svá práva k ho-rám jáchymovským, vydal Ferdinand I. r. 1548 pro svobodné *královské hory jáchymovské* a všechny okolní a přivtělené hory stříbrné *nový opra-vený řád horní*, v němž nově upravil také zásady *horního procesu*. Nový soudní řád horní byl vybudován převážně na zásadách *písemného řízení* a byl doplněn řádem *exekučním*. Z rozsudků horního soudu bylo připuštěno odvolání k hornímu hejtmanu a od něho ke králi.[14]

Horní právo *jáchymovské* ujímalo se poměrně rychle také na jiných horách českých, zejména v Příbrami, v Jílovém a jinde, a postupně zatla-čovalo staré právo *jihlavsko-kutnohorské*. Avšak zmíněný *dualismus hor-ního práva* v českém státě tím nebyl odstraněn. V t. zv. *narovnání o hory a kovy*, k němuž došlo r. 1575 mezi Maximiliánem II. a českými stavy, bylo naopak ustanoveno, že mají být co nejdříve sepsána *»dvoje rozdílná zemská horní práva*, totiž jedna Horám Kutným a těm městům, jež by jim v hornictví nejpodobnější býti mohla, a druhé Jáchymovu a jiným horám, kteréžby těm přípodobněny býti mohly«.[15] Podle tohoto narovnání předložil r. 1579 nejvyšší mincmistr Vilém z Oppersdorfu českému sněmu *osnovy dvou horních řádů*, jež měly v Čechách platit, a to česky psanou osnovu práva *kutnohorského* a německy psanou osnovu práva *jáchymovského*. Obě dvě osnovy narazily však na prudkou opposici horních měst, která v nich viděla omezování obecní autonomie, i na odpor vyšších stavů, takže nebyly sněmem přijaty. Teprve r. 1604 vydal Rudolf II. t. zv. *reformaci horního práva kutnohorského*, česky i německy sepsanou, kterou bylo také pro oblast tohoto práva z valné části recipováno horní právo jáchymovské. Teprve *tato »reformace« znamená konec platnosti IV. knihy IRM*, která byla nahrazena *novým soudním řádem horním*, složeným z 50 článků, jež byly většinou převzaty ze IV. dílu řádu *jáchymovského* z r. 1548, a to s odůvodněním, že »ten již obecnému lidu hornímu i také kverkům dobře v známost vešel a téměř při všech jiných městech horních v království Českém se zachovává«.[16] Tento nový soudní řád, který nastoupil na místo

[14] Srov. Čelakovský, l. c., str. 278—281.
[15] Citováno podle Čelakovského, l. c., str. 283.
[16] Citováno podle Čelakovského, l. c., str. 285—286.

IV. knihy IRM, zavedl na soudech horních *řízení sumární*, omezil *příslušnost* horního soudu na věci čistě horní a připustil z jeho rozsudků *odvolání* k nejvyššímu mincmistrovi. Ostatní části horního zákoníku Václavova (kniha I—III), pokud nebyly touto reformací dotčeny, zůstaly nadále v platnosti v podstatě až do vydání rakouského horního žákona z r. 1854.

Chceme-li správně hodnotit *historický význam IV. knihy IRM*, obsahující soudní řád horní, nesmíme se omezit jen na oblast práva horního, v níž se po tři staletí tento řád uplatňoval, ať už v jednotlivostech byl územní rozsah jeho platnosti jakýkoli. Historický význam tohoto soudního řádu jako specifického zjevu právní nadstavby i jeho zpětného působení na hospodářskou základnu daleko přesahuje oblast hornictví. Již ve starším odborném písemnictví bylo právem zdůrazněno, že tu jde o *první kodifikaci římsko-kanonického procesu pro světské soudy ve střední Evropě* a zároveň o *kořen trvalé a úplné recepce tohoto procesu v českých zemích*.[17] Avšak nebylo vždy správně chápáno, jak pokrokovou úlohu měl Václavův soudní řád horní v tomto staletém dějinném vývoji právním, který nazýváme *recepcí*. Sledujeme-li *vnitřní dějiny recepce* v našich zemích, neujde nám, že od Václavova soudního řádu horního vede přímá vývojová linie k brněnské právní knize písaře Jana, ke knize brněnských sentencí, k Městským právům Brikcího z Licka, ke Koldínově kodifikaci Práv městských a nakonec i k Obnoveným zřízením zemským z doby pobělohorské. Římsko-kanonický proces tak postupně pronikal nejprve u soudů *městských*, kde vytlačoval domácí zastaralé instituce, které byly již v rozporu s hospodářskými potřebami doby, a v 17. století zvítězil i v oblasti *zemského* práva. Teprve na sklonku 18. století byly v našich zemích s josefínským řádem soudním odstraněny poslední zbytky římskokanonického procesu, který byl v té době již v rozporu s hospodářskou základnou rychle se rozvíjejícího kapitalismu. Ale *na prahu 14. stol. v době vrcholného feudalismu měl římsko-kanonický proces úlohu stejně pokrokovou jako římské právo, s nímž zpravidla současně pronikal do práva domácího.*

Pokrokovou úlohu římského práva v tomto dějinném vývoji charakterisoval Bedřich E n g e l s těmito výstižnými slovy: »Římské právo je klasickým právním výrazem životních poměrů a kolisí společnosti, ve které vládne čisté soukromé vlastnictví do té míry, že všechna pozdější zákonodárství na něm nemohla nic podstatného zlepšit. Měšťácké vlastnictví ve středověku bylo však ještě silně smíšeno s feudálními omezeními, spočívalo na příklad z veliké části v privilegiích; pokud se toho týče, bylo římské právo ještě daleko před tehdejšími měšťanskými poměry. Další dějinný vývoj měšťanského vlastnictví mohl spočívat jen v tom, že se — což se také stalo — dále vyvíjelo k čistému soukromému vlastnictví. Tento vývoj musel však nalézt mocnou páku v římském právu, které již obsahovalo všechno

[17] O t t, l. c., str. 173—174.

to, k čemu měšťanstvo pozdějšího středověku směřovalo pouze ještě nevědomky.« A hodnotě kladné i záporné stránky vlivu *římského práva* v dějinném vývoji směřujícím k rozkladu feudalismu a rozvoji buržoasie, uzavírá Engels: *»Rozhodně to byl značný pokrok, když došlo platnosti právo, které vůbec nezná feudální poměry a které plně předjímá novodobé soukromé vlastnictví«.*[18]

To, co tento klasik marxismu řekl o pokrokové funkci *římského práva* ve společenském vývoji Evropy na sklonku středověku a na počátku věku nového, platí do jisté míry také o *římsko-kanonickém procesu*, jehož recepce zpravidla provázela a podporovala recepci římského práva v zemích střední Evropy. Což nebylo *pokrokem*, když na přelomu 13. a 14. století, kdy pustošivé boje vládnoucích feudálů naplňovaly ještě svým hlukem tyto země, byla u nás pod záštitou silného panovníka sepsána první skutečná kodifikace procesního práva soudního, která proti feudální roztříštěnosti v zákonodárství i soudnictví stavěla myšlenku universální vlády panovníkovy, proti všeobecnému zmatku ideu pevného řádu, proti temnotám lidských vášní světlo rozumu a sílu vůle; která téměř ignorovala feudální hierarchii, znajíc vlastně jen panovníka a jeho poddané; která překonávala roztříštěnost domácího práva jednotnou úpravou soudního řízení; která anticipovala myšlenku formální rovnosti lidí před zákonem; která pomocí zákonných presumpcí poskytovala základ pro relativní zlepšení postavení chudých proti bohatým a mocným; která neznala ordály, soudní souboje ani jiné průvodní prostředky závislé na náhodě nebo hrubé moci, nýbrž logickou soustavou důkazů rozumově odůvodněných a pevnými pravidly průvodními stavěla meze libovolnému nalézání práva, lsti i násilí vládnoucí třídy feudálů?

Teprve vývoj dalších století ukázal, jak živé byly tyto myšlenky a jakou v sobě měly sílu. Dnes už se nedivíme, že tato síla se opírala ve zmatcích středověku především o *panovníka*, neboť víme, že »v tomto všeobecném zmatku bylo království pokrokovým prvkem«, neboť »zastupovalo pořádek v nepořádku, tvořící se národ proti roztříštění v odbojné vasalské státy«, a že nakonec »všechny revoluční složky, které se vytvářely pod feudálním povrchem, byly právě tak odkázány na království, jako království na ně«.[19] Proto dnes lépe dovedeme pochopit význam Václavova *»Královského práva horního«*, tohoto raného plodu spojenectví krále s měšťanstvem a hornictvem, a nijak se nedivíme, že tento horní zákoník, překládaný ve 14. až 16. stol. do němčiny, do češtiny a snad i do španělštiny,[20] patří mezi *historicky nejvýznamnější zákony pro vývoj soudního řízení v našich zemích* a zároveň mezi *nejslavnější středověké kodifikace právní ve střední Evropě.*

[18] Bedřich Engels, O rozkladu feudalismu a rozvoji buržoasie, 1949, str. 14—15.
[19] Engels, l. c., str. 14.
[20] O sporných otázkách týkajících se tohoto překladu a o zavedení jihlavského práva horního ve španělských koloniích jihoamerických viz Zycha, l. c. I, str. 93—95.

ДРЕВНЕЙШАЯ КОДИФИКАЦИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА В ЧЕХИИ

Гинек Булин

Первая систематическая кодификация процессуального права в Чешских землях была осуществлена в области горной регалии. Она содержится в четвертой книге Горного уложения Вацлава II, носящем название Ius regale montanorum. Эта кодификация была произведена не на основе земского права, а под влиянием римско-канонического процесса.

Решающим фактором возникновения, тодржания и формы этой кодификации являлся бурный расцвет горного дела, усовершенствование его техники и развитие производственных отношений.

Горное дело как ремесло уступило место более прогрессивным формам производственных отношений в области горной промышленности, соответствующим развитому феодализму. Эти производственные отношеия к концу 13 в. уже находились в противоречии с предписаниями старого иглавского горного прала и вызвали появление нового горного права. На его содержание и формы оказал влияние план короля Вацлава II, который стремился к систематической кодификации всего земского права.

Этот план не удался из-за упорного сопротивления чешского дворянства. Но то, что не удалось Вацлаву II в области земского законодательства, он с успехом попытался осуществить в области горной регалии. Результатом этой второй попытки было издание на латинском языке Горного уложения (Ius regale montanorum), автором которого согласно почти общему мнению является Гоцций Орвьетский.

Автор этого законодательного сборника при распределении материала придерживался системы Институций Юстиниана и разделил Горное уложение на 4 книги, из которых четвертая содержит постановления об исках и судопроизводстве. Важные предписания о суде содержатся также и в различных постановлениях первой книги, содержащей предписания об организации и составе горных судов и об их подсудности, т. е. предписания, имеющие характер норм о судоустройстве, тогда как книга четвертая, посвященная процессу как таковому, имеет характер норм о судопроизводстве (ordo judiciarius). Римско-канонический процесс оказал столь большое влияние на постановления 4-й книги, что в действительности можно говорить о его рецепции.

Система четвертой книги в своих главных чертах соответствует системе декреталий Григория IX (Liber Extra), определения основных процессуальных понятий в большинстве случаев заимствовано из пособия по процессуальному каноническому праву, известному под названием Summula Johannis Andreae de processu iudicii. Равно и основная конструкция процесса, который разбит на несколько процессуальных стадий, заимствована из римско-канонического права в духе принципов легальности и концентрации производства. Точно так же были реципированы и другие основные принципы канонического процесса за исключением принципа письменности производства. Классификация исков на вещные и обязательственные была взята непосредственно из римского права, тогда как в остальном явно проявляется влияние римско-канонического процесса. Но все же и в 4-й книге Горного уложения можно, в качестве исключения, найти следы некоторых процессуальных институтов земского права.

В эпоху расцвета феодализма римско-канонический процесс, в особенности в городских и горных судах, сыграл прогрессивную роль подобно римскому материальному праву, которое одновременно с этим процессом проникало в земское право. Поетому Горное уложение Вацлава II с полным правом можно отнести к важнейшим законам, оказавшим затем влияние на развитие юридической надстройки в Чешских землях.

DIE ÄLTESTE KODIFIKATION DES PROZESSRECHTS IN BÖHMEN

Hynek Bulín

Die erste systematische Kodifikation des Prozessrechts in den böhmischen Ländern ist im Rahmen des Bergregales entstanden und ist im 4. Buche des Berggesetzes Königs Wenzels II. enthalten, welches als Jus regale montanorum bezeichnet wird. Die Kodifikation entstand nicht aus einheimischen Quellen, sondern unter dem Einfluss des römisch-kanonischen Rechts. Eine entscheidende Bedeutung für die Entstehung, Inhalt und Form dieser Kodifikation hatte der rasche Aufschwung des Bergwesens, seine technische Vervollkommung und die Entwicklung der Produktionsverhältnisse.

Das handwerkmässige Bergwesen musste fortschrittlicheren Produktionswesen, die dem entwickelten Feudalismus entsprachen, Platz machen. Diese neuere Produktionsformen waren schon gegen Ende des 13. Jahrhunderts im Widerspruch zum alten Iglauer Bergrecht, und erzwangen sich eine neue Formulierung dieses Rechts. Auf den Inhalt und die Form des neuen Rechts hatten die Pläne Königs Wenzels II., welchem eine systematische Kodifizierung des ganzen Landrechts vorschwebte, grossen Einfluss. Dieser Plan scheiterte am starken Widerstand des Adels. Was jedoch dem König mit der ganzen Landesgesetzgebung nicht gelang, gelang ihm auf dem Gebiet des Bergrechts. Das Ergebnis dieses beschränkten Versuches war eine Zusammenfassung des Berggesetzes in lateinischer Sprache (Jus regale montanorum), für dessen Autor allgemein Gozzius von Orvieto gehalten wird.

Was das System anbelangt, hielt sich der Verfasser an die Einteilung der Justinianischen Institutionen, nach welchen das Berggesetz in vier Bücher eingeteilt wurde, wovon sich das vierte Buch auf Klagen und die Gerichtsordnung bezieht. Wichtige Vorschriften in Bezug auf die Gerichtsbarkeit, sowie Bestimmungen über die Organisation und Zusammensetzung der Berggerichte, wie auch Vorschriften über ihre Zuständigkeit, die den Charakter der sogen. Jurisdiktionsnorm haben, enthält auch das erste Buch. Das vierte Buch ist dem eigentlichen Prozessvorgang vor den Berggerichten gewidmet und weist den Charakter einer Gerichtsordnung (ordo judiciarius) auf. Im vierten Buch herrscht der römisch-kanonische Prozess dermassen vor, dass man von einer wirklichen Rezeption reden kann.

Die Systematik des vierten Buches wurde in ihren Hauptrissen aus den Dekretalien des Papstes Gregorius IX (Liber Extra), die prozessualen Grunddefinitionen hauptsäch-

lich aus einem Handbuch des kirchlichen Prozessrechts, welches unter dem Namen Summula Joannis Andreae de processu judicii bekannt ist, übernommen. Die Konstruktion des Prozesses, der in einige Prozessabschnitte zerfällt, ist aus dem römisch-kanonischen Recht rezipiert mit dem Grundsatz der legalen Ordnung und der Konzentration. Auch andere Grundprinzipien des kanonischen Prozesses wurden mit Ausnahme des Schriftlichkeitsprinzips rezipiert. Die Einteilung der Klagen auf sachliche und Obligationsklagen wurde unmittelbar aus dem römischen Recht übernommen, während in anderen Beziehungen die absolute Abhängigkeit vom römisch-kanonischen Prozess festgestellt werden kann. Trotzdem kann man auch im vierten Buche des Berggesetzes ausnahmsweise Spuren von einheimischen Prozessinstitutionen vorfinden.

In der Periode des entwickelten Feudalismus spielte der römisch-kanonische Prozess, der fast gleichzeitig mit dem römischen Recht das einheimische Recht durchdringt, besonders bei den Stadt- und Berggerichten, eine fortschrittliche Rolle. Deshalb kann man mit Recht behaupten, dass das Berggesetz Königs Wenzels II. zu den historisch wichtigsten Gesetze der Rechtsentwicklung in den böhmischen Lädern gehört.

BOJ O STÁTNÍ FORMU V HUSITSKÉM REVOLUČNÍM HNUTÍ

Jiří Kejř

Neutěšený hospodářský stav českých zemí v době krále Václava IV., s ním spojené zostření třídních bojů a od počátku patnáctého století i vzrůst tvořícího se revolučního hnutí přinášel s sebou i prudké rozpory ideologické mezi theoretiky soupeřících stran. Literatura této doby, ať už jde o učené projevy vzniklé v okruhu university nebo o sbírky útočných kázání lidových kazatelů, se zabývá nejrůznějšími problémy veřejného života a všímá si všech politických událostí, které se tehdy střídaly s překvapivou převratností. Prudké polemiky, z nichž se rodila ideologie husitského revolučního hnutí, přinesly nejednu příležitost pro theoretiky husitské, aby se zabývali také důležitými otázkami státu a zejména problémem státní formy.

Čeští mistři, z jejichž děl můžeme různé názory sledovati, jsou většinou theoretickými mluvčími měšťanské oposice a přesvědčenými žáky Wiclifovými. Sdílejí téměř bez výhrad jeho učení o státě, moci panovnické i o poměru státu k církvi.[1] Z hluboce theoreticky propracovaného systému učení Wiclifova přejímají pak především nauku o panovníkově prakticky neomezené moci církev říditi, trestati i napravovati.[2]

První léta patnáctého století takový názor ještě opravňují, neboť politická situace v království českém vyžadovala spojení pokrokových sil na pražské universitě s královskou mocí. Představitelem těchto nauk byl zejména v období tvrdých bojů o dekret kutnohorský M. Jan z Jesenice, jehož díla za tohoto konfliktu vzniklá, totiž »Defensio mandati«[3] a

[1] Antonín Lenz, Soustava učení M. Jana Wiklifa, Praha 1898, str. 98 ns.
[2] Tamtéž, str. 102 ns.
[3] Documenta Mag. Joannis Hus, ed. František Palacký, Praha 1869, str. 355—363.

questie »Utrum judex corruptus ferens sententiam pro parte corrumpente gravius peccat quam pars corrupens«[4], jsou znamenitými ukázkami theoretické obhajoby svrchované moci panovnické.[5]

Snaha měšťanské oposice udržet si přízeň panovníka a tím i jeho ochranu proti církvi proniká však i v situacích, kdy král Václav začíná již tušit pro sebe zhoubné následky blížící se vzpoury a řadí se do jedné feudální fronty proti husitství. I tenkrát se ještě výrazně projevuje ve významném dokumentu nauka o svrchovanosti panovníka a úzkostlivá šetrnost k jeho osobě i úřadu. Koncem roku 1416, kdy se již politické napětí vyhrocuje na míru největší, byl ujednán kompromis mezi arcibiskupem pražským Konrádem z Vechty a rektorem university M. Janem Kardinálem jako representantem strany pod obojí.[6] Tato dohoda byla ve skutečnosti vítězstvím arcibiskupovým a znamenala vážný ústup mistrů universitních. Její obsah, který byl ve značné míře restitucí práv církve, ztracených v předešlých letech, přešel do královských nařízení, jimiž měl být obnoven církevní klid a která byla patrně zaslána různým městům královským.[7] Husité se ovšem proti tomuto svému zatlačení bránili a výrazem jejich odporu byl projev přednesený s kazatelny betlémské snad samým Jakoubkem ze Stříbra,[8] v němž kazatel dopodrobna vyvracel králova nařízení. Avšak argumentace jeho je překvapující. Útočí sice proti královským výnosům, ale pečlivě šetří přímo osoby panovníka; brojí proti aktu vydanému mocí královskou, ale sofistickými obraty se staví do role králova ochránce proti těm, kdož panovníku špatně radí a nesprávně jej informují a jeho moc tím vlastně zlehčují. Snaží se ukázat, že vydání příkazů královských se stalo ve skutečnosti v zájmu mocí králi Václavu nepřátelských a že král tu sám podkopává svou autoritu.[9]

Jak lze snadno poznat, hovoří tady už tvořící se městská oposice a ne radikální hnutí lidové. Snaha až přehnaná udržet prestiž moci panovnické

---

[4] Otiskl Jan Sedlák, M. Jan Hus, Praha 1915, příloha XIII, str. 171*—181*.

[5] Více o tom Jiří Kejř, Dvě studie o husitském právnictví, Praha 1954.

[6] Doc. 645—647.

[7] Z těchto listů nás došly dva s textem skoro stejným; list Pražanům otiskl Johann Loserth, Archiv für österreichische Geschichte 82, str. 375, list Berounským Frant. Palacký v Doc. 644—645. Datum tohoto listu je 2. prosince.

[8] Projev otiskl F. M. Bartoš v článku Sborník husitského kazatele asi z r. 1415, Věstník české akademie věd a umění 57 (1948), str. 33.

[9] F. M. Bartoš v citovaném článku správně cítí, že tu asi kazateli byl nápomocen radou obratný právník, a myslí buď na Jesenice nebo na Kardinála. Pravděpodobnější by bylo jistě spoluautorství Jesenicovo, neboť Kardinál by sotva útočil proti výnosu, jehož základem bylo jeho vlastní ujednání s arcibiskupem. Jesenic naopak snadno mohl formulovati obhajobu moci královské, neboť to bylo i jeho politickým názorem a nadto můžeme pro prosinec 1416 ještě předpokládati spolupráci mezi ním a Jakoubkem, neboť k roztržce mezi nimi pro přijímání dítek došlo až v únoru 1417 (viz o tom F. M. Bartoš, Do čtyř pražských artikulů, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy V, 2, příloha II, str. 548—549). Ovšem tvrditi to bezvýhradně se neopovažuji, jde přece jen o dohady prameny nedostí podložené.

i tehdy, je-li třeba proti ní vystoupit, ukazuje už začínající bezradnost představitelů těch husitských názorů, které budou později ideologií husitského středu. V kolísání mezi strachem z lidového hnutí radikálního a obavami před stále mocnou ještě církví nevidí universitní mistři, kteří jsou vlastními theoretiky městské oposice, jiného východiska, než opřít se o panovníka a jeho vládní aparát. Toto řešení je ovšem bezvýchodné a politicky naprosto pasivní, neboť po smrti Václavově se octnou v úplné bezradnosti, jsouce postaveni před dilemma: král Zikmund nebo válka. Sílícím hnutím lidovým jsou pak zatlačováni stále více doprava, až část jich přejde přímo do řad konservativní pravice usilující o smíření s církví.

K jiné cestě, než jakou jde husitský střed a pravice, vede jemnými náznaky dílo Husovo. I Hus věří v moc panovnickou a o ni se opírá při svém střetnutí s autoritou církevní. I on vidí v ní dlouho sílu, jež provede nápravu církve v hlavě i v údech. Předvídá dobře nutnost vypořádati se se svatokupectvím církve a napomíná krále i ostatní vládce světské, aby se tohoto úkolu ujali sami, tuše dobře, že jinak tak učiní lid.[10]

Ovšem sám uznává monarchii stále ještě za nejlepší formu státní. Při svém slavném quodlibetu z r. 1411[11] položil mezi jinými i otázku »Utrum inter pollicias regalia sit optima pollicia«.[12] Neznáme, žel, konečné znění vypracované questie, jak ji provedl mistr, jemuž byla uložena (byl to M. Gregorius Leonis), ani stanovisko, které zaujal. V konečném ocenění výkonu jednotlivých mistrů, jak je Hus po skončení disputace pronesl, je řečeno jen, že M. Řehoř »znamenitě rozlišil státní formy«.[13] Dohadovati se však přesto můžeme, že byla dána odpověď kladná a že výsledkem disputace bylo tvrzení, že nejlepší formou státního zřízení je monarchie. Jde tu o běžný názor založený na aristotelsko-thomistickém třídění státních forem, podle kterého je dáti přednost zřízení monarchistickému před jinými a ke kterému se asi přiklonil disputující mistr. Ale zdá se, že i Hus sám jako quodlibetář počítal se samozřejmou odpovědí kladnou, protože si připravoval odpovědi k disputaci právě jen proti tvrzení kladnému a nikoli i proti zápornému, jak je tomu běžně v jiných questiích.

Uznávaje však monarchii za správnou formu státního zřízení, omezuje Hus tento svůj názor závažnou výhradou. Tvrdí totiž, že je třeba, aby byl panovník spravedlivý,[14] a neváhá dokonce prohlásiti, plně ve shodě se

---

[10] O svatokupectví, ed. Václav Novotný, Praha 1907, str. 148: »O věrní králové, kniežata a páni i rytíři, probuďte se z padúcieho snu, jímž sú vás uspili kněží, a vypuďte z vašich panství kacieřství svatokupecké; neb jinak bez pochybenie bude búře a pokoj pravý nebude, kterýž dán jest v zemí lidem dobré vuole.«

[11] Quodlibetní příručku Husovu máme snadno přístupnu v kritické edici B. Ryby, Mgri Joannis Hus quodlibet, Praha 1948.

[12] Str. 76—77 příručky.

[13] »...policias optime distinguebat« — quodlibetní příručky str. 211.

[14] O svatokupectví, str. 141: »...poněvadž každý král má moc od boha nad svým královstvím, aby všecko království spravoval v pravdě a v spravedlnosti...«

svým učením o poslušnosti, že nemá býti uposlechnuto jeho příkazu, je-li proti předpisům. zákona božího.[15]

Tyto pochybnosti o bezvýhradné a neomezené moci panovnické ho svedou jednou dokonce i k pochybnostem o správnosti monarchie vůbec. Pro svůj quodlibet aspoň sahá i k otázce Wiclifově:[16] »Utrum expedicius sit communitatem regi secundum legem dei a iudicibus quam secundum legem civilem a regibus vel e contra«[17] a předkládá ji M. Mikuláši Kakabovi, delegátu university právnické.[18] Sugestivní forma, v jaké je questie položena, i wiclifovská její předloha předpokládá samozřejmou odpověď, že lepší by bylo státní zřízení, v jehož čele jsou podle zákona božího soudci, než zřízení, v němž vládnou lidským právem králové. Tato odpověď se podává i z úvah o poměru práva božského a lidského, jak jsou Husovi vlastní. Není pak ovšem divu, že M. Kakabus, zaleknuv se wiclifovského thematu i politické choulostivosti, se řešení tohoto problému vyhnul a questii neprovedl.[19]

Husův názor na moc královskou se projevuje i ve vrcholných chvílích jeho zápasu při třetím výslechu v Kostnici 8. června 1415, kdy se dostává na pořad jednání ve vzrušené scéně. Při probírání článků, vybraných z jeho polemického spisu proti Pálčovi, dochází k diskusi o větě »Si papa, episcopus vel prelatus est in peccato mortali, quod tunc non est papa, episcopus vel prelatus«. Jest to zásada, která jest jen jinak řečeným patnáctým článkem Wiclifovým od církve zavrženým, známým »Nullus est dominus civilis, nullus est prelatus, nullus est episcopus, dum est in peccato mortali«, a kterou církev pokládá za nejnebezpečnější kacířství ze všech, tak nebezpečné, že se s ním vůbec nemá diskutovat a je nutno je vykořenit ohněm a mečem.[20] — Hus stojící před svými soudci tehdy doplňuje svou větu a prohlašuje, že ani král, který je ve smrtelném hříchu,

---

[15] Super IV. Sentenciarum, ed. Václav Flajšhans, Praha 1904, str. 368: »...in omni precepto vel suasione, que est contra Deum, principi sicut et dyabolo est resistendum.«

[16] Ze spisu De civili dominio, který vydala Wyclif society jako druhou část edice Wyclif's Latin Works ve čtyřech svazcích. Místo, jehož se týká náš zájem, je v díle prvním (vydal Reginald Lane Poole v Londýně 1885), kap. 26, str. 185: »Consequenter restat videre utrum expedicius sit communitatem regi tantum secundum legem Domini a iudicibus, quam secundum legem civilem a regibus, vel econtra; prima enim policia vocatur aristocratica vel naturalis, et secunda vocatur monarchica vel regalis.«

[17] Příručky quodlibetní, str. 41.

[18] Že byl delegátem university právnické, soudí Václav Flajšhans v Českém časopisu historickém 1938, str. 276.

[19] Vyhnul se i druhé otázce pro něj připravované na výběr »Utrum licet sine revelacione Dei cristiano pugnare cum cristiano pro temporalibus civiliter conquirendis« (příručka str. 40) a disputace quodlibetní se vůbec nezúčastnil.

[20] Dopis Gersonův arcibiskupu Konrádu z Vechty ze září 1414, Doc. str. 527—528. Gerson v něm mimo jiné nabádá arcibiskupa, aby upozornil na její nebezpečnost krále Václava: »Placeat denique haec et similia signare diligenti fervore ser^mo principi Domino Wenceslao Rom. et Boh. regi, ostendendo pericula, que ex talibus permissis erroribus in regno suo nedum in spiritualibus, sed in temporalibus immminerent.«

není před Bohem králem hodně (digne).[21] Toto tvrzení ovšem ještě více podnítí proti Husovi jak krále Zikmunda, který je narychlo přivolán, aby sám Husova slova slyšel, tak i předsedajícího kardinála d'Aillyho, jenž chtěje proti vyslýchanému Husovi ještě více poštvati pány světské,[22] jej obviní, že mu nestačí zlehčovati stav duchovní, že dokonce chce ještě svrhnouti sama krále.[23] Tato episoda je pak jednou z rozhodujících příčin, proč již nedošlo k dalšímu Husovu veřejnému slyšení a proč byl urychlen rozsudek nad ním.[24]

V tak vyhraněné a pádné formě pronesený názor Husův tváří v tvář kostnickým soudcům a králi Zikmundovi není jen nějakým náhodným nebo nedostí uváženým prohlášením. K němu se vyvíjely přímo zákonitě Husovy projevy dřívější, mezi nimiž najdeme i důležité augustinovské učení, vykládané ve smyslu, jak mu rozuměl středověk, že jakákoli vláda nezaložená na ctnosti není skutečnou vládou, nýbrž tyranií a lotrovstvím.[25] Takový důraz na mravní stránku všeho dění, spravedlnost a v první řadě pak na zákon boží jako základní kriterium všeho právního života[26] je ve skutečnosti nejprudším útokem na tehdy existující řád společenský. Povýšení veličin morálních na měřítko platnosti právních předpisů vytváří kvalitativně novou skutečnost norem vyšších, nadřazených normám právním a určujících dovolenost jejich obsahu. Boží zákon je normou ústřední, řídící veškeren život společnosti,[27] normou, která má u Husa jasný obsah protifeudální.

Hus ve svém učení již ukázal další vývoj revoluční theorie o formě státu. Sám se sice jen výjimečně dostal dále za nauku o jediné vhodnosti zřízení monarchického k vládě ve státě, avšak svým učením o podmíněnosti moci panovnické již pokročil proti většině svých současníků a dokázal tím, jak hluboce chápe dění politické a správně tuší jeho revoluční vývoj.

Zájem o otázky státu a práva se projevuje ve svrchované míře i na

---

[21] »Ymo qui est in peccato mortali, nec est digne rex coram Deo.« Scénu líčí relace Petra z Mladoňovic (vydal Václav Novotný, Fontes rerum bohemicarum VIII, str. 95).

[22] »Et cardinalis Cameracensis ad Magistrum dixit volens per hoc magis seculares contra eum incitare . . .« (F. R. B. VIII, l. c.)

[23] »Non sufficiebat tibi, quia statum spiritualem vilipendens conabaris deicere per tua scripta et dogmata, et iam vis eciam deicere statum regium et reges a statu suo.«

[24] Vylíčení příhody u Frant. Palackého, Dějiny národu českého (vydání Miloslava Novotného v Praze 1939) III, str. 171; o ní podrobně Václav Novotný, M. Jan Hus — život II, Praha 1921, str. 424—5; srov. též F. M. Bartoš, Husitství a cizina, Praha 1931, str. 154; Vlastimil Kybal, M. Jan Hus — učení II, Praha 1927, str. 284.

[25] Sermones de sanctis, vyd. Václav Flajšhans, Praha 1907, str. 122: ». . . omnis principatus debitus debet fundari in virtute, a qua si principans deficit, non principatus, sed tyrannis aut latrocinium nomen sumit . . .«

[26] O božím zákoně u Husa jakožto základu právního života Jiří Kejř, M. Jan Hus o právnictví, Právněhistorické studie I, Praha 1955, str. 86—87.

[27] Srov. Robert Kalivoda, K některým otázkám hodnocení Husova učení, Filosofický časopis 3 (1955), str. 51, pozn. 45: »Hus totiž provádí kvalitativní deklasování feudálních institucí právě tím, že svůj sociální program v podobě „božího zákona" přetváří v konstitutivní základ společnosti, v novou ústřední právní normu«.

artistické fakultě pražské university. Vyskytují se tu zejména projevy řešící problém řádné vlády ve státě, které ovšem velmi těsně souvisí s kritickým posuzováním současného stavu. V době působení Husova i v několika letech po jeho smrti, dokud ještě neustoupila na posici husitské pravice, byla universita ideologicky velmi těsně spjata s pokrokovým hnutím a v její činnosti se pěkně obrazily snahy i přesvědčení lidu. Přednášky, disputace, promoční akty a prostě veškerá činnost na vysokém učení pražském ukazuje, s jakou vážností se tu uvažovalo o všech aktuálních otázkách, které budily pozornost nejširších vrstev obyvatelstva českého státu. Jsou to především disputace, na středověké universitě velmi časté, které poučují o názorech v těch letech vládnoucích a ukazují i hloubku ideologické výzbroje formujícího se hnutí husitského.

Především se probírají otázky, jak má býti stát[28] spravován, aby plnil úkoly, jež jsou mu dány, a zajišťoval spravedlnost i mravnost života svých obyvatel. Ve státech správně řízených nesmí býti dovoleno dopouštěti se veřejných hříchů;[29] toto učení je nesporně ovlivněno názory lidovými, které dají později vzniknouti čtvrtému artikulu pražskému. Na universitě se uvažuje o vlastnostech, jaké má míti panovník[30] a jaká má býti povaha předpisů, jimiž se řídí vláda ve státě.[31] Vrcholně aktuální je pokus o určení poměru panovníka k poddaným při otázce vlastnického práva k jmění poddaných[32] i vůbec jejich vzájemného vztahu při vládě ve státě.[33] Dokonce se projevuje i známá wiclifovská nauka o poslušnosti,

---

[28] Pro pojem stát chybí středověku ještě přesný termín. Užívá se názvů »regnum« nebo »civitas«, ve většině případů pak názvu »policia«, který se po terminologické stránce našemu chápání názvu »stát« nejvíce blíží. S tímto názvem jsme se setkali již dříve při titulech některých otázek položených Husem při jeho quodlibetu. Všechny termíny je nutno sice zkoumat, zda nekryjí v určitých případech pojmy jiné, avšak kde tomu odpovídá věcná souvislost, není nejmenší překážky, proč by neměly být interpretovány naším názvem »stát«.

[29] V kodexech universitní knihovny pražské X H 9, f 126b—128b a X H 18, f 134b—136b je zapsána questie »Utrum in policia bene recta ludi, solacia ac publica mala sint permittenda«, řešící danou otázku ovšem odpovědí zápornou. Podobná otázka je připravena v thesich i v kodexu téže knihovny VIII E 5, f 6a—7a »Utrum in policia bene recta princeps publica mala permittere teneatur«.

[30] These questie »Utrum principes policiarum debeant esse viri speculativi et philosophi« v kodexu VIII E 5, f 9a—10a.

[31] Jde tu především o poměr práva přirozeného k právu vytvořenému lidskými zákony, který byl řešen v otázce »Utrum policias regi per iura legalia sit utilius et melius quam per iura naturalia«, jež byla položena při quodlibetu M. Prokopa z Kladrub v r. 1417 mistru Janu z Berouna (příručka quodlibetní v knihovně metropolitní kapituly pražské L 27, f 96b—97b). Jiné závažné problémy podobné povahy jsou na př.: »Utrum melius est policiam regi optimo rege quam optima lege vel e converso« (VIII E 5, f 7b—8b, these questie), »Utrum quelibet civitas ad sui regenciam requirit prudenciam ordinatam« (X E 24, f 345b—347a) či »Utrum pro conservacione universi expedit esse unum principem vel plures« (VIII E 5, f 12b, these).

[32] Otázka položená při quodlibetu Knínově r. 1409: »Utrum rex, princeps aut dominus terrenus amplius ius et maius dominium habeat super adiacencia bona subditorum quam ipsimet subiecti« (příručka quodlibetu v knihovně metropolitní kapituly pražské L 45, f 103b—104b).

[33] Otázka quodlibetu Kladrubova (L 27, f 51a—52b): »Utrum in omni policia per leges bene gubernata principatus patris ad filium sit minor quam regis ad subditum suum«.

vlastní Husovi a jeho okruhu, dle níž nikdo nemá uposlechnouti příkazu svého nadřízeného, jestliže odporuje zákonu božímu; zde je dáno této poučce ostří přímo proti panovníkovi.[34] Přistupuje se i k disputacím o problémech velmi závažných pro hodnocení vnitřního života ve státě, jako k otázce, zda život veřejný je závažnější než kterýkoli soukromý,[35] nebo k vysoce významnému zjišťování, zda rozdílnost obyvatel v jazycích je příčinou rozpadu států.[36] Zejména tato druhá otázka je neobyčejně důležitá pro hodnocení národnostního významu husitského revolučního hnutí, neboť ukazuje, že i po stránce theoretické jsou husité připraveni na řešení vysoce závažných problémů poměrů mezi národnostmi. Je to pak významné i tím, že tu nejde o ojedinělý výskyt podobného thematu,[37] čímž je prokázána vysoká ideová připravenost husitské theorie i v tomto velmi ožehavém bodě.

Při takové pestrosti themat, jejichž námětem jsou otázky současného státu, nepřekvapí pak ani, že i vysoce palčivá otázka jmění církevního je uvedena na pořad universitních disputací, a to v souvislostech poměru mezi státem a církví. Je totiž theoreticky zjišťováno, zda státní moc je oprávněna odnímati jmění kněžím;[38] problém je tedy řešen ve smyslu wiclifovském. Pochopení funkce státu ve společnosti jde dokonce tak daleko, že při úvaze o moci papežově v církvi je církev označována jako křesťanský stát (totalis ecclesiastica policia christianorum);[39] převládá tu tedy chápání církve v jejím mocensko-hierarchickém složení, jež arci je v očích husitů závadné a odporuje předpisům zákona Božího.

[34] Známá questie Jakoubkova řešená při quodlibetu Husově »Utrum potest summus princeps in executione sui mandati a minore principe impediri«, kterou vydal Jan Sedlák, Studie a texty II, str. 328—350, a jejíž obsah je u Václava Novotného, M. Jan Hus I, Praha 1919, str. 455—7. Viz F. M. Bartoš, Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra, Praha 1925, č. 23, str. 28—9.

[35] Knínův quodlibet má otázku (L 45, f 97a) »Utrum vita politica communitatis moraliter bona quamlibet vitam privatam transcendat«.

[36] Rovněž při Knínově quodlibetu je položena otázka (L 45, f 84a—85b) »Utrum diversitas hominum in ydiomatibus sit propinqua causa destruccionis regnorum et civitatum«.

[37] Při quodlibetu Šimona z Tišnova r. 1416 je dáno k řešení thema (kodex Národního musea v Praze V C 42, f 81a—83a) »Utrum ex diversitate ydiomatum adversantibus aliquod ydioma insit a natura«.

[38] V quodlibetu Knínově je uložena k řešení questie »Utrum in policiis bene rectis iustum sit sacerdotes super bonis temporalibus civiliter dominari« (L 45, f 131a—132b), která však asi nebyla zodpovězena a téměř nezměněně je převzata i Husem pro jeho quodlibet o dva roky později, kdy je uložena M. Petru z Letovic (akta quodlibetu str. 84). Ten ji však zodpověděl — zřejmě proti přání Husovu — kladně, jak o tom svědčí závěrečný projev Husův, který dosti mrzutě hodnotil výkon M. Petra z Letovic velmi stručně: »Petrus Letowicz ... sacerdotibus seculare dominium ascribebat« (tamtéž, str. 212). Šlo tu ovšem o více než ožehavý problém, který si troufali radikálně řešit jen mistři pokrokoví a pevní wiclifisté. Vyhnul se mu při témže Husově quodlibetu i M. Jan z Kralovic, bakalář práv a posléze kanovník a děkan kapituly pražské, který zůstal dlužen odpověď na wiclifovskou otázku (tamtéž, str. 41 ns) »Utrum brachium seculare potest licite bona temporalia tolere a clero actualiter delinquente«.

[39] Při quodlibetu Tišnovově (Mus V C 42, f 113a—115b) je položena questie takto: »Utrum in totali ecclesiastica policia christianorum necesse est semper capitalem plenitudinem ecclesiastice potestatis in aliqua simplici persona humana in humanis super terram visibiliter conversante«.

Z tohoto výběru právně politických themat, jejichž obsahem jsou úvahy o funkci státu, jeho zřízení a povinnostech vlády ve státě, zřetelně vyplývá hluboký zájem učeného světa universitního o tyto problémy. Bylo by těžkým omylem hledati v těchto disputačních otázkách jen neživotné, scholastickou technikou probírané questie. Naopak, v nich je důkaz, jak silně ovlivňoval veřejný život i universitu, která na všechny podněty zvenčí citlivě reagovala a zaujímala k nim své stanovisko, které mnohdy spolutvořilo hlavní ideové zásady celého hnutí. Práce mistrů pokrokových, soustředěných kolem Husa, se zpravidla svými závěry nikterak neliší od politických požadavků obecně lidem prohlašovaných. Pozornosti zaslouží již sama pestrost a rozmanitost probíraných themat, neboť je důkazem, jak i zde, v učeném okruhu university, se přikládá velká váha naukám o státě a jak se hledají nové cesty pro posuzování současného státního zřízení, které jsou ve svých theoretických závěrech, přenášených z kazatelen zpět mezi masy, důležitým článkem při vytváření budoucí revoluční praxe.

Stejně důležité, ano v mnohém směru ještě významnější místo při poznání husitských politických nauk mají kázání. Při nich je již přímé spojení jejich autora s lidem, jehož názory vyjadřuje a usměrňuje v bezprostředním styku osobního působení živého slova. Významní kazatelé se v době po smrti Husově již nepřestávají zabývat posuzováním vlády ve státě, jeho zřízení a panovnické moci. Nadto přistupují stále ve větší míře i kritiky osobních vlastností panovníků. Slibně pokračující průzkum husitské literatury postilové, který patří k nejdůležitějším úkolům husitského bádání vůbec, ukazuje průkazně, že kázání s takovým obsahem patří k nejčastějším projevům tvořící se husitské nauky politické.

Takováto tendence, projevující se velmi břitkými formulacemi, vyniká z kazatelského sborníku vzniklého v prostředí blízkých žáků Jakoubkových, snad dokonce z jeho vlastní kazatelské činnosti.[40] Útoky proti oběma králům Lucemburského rodu, Václavovi i Zikmundovi, jsou neobyčejně prudké. Kazatel v nich vidí příklad toho, jak panovník nemá vlásti a spravovati svou zemi.[41] Na špatném stavu království nese hlavní vinu panovník, který se neřídí při své vládě dokonalým zákonem božím, nýbrž svými vlastními ustanoveními,[42] a který neodnímá církvi jmění, ač to je jeho povinností.[43] Panovníci nebrání nepravostem, jsou tyrany a přestupníky

[40] Jeho podstatný obsah se širokými ukázkami podal F. M. Bartoš, Sborník husitského kazatele asi z r. 1415 (uvedený v pozn. 8).

[41] Str. 25: »Reges querunt vanam gloriam et non rem publicam, sed avariciam et gulositates, ocia et nichil se re publica«, nebo »Rex Romanorum non meretur dici rex in conparacione primitive ecclesie«.

[42] Tamtéž str. 26: »Sed heu, non ad legem Domini, sed per omnia attendunt ad statuta, suasque tradiciones magnificantes, legem Domini vilipendunt.«

[43] »Utinam nunc nostri reges pro bono communi restaurando moveant thesauros Antichristi de claustris!« »... nunc possunt reges tollere thesauros de manibus sacerdotum cum hiis emendareque commune bonum«.

zákona božího, ne králi! Tak se naplňuje biblické poznání, že nikdo neuvěří v království, leč ti, kdož neznají zákona božího.[44]

V tom všem je už velmi přísné posuzování současné vládní praxe a hodně kritický postoj k panovníkům zneužívajícím své moci. I zde je základním kriteriem boží zákon, jehož postulátům se má přizpůsobiti i soudobá monarchie. Avšak nejde o zásadní odmítnutí zřízení monarchického; jde jen o zásadní odsouzení neutěšeného stavu, do kterého přivádí zemi špatná vláda neschopných a mravně vadných panovníků, která by měla býti nahrazena jinou, jež by více odpovídala ideálu dobré vlády. Její formou by však byla zase monarchie; kazatel volá nedočkavě po nových lepších králích, kteří by nahradili špatné vládce nynější.[45] I to má v letech 1415—1416, kdy jsou tato kázání pronášena, svůj veliký význam, neboť shromážděné posluchačstvo je v nich nabádáno, aby si uvědomilo potřebu nahradit špatnou vládu současnou lepší vládou budoucí, a tím i ke snaze přispět k této změně aktivním převratem.

Tento tón je už velmi blízký hlasu Jana Želivského, neboť velmi silně připomíná první období jeho kazatelské činnosti, spadající ještě do doby života krále Václava. Tento vynikající kazatel a politik pokročil proti svým předchůdcům již dále ve svých názorech na moc královskou, vyjadřuje a formuluje tak přesvědčení širokého okruhu svého posluchačstva.[46] Všechny zachované sbírky jeho kázání se problémy státu na mnoha místech zabývají. Obsahují zejména četné narážky na krále Václava IV, který se kazateli jevil jako příklad panovníka, jaký být nemá,[47] a dokonce je posměšně označen ne jako král, nýbrž jako »králík« český (regulus Bohemie).[48] V Želivského projevech z r. 1419[49] jsou světští vládcové kritisováni neobyčejně ostře. Jsou prý vinni špatným stavem církve, který se projevuje v Praze,[50] a jsou vážně obviňováni, že se dopouštějí nepravostí a nebrání zlu.[51] Želivský si je vědom rozdílu mezi panovníky dobrý-

---

[44] Tamtéž str. 25: »Non sunt reges, sed tyranni et traditores legis divine et sic adimpletur dictum illud, quod nemo credit principium et regnum nisi turba, que ignorat Deum et eius legem«.

[45] Tamtéž str. 26: »Utinam nunc post reges malos instarent boni!« Proti »špatným králům« útočí i stříbrské quadragesimale z r. 1415, blízké již vznikajícímu Táboru, kde kazatel vyslovuje naději, že Bůh dá lidu krále, vévody a kazatele, kterým by mohli důvěřovat a hledat u nich ochranu. Viz F. M. B a r t o š, Dvě studie o husitských postilách, Praha 1955, str. 19 a 20. Podobné názory jako v těchto dvou sbornících kazatelských jsou i ve sváteční postile plzeňského musea, která obsahuje nejen kritiku krále Václava IV., nýbrž také útoky proti panovníkům, kteří dopouštějí páchání nespravedlnosti na soudech. (Tamtéž, str. 10.)

[48] Jejich přehled podal Frant. G r a u s, Chudina městská v době předhusitské, Praha 1949, str. 172—173.

[47] G r a u s, str. 172, pozn. 83.

[48] Tamtéž, pozn. 82.

[49] Dochovaná kázání z r. 1419, vydal Amadeo M o l n á r, Praha 1953.

[50] M o l n á r, str. 78: »O pie Christe, quanta ydola statuerunt principes in Praga, sacerdotes dotatos, vel quanta ydola sunt in ecclesiis, ut ymagines, pepla!«

[51] Tamtéž, str. 140: ». . . ve principibus, per quos veniunt scandala et admittuntur multa mala«.

mi,[52] kteří jsou ve skutečnosti jen šafáři božími na zemi,[53] a špatnými o nichž mluví jako o tyranech.[54] Z jeho kázání zaznívá již hlas nabádající k revoluci. Věřící se mají pokořiti před mocí boží a nikoli před mocí papeže nebo krále;[55] tomu, kdo má bázeň před Bohem, není třeba se báti krále ani jakéhokoli tyrana.[56] — Takové narážky byly asi posluchačům shromážděným kolem kazatelny Želivského zcela jasny. A jistě jim bylo snadno pochopitelné i skryté vyzvání obci pražské, aby poslouchala evangelia, sloužila Kristu a zavrhla jiné body.[57]

Velmi důležitou pro pochopení sociální náplně Želivského kázání je nauka, kterou opětovně vykládal lidu, že jen pracující si zaslouží obživy a že ten, »kdo nepracuje, ať nejí«.[58] Toto vysoké a programově uvědomělé hodnocení práce je argumentem, kterým se již přímo útočí proti vládnoucím třídám a dokonce i výslovně proti panovníkovi,[59] který nepečuje řádně o obecný prospěch.[60] V takovýchto slovech jsou již skutečně obsaženy výzvy k povstání proti panovníkovi!

V celkovém pohledu na politiku Želivského však nelze najít ještě naprosto důslednou negaci monarchie. Kázání nám přístupná, pocházející převážně z jara roku 1419, kdy vlastní revoluční bouře ještě nevypukly, přes velmi tvrdou kritiku současného stavu ukazují, že Želivský ještě nevytvořil theorii, jaká státní forma by monarchii měla nahradit. Avšak i v Želivského formulacích se zjevně ukazuje, že dosavadní vláda celé

---

[52] O vlastnostech dobrého panovníka podle představ Želivského Graus, str. 172, pozn. 83.

[53] Graus 171, pozn. 79: »...ommes habentes divicias huius mundi sunt villici, ut reges, principes, domini, milites, qui non debent more gentili dominari«.

[54] Molnár, str. 229.

[55] Molnár, str. 228: »Ideo Petrus ...volens ad hanc regulam Domini nos inducere dicit: Humiliamini sub potenti. Non sub potenti manu pape vel regis alicuius, ideo dicit: Humiliamini sub potenti manu mea.«

[56] F. M. Bartoš, Nová postila Jana Želivského, Časopis českého musea 1927, str. 137: »...timor dei magnus facit non timere regem et principem nec aliquam tirranidem...« Autor pokládá za Želivského postilu anonymně zachované dílo knihovny metropolitní kapituly pražské F 40. Tento výrok cituje dle Bartoše také Josef Pekař, Žižka a jeho doba, Praha 1927—1933, IV, str. 12 a popírá Želivského autorství této postily. Není sice úplné jistoty o autorství (srov. i Graus, str. 165, pozn. 47), ale pravděpodobnost je značná. Možnost Želivského autorství přijímá, jak se zdá, i Molnár v úvodu citované edice, str. 6. Nově pojednal o této postile F. M. Bartoš, Dvě studie o husitských postilách, Praha 1955, str. 21—37.

[57] Cituje Graus 172, pozn. 83.

[58] Graus, str. 170, pozn. 73 (citát z postily kapitulní); Molnár 37: »Quia quilibet cristianus debet victum querere ex labore. Ideo menciuntur pape et monachi mendicantes, dicentes se esse successores apostolorum, quia hic apostoli laboraverunt propriis manibus, quia forte tunc laboraverunt cum populo. Quia qui non laborant, non manducent.«

[59] Božena Auštěcká, Jan Želivský jako politik, Praha 1925, str. 68, pozn. 49: »...omnes inutilia laborantes non digne panem manducant. Omnes dominico die vendentes, querentes cum peccato panem non sunt digni. Omnes non procurantes commune bonum, ut reges et principes, omnes ocia ducentes, ut in curiis nil laborantes...«

[60] Tamtéž: »Item omnes reges, principes, domini iudices commune bonum non procurantes.«

straně, kterou representuje, naprosto nevyhovuje a že usilují on i jím vedený pražský lid o její změnu.

Jaké byly záměry a úsilí strany Želivského v praktické politice, pokud jde o zřízení státní, bude třeba velmi pečlivě vyzkoumat. Z některých známek se zdá, že Želivský nebyl v některých obdobích své moci, snad z důvodů taktických, proti znovuzřízení královské vlády v Čechách v čele s panovníkem polským.[61] Odpověď na to dá ovšem až podrobný rozbor, který by o té otázce byl jistě velmi žádoucí.

*

Dosud jsme sledovali vývoj nauk o státě až téměř do samého vzniku revolučních bouří husitských, kdy byly po dlouhých letech krise a příprav překonány skutečnou praxí politického převratu. Pokusíme se v dalších odstavcích poznat politické předpoklady i skutečné výsledky boje o státní formu českého státu v letech husitské revoluce; v první řadě pak vysledovat z trosek pramenů názory daleko nejpočetnější masy poddanského lidu selského.

V naší zemi nalezl venkovský lid svou dějinnou chvíli pro revoluční vstup na politickou scénu v r. 1419. Pouti na hory, které byly konány po celých Čechách,[62] daly lidu jednak poznání vlastní síly a početnosti, jednak kázáními horlivých kněží i pevnou ideologii. Selský lid byl jediný v tehdejší společnosti, který mohl být skutečně revoluční třídou,[63] která důsledně a nekompromisně usilovala o svržení dosavadního společenského systému. Stejně, jako se obracela proti všemu, co tento systém představovalo, obrátila se i proti existující formě státu, proti monarchii.

Silným náznakem její vůle změniti dosavadní systém vlády a později i formu státu jsou pověsti, které se o poutích na hory vyskytovaly, že totiž shromážděné množství mělo v úmyslu si zvoliti krále a biskupa.[64] Tyto pověsti došly až k sluchu krále Václava, který se takové možnosti vážně obával a dokonce se domníval, že má býti na královský trůn lidem dosazen Mikuláš z Husi.[65] O pravdivosti toho, že takové pověsti vznikly, i o obavách krále před revolucí nelze pochybovati.[66] Zachovávané zprávy

---

[61] Tak ukazuje Václav Novotný, K otázce polské kandidatury na český trůn, Sborník Žižkův, Praha 1924, při čemž jeho vývody nejsou všude úplně přesvědčivé a bude třeba podrobit je revisi na základě přesného rozboru pražské politiky v období Želivského. Srov. i Jaroslav Goll, Čechy a Prusy ve středověku, Praha 1897, str. 147—148.

[62] O nich a jejich bojovém charakteru Josef Macek, Tábor v husitském revolučním hnutí, Praha 1952, kapitola V.

[63] Že jí nebyla a nemohla býti chudina městská, dokazuje na různých místech cit. práce Graus.

[64] Cenné doklady o tom shromažďuje F. M. Bartoš, Do čtyř pražských artikulů, str. 555—556.

[65] Kronika Vavřince z Březové, F. R. B. V, str. 345.

[66] Macek u. d., str. 247 takovým zprávám plně věří.

jsou natolik spolehlivé, že jim lze plně věřiti, tím spíše, že se různé prameny v tom podivuhodně shodují. Výklad Vavřince z Březové, tedy pramene jistě prvořadého a velmi přesného, je o tom zcela jasný a dodává dokonce, jak král i panstvo si byli vědomi, že síla, kterou je revoluční hnutí schopno vyvinout, je neodolatelná.[67] Na tuto zprávu navazuje plně i jiná, o něco sice pozdější, ale nicméně čerpaná z dobrého pramene,[68] podle které později na podzim, již po smrti královně, mínil lid, přicházející se shromáždění od Křížků do Prahy, zvoliti si biskupa a světského knížete («ducem secularem« — ne tedy už krále »regem«).[69] I tendenční pamflet katolický, skoro soudobý, který se o této věci zmiňuje, nemá ani při určité zmatenosti zprávu odporující této skutečnosti,[70] a dodává jenom trpce, že král, dokud mohl hnutí zameziti, nechtěl tak učiniti, a nyní již je pozdě chtít.[71]

O pravdivosti těchto zpráv svědčí skutečnost, že biskup, třebas ne hned, přece jen o rok později, byl na Táboře skutečně zvolen[72] a tím vytvořena samostatná církevní organisace táborská. Avšak nikde nečteme, že by byl zvolen i král. Proč se to tedy nestalo s panovníkem podobně? Odpověď na to dají zase samy prameny.

Ještě při shromážděních na horách byly hlásány požadavky radikální, mezi nimiž byla i zásada, že zákon boží plně postačuje k vládě ve společnosti lidské (ecclesia).[73] Zdánlivě je tu jen slovní ohlas Husova krátkého, ale závažného dílka »De sufficientia legis Christi«,[74] v němž na wiclifov-

[67] F. R. B. V, 402: »... per potenciam, cui resistere non valerent ...« I když pozdní zprávy Cochlaeovy, Historiae Hussitarum libri XII, Moguntinae 1549, jsou o tom velmi zmatené, nelze pochybovati, že měl v ruce nějaký pramen podobný. Srov. str. 172: »Terruit ea congregatio Venceslaum regem, verentem, ne tumultu facto in se arma converterent, Regnum sibi adimerent.«

[68] Monumenta conciliorum generalium saeculi XV, I. ed. Palacký a Birk, Vídeň 1857, str. 387. Pisatel je dobře informován, neboť i ostatní průběh událostí, byť stručně a schematicky, je líčen v podstatě správně.

[69] »Rege Wenceslao ... mortuo, insurrexit congregacio ad plura milia utriusque status, secularium scilicet et spiritualium, utriusque sexus, virorum et mulierum, que veniens Pragam, non multum tamen armata, sed quasi modo pacifico, adaucta sibi ampliori multitudine conabatur, quasi sedicione concitata, episcopum sibi erigere et ducem secularem, intendens simpliciter ab ecclesia Romana se scindere et alienare ...« Termín »ducem secularem« lze vysvětliti velmi snadno prostým úmyslem zvoliti si svou hlavu či svého vůdce; nemusí tudíž značiti ani titul.

[70] Anonymus de origine Taboritarum u Höflera, Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung I, str. 530: »Considerans itaque rex hos sectarios conspirationis Taboritice multiplicari supra numerum, timens ne suam conspirarunt in necem prout fecissent procul dubio et regem, si supervenisset diutius, occidissent, volens obstare principiis jam licet sero consilio varia, quibus illam conspirationem viperinam capitibus quidem diversis sed caudis ad invicem colligatis possit dissolvere et dictos sectarios propellere a finibus sue subditis subditioni.«

[71] »Quesivit quidem valde sollicite sed incassum; quia dum potuit, noluit, dum voluit tunc posse perficiendi sibi penitus est ademptum.«

[72] Srov. Bartoš, Artik. str. 558—9.

[73] Chronicon Thaboritarum u Höflera II, str. 479: »Quarto quod lex ewangelica est sufficientissima pro se sola ad regimen ecclesie militantis ...«

[74] Vydáno v Joannis Hus atque Hieronymi Pragensis Historia et monumenta, Norimberk 1558, (druhé vydání 1715), I, str. 44b—48a (55a—60b).

ském základě je theoreticky zdůvodněna zásada, že církvi postačuje k jejímu řízení plně zákon Kristův a není třeba zákonů světských. Obsah termínu »ecclesia« však zahrnuje v sobě v Husově díle především samu »církev«, jak to plyne z celé souvislosti jeho práce, kdežto v článcích táborských se jím rozumí celá »společnost lidská«. Není to jistě nic nového, neboť všude ve středověké literatuře to je běžné označení.[75] Avšak jestliže zákon boží plně postačí k řízení lidské společnosti, pak tím automaticky musí zmizet každá vláda odporující tomuto zákonu a tudíž i současné království.[76]

Sledujeme-li vývoj názorů hlásaných na horách, vidíme, že přímo zákonitě přecházejí od popření existující vlády a touhy po volbě vlastního krále přes snahu míti pouhou »hlavu světskou« (tak lze asi vyložiti název »dux secularis«) až k úplnému odmítnutí monarchie jako formy státní. Toto zjištění nám umožňuje důležité poznatky, jak vzniká revoluční ideologie selsko-chudinského Tábora — chiliasmus a jak důležité místo v ní zaujímá otázka státní formy.

Nejvýznamnějším zdrojem poznání táborského chiliasmu[77] jsou chiliastické články, které jsou v podstatě pramenem plně spolehlivým.[78] Známy jsou ve třech základních redakcích v zásadě se neodlišujících, z nichž znění české je nejširší[79] a postihuje vývojově různá období Tábora od počátků v r. 1419 až do konce roku 1420.[80] Při jaké příležitosti toto znění vzniklo, nám není známo, zatím co u ostatních dvou latinských jsme o tom dobře zpraveni. Text článků zachovaný Vavřincem z Březové[81] v 72 článcích byl čten při známém hádání v domě Zmrzlíkově 10. prosince 1420 Petrem z Mladoňovic a sestaven universitními mistry pražskými. Třetí znění pochází z pera známého odpůrce Táborů M. Jana z Příbramě a je podstatným obsahem traktátu »Contra articulos Picardorum«[82] sestaveného tak, že se uvádí vždy znění článků a ihned vyvrací důvody autorovými. Článků je 76 a tvoří jakousi theoretickou příručku pro boj proti táborským naukám s poučením, jak je vyvraceti.[83]

Vidíme tedy, že dochovaná znění jsou sestavena odpůrci Tábora z řad

---

[75] Srov. Otto Gierke, Das deutsche Genossenschaftsrecht III, Berlin 1881, str. 518, pozn. 7 — Macek v uv. díle str. 282 a 294 správně překládá termín »ecclesia« jako »společnost lidská«.

[76] Dle Macka, str. 283, byl v těchto článcích »základ k všeobecnému útoku proti církvi i proti celému společenskému zřízení«.

[77] Přehled pramenů o chiliasmu sestavil Macek, Tábor, příl. IV., str. 436 ns.

[78] Josef Macek, Táborské chiliastické články, Sborník historický I, 1953, str. 53—64.

[79] Archiv český III, str. 218—225.

[80] Macek v cit. článku str. 61.

[81] F. R. B. V, 454—462.

[82] F. M. Bartoš, Literární činnost M. Jana Rokycany, M. Jana Příbrama, M. Petra Payna, Praha 1928, str. 64—65, č. 5. Rozbor traktátu podal Kamil Krofta, O některých spisech M. Jana z Příbramě, ČČM 73 (1899), str. 209 ns.

[83] Články cituji podle vydání Ign. v. Döllingera, Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters II, München 1890, str. 691—700.

husitské pravice. U znění Vavřincova i Příbramova, které bylo velmi užitečné i straně katolické v jejím boji nejen proti Táboru, nýbrž i proti husitství vůbec,[84] to je zjevno již ze souvislosti, v jakých jsou nám zachovány; u znění českého to můžeme s jistotou předpokládat, jednak právě proto, že je psáno jazykem českým, jednak pak proto, že katolík by byl sotva opomněl důrazně a opětovně vytknouti přijímání pod obojí, které se děje proti zákazu církve.

Významným doplňkem chiliastických článků je kromě jejich zkráceného znění zachovaného rovněž Vavřincem z Březové na jiném místě jeho kroniky,[85] též známý protitáborský pamflet Příbramův »Život kněží táborských«.[86] Jen nepatrně později než vznikla všechna tři základní znění chiliastických artikulů, sestavil podobné články Jakoubek ze Stříbra ve velké české postille na Apokalypsu,[87] která patří asi roku 1421. Ze současného a dobře informovaného pramene zpravuje o chiliastických programových zásadách táborských ještě také španělský prelát Ondřej z Escobaru, píšící před zářím r. 1422,[88] který se ve dvou polemických spisích pokouší vyvracet nauky táborské a klade důraz zejména na prvotní táborský komunismus.

Všechny tyto prameny téměř shodně obsahují velmi závažná místa dobře ukazující na táborské nauky o formě státu. Jde tu v podstatě o dvě these hlásané v období chiliasmu.

1. Volba krále nemá býti provedena, protože bude kralovat sám Kristus, který sestoupí na zemi a odevzdá království lidu země.[89]

2. »Kralování a panování« na zemi přestane a s ním ustanou také jakékoli dávky a úroky.[90]

Není ani pochyby o tom, odkud se vynořily tyto these, zejména druhá z nich. Poddaní sedláci spojovali s budoucím příchodem Kristova králov-

---

[84] Kterýsi farář nabádal v dopise děkana tepelského, aby si opatřil 76 článků, bez nichž je prý jeho boj proti husitům téměř nemožný. Otiskl Jan Sedlák, Studie a texty III, str. 120—121; podrobně jeho obsah uvádí Macek, uv. článek, str. 56.

[85] F. R. B. V, str. 413 ns.

[86] Vydal Josef Macek, Ktož jsú boží bojovníci, Praha 1951, str. 262—309.

[87] Vydal František Šimek v Praze 1932—33. Články jsou obsaženy v díle prvním na str. 525. Vydal je již Václav Flajšhans ve VKČSN 1903, III, str. 25—28, který tehdy postilu mylně přípsal M. Křišťanu z Prachatic. Macek ve svém článku jich nepoužil.

[88] F. M. Bartoš, Španělský biskup proti Táboru a Praze, Jihočeský sborník historický 11 (1938), str. 68—70, kde jsou otištěny závažné výňatky z Ondřejových spisů, zejména i sedm článků chiliastických.

[89] Vavřinec čl. 23 (F. R. B. V, str. 457), Příbram čl. 47 (Döllinger, str. 697—8); A. Č. III., str. 221. Příbram, Život kněží táborských (u Macka, str. 270) formuluje tak, že »království má lidu obecniemu dáno býti«. Ondřej z Escobaru praví (Bartoš l. c., str. 69): »Nec debent habere principem aut prefectum aliquem, alios excellentem, sed omnes equaliter vivere.«

[90] Vavřinec čl. 22 (F. R. B. V, str. 457); srv. i zkrácené znění článků tamtéž, str. 415; Příbram čl. 46 (Döllinger, str. 697); A. Č. III., str. 221; stručněji praví Jakoubek, str. 527 (u Flajšhanse, str. 27): »Item že žádného nemá býti pána, žádného krále, žádného panování, aby žádnému poddání nebyli.« U Ondřeje z Escobaru je to čl. 6 (Bartoš, str. 70).

ství, které odstraní všechny nespravedlnosti, především i odstranění nejtíživějších povinností, totiž úroků a desátků placených vrchnosti duchovní a světské. Hospodářský a třídní protifeudální základ, ze kterého jejich víra vzniká, je zřejmý na první pohled. Není pak divu, že proti těmto naukám útočila ostře publicistika katolická. Celkem správně je vystihl i neznámý autor, t. zv. »Chronicon breve regni Bohemie«, který obě zásady spojil do jediné věty, v níž vyčítal husitům, že nechtějí být nikomu poplatni a že nechtějí nad sebou uznávati žádného panovníka, nýbrž sami sobě panovati.[91]

Mohlo by se zdát, že na horách i ve vznikajícím Táboře byla hlásána anarchie. Nelze tu sice naprosto vyloučiti možnost, že ve vzrušeném mysticismu, v očekávání příchodu vlády Kristovy na zemi, se skutečně ozvaly hlasy, které bychom mohli jako anarchistické označiti, avšak ve svém celku Tábor anarchistický nikdy nebyl. Již od jeho počátků byla uvnitř táborského bratrstva pevná organisace, jak církevní, charakterisovaná potom volbou vlastního biskupa, tak i vládní a správní. I v období spotřebního komunismu jsou nad majetkem společně shromážděným ustanoveni »úředníci kádí«;[92] jakmile se jednoduchý život na Táboře začíná s přibývajícím množstvím lidu komplikovat a členit, je ustanovena čtyřčlenná vláda,[93] jejímž členem je i Žižka.[94] Také nutnost pevné vojenské organisace si bezpečně vyžadovala dobrou a pružnou vládu. Ani v dalším průběhu hnutí se nikdy neprojeví tendence anarchistické. Dokonce pevná vnitřní vláda, kázeň a pohotovost táborské organisace budí všude hluboký obdiv, neboť byla zárukou síly a údernosti vojsk bratří i mocného politického vlivu Tábora v Čechách i při vyjednávání s cizinou.

Není tuším pochyb, že Tábor ve svých chiliastických počátcích stojí v příkrém odporu nejen proti osobám panovníků, proti Václavovi i Zikmundovi, z nichž zejména druhého pokládá právem za naprosto nehodného vládnout, nýbrž i proti monarchii vůbec.[95] Je zde v theorii hlásána i v praxi vykonávána vláda, kterou můžeme nazvati republikánskou. Literatura zcela běžně tohoto termínu užívá pro označení formy táborské organisace[96]

---

[91] Ed. Horčička v Mittheilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen 37 (1899), str. 466: »Et ibi fecerunt inter se consilium non habere regem neque cesarem, dominos neque nobiles neque alicui esse tributarios, sed per se dominari.«

[92] Zpravuje o nich Příbram v Životě kněží táborských u Macka, str. 265.

[93] Tohoto názvu užil jistě správně Palacký III, str. 276.

[94] F. R. B. V, str. 362.

[95] Správně to postihl Frant. Graus, Krise feudalismu ve 14. století, Sborník historický I (1953), str. 119: »...ve všech zemích, kde existovala skutečná královská moc, nesměřuje lidové hnutí proti králi, neboť mylně vidělo v králi zastánce svých práv... Naproti tomu nesměřuje husitské revoluční hnutí jen proti duchovním a světským feudálům, ale současně i proti králi.« Nepřesností v tomto jinak správném poznatku je, že nikoli celé husitství je proti vládě královské, nýbrž jen jeho radikální levice.

[96] Byl to již Bedřich Engels, kdo tak táborské bratrstvo charakterisoval. Viz Německá selská válka, Praha 1950, str. 38: »U Táboritů se už dokonce objevuje pod theokratickým nátěrem republikánská tendence, kterou ke konci XV. a počátkem XVI. století

a není, myslím, překážek, proč by nebylo možno pokládati toto označení za výstižné a věcně správné. Vždyť samo jméno Tábor, vzaté z knihy Soudců,[97] je spojeno se vzpomínkou na biblické vyprávění o porážce krále a je symbolem »vlády soudců«, jak byla v počátcích Tábora hlásána.[98] Při rozboru dokumentů týkajících se organisace i politické nauky táborské není vůbec možno myslit na to, že by v jakékoli, třebas zakryté formě tam bylo přijímáno zřízení monarchistické.[99] Jak ukáže ještě další průběh vývoje Tábora, nešlo tu jen o přechodnou nauku politickou vzniklou z prvního rozmachu hnutí a zvláště z jeho období chiliastického. Ani Tábor pozdější dokonce i z doby po Lipanech, se dlouho nepřiklonil k myšlence na monarchii a zůstával důsledným odpůrcem znovuzřízení královské moci.

Stanovisko Tábora k otázce státní formy zasluhuje jistě prvořadé pozornosti nejen proto, že vyjadřuje politický názor širokých mas lidových, nýbrž i proto, že jde o nejvýznamnější mocenskou složku v husitských Čechách. Žel, prameny jsou tak zlomkovité a mezerovité, že hlas Tábora samého slyšíme jen zcela výjimečně a musíme se spoléhat velkou většinou na zprávy Táboru nepřátelské, ať už se strany katolické nebo z úst mluvčích konservativní husitské pravice. Avšak i v oněch nepatrných útržcích pramenů původu táborského nacházíme pro naši otázku poznání bezpečné a závažné.

Měšťanský Tábor k nám promlouvá jasnou řečí v postile svého biskupa Mikuláše z Pelhřimova.[100] Kazatel nezakrývá vůbec uspokojení, ba upřímné potěšení nad tím, že Imperium římské poklesá ve své moci, že od něho ustupují celá království a že i Češi se odtrhli.[101] Avšak to samo o sobě

---

dále rozvinuli zástupci plebejců v Německu.« Václav V a n ě č e k, Stát a právo v husitském revolučním hnutí, Právník 91 (1952), str. 367 mluví o Táboře přímo jako o »státě republikánského rázu«, užívaje i prací Zdeňka N e j e d l é h o, kde takové označení je. F. M. B a r t o š mluví o republice v táborství zcela běžně v řadě prací; srv. n. př. Husitství a cizina, str. 156—7; Chelčický a Rokycana v Listech filologických 48 (1921), str. 120 a j.

[97] Shrnutí názorů starších vyslovených o vzniku jména Tábor je u F. M. B a r t o š e, Artik. 511, pozn. 108.

[98] F. M. B a r t o š, L. F. 48 (1921) l. c.; Josef P e k a ř I, str. 195.

[99] I při známé tendenční nechuti P e k a ř o v ě proti Táboru je těžko pochopitelné, jak mohl tvrdit, že »... kromě nejasných náznaků všeho toho v době prvního roku bouře, nenajdeme později žádné zprávy, jež by nasvědčovaly tomu, že by Táboři zavrhovali feudální monarchii, jak ji vytvořil pozdější středověk, nebo chtěli dokonce republiku«. (I, str. 195, viz i pozn. č. 5 k tomuto místu na str. 281.) Pekař toto tvrzení uvádí po rozboru četných míst pramenných, která si právě k této otázce pečlivě snesl, a přesto dospívá k tomuto závěru, ač řeč pramenů ukazuje jasně, že Tábor nebyl ani náznakem monarchický. Takové tvrzení je v této souvislosti výsledkem P e k a ř o v y snahy popřít táborskou demokratičnost. Vědomí, že radikálové odmítali obnovu monarchie, žije ještě u Dačického, Paměti I, (vyd. Ant. R e z e k v Praze 1878), str. 25, kde poznamenává při zprávě o bitvě u Lipan: »Když pak po mnohých svých vítězstvích k žádnému pokoji přistoupiti, ani krále jmíti nechtěli a pod tím země vždy dále hubena byla, i spuntovali a sebrali se proti nim jiní Čechové nadepsaní, pokoje žádostiví, a tak je sotva přemohše, konec jim učinili.«

[100] Mikuláši Biskupcovi připisuje anonymně zachovanou postilu (jsem přesvědčen, že právem) F. M. B a r t o š, Táborské bratrstvo let 1425—26 na soudě svého biskupa Mikuláše z Pelhřimova, Časopis spolku přátel starožitností českých 29 (1921).

[101] F. M. Bartoš, str. 119: »Jam multum est diminuta imperialis potestas ... Videamus regnum et imperium Romanum, qui toti mundo imperare volebant, quomodo multa regna

není ještě výrazem jeho protimonarchistického smýšlení, které se projevuje daleko zřetelněji v souvislosti jiné. Kazatel popisuje vlastnosti, jaké má míti ten, kdo bude zvolen k vedení lidu, a vyžaduje od něho především pevnost ve víře a hluboké kvality mravní.[102] Nikde však není ani náznakem řečeno, že by to měl býti panovník; právě naopak, je nutno vykládati věc tak, že to má býti osoba, která bude stát v čele zřízení táborského, které je republikánské. Kde není takových vlastností, jaké kazatel vyžaduje, nemá býti vládce uposlechnuto, nýbrž je třeba mu klásti při jeho vládě odpor.[103] Lze jistě připustiti domněnku, že tím Biskupec myslí nejen na krále Zikmunda, nýbrž i na knížete Korybuta,[104] jemuž se ostatně Táboři v poslušnosti nepoddali.[105]

I když postila Biskupcova má jen velmi řídké zmínky o formě státu, neboť to je otázka na Táboře jasná, přece jen je vidět, že ani na okamžik nepočítá s existencí moci královské a staví se k ní zcela negativně. Ani Tábor měšťanský nemíní v žádném směru omeziti svou svrchovanou moc, kterou má nad územím sobě podřízeným. Polní bratrstvo táborské i úzce s ním spřátelené bratrstvo sirotčí se pokládá za pány svrchované, kteří nepodléhají už moci jiné, jak o tom svědčí sebevědomé tvrzení, že mají »moc od boha půjčenou«.[106] Nelze však tvrdit, že by Tábor tvrdošíjně setrvával na isolaci a nemínil se podříditi vládě celostátní. Sněm Táborského svazu konaný roku 1426 v Písku[107] o tom hovoří přesvědčivou řečí:

»Item moci zřiezené světské hotovi jsú poddáni býti vedle zákona božieho, kterážby byla řádně vyzdvižena a k niežby svú vuoli přidali; k takové chtie hleděti vším hodným poslušenstvím.

Item kteřížby kolivěk řádi křesťanští a prospěšní ve všech staviech v zemi České byli vyzdviženi vedle boha, ty chtie držeti a zachovati, a prvních řádov řádných a poctivých křesťanských nemienie ani chtie rušiti.«

---

discesserunt ab illo, sicut patet de Grecis etc., et continue destruitur propter hoc, quod ab illo homines discedunt, utque Bohemi.«

[102] Str. 115: »Talis debet ad regendum populum eligi: 1° qui habet fidem bonam et sinceram . . . 2° qui pati posset pro fide Christi, 3° qui habet caritatem magnam ad deum et proximum, 4° qui pugnando viriliter carnem et dyabolum vincit . . .«

[103] Str. 120: »Muliebres existentes intromittunt se populum dei regere, qui soli deberent virilibus rectoribus subesse. Et contra tales predicatores debent se opponere, ne regant populum domini, quibus precipitur, ne admittant illos in ecclesia loqui I. Thim. II. (11).« Biskupcovo zaujetí proti světským vládcům se zřetelně projevuje v útočném výroku: »Quis imperator, quis rex, quis princeps, quis baro etc. non est bestialis?« — tamtéž, str. 114.

[104] Tak soudí Bartoš, l. c.

[105] Snad tu má i jistý význam pravidelné užívání slovesa »regere« a nikoli »regnare«, jak je tomu podobně na mnoha místech husitské publicistiky.

[106] Codex iuris municipalis III (ed. Čelakovský a Friedrich), str. 65, privilegium hejtmanů táborských a sirotčích Kutné Hoře; podobně i str. 86 v privilegiu hejtmanů sirotčích Kolínu. Opakuje-li se tento termín i později za zemského správce Alše z Vřešťova (tamtéž, str. 101) v privilegiu pro Kutnou Horu, jde jasně o jeho převzetí ze zmíněného staršího listu hejtmanů vojsk polních, neboť jsou Kutnohorským potvrzována přibližně táž práva.

[107] Jeho zápis zaslaný Pražanům v A. Č. III, str. 256—259. Místa zde citovaná na str. 258.

Z tohoto zápisu zřetelně vyplývá, že podmínkou poslušnosti Tábora takové vládě je jeho účast v ní[108] a zřízení vytvořené podle křesťanských řádů a božího zákona, čímž již předem je řečeno, že Tábor neuzná vládu, která taková nebude a která již tím bude zahrocena proti němu. Není jistě ani pomyšlení, že by si Táboři takovou vládu představovali ve formě monarchie!

Takové protimonarchistické nauky Táborů nezkrušily ještě ani Lipany. Ani při porážce nehledají ještě dlouho spojenectví se Zikmundem a koncilem, jako to už předtím učinilo panstvo a konservativní měšťanstvo, nýbrž snaží se především poznati příčiny svého neúspěchu a oslabení a z nich si vzít poučení. Dobře cítí, že to bylo proto, že přijali mezi sebe osoby, které se k nim přidaly ne pro zákon boží, ale z prospěchářství, protože viděly, že se Táboru daří. Pro dary koncilu a krále uherského je pak takovíto spojenci zradili.[109] Nejzávažnější chybou pak bylo, že Tábor dopustil, aby se od něho odklonili lidé pracující (homines laboriosi), zejména také pro zatížení přílišnými dávkami.[110] Je nutno i vážně varovati před šlechtou, která je nejhorším nepřítelem Tábora, a páni mají býti na Táboře zbaveni titulů i hodností.

Východisko ze své svízelné situace hledá Tábor ve snaze nově organisovati svou moc i systém vládní, který by pak platil v celé zemi, jež by byla přinucena k přichylnosti k Táboru.[111] Jasně tu zní ještě hlas starého Tábora, hlas odporu proti smířlivosti s králem Zikmundem, jaká vlivem konservativního křídla, zmohutnělého vítězstvím lipanským, nabývá stále více a více půdy. Ovšem je to již příliš pozdě, plány na znovuzřízení oné obrovské moci nesené nadšenými vojsky polními jsou už jen ilusorní a v praxi neuskutečnitelné, zejména proto, že Tábor se průběhem let změnil v normální feudální město,[112] v němž živel měšťanský převládl tak silně, že nakonec hledá přece jen svůj prospěch u panovníka a v jeho privilegiu.

Při pokuse vysledovati táborské nauky o formě státního zřízení, zaslouží zvláštní pozornosti názor největší osobnosti husitského revolučního hnutí, Jana Žižky. On sám se musel během bouřlivých let revolučních bojů častokrát zabývati řešením otázky, jakou formu má mít stát český a kdo mu má být postaven v čelo. Z některých činů Žižkových by se dalo usuzovati,

---

[108] V a n ě č e k, který toto místo cituje na str. 378, správně na tuto skutečnost upozorňuje proložením slov »svú vuoli«.

[109] Tak charakterisuje situaci neznámý táborský kněz někdy koncem roku 1434 nebo počátkem 1435 (M. C. I, str. 529).

[110] Projev Šimona kováře (M. C. I, 530): »... quia communitas a nobis declinavit, et presertim homines laboriosi propterea, quia eos dacils aggravavimus. ... homines laboriosos, quorum multitudinem habuimus, et eis pro voluntate nostra usi sumus, illi eciam a nobis sunt abstracti.«

[111] Tamtéž 532: »... Et eciam facientes concilium generale, mandabimus omnibus interesse, ut ordinem terre disponeremus, et ibi concilio facto, quid nobis videbitur, statutum terre nobis soli per nostram voluntatem faciemus!«

[112] O tom nejlépe M a c e k, Tábor, závěrečná kapitola VI.

že nebyl nepřátelský myšlence monarchie. On připojil táborskou pečeť k poselství do Polska,[113] které mělo získati pro český trůn polského krále Vladislava nebo litevského velkoknížete Vitolda, on se po počátečních rozmíškách smířil s vládou Korybutovou a přislíbil jí svou podporu. I jeho osobní vztah ke Korybutovi byl po překonání počátečních neshod jistou dobu docela srdečný.

Uvážíme-li však Žižkovu vynikající státnickou obezřetnost i obratnost diplomatickou, jakou nejednou projevil, musíme v těchto jeho činech vidět především snahu zamezit vyhrocení vnitřních rozporů v Čechách mezi stranami husitskými, jejichž škodlivosti pro celé hnutí si byl dobře vědom. Tomu tak je jistě při jednání s Polskem, kdy dobře asi vycítil potřebu vystoupit před mezinárodním forem jednotně, která byla asi v jeho očích důležitější než případné nesnášenlivé prosazování stranického zájmu Tábora. Žižka podpořil jen jediné poselstvo do Polska a v budoucnu se nikdy už jednání nezúčastnil, ba snažil se jim překážeti. Vždyť Korybut původně přijíždí do Čech v domnění, že Žižka je odpůrcem řádné vlády! Žižkovi bylo jistě jasno, že v Zikmundu Korybutovi nepřichází do Čech muž, který by skýtal záruku zdárného dovedení revoluce k vítězství, ale snad v něm viděl osobnost, jejíž obecné přijetí by vytvořilo možnost překlenouti nejtěžší rozpory vnitřní. Charakteristické je, že v přijetí Korybuta Táborem[114] není ani slovo o tom, že je zástupcem velkoknížete Vitolda,[115] není užito vůbec titulu královského a kníže je nazván »pomocníkem a správcem nejvyšším této země«. Je-li pak správné mínění, že tento zápis není opisem listu Žižkova, nýbrž toliko poznamenáním tohoto aktu pražským písařem,[116] pak ovšem nebude ani možno v něm hledati něco více, než čím byl ve skutečnosti, totiž vhodným kompromisem k uklidnění rozvířených sporů mezi husitskými stranami. Tábor jako celek tím nikterak nezměnil své celkové tendence protimonarchistické a svou nedůvěru ke Korybutovi.[117] Prokázalo se to zřetelně pokusem, třebas nezdařeným, o převrat v Praze v říjnu 1422, který jasně směřoval proti vládě litevského knížete.[118]

Prozkoumání Žižkova významného vlivu v celé zemi, který se projevoval i při jednáních o státním zřízení, by nebylo úplné bez stručné zmínky

---

[113] F. R. B. V, 447.

[114] Hugo Toman, Žižkův duch, povaha a listy; druhé vydání upravil F. M. Bartoš v Praze 1924, č. 5, str. 69—70.

[115] Povšimi si toho Novotný ve Sborníku Žižkově, str. 131.

[116] Tak soudí Pekař II, str. 167.

[117] Lze-li věřiti zprávě Windeckeho, byl během jeho pobytu v Čechách právě Žižka nakonec jeho odpůrcem. Srv. Eberhart Windeckes' Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds, ed Wilhelm Altmann, Berlin 1893, str. 114—115. Přijímá to i Friedrich v. Bezold, König Sigmund und die Reichskriege gegen die Husiten I, München 1872, str. 131.

[118] O tom W. W. Tomek, Dějepis M. Prahy IV, str. 259 ns.

o jeho vlastním postavení ve vojsku i v celém státě.[119] Zprávy současníků pokládají jeho posici i moc za tak významnou, že se dokonce objeví u odpůrců několikrát i tvrzení, že Žižka byl zvolen králem.[120] Autoři takových zpráv zřejmě použili tohoto označení z neznalosti vnitřní struktury husitského státu, při čemž se tendenčně projevil i úmysl zdůrazniti svým čtenářům nebezpečnost husitské vzpoury, jež vede dokonce až k volbě vlastního krále. Ostatní zprávy referují již o Žižkově postavení střízlivěji. Žižka je nejčastěji označován ve shodě se skutečností jako hejtman (capitaneus), jak je tomu v kronikářských dílech Ludolfa Zaháňského[121] nebo Tomáše Ebendorfera.[122] České satirické skládání protihusitské »Václav, Havel a Tábor« má o Žižkovi verš: »Táboři šílenci Žižku za hlavu zvolichu«,[123] kde je v této lapidární formě řečeno, že Žižka byl nejvyšším představitelem moci táborské. Velmi pádně a výstižně se vyjadřuje známý odpůrce husitství Štěpán z Pálče, píšící v emigraci v Krakově rozlehlou protihusitskou trilogii, v níž tvrdí, že husité, stanovivše sobě pánem Žižku, nechtěli poslouchati nikoho vyššího, řídíce se svými vlastními předpisy právními.[124]

---

[119] Některé doklady o Žižkově postavení shrnul Friedrich v. Bezold, K dějinám husitství, Praha 1914, str. 70.

[120] Po prvé se objevilo takové tvrzení v r. 1426 v kázáních vídeňského augustiniana Oswalda Reinleina, který propagoval křížovou výpravu proti Čechám. Mezi jinými smyšlenkami přirovnal Reinlein Žižku k apokalyptické bestii vystupující z moře a tvrdil, že »ista heretica gens sibi ipsi eum in regem pretulit«. (Viz F. M. Bartoš, Husitika a bohemika několika knihoven německých a švýcarských, zvl. otisk z VKČSN 1931, str. 10, tam podán obsah kodexu norimberského Cent. I, 78, kde tato kázání na f 68—126.) — Podobným způsobem je Žižkovo vedoucí místo charakterisováno i v kronice Václava z Jihlavy, kde se praví: »... wann die Behem mit einem Puben Zyzka genannt, den sie in zu einem kunig derwelt und ufgewarffen hetten, wider got und wider recht mit im landt zu Behem zu velde czugen ...« (Úryvky z kroniky otiskl Johann Loserth v Mittheilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen 19 [1881], str. 85—87.) Jiné takové místo obsahuje i Anonymi invectiva contra Husitas u Höflera I, str. 631, podle které pošetilí Čechové a Moravané »... qui contempto suo domino naturali dictum Žižka laicum, ortu ignotum, jam defunctum latronem regnare super se elegerunt;« a po jeho smrti postavili na jeho místo kněze Prokopa. Takovéto výroky pramenů daly asi podnět Hugo Tomanovi, Husitské válečnictví, Praha 1898, str. 105, k tvrzení: »Opodál stojícím zdálo se vůdcovství toto býti přímo jako královánim.« — Pro posouzení Žižkova postavení ve státě nepřináší nic podstatného urážlivé pojmenování v kompilaci zvané kronika Beneše Minority (u Dobnera, Monumenta historica Boemiae IV, str. 72) »Zizka princeps latronum ...«, neboť je vyřčeno s úmyslem očerniti jeho i vojska, jimž stál v čele, a vystihuje jen skutečnost jeho vůdcovského postavení. — Všechna tato místa jsou psána zapřísáhlými nepřáteli husitství vesměs s nenávistnou propagační tendencí. Stejně jako jsou v nich překrouceny i jiné skutečnosti, je skresleno i Žižkovo postavení ve státě.

[121] Tractatus de longaevo schismate, ed. Johann Loserth, A. Ö. G. 60 (1880), str. 494: »Capitaneus etenim secte illius diabolice, quem sibi Hussoniste supra se contra deum in caput erexerant, Cziskow nomine vel cognomine ...«

[122] Kronika rakouská, Scriptores rerum Austriacarum II, Vídeň 1725, str. 846—47: »... Sisko armiger quidam ignobilis, ipsorum errantium capitaneus ...« nebo »... Sirotci ... quia sub capitaneo Zyzka superstites remanserunt ...«

[123] ČČM 5 (1831), str. 379. Srovnej s tím Ludolfovo: »... in caput erexerant ...« v poznámce 121.

[124] Citát u Pekaře II, str. 69, pozn. 2: »... ita ipsi pro domino naturali insigniorem latronem et predonem, quam fuit Barrabas, nomine Ziskam, pro domino statuentes, more Luciferi nullum superiorem, quibus ex debito obligantur in obediencia, paciuntur sed velut

Hlasy z nepřátelské publicistiky lze doplnit i důležitým údajem kroniky Vavřincovy. Při líčení příprav proti Zikmundovu vpádu na podzim 1421 popisuje kronikář i příchod pomocných vojsk táborských do Prahy pod vedením Žižkovým, který byl prý přijat v Praze s velkou slávou a nadšením, jako kdyby byl sám panovníkem.[125]

Z těchto zpráv vyplývá nepochybná skutečnost výjimečnosti Žižkova postavení v zemi. On byl válečným vůdcem a organisátorem, kromě toho však i representantem velmoci táborské a později i svého východočeského svazu. Jeho vliv a význam se zejména v obdobích vážného nebezpečí stupňoval tak, že mu příslušelo první místo ve státě a byl také jako nejvyšší představitel spojených mocí husitských vítán i respektován. Odtud vzniklo tvrzení o jeho kralování, neboť málokdo z cizinců si uměl představit takovéto obecně uznávané postavení v čele obrovské moci válečné i v čele aparátu vládního jinak než jako úřad panovnický. Ovšem tomu tak nebylo a označení capitaneus nebo hlava je daleko výstižnější a věcně přesnější pro charakteristiku Žižkova místa ve státě. Přitom je třeba povšimnouti si skutečnosti, že ani v nepřátelských charakteristikách, Žižkovi tak nepříznivých, není nikde obviněn z toho, že by snad byl nějak uchvátil moc. Ze všech zpráv vyplývá opak; že byl do čela zvolen, že jeho vůdčí postavení bylo v souladu s vůlí veškerého lidu jemu podřízeného.

Je tedy zřejmé, že současníci si byli do jisté míry vědomi zvláštní povahy Žižkovy moci, ale nebylo jim někdy úplně jasno, že Žižka není představitelem principu monarchie. Jeho postavení si však leckdy neuměla dosti dobře ujasnit ani historiografie pozdější. Při zkoumání Žižkova poměru k pokusům o znovuzřízení stálé a pevné vlády v Čechách byla položena někdy otázka zcela absurdní a zbytečná, proč sám nesáhl po královské koruně, třebaže měl k tomu po dvakráte příležitost i vrcholnou moc v zemi.[126] Stalo se tak jistě ne proto, že prý mu jeho malost povahová bránila jen třeba pomyslet na takové povznesení své osoby.[127] Důvody jsou tu jiné. Žižkovi nedovolil na tuto možnost myslet jeho v podstatě negativní postoj ke královské vládě vůbec.[128] Tento negativní postoj není jistě jen výsledkem

---

lupi effrenati suis et per se adinventis legibus constringuntur . . .« Celou trilogii měl kdysi vydati Jaroslav Prokeš. (Srv. i jeho článek K Pálčově Replice proti čtyřem artikulům pražským, Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, Praha 1928, str. 254—262.)

[125] R. R. B. V, str. 529: ». . . velut terre princeps a cunctis honorifice est susceptus . . .«

[126] Bylo to v bitvě u Německého Brodu a po smíru s Prahou v září 1424. Srv. Toman—Bartoš, str. 22.

[127] Tak se to snaží vysvětliti Pekař III, str. 156: ». . . starý voják nechtěl a ani nedovedl vystoupiti ze svého řádu, povznést se nad obzor, jejž vytýčil mu skromný rod a služebná minulost.« Je zřejmé, že i tento výklad je nespravedlivým zlehčováním Žižkova charakteru a tvoří jen součást nepříznivého obrazu, který se Pekař snaží o Žižkovi vytvořit u čtenáře. Daleko krásněji vystihl v tomto směru Žižkovu povahu plných šest desetiletí před Pekařem Friedrich v. Bezold, König Sigmund und die Reichskriege I, str. 58: »Žižka's Ideen von Gleichheit und Brüderlichkeit waren zu aufrichtig, um ein Streben nach Alleinherrschaft für seine Person zuzulassen.«

[128] Pekař sám přijímá, že Žižka byl v podstatě proti království (viz zejm. III, na různých místech); Urbánek, Lipany a konec polních vojsk, Praha 1934, str. 20, soudí,

poznání neschopnosti těch, kdož přicházejí v úvahu pro trůn český,[129] nýbrž zásadním odmítnutím království jako formy státu nepřijatelné pro husitské revoluční hnutí. Souvisí to jistě s celkovou protifeudální tendencí hnutí, jehož byl Žižka výrazným representantem. Vyznívá-li z Žižkových listů nevlídnost ke králům a knížatům,[130] osobuje-li si právo trestati i krále pro zjevné hříchy,[131] je to jen důsledkem jeho smýšlení a jeho cílevědomé praxe politické.

Dvě velmi závažné zprávy o Žižkově protimonarchistickém smýšlení máme zachovány žel jen nepřímo z pramenů kalných a pozdních. Je to nejprve tvrzení, že se Žižka postavil proti záměrům Pražanů nabídnouti Vitoldovi korunu. Žižka sliboval prý tehdy Pražanům ochranu proti králi Zikmundovi a přitom je i napomínal, že svobodným lidem nesluší míti krále.[132] Při posuzování této zprávy jsme odkázáni jen na domněnky a kombinace, neboť není současného pramene, který by ji potvrdil. Lze jistě připustit, že Žižka polské kandidatuře na český trůn odpíral a potud není vážnějších námitek. Spornější bude však dodatek, že svobodní lidé nepotřebují krále. V takové formě je tato zpráva možná opravdu výmyslem Eneovým, avšak i tu lze připustiti její historické jádro v tom, že Žižka možná Pražanům odůvodňoval svůj odpor k polsko-litevské kandidatuře a argumentoval i všeobecnými úvahami proti monarchii vůbec, z čehož mohl Silvio snadno vykonstruovat své údaje. Při opatrné kritičnosti lze tuto zprávu asi přijmout v hlavních rysech za správnou.

Méně nesnází působí již podobnou oklikou zachovaná zpráva druhá, dle

---

že Žižka naopak byl pro monarchii a dokonce totéž přesvědčení přičítá i Roháč z Dubé (přednáška Jan Roháč z Dubé, pronesená při pětistém jubileu pádu Sion, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české, řada IX, 1938, str. 150).

[129] Tak soudí Toman. Viz Toman—Bartoš, str. 20.

[130] Ludolf Zaháňský, str. 534, se zmiňuje o dnes ztraceném dopise Žižky vévodovi míšeňskému a lantkrabí durynskému, kde jsou oba nazýváni kacíři, vrahy a nespravedlivými prolévači krve: »... illustres et venerabiles principes obstinatos hereticos appellavit, quos et homicidas et iniuriosos effusores sanguinis contumeli ose vocavit ...« Z toho vyplývá jasně, že Žižka neměl úcty ke knížatům a vládcům.

[131] Žižkův t. zv. řád vojenský, Toman—Bartoš, str. 75, č. 10.

[132] Silviova Historie česká (užívám vydání v Opera omnia, Basileae 1571) přináší v kapitole 44, str. 112, tuto zprávu: »... nonnulli Bohemorum reguli et consulatus Pragensis legatos ad Vitoldum Lituaniae ducem misere, eumque sibi regem asciverunt, adversante Zischa, eiusque factione, qui liberis hominibus regem habendum esse negabat, et eum potissime, qui gentium rite viveret.« Buď přímo od něho nebo ze společné nám dnes neznámé předlohy ji převzal i Zacharias Theobald, Hussiten Krieg (mám po ruce 3. vydání v Norimberce 1623, kde se zpráva čte v I. dílu na str. 220). Vyskytuje se však i u Dlugosze (Opera omnia, sv. 13 — Historiae Polonicae díl IV, Krakov 1878), str. 267, a to ve formě, která je parafrází Silvia: »Constabat autem et Zischkam et factionem eius, legationi huic adversari, qui liberis hominibus Regem habendum esse negabat: sed in communi et libertate vivendum esse, nullisque parendum saecularibus Regibus aut Principibus astruebat, suadebat que magis parendum legibus quam Regibus.« Zkoumání podrobil tuto zprávu Hugo Toman, Některé zprávy o poměru Jana Žižky k Pražanům, ČČM 1893, str. 214 ns, a pokládá ji v podstatě za pravdivou a spolehlivou. (Viz i Toman—Bartoš, str. 20.) Rovněž Pekař III, str. 154, jí až na malou pochybnost věří, zatím co F. M. Bartoš ji pokládá za výmysl Eneův. (Viz Žižka v dějepisectví, Sborník Žižkův, str. 172 a 176, a Žižka a Korybut, zvláštní otisk z JSH 20 [1951], str. 42, pozn. 28.)

které prý páni vykupovali od Žižky příměří buď slibem, že neuznají žádného krále v zemi, nebo penězi.[133] Táboři si opravdu dávali dočasná příměří vykupovat částkami peněžními[134] a potud lze ono tvrzení přijímati bez námitek. Pokud se týče neuznávání krále, je možno, že tu jde o závazek neposlouchati krále Zikmunda a nepřijímati jej v zemi, který byl opravdu poraženým ukládán spolu s podmínkou zachovávati čtyři artikuly pražské (viz o tom dále). I nelze zamítnouti domněnku, že i Žižka tak někdy činil, a tím by se snadno vysvětlilo, jak tato zpráva vznikla. Ani jí nelze upřít jádro historické a možno v ní vidět další doklad pro názory Žižkovy na formu státu.

Zdá se tedy, že Žižka, ač se místy z důvodů politické rozvahy nestavěl proti znovuzřízení královské vlády v Čechách v čele se zástupcem krále polského nebo velkoknížete litevského, přece jen zůstával odpůrcem monarchie. V literatuře se projevily názory, že Žižka byl nakloněn povolání polského panovníka do Čech a že podporoval i později knížete Zikmunda Korybutoviče při jeho ambicích na trůn český, které se právě smrtí Žižkovou zhroutily.[135] Velká většina pramenů však přece jen ukazuje v podstatě na republikánské Žižkovy názory a bude tedy nutno přijímat, jak jsem přesvědčen, protimonarchistický charakter Žižkovy politiky v celém jejím časovém rozsahu. Pravděpodobné zůstává, že v této věci právě Žižka ze všech současníků projevil nejvíce pochopení pro potřebu shody mezi všemi skupinami husitskými a pro jejich společný postup před cizinou.

*

Až dosud jsme poznali v názorech na formu státu dva zásadně odlišné směry, jak je charakterisují politické nauky různých skupin husitských. Je to jednak přesvědčení o povolanosti královské moci, aby »napravila« církev a řídila společnost, který je vlastní husitskému středu a pravici a jehož theoretiky jsou mistři universitní spjatí s městy a se šlechtou, tedy třídami, jež mají sice zájem na jistých sobě příznivých úpravách hospodářského systému, ne však na změně celého společenského řádu. Proti nim pak stojí zásadní odmítnutí monarchie husitskými radikály táborskými, u nichž je to výrazem jejich snahy po revolučním přetvoření společenského řádu. Vývoj nauk politických v husitství se dál ve zna-

---

[133] Theobald I, str. 223 praví: »Zischka zog auch überal im Land herumb, brennet, was er kont antreffen; wolt aber ein Herr vom im Ruhe haben must er zusagen, dass er keinen König haben wolt oder annemen, auch mit Gelt sich abkauffen.«

[134] Srv. Urbánek, Lipany, str. 61; Bartoš v ČSPSČ 29 (1921), str. 115. Svědčí o tom i Dlugosz l. c., str. 327, kde tvrdí, že Žižka »...civitatibus gravia imperare tributa coepit...«.

[135] Tak se snaží Žižkův poměr ke Korybutovi vykládat F. M. Bartoš. Žižka a Korybut, str. 55: »V Žižkovi zemřel Korybutovi nejen otcovský přítel, ale i jediný muž, jenž mu mohl zajistit korunu a provést ho bouřemi, které ho čekaly v naší zemi.«

mení prudkého boje mezi oběma tábory a je jedním z nejzávažnějších problémů, o něž mezi nimi dochází stále ke střetnutím, rozporům a polemickým šarvátkám.

Mezinárodně významnou skutečností, která má značnou důležitost v celém průběhu revolučního hnutí, je odmítnutí krále Zikmunda, na kterém se shodují všechny strany husitské.[136] Přitom nejde jen o pouhý spor o osobu panovníkovu; problém je mnohem hlubší. Pochopitelně má svůj význam i stará nechuť Čechů proti králi Zikmundovi, pramenící zejména v rozhořčení nad jeho podlou hrou v případě Husově i v důvodných pochybnostech o panovníkových kvalitách mravních. Poměr Čechů k Zikmundovi se s průběhem válek mění přímo v zakořeněný odpor, který jen posilují krutosti páchané od armád, v jejichž čele chce Zikmund dobýti »svého« království. Rozhodující však pro tak tvrdé nepřátelství je to, že Zikmund personifikuje vše, proti čemu revoluční hnutí bojuje, totiž návrat starých forem feudálního útisku. A na této frontě se hlasy všech stran husitských zpravidla shodují úplně až téměř do konce revolučního hnutí.

Nejvýraznějším literárním projevem tohoto živelného odporu proti králi Zikmundovi jsou satirická skládání, zachovaná v rukopisu budyšínském,[137] jejichž autorem je jeden z nejvýznamnějších husitských publicistů M. Vavřinec z Březové.[138] V několika prosaických i veršovaných dílech, psaných v roce 1420, tedy v době, kdy se nepřátelství proti uherskému králi projevilo nejsilněji, dal Vavřinec výraz obecnému přesvědčení o nemožnosti přijmouti jej za českého panovníka a o neplatnosti jeho pokoutní korunovace z 28. června. Autor vládne perem velmi obratně. V účinné symbolice personifikuje Českou korunu, která mu představuje veškeren lid a které vkládá do úst slova výčitek namířených proti Zikmundovi. Česká koruna vypočítává všechny viny uherského krále, které spáchal proti české zemi, a je proto nehoden královské hodnosti.[139] Sám se tak svou nehodností zbavil dědického práva k českému království.[140]

---

[136] Rakouský kronikář Tomáš Ebendorfer rozeznává tři základní směry husitské, ale zdůrazňuje, že jsou přes svou názorovou rozdílnost úplně zajedno v odmítání krále Zikmunda, kterého považují stejně jako papeže, za Antikrista. Kronika rakouská, Ss. R. A. II, str. 848—49: »Cui (t. j. Václavovi) Sigismundus, rex Ungariae frater sucessit in regno Bohemiae, quod tamen usque ad annum vigesimum, pluribus occurentibus obstaculis, ingredi non potuit, praecipue quia praemissae tres sectae . . . quae et concordi voto sibi obsistebant, Papam cum eodem Sigismundo nomine vocitantes Anti-Christum.«

[137] Husitské skladby budyšínského rukopisu, vyd. Jiří Daňhelka, Praha 1952.

[138] Autorství Vavřincovo prokázal přesvědčivě Rudolf Urbánek, Satirická skládání Budyšinského rukopisu M. Vavřince z Březové z r. 1420 v rámci ostatní jeho činnosti literární, VKČSN 1951, č. III.

[139] Porok české koruny králi uherskému, str. 38: »Zdali tě súditi budu hodným mé koruny, žes mnohé děti mé, všelikého stavu, věku i pořadu, zákona božského věrné a stálé zachovatele i vyznatele kupuje, rozličně zhubil, ztrýznil, zmordoval i spálil?« Podobná místa má i Hádání Prahy s Kutnou Horou, kde Praha zosobňuje husitské Čechy a na výčitky Hory, proč nepřijímá Zikmunda za krále, vypočítává důvody svého oprávněného odporu (tamtéž, str. 137 ns.).

[140] Porok, str. 40: »A tadys tě sám synovstvie ciesaře Karla i práva dědičného po něm, ač by které mohl mieti pravým právem, otsúdil.«

Z vývodů Vavřincových zaslouží pozornosti zejména právnicky obratný důkaz neplatnosti Zikmundovy korunovace. Dle názoru autora, který nepochybně vyjádřil tehdy obecné mínění, je sám akt korunovační proveden nesprávně. Korunovace nebyla provedena příslušným hodnostářem církevním, nebyly dodrženy zákony o nastoupení trůnu, slavností akt se stal nikoli zjevně, nýbrž pokoutně, a co nejdůležitější, nebyla vykonána přísaha a zaručeny svobody stavů slibem panovnickým.[141] Panovnická hodnost se nezískává totiž pouhým pomazáním, nýbrž svolením měst a pánů, při čemž podstatnou náležitostí potřebnou k nástupu na trůn je panovníkova slavnostní přísaha, že bude hájiti územní celistvost státu a dosavadní práva stavů.[142]

Neobyčejně plasticky vynikly tyto názory i ve veršovaných paralelách prosaických skládání. Vavřincův přiléhavý český verš dokázal v umělecké formě tlumočiti i právnicky a politicky velmi závažné poznatky o nástupu na trůn.[143] Zvláštní důraz je dán na hodnost a mravní oprávněnost osoby panovníkovy.[144] Zikmund ovšem vysoké požadavky kladené na panovníka ani zdaleka nespňuje,[145] ba naopak je právě příkladem špatných vlast-

[141] Porok, str. 33: »Kterým však právem, kterým úmyslem a kterú smělostí na hrad mój pražský, mně a mému choti dědičně přisvěcený, úkladně a lestně vlúdil sě; a jej jakožto zlé viery držatel ne právem, ale skutkem bezprávným drže, že skrze jakéhos cizokrajného biskupa, nébrž mých synóv litého mordéře a mé slavné počestnosti lživého haněče, proti pořadu všelikého práva kázals svatým křížmem za krále mazati; a na stolici mého dóstojenstvie směle se posadiv, mé krásy korunu ot některých pánóv, tvú lstí škodně přelstěných, tvé hanebné hlavě ne zjevně, ale pokútně, ne otkrytě, ale tajně přijal si, nepřádně, těch osob i zákonóv, jenž z práva měl mieti, při tom neměv, přísahy dlužné k tomu neučiniv, měst a obcí i mého nemaje přivolenie.«

[142] Tamtéž, str. 39: »Neb ne korunovánie, ale hodnost osoby a měst, pánóv a obcí zemských jednostajné a řádné svolenie kráie spravedlivého spravedlivě ustavují. Zdali nevieš, ješto dlužen jsi z práva věděti, kterak podle svatých otcóv dávného a chvalného zákona král dlužen jest přísahu učiniti v čas svého korunovánie, aby královstvie svého práva a koruny čest neporušile zachovával. A podlé mých práv, až dosavad neporušile zachovávaných, hodného ustavenie král, dřieve než přijme korunu, na zjevném místě a zjevně má prisieci, aby neotlučoval vlasti měst, hradóv, k koruně královstvie českého příslušejících, a aby města, obce, pány, šlechtice, panoše i všeliké zemaníny při jich práviech, svobodách, lhostajnostech nepohnutedlně zachoval. A té přísahy neučínil si, ne jako pastýř dveřmi, ale jinady jakožto zloděj a lotr vnikl si do ovčince mého královstvie.«

[143] Porok veršovaný, str. 69:

». . . ale totoť krále činí,
jakož z Písma shledá jiný:
měst, pánóv, obcí svolenie
beze všeho rozbrojenie,
podle práva, obyčeje
i pořadu této země.«

[144] Tamtéž, str. 71:

»Král jest vuodcí nazván také,
neb jest dlužen své poddané
jda i vésti vždy k dobrému
řádu, Bohu i vzácnému.
Pakli s cesty pravé svodí,
nenieť hoden jmě vévody.

[145] Veršovaná Žaloba, str. 43:

». . . kdož sebe zpravovati
nechce, jiným kralovati
nemáť . . .«

ností opačných.[146] To vše ovšem opravňuje k jednoznačnému závěru, že korunovace krále Zikmunda provedená na pražském hradě nemá vůbec žádné právní moci.[147]

Celková politická tendence próz i básní naprosto zřetelně vyplývá z autorova textu. Zdůrazněno je především postavení měst ve státě, která jsou vždy jmenována před pány;[148] zvláštní význam je přičítán Praze jako hlavnímu městu království.[149] Útok je často zaměřen působivě proti českým pánům ze Zikmundova okolí, kteří svou službou nepříteli zradili svou čest i svobodu.[150] Jejich přispění k Zikmundově korunovaci je marné, neboť panovník takto neřádně nastolený zmizí »jako sen« před vítězstvím »boží pravdy«.[151]

Důležitou skutečností pro třídní zařazení autora je jeho postoj k monarchii vůbec. Odmítaje Zikmunda jako naprosto nehodného českého trůnu a nabádaje k odporu proti němu, nezavrhuje Vavřinec naprosto monarchii jako formu státu, naopak povzbuzuje k volbě jiného krále, který by byl zárukou pro blaho království.[152] Ani při nejprudších invektivách proti uherskému králi neodmítá zřízení královské, naopak právě zdůrazněním

---

[146] Veršovaný Porok, str. 62:

». . . hubitele, lúpežníka,
české země vražedníka
Zigismunda, z Uher krále,
jehož mocí buď na mále,
zjednali ste sobě králem.
Hrdajíce v tom svým právem,
svú ctí, dobrým i svobodú . . .«,

nebo tamtéž, str. 66:

». . . Kmen i hlavu všie té zlosti,
nauk i cestu bezprávnosti
zjednali ste sobě králem,
ale neviem, kterým právem . . .«

[147] Porok, str. 40: »Aj, z těchto i dřieve řečených řečí, ač chceš právě rozuměti, jasným dôvodem jestiť doličeno, jak bláznivě, jak nepořádně a jak bezprávně mé cti korunu a království mého jméno pílils sobě osobiti a že to scestné a neřádné korunování ižádné váhy, ižádného práva, ižádné mocí nemá.«

[148] Viz v ukázkách zde vybraných v pozn. 141, 142 a 143.

[149] Porok veršovaný, str. 67:

»Protož král nemaje Prahy,
král ten věrně jest bezhlavý!«

[150] Viz místo uvedené v pozn. 146.

[151] Žaloba veršovaná, str. 50:

»O zmámení čeští páni . . .
Králť váš jakžto sen pomine,
Božieť pravda nezahyne . . .«

[152] Porok veršovaný, str. 74:

». . . Protož, ctní Čechové,
vstaňtež všickni proti němu,
svému zhůbci zřetedlnému,
vypuďte ho z této země,
to německé zlostné plémě . . .
volte sobě muže ctného
již za krále vám českého,
jenžť má vieru, lásku k zemi!«

Zikmundovy nehodnosti pozdvihuje úřad královský na vysoce čestný a zodpovědný úkol. I vidíme tedy Vavřince jako spisovatele hájícího především města, jejichž politiku přijímá za svou. I zde, v literárních dílech beletristických, podobně jako ve svém velkém díle kronikářském, stojí ideově na stanovisku měšťanské opposice a je tak jedním z nejvýznamnějších pramenů pro poznání politiky husitského středu.

Hlasy proti Zikmundovi se ozývají z husitských pramenů odevšad. Proti králi uherskému, »ryšavé šelmě«, znějí už plamenné výzvy Želivského; proti němu bouří Jakoubek ze Stříbra.[153] Jen sobecká politika panstva, zejména Oldřicha z Rožmberka, v něm hledá svého spojence, pokud se to za dané chvíle hodí. Města, která padají při velkém jarním tažení v r. 1421 do rukou husitských vojsk, slibují kromě věrnosti čtyřem artikulům pražským a poslušenství Praze také, že nebudou uznávati Zikmunda za krále.[154] Tato zásada neuznávati Zikmunda za krále se projevuje tak silně, že je dokonce připojována k artikulům pražským jako pátý článek.[155] Nářky Zikmundovy, že je od vlastních poddaných vzpurně odmítán a dokonce tvrdě ve válce poražen,[156] ukazují dobře jeho bezradnost a bezmocnost i jeho neporozumění situaci v Čechách.

Tato jednota v zamítání Zikmunda má své rozdílné vnitřní příčiny u Pražanů a s nimi spojené šlechty a u Táborů, případně i u městské chudiny pražské. Praha řemeslnictva a nového husitského patriciátu i šlechta s ní spolupracující nechce Zikmunda především proto, že s jeho příchodem by se musela vzdáti významných zisků, kterých nabyla revolucí na úkor církve, i statků královských nebo majetku katolických měšťanů, které vyhnala a jejich majetek skonfiskovala; ne však proto, že by byla v zásadě protimonarchistická.[157] Vždyť současně s odmítáním Zikmunda se děje i intensivní diplomatické vyjednávání s Polskem o přijetí královské koruny české králem Vladislavem nebo velkoknížetem Vitoldem! Přední ideolog pražského středu, M. Jakoubek ze Stříbra, který se sice těší z ponížení pyšných tohoto světa,[158] přece jen neváhá hlásat s kazatelny potřebu volby panovníka.[159] Na tomto zásadním názoru nemění nic, že pře-

---

[153] Výklad na Zjevení sv. Jana, str. 155, kde kazatel hájí kalich, ». . . jemuž král uherský, ač by chtěl, však nemuože překaziti«. Podobně i na str. 499: »Nynie zajisté král uherský s těmi, kteříž se ho přidržie, jest šelma veliká, proti pravdě postavující se . . .«

[154] Zápisy měst tu jsou skoro stejného obsahu. Viz listy o příměří, k němuž se zavazují Kutná Hora (A. Č. I, 201—2), Čáslav (A. Č. I, 203), Litoměřice (A. Č. I, 203), Mělník (A. Č. VI, 396—7), Kolín (A. Č. VI, 398).

[155] Tak v přistoupení stavů moravských k artikulům v květnu 1421 (A. Č. VI, 398) nebo v zápisu sněmu čáslavského (A. Č. III, 228).

[156] N. př. v listě Vladislavu polskému, psaném po vyšehradské porážce (Codex epistolaris Witoldi, magni ducis Lithuaniae, ed. Ant. Prochaska, Krakov 1882, č. 905, str. 499—500).

[157] To správně postihl již Friedrich v. Bezold, K dějinám husitství, str. 53.

[158] Pekař IV, 197.

[159] Výklad na Zjevení sv. Jana, str. 32—33: »Ale nynie, že by neměl král vyvolován býti, odpor činie tiem, že Saul poblauzením lidu jest vyvolen . . . A ačkoli příčinau hřiecha

deslal výklad, jaký panovník má býti, ani že zdůraznil, že nemá býti cizincem.[160] Monarchistická nauka Jakoubkova tu vystupuje naprosto zřetelně.

Všechny dokumenty úřední povahy vycházející v této době z Prahy a od šlechtických jejich spojenců ukazují, že nynější stav se pokládá za provisorium, že se počítá dříve či později s obnovením královské moci a poslušností novému panovníkovi. Listy měst, jimiž přistupují k artikulům a zamítají Zikmunda, obsahují doložky, dle kterých úmluvy platí až do té doby, kdy bude v zemi panovník řádně korunovaný,[161] jemuž by se všichni podrobili.[162] Ani sněm čáslavský v tom netvoří výjimku a jeho zamítnutí Zikmunda se děje dokonce s výhradou, že by budoucí doba přinesla dohodu jiného obsahu.[163] V tom jsou ovšem zadní vrátka, která zůstávají šlechtě otevřena k případnému vyjednávání budoucímu.[164] Sněm čáslavský stanoví vše jen za předpokladu, že ještě není zřízena řádná vláda královská; jinak nastoupí ona a uchopí se moci ve státě. Tím si pojistila šlechta dokonce i jakousi možnost dohody se Zikmundem!

Tomuto stavu odpovídá i sama organisace městského svazu pražského. Praha se zmocňuje svrchovaných práv panovníkových a na jeho místě vládne na území sobě podřízeném. Není tu tedy federace měst republikánského charakteru, nýbrž monarchie,[165] v níž panovník byl nahrazen městem Prahou, avšak může kdykoliv nastoupiti ve svá práva.[166] Skutečnost, že

---

král jest vyvolen nebo poblauzením lidu, avšak v sobě krále mieti nenie zlé, ale dobré; nebo potom byli králové dobří, jako David etc.... Cierkev svatá má napravena býti skrz moc světskú, jako v prvotní cierkvi králové obráceni k vieře, vieru křesťanskú velmi vyzdvihovali.«

[160] Tamtéž: »Protož zprávce, buďto duchovní, buďto světský, lidu má býti bratr, ne vedlé těla, ale podlé viery. V Deuteronomu XXVII napsáno, že král má býti bratr a ne cizieho národu... A když by Pán dal věrné zprávce lidu, duchovnie i světské dobré, kteříž budú jednoho ducha dobrého, tedy znamenie bude, že Páně hněv nad námi přestal...«

[161] Možná, že zdůrazněním »řádného korunování« (viz v listě Kolínských a Litoměřických) je i narážka na problematickou korunovaci Zikmundovu v Praze 28. července 1420, jejíž platnost je tak brána v pochybnost.

[162] Zápis Kolínských (A. Č. VI, 398): »...tak dlúho, donižby pán buoh všemohúcí této koruně české pána a krále nedal a ten jednostajným svolením všie obce českého královstvie nedošel korunovánie řádného a v této zemi obyčejného.« Zápis Kutnohorských (A. Č. I, 201—2): »...Dále toho krále Sigmunda uherského ...za krále, ani za pána dědičného koruny české ...nikoli nepřijímati, ani držeti ani jmieti ...ani kterého jiného za krále této koruny budúcně přijímati máme, bez svolenie města pražského hlavnieho a jich pomocníkov, ani oni bez nás, kolikrát by sie přihodilo tohoto královstvie osiřenie.« Všechny ostatní zápisy měst obsahují doložky podobného obsahu, slovně téměř totožné.

[163] A. Č. III, 228: »...leč by pán bůh ráčil a vůle i hlas nejprve byli k tomu slavného města pražského, pánů českých, obce Táborské, rytířů, panoší, měst i jiných obcí českých, kteříž a kteréž již přistoupili a ještě přistoupí k pravdám artikulů svrchupsaných...«

[164] P e k a ř I, 56.

[165] Postihl to dobře U r b á n e k, Lipany, str. 27.

[166] Výslovným důkazem toho je n. př. list, jímž povolují Pražané dvěma měšťanům právo hledati drahé kovy, ovšem jen »...tamdiu, donec ad canonicam regis electionem aliquis electus, regnum Boemiae gubernandum fuerit assecutus«. (Kaspar S t e r n b e r g, Umrisse einer Geschichte der böhmischen Bergwerke I/2, Praha 1837, Urkundenbuch č. 77, str. 109).

Praha vykonává práva panovníkova,[167] sama o sobě není jevem revolučním, nýbrž ve značné míře konservativním, protože obsah práv panovnických není setřen, nýbrž zůstává i nadále zachován. Sama Praha pokládá tuto situaci za provisorium, neboť neustále usiluje o znovuzřízení království a je připravena být panovníkovi plně poslušna.

Není to ovšem celá Praha, která zastává názory monarchistické. Proti této Praze nového patriciátu spojeného se šlechtou zůstává po značnou dobu na politickém foru ještě Praha chudiny, která krále a obecně i formu zřízení monarchistického bojovně kritisuje a zamítá. Již ve chvílích válečného nebezpečí za první křížové výpravy se patrně vlivem přítomnosti Táborů v Praze formuluje názor, že nepřijme-li Zikmund husitských řádů, budou Pražané pokládati za krále Boha a Zikmunda toliko za rovna kterémukoli jinému člověku.[168]

Nauka táborská, která je výrazem protimonarchistické nálady v lidu, dochází zdůraznění v dokumentu nad jiné zajímavém, avšak dosud málo povšimnutém literaturou. Je to list nejmenovaného českého pána příteli na Moravu, v němž jej zpravuje o postupu jarního tažení spojených husitských vojsk v roce 1421.[169] Informace v dopisu obsažené jsou převážně politické povahy. V úvodu se popisuje, že se šlechta zavazuje v zápisech Praze, že nebude uznávati Zikmunda za panovníka.[170] V dalších odstavcích jsou pak moravskému pánu udíleny cenné rady, jak si má moravská šlechta vésti, vtrhnou-li husitská vojska na Moravu. V první řadě mají Moravané žádati, aby byl nastolen panovník, neboť jinak je nebezpečí, že nebude v zemi žádného pána. Husité totiž, informuje list dále, touží právě po tom, aby nebylo panovníka, nemohou to však prozatím ještě veřejně prohlásiti, aby neztratili spojence, tedy z taktických důvodů. Budou-li páni moravští neochvějně trvat na neprodleném znovuzřízení vlády královské, nebudou se husité moci proti tomu nijak brániti. Pisatel listu pak dodává, že je dobře informován, protože sám bývá účastníkem husitských porad.[171]

Při prozrazení záměrů husitů nezůstává pochyb, že tu jde o snahy

[167] Příklady těchto práv v U. B. I, str. 123; srv. i W. W. Tomek, Dějepis Prahy IV, str. 173.

[168] Dopis pražských Němců Zikmundovi u Windeckeho, str. 150; srv. Bezold, str. 47.

[169] A. Č. III, 300—301.

[170] »A zemané, rytieři a panoše tu sě s nimi umlúvají a zapisují, aby s nimi byli, a krále, aby neměli za král. A p. Čeněk v Kolíně . . . s nimi rokoval; a tu na něm žádali . . . krále aby nikdá za svého pána neměl.« Neodvažuji se toto místo interpretovati tak, jako kdyby šlo o neuznávání panovníka jakéhokoli, ačkoliv by to bylo velmi svůdné.

[171] »A také ať o to najpilněji mluveno bude, abychom vždy krále a pána měli v zemi naší. A jestližeť o tu tuze mluveno nebude, tehda věz, že pána míti nebudem za naši paměti. Neb tomu dobře rozumím, žeť oni k tomu jdú, jediné žeť toho ještě prohlásiti a zjeviti nesmějí, bojíc se, aby lidé srozumějíc tomu, by od nich neodstúpili. Protož o toť jest třeba pilně vsaditi, a za jeden člověk všichni co ustanovíc pilně a tuze o to státi, abychom vždy pána v zemi měli a tím nedlíli. A jakžť jednostajně páni i zemané o to pilně a tuze mluviti budú, takť oni proti tomu nebudú smieti odmlúvati. Nebť jsem toho dobře vědom, neb v jich radách také bývám.«

nesené především stranou táborskou, která míní nastolení panovníka ze zásadních důvodů oddalovati, jak bude možno nejvíce, zatím co pražský střed a pravice spojená se šlechtou kališnickou o zvolení krále usilovali.

Tento list nám dává vzácnou možnost, jinak v historickém bádání nepříliš častou, nahlédnouti do intrik a pozadí politických událostí. Píše jej šlechtic vlivného postavení ve straně, neboť se účastní porad a je informován i o tajných záměrech, které nejsou určeny pro veřejnost. Přitom prozrazuje bezostyšně jinému šlechtici plány svých spojenců a nabádá ho, jak si vésti, aby je mohl ve spojení s ostatními moravskými pány křížit. Krásný doklad typické věrolomnosti panstva, které ze zištných důvodů se dočasně přidává k husitskému hnutí, a při první příležitosti, opět z pospěchářství, je zrazuje! Kdo však je pisatelem listu, si netroufám ani dohadovat,[172] ač by jeho zjištění mohlo velmi mnoho přinést pro poznání politiky panstva.

Poučení z listu je velmi důležité. Vidíme z něho, že uprostřed pražského vojska se objevují snahy zabránit nastolení panovníka, zamlčované před širší veřejností jen z taktických důvodů. Jistě by je nebylo třeba zakrývati před pražskou chudinou nebo radikály venkovskými, avšak jisto je, že by odradily spojence z řad řemeslnictva a městského patriciátu, a tím spíše i šlechtu utraquistickou, která je stálým iniciátorem snah opatřiti Čechům panovníka.[173] Není-li tedy možno, aby protimonarchistické tendence pronikaly zcela nezahaleně, snaží se levice zdržovati svou pasivitou znovuzřízení monarchie.

V bezradnosti, jak zajistiti vládu ve státě, připadají v létě 1420 mluvčí husitského středu — městské oposice — na myšlenku jinou. Nemohouce ještě počítati s kandidaturou polskou, o níž vyjednávání ještě nepřekročilo stav úplných začátků, odmítajíce krále Zikmunda, ale obávajíce se i republikanismu táborského, dospívají ke kompromisnímu řešení: k theorii městské republiky po vzoru Benátek! Ještě v době obležení Prahy křížovým vojskem píše Praha obsáhlý manifest Benátkám,[174] nabízejíc jim spojenectví proti Zikmundovi, s nímž jsou Benátky v častých sporech. Při koncipování tohoto listu spolupůsobí asi i snaha podrážditi Zikmunda

---

[172] Palacký v Dějinách III, str. 393—4 a potom i v Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges I, Praha 1872, str. 87, opravil svůj původní dohad, že pisatelem je Prokop Holý (A. Č., l. c.) vida asi naprostou jeho nemožnost, a myslí na pana Hynka z Valdštejna. Pekař IV, str. 78, hádá na pana Pušku z Kunštátu, ale žádné z těchto mínění nelze hájiti, neboť není nejmenšího podkladu pro určení autora dopisu. Bude tedy prozatím nutno spokojiti se jen povšechným určením, že autorem je blíže neznámý šlechtic utraquistický. O listu se zmínil i Novotný v uv. článku ve Sborníku Žižkově, avšak o určení autora se správně ani nepokusil. Je proto nepochopitelné, jak mohl K. V. Adámek, Jan Žižka na českém východě, Vlastivědný sborník východočeský II, 1924, str. 48, pozn. 46, setrvávat na názoru, že autorem je Prokop Veliký, ačkoli nemožnost jeho autorství se podává již z obsahu listu.

[173] Viz Urbánek, Lipany 25.

[174] Otiskl F. M. Bartoš, Manifesty města Prahy z doby husitské, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy VII, str. 278—282.

a pohroziti mu spojenectvím s jeho starým a mocným nepřítelem. Avšak i možnost skutečně organisovati vládu v Praze po vzoru Benátské republiky působí asi značné zneklidnění ve straně Zikmundově. Katolický projev polemický, »Litera de civitate Pragensi«,[175] jehož autorem je asi Ondřej z Brodu,[176] tvrdí, že Praha chce snížit krále na postavení benátského dože a sama zaujmouti postavení dominující podobně jako Řezno nebo Benátky.[177]

Lze důvodně pochybovati, že Praze byla známa přesně struktura benátského státu a že by byla snad chtěla nějak způsob jeho vlády napodobiti. Benátské zřízení by jí bylo v prvních letech revoluce sotva vyhovovalo. Benátky byly sice městskou republikou, avšak státem feudálním[178] se všemi jeho znaky, jaké neslo i feudální království. Sotva by pražská levice byla připustila zřízení aristokratické republiky, jejíž vnitřní struktura a třídní rozvrstvení by nebylo v podstatě odlišné od dosavadního stavu. Avšak i skutečnost, že se o styk s Benátkami stal pokus a že se vynořila i možnost obdoby státu benátského, svědčí o tom, že se v Čechách v husitském revolučním hnutí skutečně hledaly nové formy státního zřízení, což samo o sobě je nutno hodnotit stejně kladně, jako odhodlání svobodně rozhodnouti o volbě krále bez ohledu na dědičné nároky.[179] Zdá se, že Češi nějakým způsobem usilovali o spojení s Benátkami i nadále, neboť v r. 1423 se objevuje zmatená pověst, že prý Žižka sám míní jeti do Benátek.[180] I když to není možné, přece jen to svědčí, že v cizině něco zaslechli o českých pokusech navázati s Benátkami užší styk.

V prvních letech válek je v otázce státní formy Táboru a vůbec radikální levici úplně jasno. Hledají totiž zřízení, které by vyhovovalo jejich revolučním cílům, a tím je republika. Avšak stejně jasno má při svých požadavcích i husitská pravice, jejíž ideologii budeme mít možnost ještě sle-

---

[175] Höfler II, str. 311—319.

[176] Tak určuje F. M. Bartoš, ČČM 102 (1928), str. 67—69 pravděpodobněji proti Pekařovi I, str. 118, jenž myslí na Šimona z Tišnova.

[177] »...et sic utar velut Ratispona seu Venezia perpetua libertate. Regem habebo, quemadmodum Veneti ducem suum.« K tomu srv. Bezold str. 83, Pekař I, 119.

[178] Benátky jsou typickou městskou »feudální republikou«, jak je popisují Aržanov, Kečekjan, Maňkovskij, Strogovič, Theorie státu a práva, Praha 1951, str. 199.

[179] Srv. Vaněček, str. 374: »Revolučním činem zde je i toto rozhodnutí svobodně volití nového krále, bez ohledu na dynastické dědičné nároky s kterékoli strany.«

[180] Zpráva maršála řádu německých rytířů králi Zikmundovi z ledna 1423 ve Scriptores rerum Silesiacarum VI — Geschichtsquellen der Hussitenkriege, Breslau 1871, ed. C. Grünhagen, č. 47, str. 35: »Ouch habe ich von den obenberurten gewyssen luthen vornomen, das Siszko, der hussen howptman, gros gut gesand habe den Venedigeren und her mit synes selbes personen cziehen wirt czu den Venedigeren, und also do sey des vorgenannten Siszko des ketczers czukunft vornomen, do hoben sey sich gefrowet und frowen sich tegelichen der selbigen czukunft...« Benátčané nebyli, jak se zdá, proti Čechům zaujati tak nepřátelsky jako jiné státy. O tom svědčí i to, že se v lednu 1436, tedy ještě před definitivním vyhlášením kompaktát a přijetím Zikmunda za českého krále, přimlouvali za smírné vyřízení českých záležitostí a prohlašovali Čechy za pravé a dobré křesťany. (Dopis Benátčanů Kašparu Šlikovi v Deutsche Reichstagsakten XII, č. 97, str. 156.)

dovat, která jde soustředěně za záměrem zajistiti zemím České koruny vládu královskou. Její představitelé a politikové, kterými jsou převážně členové nižší šlechty,[181] se snaží za každou cenu získat krále v Polsku,[182] nevidouce a nechtějíce si ani uvědomit, že se strany polského dvora může vyjednávání s Čechy a případné přijetí koruny být jen diplomatickým manévrem proti Zikmundovi.

Proti polské kandidatuře se vyskytují i hlasy varovné. Nejvýraznějším z nich je při jednání v listopadu 1420 projev odporu táborského hejtmana a jedné z předních osobností Tábora Mikuláše z Husi, který sice nemá námitek proti ustavení řádné vlády královské, ale odmítá panovníka cizího, dávaje přednost domácímu — Čechu.[183] Není však toto stanovisko ve skutečnosti jen skrytým odmítnutím vlády královské vůbec? Mikuláš z Husi si musel býti přece vědom (nechceme-li přijímati velmi nejistý dohad o jeho vlastní touze státi se králem českým), že je vyloučeno najíti v Čechách osobu vhodnou k úřadu královskému, která by měla dosti autority i potřebné moci sjednotit rozvaděné strany husitské a čeliti jednotné frontě katolíků domácích i cizích. Ani Žižkovo schválení poselstva do Polska připojením pečeti, které se ostatně týkalo jen poselství červencového,[184] nemůže býti pokládáno za plnou podporu se strany táborské, spíše naopak jen za osobní tah hejtmanův, kterým se snaží zmírnit napětí mezi Prahou a Táborem, jež se místy stává již těžko snesitelným. Ostatně není to jen Tábor, od něhož je vyjednávání s polským panovníkem zdržováno, i z úst vynikajícího představitele husitského středu Jakoubka ze Stříbra slyšíme jednou varování před panovníkem cizincem.[185]

S otázkou přijetí panovníka polského, příp. litevského je nerozlučně spojena i otázka po povaze moci Zikmunda Korybutoviče při jeho dvojím pobytu v Čechách. Tuto závažnou a zajímavou kapitolu v dějinách husitských snah o vytvoření nové vlády ve státě nelze zde řešiti v plné šíři a lze si všimnouti stručně jen věcí zapadajících do rámce této studie.

Když přišel kníže Korybut po prvé do Čech v pozdním jaru r. 1422, byl representantem velkoknížete Vitolda jako dožádaného krále českého.[186] Na zdaru jeho vlády měla především zájem husitská pravice, která se snaží o znovuzřízení království, nepřeje si však návratu krále Zikmunda. Avšak ostatní strany, zejména Tábor stojí proti vládě Korybutově ve

---

[181] Urbánek, Lipany 25, poznamenává, že snahy zajistiti Čechám krále jsou nesený především stavem rytířským.

[182] O tomto vyjednávání je již značně rozlehlá literatura česká i polská. Velmi závažný je citovaný článek Václava Novotného, K otázce polské kandidatury na český trůn, Sborník Žižkův, Praha 1924, který však při dnešním stavu znalostí vyžaduje již značných korektur.

[183] F. R. B. V, 447.

[184] Tak vykládá Pekař III, str. 111 líčení Vavřincovo l. c.

[185] Viz poznámku 160.

[186] Srv. tento titul na př. v listu Korybutově Oldřichu z Rožmberka z 21. května 1422 (A. Č. III, 239).

stálém odporu, nikdy se Zikmundovi jako celek nepodřizují a dokonce vedou proti němu v Praze pokus o převrat. (Viz výše!) Proti Korybutovi byl i Hradec Králové kněze Ambrože a kníže se tam musel zmocnit vlády dočasným převratem, při kterém zjímal konšely.[187] Ale ani v Praze samé nebylo panství Korybutovo bez odpůrců. Aspoň výnosy veliké obce z tohoto období musí opětovně napomínat a hrozit i velmi těžkými tresty těm, kdož knížete haní a pomlouvají.[188]

Určení Korybutova postavení ve státě je ještě závažnější pro jeho druhý příchod do Čech než pro pobyt první. Předcházelo mu oboustranně opatrně vedené jednání diplomatické, inspirované s české strany skupinou nižší šlechty spojené s Prahou.[189] Průběh tohoto jednání je popsán v projevu Prahy z konce května 1424.[190] Pražané prý zahájili vyjednávání ve snaze, aby zajištěním řádné hlavy státu odstranili rozvrat a zpustošení země,[191] a požádali proto knížete Zikmunda Korybuta, aby se ujal vlády v českém království.[192] Jejich naděje, že polský král ani velkokníže litevský nebudou v této akci Korybutovi bránit, nýbrž poskytnou mu podporu jako svému příbuznému,[193] se ukázaly ovšem mylnými. Se strany knížete hrála asi značnou roli i ctižádost stát v čele tak významného království, jehož vláda se mu při přípravných úmluvách zdála snadno na dosah ruky.[194]

Ze zprávy o průběhu jednání je vidět nesporná opatrnost Prahy, aby nenarazila ani mezinárodně proti představitelům polsko-litevské velmoci,

---

[187] Starý kolegiát u Höflera I, str. 86; Staří letopisové čeští, ed. Palacký, Praha 1829, str. 53.

[188] A. Č. I, str. 214: »...aby těm, jenž knieżeti utrhají anebo haněji kterýmžkoli obyčejem skutečně bylo učiněno, buďte duchovní nebo světští, aby sie toho viece nedálo, ale abychom ... JM[t] ve cti jměli a jeho sie báli ... a věrně poslúchali.« A. Č. I, str. 217: »Item jestliže kto kněze velikého, pána našeho požádaného, a kněze Sigmunda, zprávce našeho od Jeho Velebnosti nám vyslaného pomlúval, aneb to poselstvie, kteréž sie jest od nás a od jiných obci k zákonu božiemu a k nám přichylných k JM[ti] častokrát dálo, haněl neboli hyzdil, aby takový nebyl zde trpěn.«

[189] O tomto jednání F. M. Bartoš, Žižka a Korybut 48—50. V čele akce stál asi pan Vilém Kostka z Postupic, který již dříve náležel k předním rádcům a úředníkům knížete.

[190] Vydal F. M. Bartoš, Nové světlo do dějin posledního života Žižkova, JSH 11 (1938), str. 102—107.

[191] Bartoš u. d., str. 105: »Item nos in huiusmodi affecione perseverantes, quod destruccioni et devastacionem huius regni nostri non possumus aliter evadere nisi per caput ordinatum et per bonum dominum ...«

[192] Tamtéž: »Item tunc nostri nuncii, considerantes tam magnam benivolenciam et graciam ipsius (tj. Korybutovu) ad nos et ad veritates divinas, statim ex nostra commissione et speciali mandato interrogaverunt suam graciam, utrum vellet esse noster dominus et regimen regni Bohemie in se assumere ...«

[193] Tamtéž, str. 106: »...sperantes, quod magnus dux et rex Polonie nullo modo eum deseret vellut affinem amicum suum ...«

[194] Dlugosz (str. 328) naděje Korybutovy vystihuje takto: »Dux Sigismundus Koributh Bohemorum vanis promissionibus illectus, redire Bohemiam ... in animum induxit, sperans se Bohemie Regnum facili negotio obtenturum ... et tunc demum communionem utriusque speciei, quam alias hereticam credebat, quo facilius ad Regni Bohemiae gubernacula pertingeret, et per se, et per suos practicare coepit ...«

ale aby se též nedotkla žádné ze stran doma v Čechách. Velmi zajímavým postřehem je totiž zjištění, že celá zpráva o jednání s Korybutem neobsahuje ani jedinkrát titulu »král«. Vždy se určení hodnosti různě obchází, nejčastěji názvem »dominus«. Nicméně výsledkům jednání se obecně rozumí tak, že poselstvo Zikmundovi nabídlo hodnost královskou. Jako panovníka s titulem královským jej přijímají měšťané Dvora Králové nad Labem,[195] dodávajíce, že tak činí podobně jako jiná města. Sám kníže Korybut užil královského titulu přijížděje do Čech, když opovídal králi Zikmundovi i vévodovi Albrechtovi Rakouskému, a nazval se »požádaný a zvolený král«.[196] Nevíme sice pro nedostatek zpráv, nepoužil-li i jindy později tohoto či podobného titulu, avšak o nějakém pravidelném užívání nemůže býti ani řeči, tím spíše, že postavení panovníka ve skutečnosti neměl a mimo Prahu a její svaz, ostatně v této době silně oslabený porážkou malešovskou, za krále uznáván nebyl. Jeho hodnost jistě nebyla potvrzena řádnou korunovací a složením ústavních slibů.

Ztroskotání tohoto jistě vážného pokusu o restauraci královské vlády v Čechách svědčí zřetelně o síle protimonarchistických stran. Kdyby se pak potvrdila domněnka, že se Korybut vzdal titulu voleného krále při míru na Špitálském poli,[197] bylo by to zvláště důrazným potvrzením protimonarchistických názorů Žižkových.

*

Velmi mnoho materiálu k poznání husitských nauk o státě a formě státního zřízení je sneseno v polemických spisech vzniklých při příležitosti boje o státní formu se strany husitské konservativní pravice i se strany katolické, Zikmundovy. Tyto projevy nás v mnohém směru poučí jak

---

[195] List m. Dvora Králové u Bartoše u. d. str. 107: »Serenitatem Vestram penes dominos Pragenses et alios dominos... ad terram Bohemie dominum et rectorem graciosum et pro rege acceptavimus omni eo modo et condicione, quibus Serenitatem vestram domini Pragenses et alie civitates acceptant.«

[196] List v U. B. I, str. 356 a u Windeckeho str. 168. Titul zní: »Wir Sigmund von gotis gnaden Littowescher herczog, vnd des Kunigreichs zu Behelm vnd marggraffschaft zu Mehren gevorderter vnd erwelter Künig...« V souvislosti s královským titulem knížete Zikmunda zaslouží pozornosti zpráva t. zv. Malé kroniky Klosterneuburské, ed. H. J. Zeibig, Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 7 (1851), str. 247: »... desselben jars (t. j. 1422), haben die hussen herczog sigmunden auffgeworffen zu einem khünig umb s. catharina tag in der stat phässläch, ain meill von dem perg.« Jde ovšem o údaj velmi zmatený. Jeho zařazení k roku 1422 a zmínka o Čáslavi láká k domněnce, že tím je míněn husitský sněm (o němž F. M. Bartoš, Druhý sněm husitské revoluce v Čáslavi r. 1422, JSH 17 [1948], str. 89), který tam zasedal od 1. srpna 1422 (datum v listu krále Zikmunda z 23. července 1422, daném v Řezně, jenž byl tomuto sněmu adresován, ed. Bartoš, l. c.), a na němž kníže Korybut slíbil zachovávat čtyři artikuly (U. B. I, str. 287). V Malé kronice Klosterneuburské je však uvedeno, že se tak stalo na sv. Kateřinu, tedy 25. listopadu. Nadto tomu odporuje okolnost, že politická situace roku 1422 naprosto něco podobného nepřipouští. Kronikář, ostatně ani jinak o Čechách neinformovaný zvlášť dobře, se asi dopustil omylu zaměniv události roku 1422 a 1424. Zpráva by nicméně stála za podrobné prozkoumání.

[197] Toman, Husitské válečnictví, str. 106.

o vlastních jejich názorech, tak i o naukách těch skupin husitských, proti nimž směřují, a právě o Táboře mají nejednou cennou a odjinud neznámou zprávu. Je proto třeba i jim věnovati bedlivou pozornost.

V čele polemického boje proti táborství stál nesporně M. Jan z Příbramě. Byl to jeden z nejvzdělanějších mistrů své doby, břitký polemik a osobně statečný muž. Tyto své vynikající osobní vlastnosti dal, žel, cele do služeb państva a jeho spisy se tak staly velmi důležitou ideologickou zbraní proti Táborům. Mohli k nim s užitkem pak sáhnout i samí katolíci při svém boji proti celému husitství[198] a dokonce o století později sloužily polemické literatuře katolické jako zbraň proti lutheránství.[199]

Valná část protitáborských spisů Příbramových útočí i proti táborským názorům o formě státu a proti vlastní táborské organisaci vládní. Již proti chiliastickým článkům táborským,[200] které s takovou horlivostí sháněl a potíral, dokazuje Příbram oprávněnost panování světského a nutnost vlády králů a knížat.[201] Zejména tvrdě bojoval proti významnému postavení kněží táborských ve vedení celého bratrstva a nejostřejší jeho útok proti nim je obsažen v nenávistném pamfletu »Život kněží táborských«, kde je obviňuje z vládychtivosti a zneužívání moci.[202]

Místa velmi závažná o povaze vlády ve státě českém, namířená ovšem převážně proti Táborům, jsou i ve spise »De condicionibus iusti belli«,[203] který je z valné části věnován i útokům proti kněžím táborským a nese charakteristický podtitul »Proti tyranům Prokopům«,[204] v němž je jasný útok proti hlavě bratrstva Táborského Prokopu Velikému. Příbram tu pokládá za nejtěžší překážku nastolení řádu v zemi polní vojska.[205] Velmi důležité jsou tu pak jeho poznatky o státní formě. Užívaje aristotelovského rozdělení forem státních, rozhořčuje se nad tím, že v Čechách jsou právě formy špatné a zavrženíhodné, totiž oligarchie a demokracie,[206] (názvu »demokracie« rozumí středověk ještě v aristotelovském smyslu pro stát škodlivé vlády davu a nikoli ve smyslu, jak ho chápeme dnes, vlády lidu). Dokonce i nejhorší z nich tu vládne — tyranie — a to jak se

---

[198] Viz výše pozn. 84.

[199] Cochlaeus, který psal své velké dílo o husitství právě jako útok proti reformaci, sáhl v neobvyklé míře po spisech Příbramových a několik jich vydal v přílohách buď jako celek, nebo ve výňatcích.

[200] Proti čl. 46 a 47 (u Döllingera l. c.).

[201] Kamil Krofta, ČČM 1899, str. 215.

[202] Macek, Ktož jsú boží bojovníci, str. 285: »Item že řídké město jest jich strany, by v něm kněžie, neřku nepanovali, ale aby v něm nekralovali, vedúce skutečně všechny obyčeje královské nad měšťany, panošemi okolními i sedláky...« K tomu na př. Urbánek, Lipany, str. 115; Pekař I, str. 147, jemuž je arci protitáborské hledisko Příbramovo velmi sympatické.

[203] O spise F. M. Bartoš, Literární činnost... M. Jana Příbrama..., č. 10, str. 67 až 68.

[204] Urbánek, Lipany, str. 218, pozn. 28 (ke str. 96).

[205] Urbánek, u. d., str. 96.

[206] Srv. i rozdělení forem státních v Husově příručce quodlibetní, str. 77.

strany vládnoucích, tak i se strany poddaných. Kdysi slavné a spořádané království je podrobeno nejkrutější oligarchii a tyranii . . .[207] Táboři odporují zřízené vládě, odmítajíce podřízenost panovníkovi s poukazem, že »vláda je odevzdána lidu země«.[208]

Dobře to charakterisuje situaci: Táboři chtějíce si vládnout sami a odmítajíce nad sebou královskou vládu, jsou v očích Příbramových ovšem tyrany,[209] kteří brání nastolení pevného řádu v zemi, řádu, který by arci podle představ konservativní pravice, jejímž je Příbram čelným representantem a předním theoretikem, odstranil táborskou moc. A táborský republikanismus se ovšem Příbramovi jeví jako touha po moci, aby mohli vlásti neomezeně nad svými obcemi a městy, a proto prý nechtějí přivoliti k znovuzřízení vlády celostátní, která by zajistila klid a pořádek.[210]

Je sdostatek známo, jak příbramovci usilovali o návrat Čechů do církve a používali všech prostředků, aby toho dosáhli. I po Lipanech, v době vyjednávání o přijetí císaře Zikmunda, se zasazují společně s pány katolickými o hladký průběh jeho nástupu na český trůn a snaží se odstranit silné ještě zbytky odporu. Projev jednoho z předních členů strany, M. Prokopa z Plzně, který ostatně už brzy nato přestoupil úplně ke katolictví a stal se publicistickým obhájcem církve, je toho zřetelným důkazem. Počátkem roku 1435[211] hlásá Prokop již zcela nezakrytě staré these, zcela orthodoxně katolické, že jest nutno býti poddánu »vyšším mocem«.[212]

---

[207] Toto místo otiskl Cochlaeus, str. 227: »Ex quibus (inquit) omnibus patet, teste experientia, quod in hoc regno totaliter viget Politia et directio pessima, scilicet Oligartica et Democratica: Immo et pro maiori Tyrranica, tum ex parte eam regentium tum ex parte subditorum. Hoc enim regnum nullo ordine regitur, nulla iustitia triplicis Politiae commendabiliter regulatur, sed confusissimo ordine trinae Politiae perversae, scilicet Oligarticae, Democraticae et Tyrranicae ad omnem fortunae iacturam ventilatur . . . O quantos numeros omnium mundi malorum fecerunt, qui de Regno ordinatissimo, inter mundi Regna inclyto, vilissimam Oligartiam et Tyrranidem cruentam effecerunt.«

[208] Citáty u Bartoše l. c.: ». . . ne regnum ad ordinem perveniat, in murum eneum et obicem ferreum se opposuerunt et omni erigendo ordini et corrigendo eorum sceleri fores viribus et armis precluserunt.« ». . . principes vel non habere vel eis subiecti et obedire dedignantur . . . eosdem delere conantur, dicentes: nunc iam regnum tradetur populo terre«.

[209] Příbram odvolávaje se na tento svůj spis, znovu obviňuje táborské kněze z tyranie ve »Vyznání víry« u Cochlaea, str. 539: »Ex quibus iuribus tractatum compilavi et eundem sacerdotibus tunc tyrranidem regentibus scriptum destinavi.« Není ovšem divu, že se o tyto názory mnohokrát opírá Pekař a zvláště je zdůrazňuje I, str. 144—148.

[210] Ze spisu »O poslušenství starších a jednotě křesťanské« cituje poučné místo F. M. Bartoš, K traktátovým cyklům Jana Příbrama proti Petru Payneovi a Táborům, L. F. 41 (1914), str. 115: ». . . nikoho nechtí nad sebou míti, aby mohli svá neřádná naučení svobodně rozsévati, nad obcemi i městy jako páni vlásti a mezi nimi jako knížata rozkazovati. Ale co zlého běží v této zemi pod tím jich odtržením a vladařstvím, pro něž nechtí země v řád její dopustiti a v hlavy řádné svoliti, jímž by se měla ta sirá zem upokojiti.«

[211] Veřejné napomenutí k Čechům z ledna 1435 v A. Č. III, str. 437—441; latinské jeho znění v M. C. I, 533 ns. Obsah projevu u Jaroslava Prokeše, M. Prokop z Plzně, Praha 1927, str. 79—82; k jeho datování tamtéž, str. 146—147.

[212] Str. 438: »Pomniem, že země naše česká dřéve stála jest v stavu spravedlivém v tom, že jest byla poddána pod vyšší moc královskú a panskú; jinakby naši předkové zemřeli v nespravedlnosti. Ale že nám poddánu vyšším mocem jest spravedlivé, o tom píše svatý Pavel k Římenóm . . .«

Když již bylo nárokům českým se strany církve i císaře vyhověno,[213] není už dále příčiny, proč »těm mocem« odpírati a snad vésti války,[214] které by byly ve skutečnosti vedeny jen z vlastní pýchy a proti oprávněnému panovníkovi.[215]

Tento projev Prokopův potvrzuje, že i po Lipanech trvají v zemi hlasy nejen proti Zikmundovi a smíru s církví, nýbrž i obecně proti zřízení monarchickému, jako tomu bylo na Táboře (srovnej i výše!). Ale stejně tak je i důkazem, jak konservativci byli tehdy již úplně přikloněni ke straně koncilu a císaře a připraveni prosazovat smír s církví i Zikmundem všemi prostředky, z nichž jedním bylo i přesvědčování o nutnosti řádné vlády královské.

Konservativci tvořili svými názory přechod mezi pravicí husitskou a vlastním katolictvím, které samozřejmě se ve spisech svých polemiků zabývá často bojem proti táborskému republikanismu i proti theoriím ostatních stran husitských. Tenorem všech tvrzení je ovšem argument, že panovnická moc má svůj původ od Boha a vzpoura proti ní je hříchem proti samému Bohu. Je tomu tak v polemickém skládání neznámého českého katolíka »Václav, Havel a Tábor«, kde na tvrzení Tábora o dovolenosti a nutnosti trestati hříchy namítá katolík Václav, že to smí jen Bohem zřízená moc královská nebo knížecí.[216] Satirická báseň protihusitská obviňuje představitele revolučního hnutí, že tvoří falešné novoty a potlačují právo, aby mohli panovati světsky.[217] Opatu Ludolfu Záhaňskému pak zejména vadí, že prý v Čechách si kdekdo osobuje svrchovanou moc, což vyjadřuje útočným dvojverším,[218] pro které si bere vzor v rýmovaných částech kroniky Zbraslavské.[219]

Přívrženci Zikmundovi nemohou Praze a Čechům zapomenout, že odmítli krále Zikmunda a zdvihli proti němu tak mocný a účinný odpor. Známý katolický theolog pražský, kdysi odpůrce Husův a potom zuřivý nepřítel celého hnutí, Ondřej z Brodu, píše své protihusitské projevy z emigrace, odkud opětovně napadá Čechy pro jejich odpor proti Zikmundovi. Ve spisku »Litera de civitate Pragensi«[220] vyčítá Praze, že uposlechla poše-

---

[213] Tamtéž: »Pomniem také na to, že nám sie již podává svoboda v těch pravdách i v Čechách i v Moravě, i ot koncilium a stavu duchovnieho, i ot císaře a stavu světského, mocí všeho křesťanstva.«

[214] Str. 439: »Protož lidem dobrého svědomie a bohabojným a nesvévolným zdá se, že již nemáme příčiny, proč bychom se dále proti těm mocem posazovali, aneb války vedli, na záhubu lidí i statkuov, a ovšem duší naše české země.«

[215] Str. 439—440: ». . . již válku bychom vedli jedně o svú vuoli a své povýšenie a pýchu, nechtiece pána nad sebú mieti . . .«

[216] Pekař I, str. 91.

[217] »Ad perversos hereticos sermo« u Höflera I, str. 544: »Formant fictas novitates, tergunt iuris veritates, ut regnent in seculo.«

[218] A. Ö. G. 60, str. 548: »Dum rex Wenceslaus vixit, tunc ve Bohemie dixit; nunc venit peius, quia rex est quilibet eius.«

[219] Viz F. R. B. IV, str. 123: »Et redit in peius, quia rex est quilibet eius.«

[220] O jeho autorství viz výše pozn. 176.

tilých rad, mezi jinými i té, aby pohrdla vlastním panovníkem.[221] Podivuje se, kdo učinil Prahu svobodnou a ne podřízenou svému přirozenému pánu[222] a pokrytecky vzpomíná na zašlé staré časy, kdy nebylo toho, aby vládl obecný lid.[223] Je hluboce dotčen tím, že si Praha zvolila krále, kterého sama chtěla, a odmítla toho, kterého jí určil Bůh, a tím se zprotivila boží vůli.[224]

Tento poslední argument je dvojsečný, neboť srovnání pramenů ukazuje, že jím útočila i Praha proti Zikmundovi, když v satirickém letáku proti němu se praví s ironickým výsměchem, že králem má býti ten, koho Bůh vyvolí, avšak Zikmund jen při trošce upřímnosti by musel přiznati, že on tím vyvoleným není.[225] A jistě trefným je podivení, že se Zikmund nazývá králem českým, když přece jde o zemi tak zamořenou kacířstvím.[226]

Ondřej z Brodu je spisovatel, který z vlastní zkušenosti poznal dobře české poměry a snaží se dokonce porozumět příčinám hnutí. Velkou vinu dává šlechtě, kterou obviňuje při výkladu jejích záměrů, že chtěla poštvati měšťany proti králi, kdyby nechtěl uznati jejich »sektu«, a ze sporu sama kořistiti.[227] Ryze katolické stanovisko, že je neposlušností k Bohu protiviti se papeži a králi, zaznívá z řádek Ondřejových velmi rozhorleně opětovně,[228] při čemž si neodpustí ani povzdech nad porušováním práva.[229]

Jestliže jsme poznali tvrdá osočení Prokopa Velikého z tyranství ve spisech Příbramových, nelze se diviti, že podobná, ba ještě horší místa najdeme i v projevech vynikajících představitelů strany katolické, Palomara i Eney Silvia.[230] Důvod tohoto obvinění je jistě na první pohled jasný; jde

---

[221] Höfler II, str. 314: »...ut regem proprium contempneres.«

[222] Höfler II., str. 312: »O populе, populе stulte et insipiens... Quis te dominum constituit contra dominum naturalem, quis te fecit liberam et non subjugalem?«

[223] Tamtéž, str. 313: »Non erat sic pristinis temporibus ut te videlicet urbem nobilem communis populus gubernasset.«

[224] Tamtéž str. 316: »Denique mittis falcem in messem domini dei, regem, non quem ipse dedit, sed quem tu desideras, eligendo. — Cum ergo subesse non vis ei, quem tibi proposuit, contra deum profecto recalcitrare niteris et ejus non pares ordinatissime voluntati.«

[225] »Coronae regni Bohemiae satira in regem Hungariae Sigismundum«, Höfler II, str. 322: »Et in Deuteronomio generalius exprimit dicens: eum constitues in regem, quem dominus elegit. Certe si dissimulare nolis, te non provisum, sed invisum, non electum sed abjectum, hac ratione cognosces.«

[226] Tamtéž: »Quam vero ob rem te regem Boemorum appelare presumis, quos heresis labe pollutos asseris et funditus evellere machinaris?« Tato satira je latinskou paralelou českého Poroku z budyšínského rukopisu, kde byla rovněž znovu vydána v příloze. Srv. citované místo s českým zněním (Husitské skladby budyšínského rukopisu, str. 33): »I proč také smieš sě českým nazývati králem, ježto kacierstvím zkalené jistíš a pracuješ z kořen vší mocí vypleti?«

[227] »Tractatus de origine Thaboritarum«, Höfler II, str. 347: »Sagaci consilio providendum est, ut cives contra regem, si sectam eorum amplecti noluerit, moveatur.«

[228] Tamtéž str. 337: »Et quomodo adhuc lucifer nulli subesse noluit, sic et isti, neque papae tamquam Christo vicario praesidenti, neque regi tamquam in terris praecellenti et per consequens nec deo regularissime disponenti et tamquam ea quae nobis displicent juste et rationabiliter permittenti.«

[229] Höfler II, str. 317: »Ad quid ergo leges et iura condita sunt?«

[230] K tomu Urbánek, Lipany, str. 111.

tu o propagační manévr, jak poštvati samotné Čechy proti velkému vůdci polních vojsk, a tím oslabiti odolnost husitské fronty. Obvinění husitů z tyranství nalezneme pak u Slezáka Ludolfa Zaháňského[231] i u Rakušana Tomáše Ebendorfera z Haselbachu;[232] je tedy naprosto běžné v protihusitské literatuře.

Důležité místo v protihusitské publicistice zaujal M. Štěpán z Pálče, který, nemoha se vrátit do své vlasti, se uchýlil na universitu krakovskou a odtud zahájil mocný polemický nápor proti husitskému hnutí. Ať již v různých přímých invektivách nebo v mohutné traktátové trilogii, jejíž podstatnou částí je polemika proti čtyřem artikulům,[233] varuje Páleč před nebezpečím, aby Polsko nebylo zachváceno revolučním hnutím podobně jako Čechy.[234] Pálčovy projevy mají značnou váhu nejen pro jeho dobré znalosti poměrů českých, nýbrž také proto, že jimi byla vlastně zahájena velkorysá literární kampaň učenců katolických proti husitskému hnutí.

Soudobá literatura katolická zpravidla nerozeznává jednotlivé strany husitské a obvykle útočí proti celému hnutí i v těch otázkách, kde uvnitř husitství samého byly vážné rozpory a ideologické boje. Je tomu tak i v otázce státní formy. T. zv. »Chronicon breve regni Bohemie« vyzdvihuje právě táborské nauky, že není třeba panovníka a že má býti utvořena vláda vlastní,[235] a útočí jimi na husitství celé.

Hlubší rozbor situace ukázal politikům církevním, že husitské hnutí je něčím více než pouhým odbojem proti církvi, který by mohl být likvidován skoro beze zbytků jako dřívější povstání jiná. Brzy poznali, že mu nejde o pouhé svržení království, nýbrž že jeho cílem je skutečná změna spo-

---

[231] A. Ö. G. 60, str. 548: »In quorum diebus in tantum superhabundavit Bohemorum tyrannis et eorum hereticalis iniquitas . . .«

[232] Chronica regum Romanorum (vyd. A. F. Pribram v Mittheilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband III, 1890—94), str. 118 dobře rozpoznává, třebas autor píše se značným časovým odstupem až kolem roku 1450 (Pribram v úvodu k edici str. 51—52), že kritickým obdobím pro vznik vlastních bouří revolučních je smrt krále Václava: »Anno domini MCCCCXIX Wenceslaus rex Bohemie sine heredibus moritur et perfidia sectatorum Huss et Wiklef, que temporis vite eius non sic in tyrannidem excreverat et in palam se ostendere non potuit, effreniter prodiit in lucem.«

[233] K tomu Jaroslav Prokeš, K Pálčově Replice proti čtyřem artikulům pražským, Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, Praha 1928, str. 254—262.

[234] Tak zejména v kázání na významné synodě v r. 1420 v Kališi, z něhož otiskl výňatek Jaroslav Prokeš, Husitika vatikánské knihovny v Římě, Praha 1928, str. 35—36, č. XIX: »Infamiam regni Bohemie propter discrepanciam in fide vehementer execror, ex qua nedum regnum olim christianissimum, sed per proprios regnicolas miserabiliter devastatur, ut cottidiana auditus docet veridica resonancia; et timens, ne satore tyranie seminante consimilis discordia fidei in hoc regno inclito oriatur, ex qua utriusque status spiritualis et secularis, ut heu in Bohemia factum est, destruccio commitatur, vos adhortari, ut in fide sitis omnes unanimes, non inmerito iudicavi.« O tomto kázání i Prokeš ve Sborníku Bidlově u. d. str. 256. V Polsku duchovenstvo ovšem od počátku bylo přísně proti husitství, jak jsou toho právě výrazem zákazy přijímání pod oboji a odsouzení nauk Wiclifových a Husových na synodě kališsko-wieluńské; viz Statuty synodalné wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420, ed. B. Ulanowski, X. Jan Fijałek a Adam Vetulani, Krakov 1915—1920—1951.

[235] Viz pozn. 91.

lečenského řádu. Svědčí o tom důležitý dopis, který je mistrovskou ukázkou obratné diplomacie církevní této doby a který zaslal počátkem roku 1424 králi polskému posel legáta kardinála Brandy.[236] Jeho pisatelem nebyl asi nikdo jiný než Julius Cesarini,[237] pozdější vůdce páté křížové výpravy rozdrcené u Domažlic a president koncilu basilejského. Tento obratný diplomat chtěje získati polského krále Vladislava plně proti Čechům upozorňoval ho důrazně na obrovské nebezpečí, které hrozí se strany husitského revolučního hnutí celému tehdejšímu společenskému řádu. Argumentací, která jistě na polského krále silně zapůsobila, vysvětluje, že táborskými naukami o společenství majetku a odpírání dávek vrchnostem by byl úplně rozbit společenský systém,[238] a zejména upozorňuje na veliké nebezpečí, které se ukazuje v tom, že Češi se zprotivili svému »přirozenému pánu« králi Zikmundovi. Tím totiž byl dán zhoubný příklad také poddaným jiných králů a knížat[239] a byl by tudíž ohrožen vlastně i všude jinde ustálený pořádek. Je to už plné pochopení převratnosti husitského revolučního hnutí[240] a opravdu varovný hlas representanta feudálního řádu před nebezpečím, které jej ohrožuje.

I jiný poražený organisátor křížové výpravy do Čech, papežský legát kardinál Jindřich Winchesterský, poznal toto nebezpečí a napsal v listě arcibiskupu salzburskému koncem roku 1427, že husité usilují o »vyvrácení křesťanského politického řádu« (christiani politici regiminis eversio).[241]

To vše je už velmi hluboké porozumění cílům husitského revolučního hnutí a obsah projevů církevních politiků tu není již ani zahalen v obvyklých theologických formách vyjadřování, nýbrž vyjadřuje nezakrytě hroznivou skutečnost vzpoury proti společenskému a hospodářskému systému. Ve vzdělaných kruzích církevních státníků i učenců toto poznání nesporně bylo[242] a byli to oni, kdo dokázali jediní jít do hloubky při zkoumání jeho příčin a výsledků, pokud to tehdy vůbec bylo možné, a snažili se proti

---

[236] U. B. I, str. 309—314.

[237] V rukopise, ze kterého vydal list Prochaska, C. W., str. 617, je tento přípisek: »Colacio facita coram domino rege Polonie ex parte domini Branda cardinalis per Julianum doctorem.«

[238] U. B. I, str. 311: »...asserit praeterea magna pars ipsorum hereticorum omnia debere esse communia, nec redendum censum, tributum aut obedientiam suis superioribus, ex quo confunditur humana civilitas artesque et alia exercitia, quibus humanum genus regitur...«

[239] U. B. I, str. 310—311: »Sunt eciam predicti heretici tante malignitatis, ut serenissimo principi et illustríssimo domino D. Sigismundo... domino eorum naturali... contra deum et justitiam rebellent, dantes pernitiosum exemplum aliis regum et principum subditis...«

[240] O tomto dopise Bezold, str. 56.

[241] U. B. I, str. 578; na toto místo upozornil Rudolf Urbánek, Český mesianismus ve své době hrdinské, Pekařův sborník I, str. 276, pozn. 59.

[242] Již r. 1422 v ležení křižáků před Žatcem napsal Konrád ze Soestu traktát proti čtyřem artikulům a obvinil v něm husity, že zamýšlejí převrat poměrů politických. (Bezold, str. 54—55.) Srv. i varovný Gersonův list arcibiskupu Konrádu s Vechty uvedený v poznámce 20.

husitským Čechům zorganisovati soustavný vyhlazovací boj, aby tomuto nebezpečí včas čelili. Nakonec si pod vlivem církve uvědomil i polský král Vladislav, který po nějakou dobu husitům jistou politickou podporu poskytoval, že s rozšířením husitství vzniká i vážné ohrožení dosavadní organisace státní, a vydal proti němu v r. 1424 edikt wieluňský.[243] Tento zákon není pouze výsledkem proměny Vladislavovy politiky vůči Zikmundovi; uplatňuje se tu prvořadě i vliv vysokého duchovenstva, zejména významného preláta Stanislava Ciołka,[244] jehož boj proti husitství je všeobecně známý.

V celém průběhu husitského revolučního hnutí byl boj o státní formu skoro stále jedním z nejdůležitějších zájmů soupeřících stran. Ve sporech o formu státu a zejména o přijímání či zamítání monarchie se projevuje však skutečnost ještě daleko hlubší, totiž snaha udržet nebo rozbít feudální stát. Táborské křídlo husitů odmítajíc monarchii popírá nejen dosavadní formu státu, nýbrž i typ státu, který v jeho chápání se projevuje právě formou monarchickou. Také jediný pokus, třebas nakonec nezdařený, protože přece jen utopický, vytvořit novou organisaci společnosti ve spotřební komunistické republice, se stane na Táboře. Proti těmto tendencím revolučním pak reformní snahy stran umírněných přijímáním formy monarchie a snahou o její obnovu stojí v podstatě na basi feudálního zřízení, jen upraveného ve prospěch některých tříd, zejména měst.

Avšak žádné ze stran se nepodařilo úplně prosaditi názor svůj. Radikálové odmítající monarchii měli sice dosti moci, aby až do své porážky u Lipan nepřipustili obnovu království, ale nebyli natolik silní, aby prosadili proti ostatním husitským směrům svůj požadavek zřízení republikánského. Zůstávaly tedy Čechy »faktickou republikou«[245] či »královstvím bez krále«.[246] Tohoto stavu si povšiml dobře známý katolický dějepisec, současník vzniku bouří revolučních, opat Ludolf Zaháňský, který vyčítá Čechům, vycházeje tak z představy nedílnosti krále od království, že sice ponechávají království, ale nezachovávají poslušnost svému králi.[247]

K tomuto stavu přispěla ve značné míře i ideová neujasněnost, protože

---

[243] U. B. I, str. 332 (též ve Volumina legum I, Petersburg 1859, str. 38). Výslovný poukaz na nebezpečí husitství pro stát zní: »... hereticorum errores, quos in dei contemptum et christianae fidei detrimentum ac enervationem politiae et rei publicae jacturam iniqua perversorum corda conflaverunt ...«

[244] Srv. S. H. Badeni, Stanisław Ciołek, Rozprawy akademii umiejętnośći, wydział historyczno-filozoficzny, XXXIX, str. 316.

[245] Urbánek, Lipany, str. 20.

[246] Vaněček, str. 378: »Bylo to království, ale bez krále — prakticky složitý svaz větších i menších republik, v nichž hlavním byl element městský ...«

[247] Tractatus de longaevo schismate, O. Ő. G. 60, str. 510: »Sicut in ecclesia continetur episcopus et ecclesia in episcopo, sic in rege regnum et rex in regno; homagiales ergo regni homagiales sunt regis; regis principaliter, regni secundarie, regis ut capitis, regni ut membrorum. Caput autem membra sequuntur, non precedunt. Quid ergo vasallis regni Bohemorum poterit imputari, si contra regem regno non obediunt immo quid eis imputabitur, si regi contra regnum, capiti contra membra obedienciam servant.«

kromě radikálů si málokdo uměl třeba jen představiti jinou formu státní než monarchii, která tak od většiny obyvatelstva byla pokládána za jedinou možnou.[248] Důvodem, proč nebyla vláda královská vytvořena, byly nejen spory o osobu panovníkovu, nýbrž také neujasněné ještě vědomí, že i monarchie sama musí mít jinou náplň než dříve. Husitství samo, až na náznaky v organisaci bratrstva táborského, nepřekonalo stát feudálního typu. Ani jej nemohlo překonat, neboť hospodářská základna společnosti k tomu podmínky nedávala. Potrval tedy stav bezkráloví v Čechách plného půldruha desetiletí a teprve Lipany porážkou demokratických živlů husitských umožnily přípravy k obnově monarchie, k návratu k bývalé formě feudálního státu, leč přece ne již úplnému, neboť husitstvím jsou v Čechách dány předpoklady k uplatnění vyšší formy feudálního státu, k stavovské monarchii.*)

---

[248] V a n ě č e k, str. 374: »Krále totiž zatím v českém státě nebylo, avšak k republice se rovněž nepřecházelo. Monarchie jevila se znovu všeobecně jako jediná možná státní forma.«

*) Během sazby tohoto článku vyšly dvě práce, k nimž již nemohlo být přihlédnuto: Josef M a c e k, Tábor v husitském revolučním hnutí II, Praha 1955, a Radim F o u s t k a, Petra Chelčického názory na stát a právo, Praha 1955. Obě se zabývají v některých kapitolách otázkou státu v husitském období a jsou proto doplňkem tohoto článku.

БОРЬБА О ФОРМЕ ПРАВЛЕНИЯ В ГУСИТСКОМ РЕВОЛЮЦИОННОМ ДВИЖЕНИИ

Ирэки Кейрэс

В течение всего периода гуситского революционного движения, с самого его возникновения и до восстановления в Чехии монархической формы правления, идет жестокая полемика, в частности, и по вопросу о форме правления чешского государства. Накануне вспышки революционной борьбы, еще при жизни короля Вацлава IV, в этом вопросе не все было ясно. Авторы ученых трактатов и сборников проповедей хотя и сознают серьезные недостатки существующей формы управления государством, но они еще не решаются на последовательное отрицание монархической формы правления, к которому приходит более позднее радикальное движение народных масс. Наиболее значительными произведениями этого периода являются сочинения Гуса и проповеди Желивского, в которых хотя и имеется очень резкая критика личных качеств монархов и призывы к восстанию против них, но нет, даже и в теории, разработки такой формы организации государства, которая должна была бы сменить монархию.

К полному отрицанию монархии, как формы управления государством приходят табориты, революционное учение которых изложено в статьях хилиастов. В соответствии с этим учением находится и политическая деятельност таборитов, которые не допустили восстановления монархии в течение всего периода революционной борьбы. Даже и после поражения в битве при Липанах они остались верны своим антимонархическим взглядам. Равно и самый выдающийся государственный деятель и полководец революции Ян Жижка в течение всей своей деятельности занимал антимонархическую позицию. Хотя он иногда как бы и поддерживал переговоры о приглашении на чешский трон польского короля, но в этих случаях мы имеем дело только с тактическими уступками для того, чтобы устранить внутренние разногласия между различными группами, участвовавшими в гуситском движении и добиться их совместных действий против иностранных сил.

Против учения и политики радикалов-таборитов стоит политический центр, городская оппозиция, идеологами которого являются в первую очередь университетские ученые, и который считает монархию единственной приемлимой формой государственного устройства. Даже и организация пражского союда городов со-

храняет монархические элементы и охраняет все прерогативы монарха с тем, чтобы передать их будущему королю, как только он вступит на трон.

Эти две наиболее значительные партии гуситского движения сходятся в отрицательном отношении к императору Сигизмунду, но каждая из них исходит из различных оснований. Радикальное левое крыло относится к нему отрицательно потому, что оно вообще против какой либо королевской власти; городская оппозиция во главе с Прагой и связанное с нею мелкое дворянство относятся отрицательно к Сигизмунду потому, что в случае его воцарения они должны были бы отказаться от тех выгод, которые приобрели в ходе революции. Самым значительным противником Сигизмунда является представитель этого направления гуситского движения Лаврентий из Бржезова, написавший целый ряд сатирических произведений, известных по Будишской рукописи.

Подлинные причины разногласий по вопросу о форме государственного правления коренятся у обоих направлений в их отношении к феодальному строю. Городская оппозиция не стремится к полному ниспровержению феодализма, а только к некоторым, выгодным лдя нее реформам и потому она стоит за сохранение феодальной монархии; радикалы-табориты, напротив, борятся с феодализмом как с формой общественного строя и потому для них не приемлима и монархия, эта типичная форма государственного устройства в эпоху феодализма. Эти тенденции проявляются в попытках городской оппозиции найти монарха в Польше, успешно сорванные радикальным крылом.

От этих двух направлений существенно отличается правое консервативное крыло гуситского движения, которое старается примириться с церковью и восстановить королевскую власть. Представителями его являются Ян из Пршибрами и Прокоп из Пльзеня, которые направляют острие своей полемики в первую очередь против таборитов, но которые своими писаниями косвенно помогают и католической партии.

Все эти направления гуситского движения, однако, в большей или меньшей степени представляют собою угрозу для феодальных порядков и потому католические публицисты стараются показать их революционность и ту опасность, которая скрыта в их учении и для светских князей. Значителное место в этой борьбе занимают, в частности, сочинения бывших университетских профессоров Ондржея из Брода и Штепана из Палче. Но лучше всех революционную сущность гуситского движения раскрывают в своих выступлениях официальные представители церкви, прекрасно понимающие социальное ядро революции и указывающие на ее радикализм монархам соседних государств, предвидя, что победа гуситства означала бы конец феодального строя.

Хотя гуситское движение не привело к ниспровержению феодального строя и к устранению монархии, но все же кое что было достигнуто и в этом отношении, так как были созданы предпосылки для утверждения высшей формы феодального государства — сословной монархии.

DER KAMPF UM DIE STAATSFORM IN DER HUSSITISCHEN REVOLUTIONSBEWEGUNG

Jiří Kejř

Der ganze Verlauf der hussitischen Revolutionsbewegung ist von ihren Anfängen an bis zur Wiedererrichtung der monarchistischen Regierung in Böhmen von heftigen Polemiken begleitet, welche sehr häufig auch das Problem der Form des böhmischen Staates zum Inhalt haben. Vor dem eigentlichen Aufflammen der Revolutionskämpfe, noch zu Lebzeiten des Königs Wenzels IV., bestand in dieser Frage noch keine richtige Klarheit. Die Autoren von gelehrten Traktaten und von Predigtensammlungen sind sich wohl der ersten Mängel der zeitgenössischen Regierung bewußt, aber sie gelangen noch nicht zur konsequenten Negierung der monarchistischen Staatsform, wie später dann die radikale Volksbewegung. Die bedeutendsten Werke in diesem Zeitabschnitt sind die Schriften von Hus und die Predigten von Želivský (Johann von Selau), in welchen eine sehr scharfe Kritik der persönlichen Eingenschaften der Herrscher und auch Aufforderungen zum Aufstand gegen sie aufscheinen, dabei aber nicht einmal in der Theorie eine Vorstellung von der Organisation des Staates angeführt wird, welche die Monarchie ersetzen sollte.

Zu einer vollständigen Ablehnung der Monarchie als Staatsform kommt es bei den Taboriten, deren revolutionäre Lehren in den chiliastischen Artikeln enthalten sind. Dieser Lehre entspricht auch die politische Praxis der Taboriten, welche die Erneuerung der Monarchie während der gesamten Dauer der Revolutionskämpfe nicht zuließen und auch nach der Niederlage bei Lipany an ihren antimonarchistischen Anschauungen festhielten. Auch der bedeutendste Staatsmann und Heerführer Jan Žižka ist während der ganzen Zeit seines Wirkens gegen die Wiedererrichtung der Monarchie. In einigen Zeitabschnitten unterstützt er zwar scheinbar die Verhandlungen über die Wahl des polnischen Herrschers zum König von Böhmen, es handelte sich hier aber nur um taktische Zugeständnisse, deren Grund das Bestreben war, die inneren Zwistigkeiten zwischen den hussitischen Parteien zu beseitigen und ihr gemeinsames Vorgehen dem Ausland gegenüber zu erzielen.

Gegen die Lehren und die Praxis der radikalen Taboriten steht die hussitische politische Mitte, die bürgerliche Opposition im Gegensatz, deren Ideologen vor allem die Magister der Universität sind, welche die Monarchie für die einzige geeignete Staatsform hält. Nicht einmal in der Organisation des Prager Stadtverbandes ist der Charakter der

Monarchie verwischt und es werden sämtliche Herrscherrechte beibehalten, welche sofort dem künftigen Herrscher übergeben werden sollen, sobald er den Thron besteigt.

Die beiden bedeutendsten hussitischen Parteien stimmen in der konsequenten Ablehnung des Königs Sigismund überein, allerdings jede aus einem anderen Grunde. Die radikale Linke deswegen, weil sie überhaupt gegen jedwege Königsherrschaft ist, die bürgerliche Opposition, vor allem durch die Stadt Prag und den mit ihr verbündeten Kleinadel repräsentiert, will Sigismund deswegen nicht annehmen, weil sie auf die durch die Revolution erzielten Errungenschaften verzichten müßte. Der bedeutendste literarische Gegner Sigismunds ist der Sprecher dieses Flügels der Bewegung, M. Vavřinec von Březová in den satirischen Worten der Bautzener Handschrift.

Der eigentliche Kern des Streites um die Staatsform liegt bei beiden Parteien in ihrer Einstellung gegen die Feudalordnung. Das Ziel der städtischen Opposition besteht aber nicht in der vollständigen Zerschlagung des Feudalismus, sondern nur in der Erreichung von bestimmten, für sie günstigen Veränderungen; daher ist sie bestrebt, die Staatsform der feudalen Monarchie zu erhalten, welche ihren Zielen voll entspricht. Die radikalen Taboriten hingegen kämpfen gegen den Feudalismus als gegen eine gesellschaftliche Ordnung und daher ist für sie auch die Monarchie, die typische Staatsform der Zeit des Feudalismus, nicht annehmbar. Diese Tendenzen der beiden kommen auch in den Versuchen der bürgerlichen Opposition, den Herrscher in Polen zu gewinnen, zum Vorschein, welche durch den radikalen Flügel mit Erfolg hintertrieben werden.

Von diesen beiden Richtungen unterscheidet sich wesentlich die hussitische konservative Rechte, welche die Versöhnung mit der Kirche und die Einsetzung der Königsherrschaft anstrebt. Ihre Sprecher sind M. Jan von Přibram und M. Prokop von Pilsen, welche polemisch vor allem gegen die Taboriten kämpfen, aber durch ihre Schriften indirekt auch der katholischen Partei dienen.

Alle hussitischen Richtungen aber bedrohen in größerem oder kleinerem Maße die Feudalordnung und daher versuchen die katholischen Publizisten, ihren revolutionären Charakter aufzuzeigen und vor der Gefahr zu warnen, welche von ihrer Seite auch die weltlichen Herrscher bedroht. In diesem Kampfe nehmen einen bedeutenden Platz namentlich die Schriften der ehemaligen Magister der Prager Universität Andreas von Brod und Stephan von Páleč ein. Zum Begreifen des revolutionären Wesens der Hussitenbewegung kommen am nächsten die Äußerungen der offiziellen kirchlichen Persönlichkeiten, der hohen Prälaten, welche gut den sozialen Kern der Revolution erkennen und vor ihrem umstürzlerischen Charakter die Herrscher der Nachbarstaaten warnen, wohl wissend, daß nach dem Siege des Hussitentums auch die Feudalordnung fallen würde.

Das Ergebnis der hussitischen Revolutionsbewegung in der Frage der Staatsform war wohl nicht die Niederlage des Feudalismus und Beseitigung der Monarchie, es ist aber doch eine gewisse Änderung erzielt worden, denn es sind die Voraussetzungen zur Geltendmachung einer höheren Form des feudalen Staates, der ständischen Monarchie, geschaffen worden.

K DĚJINÁM MĚSTSKÉHO STAVEBNÍHO PRÁVA V ČECHÁCH A NA MORAVĚ DO POČÁTKU 19. STOLETÍ

Jaroslav Pošvář

V rámci problematiky feudalismu lze předpoklad vzniku měst v hospodářském smyslu hledat v určitém stupni vesnické výroby zemědělských produktů, která může dodávat na trh jejich přebytky, a dále v koncentraci řemeslníků, kupců a někdy i horníků, jichž výroba je zaměřena hlavně na odbyt a prodej.[1] V tomto smyslu, jak praví Łowmiański,[2] lze u Slovanů mluvit o městech již v 10. století, kdy i v Čechách byla na př. Praha podle zprávy cestovatele Ibrahima ibn Jakuba[3] městskou osadou obchodně řemeslnickou, kam se scházely výrobky zahraničního obchodu nejen z východu,[4] ale i ze západu díky její výhodné poloze na dálkových evropských obchodních cestách.[5] Rychlejší růst městských sídlišť a zakládání nových měst v našich zemích dosáhly pak nové fáze koncem 12. a počátkem 13. století, kdy hospodářský život u nás nabyl značné dynamiky. Stalo se tak jednak zvýšeným přílivem kupecké, řemeslnické a hornické emigrace, této

---

[1] Srovnej H. Łowmiański, Podstawy gospodarcze formowania się państw słowiańskich, Varšava 1953, str. 179. Dále viz Bolšaja sovetskaja enciklopedija, 2. vyd., Moskva 1952, sv. 12, str. 178.

[2] Łowmiański, str. 207. Města té doby jako opevněné residence králů, hrabat a biskupů se však v hospodářských vztazích lišila jen neznatelně od vesnic. Města jako taková dosahují rozkvětu až ve 14. a 15. století (viz Bolšaja sovet. enciklopedija, str. 173 a 178).

[3] A. V. Florovskij, Česko-ruské obchodní styky v minulosti (X.—XVIII. století), Praha 1954, str. 15, V. Vaněček, Prvních tisíc let..., Praha 1949, str. 131. F. Westberg, Ibrahim's ibn Jakub's Reisebericht über die Slawenlande aus dem Jahre 965, Zapiski Imperatorskoj Akademii Nauk, Petrohrad 1898, str. 53. Též R. Jakimowicz, Kilka uwag nad relacią o Słowianach Ibrahima ibn Jakuba, Slavia Antiqua I, Poznań 1948, str. 439 n. T. Lewicki, Swiąt słowiański w oczach pisarzy arabskich, Slavia antiqua II, 1949/50, str. 321 n.

[4] B. A. Rybakov, Torgovlja i torgovye puti, Sborník Istorija kultury drevnej Rusi, Moskva—Leningrad 1948, str. 322, 342 n.

[5] Florovskij, Čechi i vostočnye Slavjane, I., Praha 1935, str. 165 n.

hlavně v souvislosti s odkrytím mocných stříbrných zdrojů na Českomoravské vysočině, zejména pak později otevřením proslulých dolů jihlavských.[6] Zvýšená potřeba peněz, které nyní vytlačily pozvolna naturální způsob směny, se projevila i v organisaci mincovnictví, jehož síť byla rozšířena a dosáhla pevné úpravy,[7] a dále přechodem od nevyhovujících již denárů k modernější v té době méně brakteátové.[8] Prudký tep tohoto hospodářského dění se však především odrážel ve městech, jež ve 13. století vznikala na starých sídlištních základech, po případě byla zakládána zcela nově na neosídlené půdě, a to hlavně z popudu krále, ale rovněž i feudálů světských a církevních.

Není pochyby, že všecky tyto jevy byly provázeny nebývalou stavební činností. Hospodářský základ měst si pak vynutil i určitou společenskou úpravu jejich výstavby. Je to regulace hustého osídlení městského teritoria, ať již v podhradí nebo na zeleném drnu, zřetel k druhům výroby tím, že určitý druh řemesel je koncentrován do téže ulice, vytváření větších nezastavěných ploch, určených za tržiště, a jsou to konečně i jiné hospodářské a obranné potřeby nových sídlišť, jež se stávají podkladem *stavebně právních zvyklostí*, první to formy městského stavebního práva.

Stavební vývoj měst se dál podle určitých pevných zásad, jak vidíme ještě dnes z půdorysu měst, ze způsobu zastavení městského území a ostatně i ze starých stavebních památek, jež se dochovaly až do našich časů. Pro tuto dobu máme však již také svědky listinné, jež nás poučují o stavebním právu tohoto budovatelského období. Jsou to jednak městská privilegia a jiné městské listiny, jednak, a to zejména, záznamy o praktických stavebních případech, dochované v nálezech městských konšelů, konkretně v *brněnské právní knize* konšelských výroků, sepsané písařem Janem kolem r. 1353, jež je v tom směru nejobsažnější.[9] Výroky brněnských konšelů nejsou jen dokladem stavebního práva 14. století, nýbrž vztahují se zřejmě na dobu mnohem starší, neboť pojednávají o případech z doby kolonisace (rozdělování a vyměřování městišť, zakládání nových gruntů a pod.). Ostatně již t. zv. *právo Otakarovo* z r. 1272, jehož nejstarší text je rovněž uveden v právní knize písaře Jana,[10] má již ustanovení z oboru stavebního práva, a to o škodách

---

[6] Obecně viz u B. Engelse, O rozkladu feudalismu a rozvoji buržoasie, Praha 1951, str. 7. — J. Dobiáš, Německé osídlení ostrůvku jihlavského, Časopis arch. školy 1931, str. 75. J. Pošvář, Několik poznámek k jihlavskému hornímu právu, Numismatické listy 1950, str. 114 n.

[7] G. Skalský, Studie o českých a moravských brakteátech III., Numism. časopis čsl. 1935/6, str. 20 a 30. Pošvář, Slezské a moravské mincovny ve 13. století, Slezský sborník 1953, str. 341.

[8] Pošvář, K počátkům ražby brakteátů, Numism. listy 1953, str. 117 n. a literatura tam uvedená.

[9] Archiv města Brna (AMB), rkp. č. 2, fol. 37 v a n. — Srov. Vaněček, Malé dějiny státu a práva v Československu, Praha 1947, str. 72 n.

[10] H. Jireček, CIB II/4, Praha 1898, č. 41, str. 14.

způsobených stavbami («Vmb scheden des baws«), v němž se praví, že ten, kdo staví stavení ve městě, jež by bylo městu ke škodě, bude pohnán před soud a stavba bude zakázána. Kdyby ji nestrhl a někdo tím utrpěl škodu, propadá za trest hrdlem i statkem. Rovněž zásady stavebního práva, o nichž se — třeba zlomkovitě — dovídáme *z pražského statutárního práva* a *z pražské právní knihy* ze 14. století,[11] jistě předpokládají dlouhý vývoj, připomeneme-li si bohatou stavební činnost v Praze již od nejstarších dob. Lze pak soudit, že ve 14. století brněnské stavební zvykové právo dosáhlo již, a snad dávno před tím, konečné formy, neboť bylo téměř beze změny převzato do městských práv Brikcího z Licska z r. 1536[12] a s malými změnami i do městských práv Koldínových z r. 1579,[13] jež pak platila podpůrně až do 19. století.

Všimněme si nejprve zásad stavebního práva, obsažených ve *výrocích brněnských konšelů*, při čemž uvedu vždy též souhlasná místa ze sbírky Brikcího z Licska, jež jim téměř doslovně odpovídají.[14]

Především je patrno, že již od nejstarších dob existovalo *úřední stavební povolení*. Stavební kompetence patřila rychtáři a konšelům, kteří povolovali nové stavby a mohli vydati i zákaz pokračování ve stavbě již započaté. Tento zákaz se patrně týkal staveb bez povolení nebo snad i staveb sice povolených, kde asi nebyly dodrženy předepsané podmínky, zejména v poměru k sousedům. Platila zásada, že *cokoli bylo vystavěno po vydání zákazu, mělo být zbořeno*. Výrok o zákazu stavby platil absolutně proti každému, jak je výslovně uvedeno v poučení vydaném na dotaz křižanovských konšelů, z jehož obsahu lze také soudit, že oprava staré stavby patrně nepotřebovala povolení, nebo že se tu předpokládal mírnější postup. Praví se totiž o zákazu stavby, že je přece řídké, aby se týkal opravy stavby staré.

Bylo zakázáno stavět na *veřejné cestě*. Konkretní zákaz mohl vydat rychtář na základě oznámení. Naproti tomu bylo dovoleno skládat stavební materiál na veřejné cestě po dobu stavby bez ohledu na případné námitky sousedů.[15]

Některé výroky se týkají praxe z doby zakládání měst a vesnic, jak je

---

[11] E. F. Rössler, Das altprager Stadtrecht aus dem XIV Jahrhunderte, Praha 1845, str. 1 n., str. 103 n.

[12] J. a H. Jireček, M. Brikcího z Licka Práva městská, Praha 1880. Srov. Vaněček, Malé dějiny, str. 74.

[13] J. Jireček, Mag. Pauli Christiani a Koldin Jus minicipale, Praha 1876, též J. Štěpán, Studie o kompilační povaze Koldínových Práv městských, Praha 1940. Viz Vaněček, Malé dějiny, tamtéž.

[14] Výroky brněnské budou nadále citovány jako Sententiae Brunnenses (SB) podle číslování u Rösslera, Die Stadtrechte von Brünn aus dem XIII u. XIV Jahrhundert, Praha 1852, str. 1 n. (Das Schöffenbuch). Příslušná místa z Práv městských Brikcího z Licka budou citována jako BrL podle číslování u J. a H. Jirečka, viz pozn. 36.

[15] SB 209: Aedificia nova contra prohibitionem judicis et juratorum non sunt facienda (BrL cap. XIX. art. II).

patrno z poučení o *rozměřování městišť*.[16] Výměra městišť, vinic, polí a jiných nemovitostí měla se díti provazcem.[17] Je pak zvykem, praví se tam, aby ten, kdo dostává rohovou parcelu, obdržel větší výměru, protože ti, kdo na koni nebo s povozy přejíždějí roh, působí mu škodu, lámajíce ohrazení a stále zmenšují její výměru. Proto uživatel rohové parcely musí ustavičně stavět ploty, opravovat příkopy a jiná znamení, jimiž ji proti sousedům zabezpečuje. Nedostane-li se mu větší výměry, mají ostatní přispívat na udržování těchto zařízení.

Jiné poučení z doby kolonisace bylo dáno křižanovským konšelům.[18] Uvádí se v něm, že každý má *klásti základy stavby na vyznačených městištích za přítomnosti svého souseda* a stejně má dělati meze polí s vědomím sousedovým. Při tom, kdo zakládá novou ves, tedy lokátor, může přidělit pozemky jen právem emfyteutickým, t. j. nikoli do plného vlastnictví, nýbrž do dědičného pachtu za roční poplatek. Zajímavé je tu ustanovení, že ani lokátor, ani pán vsi, ani lidé v ní takto usazení nemohou si vytvořit nové právo na škodu práva zemského, nýbrž se mají podřídit některému právu platnému v okolních vsích, což patrně znamená, že se museli podřídit domácímu zemskému právu, i když se v jednotlivostech mohli řídit právem snad cizího původu v okolí již platným.

V naučení jsou dále ustanovení týkající se dalšího *budování domu*. Tak je určeno, že každý má *dvůr* svého stavení obehnat *plotem*, jinak je odpověden za škodu, která vzejde z takové nedbalosti jeho dobytkem sousedovi na osení a pod. a sám pak ponese škodu, kterou mu způsobí cizí dobytek následkem volného přístupu. Při stavbě plotu nemají se větve obracet do sousedova dvora, což znamená, že plot nesmí býti obrácen ostny (větvemi) na sousední pozemek.

Pokud se týče *sázení stromů* v zahradách u plotu, mají býti tak daleko, aby větve visící přes plot nezbavovaly sousedovu zahradu slunečního svitu a nestínily ji. O plody těchto větví je třeba se rozdělit se sousedem, jinak podle vůle sousedovy mají býti větve pánem stromu uřezány.

Naučení obsahuje dále předpisy *stavebně bezpečnostní*. Kamna a místa, kde se chová oheň, dále žumpy a chlévy má stavebník umístiti tři a půl stopy od plotu (tedy asi 1 m). Ohniště má býti tak kryto, aby jiskry nelétaly do dvora sousedova k jeho škodě. Žumpa (u Brikcího z L. »prevét«) musí býti vykopána ve vlastním dvoře a nesmí vésti pod zemí k sousedovu dvoru.

O *řemeslnických provozovnách*, v nichž bylo často používáno ohně, tedy

---

[16] SB 213: De aedificiis quantum ad arearum extremarum mensurationem et pacis confirmationem in specie (BrL cap. XIX, art. VI).

[17] Zemský provazec měřil podle A. Sedláčka (Paměti a doklady o staročeských mírách a vahách, Praha 1923) buď 42 loket dlouhých, nebo 50 loket krátkých (pražských, tedy asi 30 m.

[18] SB 208: De aedificiis et novis locationibus seu plantationibus (BrL cap. XIX, art. I).

u pekařů, kovářů a jiných podobných řemesel, je stanoveno, že kouř musí býti vyváděn komínem nebo zvláštní stavbou k tomu zřízenou a má býti mimo krov vyveden do vzduchu tak, aby pod střechou do široka rozptýlen neznepokojoval sousedy.

K jednotlivým bodům tohoto naučení, jež patrně obsahovalo *zásadní stavebně právní zvyklosti* tehdy platné, byly časem vydány výroky jiné, poněkud podrobnější. Tak o *žumpách*[19] bylo rozhodnuto, že od plotu nezděného nebo dřevěné zdi má býti žumpa umístěna v uvedené již vzdálenosti tři a půl stopy. Výjimka může býti povolena u plotu s obou stran zděného tam, kde je úzké městiště, aby byla vykopána jen ve vzdálenosti tří stop. Zde je patrně ústupek pro *městské* domy, kde byla jednotlivá městiště úzká, ale za to hluboká. Tato vzdálenost mohla býti ještě více zkrácena na úzkých parcelách, kde byla zeď sama tři stopy silná, jestliže žumpa byla vyzděna na půl druhé cihly.

Žump se týkalo i další naučení,[20] které se vztahovalo naopak na prostorná, patrně *venkovská* staveniště. Ačkoli je přípustno stavět žumpu ve vzdálenosti tří a půl stopy od hranic souseda, doporučuje se, aby tam, kde je volný dvůr, byla položena na jiné místo, vhodné pro stavebníka a méně obtížné pro souseda. Konšelé tu vyšli ze zásady, že sousedé si mají navzájem co nejméně škodit a naopak si vycházeti vstříc a tím také odůvodnili další část výroku, že má býti zakázáno stavět žumpu u zdi sousedovy, kde soused měl vhodnější místo pro svůj stůl a nařízeno postavit ji na jiném místě dvora. Tímto výrokem bylo v zájmu dobrých sousedských styků nařízeno umístění žumpy stranou obytného stavení, kde by souseda, byť v předepsané vzdálenosti od jeho pozemku, mohla obtěžovati zejména při jídle.

O *výšce a hloubce stavby* pojednával výrok,[21] jímž bylo vysloveno, že každý má na svém pozemku *volnost stavby vzhůru i do hloubky*, ovšem za předpokladu, že neohrožuje sousední stavbu. Smí stavět i studnu a žumpu a cokoli jiného potřebuje. K výroku došlo v případě, že soused Oldřich chtěl stavět ve své komoře (BrL má »pivnici«) sklep pod dlážděnou dráhu veřejné cesty, což mu bylo zakázáno. Po tomto zákazu se rozhodl stavět do hloubky uprostřed komory. Jeho soused se domníval, že stavbou budou ohroženy základy jeho domu a proto žádal o vydání zákazu stavby. Konšelé po místním ohledání zjistili, že takové nebezpečí není, protože stavba je prováděna v náležité vzdálenosti od jeho základů.

Pokud by však šlo o hloubku a výšku staveb pro určité účely uprostřed náměstí (tržiště) nebo jinde na obecním pozemku, jako jsou masné krámy, chlebné stolice, krámy kramářské a jiné podobné stavby, má se zachová-

---

[19] SB 210: De aedificandis merdatoriis et coquinis (BrL cap. XIX, art. III).
[20] SB 211: De merdatoriis et consimilibus (BrL cap. XIX, art. IV).
[21] SB 212: De aedificiis quantum ad altum et profundum et parietum reformationem. (BrL cap. XIX, art. V.)

vat výška a hloubka, jak odedávna bylo zvykem. Některé rozměry těchto krámů a stolic v Praze, avšak z pozdější doby, uvádí Winter.[22]

Další obsah výroku se týká *společné zdi* buď uprostřed budovy, nebo dvora. Opravou jsou povinni oba sousedé. V případě neshody, jestliže jeden opravu provedl a druhý ji odpírá, má používati opravené zdi, kdo ji opravil, druhý pak nesmí tak činit bez povolení prvního. Může si ovšem postavit novou zeď vlastní. Kdyby společná zeď spadla a oba sousedé postavili novou, tu pak nové zdi smí používati i druhý soused, který původně odepřel opravu.

Jestliže pro požár nebo jiné zpustošení vzešla pochybnost o používání zdi mezi sousedními staveními, používá se zdi po pravé ruce při vstupu do domu, nechtějí-li sousedé postaviti dvě zdi, t. j. každý svou.

Zvláštní ustanovení jedná o *budovách hrozících zřícením.*[23] Kdo se jimi cítí ohrožen, může se bránit před soudem dříve, než škoda vznikla. To je však předpis povahy spíše procesní než stavební.

Hodně pozornosti věnovali brněnští konšelé otázce *přístupu světla* (oken) a *odvádění vody,* patrně jako hlavním příčinám sousedských sporů. Tak platil *zákaz oken* vedoucích do sousedova dvora. Pakli však byla taková okna zřízena, může je soused bez dalšího zahradit. Na veřejnou ulici může však každý okna zřídit. Ti pak, kdo nemají práva vpouštěti světlo, nemohou tak učinit ani zřízením oken ve společné zdi. Tuto společnou zeď nesmí nikdo sám bez souhlasu sousedova strhnout nebo ji znovu postavit, kteréžto ustanovení je opakováním z jiného výroku, avšak zde je asi v souvislosti s přístupem světla. Stejně i další předpis o možnosti zvýšení vlastní stavby na svém pozemku. Kdo však by chtěl nějak škodit sousedům v přístupu světla, měl si býti vědom, že má dbáti vzhledu a stavu starých budov.[24]

Jiný výrok jednal o *služebnosti světla.*[25] Praví se v něm, že zřízením služebnosti světla se dociluje, aby soused naše světlo přijímal a propouštěl, což Brikcí z L. vykládá tak, že jde o vzájemné povolení zřízení oken. Je-li vložena služebnost, aby se neškodilo světlu, znamená to, že soused nesmí proti naší vůli stavět a ubírat světla našim stavením. Není-li takové služebnosti, není soused ve výšce stavby omezen, jak již bylo dříve uvedeno. Brikcí z L. má text poněkud obsažnější, neboť mluví i o budoucím stavení, které může býti služebností světla zatíženo.[26]

O *svádění dešťové vody se střech* jednají výroky brněnských konšelů

---

[22] Z. Winter, Kulturní obraz českých měst, I/II, Praha 1890/2, I., str. 539.
[23] SB 214: De aedificiis antiquis ruinam minantibus (BrL cap. XIX, art. VII).
[24] SB 215: De aedificiis quantum ad lucem et parietes (BrL cap. XIX, art. VIII).
[25] SB 486: De luminibus urbanorum aedificiorum (BrL cap. XXXIX).
[26] Viz též výrok o služebnostech vůbec SB 617: De servitutibus urbenis et rusticis in communi (BrL cap. LXI, art. I) a SB 618: Qualiter servitute amittantur (BrL cap. LXI, art. II), kde je též řeč o služebnosti břevna (servitus tigni immitendi).

několikrát, zatím co Brikcí z L. má ustanovení jen stručné.[27] U vesnických stavení, kde pro okapy střech byla ponechávána mezera obecně zvaná »wer«, též »mezírka« (»raychen«),[28] platila zásada, že soused, který zvýšil svou střechu nad střechu sousedovu, má zabránit, aby dešťové kapky s jeho střechy nepadaly na střechu sousední. Jinak mohl býti přinucen, aby dešťovou vodu sváděl se střechy žlabem na veřejnou cestu. Výrok definuje zároveň dešťovou vodu (aqua pluvialis), jíž se rozumí voda, která padá ze vzduchu.[29] Jestliže někomu působí škodu, nepřísluší mu žaloba proti sousedovi; může žalovat jen tehdy, škodí-li tato voda na základě díla rukou zhotoveného, buď že soused postavil nějakou stavbu, zvýšil svůj pozemek nebo provedl nějaké jiné dílo, jímž dešťová voda počne sousedovi škoditi. Tu může podat žalobu »aquae pluviae arcendae«, t. j. na zadržení dešťové vody. Jinak výrok praví, že každý může zlepšovat svůj dům, avšak nikoli na škodu sousedovu.

Podobné zásady vyslovuje i výrok vydaný v případě koupě domu křižanovského rychtáře Petra, nadepsaný »o vodě dešťové na městských staveních«,[30] kdy nový *majitel zvýšil zeď a domovní střechu tak rozšířil* a prodloužil, že dešťová voda, jež dříve na sousedovu střechu nepadala, nyní tam stékala. Na dotaz, jak v tomto případě postupovat, bylo dáno poučení, že střechu lze zvýšit, avšak takovým způsobem, aby dešťová voda stékala na totéž místo jako dříve. Na svůj pozemek může každý svést i více dešťové vody, souseda však stavebními změnami nesmí poškodit. Soused je povinen snášet jen tolik, kolik musí na základě vložené služebnosti. Přitom jsou pak obecně vyjmenovány *domovní služebnosti*, jimiž slouží soused sousedu: povolení oken a světla do dvora sousedova, zvýšení stavení, úmluva z důvodů zvláštních zdí, odvrácení dešťové vody nebo zachycování její do žlabu, na střechu nebo do země, zapouštění trámů do sousedovy zdi, zvětšování nebo zmenšování dřívějších otvorů v týchž rozměrech nebo počtu nebo nové umístění na jiném místě než dříve obvyklém a pod. Jsou uváděny pak tři *důvody služebnosti:*[31] zákon (právo), přirozená povaha místa a starobylost. Oba poslední důvody ustupují často pozdějí vydanému zákonu, ač často právo i povaha místa jsou překonány starobylostí, když při takových sporech je zjišťováno výpovědí starců, jak tomu bylo od starodávna a to pak platí.[32]

Zvláštní případ byl rozhodnut o svádění dešťové vody mezi třemi sousedy, kde *střechy byly různé výše.*[33] Bylo stanoveno, že prostřední smí

---

[27] SB 77—80 (BrL cap. V, art. I).
[28] SB 78: De aqua pluviali et stillicidiis in aedificiis villanis.
[29] SB 78: »... aqua pluvialis dicitur, quae de aere cadit...«
[30] SB 80: De aqua pluviali in aedificiis urbanis.
[31] SB 79: De aqua pluviali quantum ad agros.
[32] SB 79: »... cum occurritur quaestio de talibus, recurritur ad senes, quorum determinationi, qualiter ab antiquo res se habuerit, statur...«
[33] SB 77: De aqua pluviali, quantum ad vicinos ordinarios.

na sousedovu střechu svádět jen vlastní vodu, nikoli vodu svého dalšího souseda. Jestliže však slíbil, že bude jeho vodu svádět, pak tak musí učinit jiným způsobem, nikoli na střechu souseda níže položeného.

Byl vydán také výrok o *kopání studní*.[34] Na dotaz ze Šardic bylo dáno poučení, že každý smí kopat studni na svém pozemku, jak hluboko a kde chce, i když snad sousedův pramen při tom zachytí, jen když tak neučinil ze zlé vůle.

Ve dvou nálezech je řeč o *služebnosti břevna*, t. j. služebnosti nésti trám sousedova stavení na své zdi.[35]

Zásady výroků brněnských konšelů jsou v zásadě shodné s předpisy pražské právní knihy a pražského statutárního práva, jsou však zcela stručné. V *pražské právní knize*,[36] vedené asi od r. 1310,[37] je především rovněž vysloven *zákaz stavby* proti příkazu konšelů a zároveň stanovena pokuta,[38] vyjádřená v běžné grošové měně. Při prvním přestupku je to pět grošů, při druhém půl kopy a po třetí tři kopy grošů, po čtvrté šest a půl kopy. Sankce tímto odstupňováním byla jistě účinná.

Pece a průtahy (též ve smyslu kloak), dále *sviňské chlévy* měly se stavěti tři stopy od hranic sousedových.[39] Pece měly býti tak opatřeny, aby jiskry nelétaly do sousedova dvora k jeho škodě. Stoky (žumpy) měly být vyzděny proti dvoru sousedovu až na dno.

Větve stromů neměly viset do sousedního dvora. Pakliže visely, ovoce na nich patřilo sousedovi.[40] Při *stavbě plotu* měl stavebník obrátit větve do svého pozemku.[41] Na rozšířené pěstování *chmele* v Praze ukazuje předpis o jeho vnikání plotem k sousedovi. Platila zásada, že ten, kdo měl kořeny na svém pozemku, sklízel, kam dosáhl, ostatek patřil sousedovi.[42]

O *šířce ulic* pravila městská kniha,[43] že má býti taková, aby se jeden vůz mohl vyhnouti druhému. Zároveň tu byl ve stručnosti jakýsi *dopravní řád* v tom smyslu, že prázdný vůz měl se vyhnouti naloženému, méně naložený více naloženému, jezdec vozu a chodec jezdci. Na úzké ulici nebo mostě měl však přednost ten, kdo vjel dříve, ať byl s nákladem či ne. Stejně měl přednost v mletí, kdo přijel dříve ke mlýnu.

---

[34] SB 81: De aqua fontali et fontium fossione. BrL neuvádí.
[35] Viz pozn. 26.
[36] Rössler, Das altprager Stadtrecht (Das Rechtsbuch, dále jen APSB), str. 103 n.
[37] Tamtéž str. XX.
[38] APSB č. 15: »...oder ver pawet vider der scheppfen gebot, dy puz fel dem richter«. Č. 141: »Ob ymat wider der scheppfen gebot pawt oder maurt«.
[39] APSB č. 168: »...di sol man paven von dem rain drei fuzze«. Srv. též F. Čáda, Immise, Vědecká ročenka p. f. MU v Brně, 1932, str. 103 n.
[40] APSB č. 166: Von obes paumen.
[41] APSB č. 167: Von zevnen.
[42] APSB č. 169: Von den hopfen... waz er domit gewinnen mag, daz ist sein, der andir seins nagepaurs.
[43] APSB č. 170: Von des konges straze. Podle sdělení akademika Z. Wirtha byla šířka ulic měřena na šíři dřevce položeného vodorovně před jezdcem.

Další zásady obsahovalo t. zv. *pražské statutární právo*[44] (z roku 1327[45]). Dočítáme se tam o úpravě *prodeje vápna a cihel*, při čemž jsou zároveň stanoveny nejvyšší přípustné ceny pod zákazem roční výroby. Tak za tisíc cihel k zdění mělo se platiti 22 grošů, za tisíc cihel na krytí střech 24 grošů.[46] Zajímavé je také ustanovení o mzdě některých řemeslníků.[47] Kamenickému mistru nebo tesaři nemělo se dáti denní mzdy více než 2 groše pražské, pomocníku, který může býti zjednán, 2 groše (?). Text tu není dost jasný, protože pomocník měl patrně menší mzdu než mistr. Na mzdu nad sazbu byl však citelný trest: ztráta celého majetku a vyhoštění z města navždy. Kdo by pak platil větší mzdy, než bylo dovoleno, měl zaplatit 20 parvů pokuty za každý jednotlivý případ.

Rovněž zde nacházíme trestní sankci na stavbu domu či zdi proti příkazu konšelů,[48] shodnou celkem s výší trestu v právní knize.

Velmi významné v oboru stavebního práva je pak usnesení konšelů *o dláždění města* z 15. května 1331.[49] Podle tohoto předpisu měl býti vždy na čtvrt roku zvolen »pavimentator sive magister pavimentationis«, který měl postupovat při dláždění podle příkazu konšelů, kde by to bylo nejvíce třeba. Při té příležitosti pak byla vydána celá řada příkazů k různým *stavebním úpravám*. Tak především měly býti odstraněny z ulic — jako se stalo již ve vydlážděných ulicích — *šíje sklepní*, t. j. vchody do sklepů z ulice (vně zdí), ať již byly v prostoru pod střechou či mimo ni, pod podloubím či mimo tak, že mají býti zastavěny nebo uzavřeny zdí. Kdo však by chtěl míti sklepní šíji zvenčí svého domu, mohl ji umístit pod zdí a stěnou svého domu přímo dolů, aby nezabírala místo v ulici. Zdá se však, že tento příkaz ohledně sklepních šíjí nebyl později dodržován, protože v 17. století byly opět povolovány. Podobné šíje vidíme i v Brně, jak je patrno na obrázku brněnské ulice ze 17. století.[50] Podotýkám, že v Táboře vstupy do sklepů nebyly z ulice, nýbrž v domovním průjezdu.[51] Dálo se to patrně z důvodů obranných.

V usnesení o dláždění města bylo dále nařízeno, aby *střechy* a *přístřešky*, které byly před domy, nad nimiž nebylo obytných místností, byly zcela odstraněny, s výjimkou staveb klenutých a dřevěných, které se obecně nazývaly »swibogen« a »überchuss«, t. j. klenutých průchodních oblouků a loubí mezi domy, nad nimiž jsou obydlí a jimž jsou podloženy

---

[44] Rössler, Das altprager Stadtrecht (Das Statutarrecht, dále jen APSS), str. 1 n.
[45] Tamtéž str. XX.
[46] APSS č. 3. De cemento et lateribus.
[47] APSS č. 4. De Lapicidis.
[48] APSS č. 76: »...wer da wider der schepfen gebot an einem hous bouet oder muert...«
[49] APSS č. 32. De pavimentatione civitatis. V Brně se dovídáme o dláždění města kamenem z listiny z 22. 3. 1348 (AMB, Dřímalův regest.).
[50] Viz Winter, Kulturní obraz I., str. 381. — Obrázek je v Městském museu v Brně.
[51] Tamtéž str. 380.

sloupy kamenné a dřevěné, jež nemohou býti odstraněny. Kde však jsou dřevěné sloupy, mohly být nahrazeny kamennými.[52]

Konšelé dále přikazovali, aby všecky *pahrbky, vyvýšeniny* a *jakékoli stavby* pod sloupy byly *odstraněny a vyrovnány s veřejným pozemkem* a aby závory nebo jakékoli překážky dřevěné či kamenné před domy byly rovněž odstraněny, tak aby *všude na ulicích města byl volný, společný a přímý průchod pod domy a před domy.*

Další bod usnesení se týkal *prodejních krámců a kotců,* jež stály před domy a pod domy (v loubí) na tržišti i v ulicích a to tak, že vchod do domů a východ z nich musel být volný. Jiný bod jednal o těch, kdo na trhu prodávali sůl, ryby, ovoce nebo jiné věci. Ti měli *na noc* uklízet své vozy, stolice, lavice, krámce či dílny, ale i *během dne* po vyprodání zboží tak, aby tržiště či náměstí bylo všem k užitku pro stání a pro prodávání. Kdo měl krámec mimo podloubí, měl odložit závěru svého krámce, ať železnou či dřevěnou, která obecně slula »lyd«,[53] od svého krámce směrem k ulici jen na jeden pražský loket, tak aby závěra měla podporu přivěšenou a aby střecha či stříška krámce měla tři pražské lokte na šíř a byla do výše jezdce, aby mohl pod ní projet. Krámec v podloubí neměl míti střechu.

Zakazuje se vypouštět *vodu z pivovaru* nebo *z lázně* na cestu nebo ulici. Každý ji musí zadržet na svém městišti. Nikdo nemá mít žumpu a káď k svému pivovaru mimo nebo vně svého domu. Pivo se totiž tehdy vařilo téměř v každém domě.[54]

Další obsah tohoto konšelského usnesení je věnován *kovářským dílnám.* Nikdo z kovářů neměl mít dílnu, jež se obecně nazývá »notstal«, před svým domem, nýbrž na městišti nebo ve dvoře svého domu, má-li tam dost místa. Nebylo-li místo, mohl ji mít výjimečně před svým domem do vzdálenosti 5 loket pražských. Nebylo-li ani tolik místa, nemohl mít kovárnu.

Ostatek usnesení byl soustředěn na *udržování městských hradeb.* Tok strouhy či tok vody, který obecně slul »eyzuch« (jindy »eitzucht«) a byl uvnitř hradeb, nesměl být na škodu hradbám a příkopům. Jestliže odtud vzešla nějaká škoda, vinník byl povinen opravou na svůj náklad a pokutou desíti talentů malých pražských parvů (t. j. 2400 parvů čili 200 grošů). Zdá se, že toto ustanovení bylo převzato z daleko starší doby, kdy se počítalo ještě na talenty denárů, a bylo jen přizpůsobeno grošové měně.[55]

Nikdo nesměl míti nebo si zříditi okno nebo dveře v hradbě nebo měst-

---

[52] Viz Winter, Kulturní obraz I., str. 386.

[53] APSS č. 32, str. 22: »...clausuram institae suae, sive fuerit ferrea vel lignea, quae lyd vulgariter dicitur...«

[54] Winter, tamtéž str. 380, 488.

[55] Do talentu se počítalo 240 denárů. Jinak parvi byly počítány na groše jako 1:12 a groše na kopy po 60, po př. marky po 64, 62 i méně. Takto se talent rovnal 20 grošům. Viz též J. Smolík, Pražské groše a jejich díly, Praha 1894, str. 4, pozn. 2.

ské věži. Rovněž byl zákaz pro záchod v hradbě nebo mezihradbí, a to i když byl vyzděn od spoda až nahoru, leč to konšelé dovolili. Předpis se týká patrně domů vestavěných v městských hradbách, jak se často dálo (na př. Zlatá ulička na Hradčanech). Nikdo nesměl mít mezi městskými hradbami hlínu, dřevo či kámen, tedy stavební materiál, ani tam nesměl nic házeti, ani nic stavěti »pro pohodlí svého domu«. Jestliže by někdo jednal proti těmto zákazům, měl zaplatit za trest deset talentů pražských parvů a kromě toho byl povinen zbourat a odstranit, co tam postavil nebo uložil. Z této pokuty, která rovněž ukazuje na dávný původ, měla jedna třetina připadnout rychtáři, zbytek městu.

Jak velice záleželo na plnění předpisů tohoto usnesení, je vidět ze závěru, kde konšelé slibují mocí přísahy, že kdo by z nich chtěl proti tomuto společnému nařízení něco podnikat, nějak mu překážet anebo se snad pokoušel prostřednictvím »pána našeho krále« nebo královny nebo jiné osoby jakékoli hodnosti nebo významu docíliti odvolání, stane se věrolomníkem či křivopřísežníkem.

Dlažba a stavební úpravy města s tím související byly značně *nákladné*, takže téhož roku (1331) bylo se souhlasem krále vydáno nařízení o *clu* k úhradě dlažby,[56] tedy jakémsi dlažebném, s nímž se setkáváme i v moderních dobách. Protože vinný ungelt tolik nevynesl, jak dlažba pokračovala, praví se v tomto nařízení, že bylo zavedeno další clo, a to na slad, který se vyváží z města, ve výši 2 grošů, kromě toho bylo stanoveno další clo na dovoz sukna, vína, cínu, vosku, ryb nebo jiného zboží, a to tak, že z každého koně, který táhne naložený vůz do města, mělo se dáti 6 malých feniků (haléřů). Poplatek byl vybírán přímo od vozků, nikoli obchodníků samých, patrně kvůli zjednodušení. Při dovážení předmětů denní potřeby, tedy nikoli obchodního zboží, platil se při návratu do města v bráně z každého koně jen 1 malý fenik (haléř). Za neuposlechnutí byla stanovena pokuta 5 šilinků malých feniků pražských (t. j. 5 grošů v haléřích). Dovoz stavebního materiálu byl bezcelný, tedy dovoz kamene, cihel, vápna, písku nebo stavebního dříví z Podskalí nebo od sv. Valentina.

Je třeba se také zmíniti o *listině Karla IV.* z 1. dubna 1347, jíž se dává Starému městu ujištění, že zamýšlené založení Nového města nebude mu na újmu. V ní je uloženo hlučným řemeslníkům, kteří »kladivem dělají a zvučí«, jestliže by je »pro tlučení neklidné« a vzhledem k nedostatku místa nechtěli trpěti, aby se usadili v tomto novém městě, jež má být založeno.[57]

V *zakládací listině Nového města pražského* z 8. března 1348,[58] vydané

---

[56] APSS č. 43. De theloneo ad pavimentandum. V Brně bylo povoleno vybírat haléř z koně projíždějícího městem, viz pozn. 49.

[57] J. Čelakovský, Codex juris municipalis I., Praha 1886, č. 48.

[58] Tamtéž č. 49. Srv. J. Vaněček — Z. Wirth, Stavba měst v Čechách, Sborník SIA, Praha 1940, str. 277 n.

Karlem IV. brzy na to, je ustanovení, jímž se ukládá těm, kdo mají přidělena vyměřená městiště, aby započali se stavbou domů na nich do měsíce od přidělení a aby do 18 měsíců po přidělení domy mohly být obývány. Nedbalým se hrozilo pokutou. Dále bylo předepsáno, že při stavbě domů je třeba dbáti vyměření ulic, takže nikdo nesměl stavět za hranicemi ulic ani do výše, ani do hloubky a kdo by tak přes zákaz učinil, na příkaz rychtáře a konšelů bude nucen vše zbořit a kromě toho bude potrestán pokutou od nich uloženou.

Jak je z této listiny patrno, *města byla zakládána podle plánu předem připraveného, kde městiště byla přesně vyměřena a přidělena. Zároveň byla určena stavební čára domů, shodná s hranicemi ulic a náměstí.* Zvláštním předpisem byla zaručena *výstavba města do určité doby.*

Jiný pramen městského práva, t. zv. *Soběslavská práva*, jež jsou kladena částečně do čtyřicátých let 15. století,[59] tedy již do doby husitské, má také některá ustanovení z oboru stavebního práva. V článku o *stavbě domu* se dovoluje každému, aby si stavěl dům podle svého, takže by i sousedu mohl zahradit světlo. Tento předpis upomíná na výrok brněnských konšelů, jímž stavba do výše i do hloubky na vlastním městišti není nijak omezena, pokud neohrožuje stavbu sousední. Nesmí však škoditi sousedovi vodou a žumpu smí stavět nejméně půl druhého lokte od sousední zdi. Překročení této hranice bylo trestáno pokutou půl sedmé kopy »pánům«, t. j. konšelům.

Ve výrocích *jihlavských konšelů* je zmínka o tom, že sousedé mají mít každý vlastní domovní zeď a vlastní žlab. Dohodnou-li se však, mohou mít zeď i žlab společné. O svádění vody je vyslovena zásada, že každý má sváděti vodu se svého domu tak, aby sousedu neškodila.[60]

Tyto staré stavebně právní zásady, jak jsme se s nimi již seznámili, převzal do své sbírky městských práv Brikcí z Licska r. 1536. Můžeme však sledovat i *úřední stavebně právní praxi* v 16. stol., v případech projednávaných v Praze před t. zv. *šestipanským úřadem*, zejména z jeho knihy nálezů (liber sententiarum), obsahující záznamy z let 1518—1547.[61] Tak v jednom nálezu čteme: »Každé stavenie, kteréž se dělá, stavie v mezech a gruntiech svých bez újmy meze a gruntu souseda druhého, podle práva hájeno býti nemuož, aby kterakžkoli doluov nebo navejš nemělo býti děláno«.[62] Stavěti bylo možno tedy nahoru i dolů do neohraničené hloubky, avšak »bez druhého súseda škody«.[63]

---

[59] Čáda, Právní dějiny československé, Brno 1947, str. 50 n. R. Schranil, Die sogenannten Sobieslaw'schen Rechte, Mnichov a Lipsko 1916, str. 80.

[60] Jireček, CIB II/4 č. 277—278.

[61] AMP rkp. č. 2153. M. Kratochvíl, Šestipanské úřady v Starém a Novém Městě pražském do r. 1547 a jejich knihy, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy, VI/1930, str. 149 n., podle něhož jsou citovány dále odkazy na jednotlivé nálezy.

[62] Rkp. č. 2153, fol. 104.

[63] Ib. fol. 9.

Oprava nebo přestavba domu mohla býti provedena jen v mezích stavby dřívější, jinak soused žaloval, že stavba se děje »jinak mimo miery a zpuosob starého stavenie jemu k nebezpečenstvie«, avšak důvod k žalobě byl i při změně provedení stavby, na př., že »krov, kterýž prve byl cihelný, ten sebrav, že chce dělati šindelný«.[64]

Námitky bylo třeba podati a žalovati před dokončením stavby.[65] Kde však byla na př. okna odedávna, tam nebylo možno při přestavbě nic namítati, »když nikdá tomu překažíno nebylo«. Jestliže však z okna byly vylévány »nečistoty« a soused tím trpěl škodu nebo se mohl obávat jiné újmy, mohl žalobou dosáhnouti zamřížování i starodávného okna nebo jeho zasklení či zalepení »mázdrou«. Rozměry okna byly někdy přesně vymezeny a neměly býti překročeny,[66] »aby v světle bylo lokte zšíři a zvejši pěti čtvrtí a mříží, aby je opatřil pro samo bezpečenství«. Jestliže však soused spor prohrál, musil okno zazdíti.[67] Majitel okna naproti tomu byl chráněn proti zastínění novou zdí, která musela býti stržena,[68] nebo vzrostlým stromem, jejž musel soused skácet.[69]

Dešťová voda byla zachycována okapy a jimi dále odváděna na grunt majitele domu. Voda svedená na grunt sousedův musela být odvedena zpět,[70] leč by se tak dálo od starodávna.[71] Pakliže soused svévolně obracel vodu na sousední pozemek, musel nahradit škodu. Okapní žlaby měl opravovat ten, jemuž žlab sloužil, a to podle míry prospěchu.[72]

Studni bylo lze kopat na pozemku kdekoli, ale nesměla být na škodu sousedovi. Bylo proto předepsáno, aby byla nejméně tři lokte od hraničí čáry.[73] Společná studně, stojící na rozhraní, byla používána oběma sousedy a opravována společným nákladem. Odepřel-li jeden ze sousedů opravu, směl druhý soused studnu ohradit a používat jí sám, pokud druhý soused svůj povinný příspěvek neuhradil.[74]

Při sporech o *hraniční zeď* byla dodržována zásada, že každý má udržovat vlastní zeď po pravé straně při vstupu do domu,[75] poněvadž podle »řádu města v každém stavení domovém zeď dělécí duom souseda druhého, jda od něho po pravé straně, náleží tomu, kdo pravú stranu drží, leč by od starodávna k spolčení byla přivedena a zápisem stvrzena«.[76] Jinou rozhodnou okolností bylo, zdali někdo »krov, trámy i žlab svuoj

[64] Ib. fol. 99.
[65] Ib. fol. 169.
[66] Ib. fol. 19.
[67] Ib. fol. 518.
[68] Ib. fol. 130.
[69] Ib. fol. 392.
[70] Ib. fol. 392.
[71] Ib. fol. 139.
[72] Ib. fol. 165.
[73] Tamtéž.
[74] Ib. fol. 27.
[75] Ib. fol. 68.
[76] Ib. fol. 207.

na té zdi složeny má«,[77] to pak mělo za následek povinnost opravy. Tento důvod býval silnější kriteria polohy, takže nebylo přiznáváno vlastnictví »z příčiny pravé strany domu jeho«, poněvadž bylo »zřetelně viděti, že (druhý) do ní trámy své uloženy má a druhá strana jest jalová«.[78] Tak se mohlo stát, že zeď, vlastně jen zatížená služebností, byla mocí této služebnosti vtažena do vlastnictví toho, jemuž měla sloužiti. To ovšem platilo ve sporných případech. Tam, kde bylo prokázáno nesporné vlastnictví, nesměl soused se své strany bez povolení nic vezdívat, ani vkládat trámy. Učinil-li tak, byl nucen trámy vyjmout a položit na vlastní sloupy na svém pozemku. Tyto opěrné sloupy musel pak »podchytiti roštem«, aby tlakem neškodily základům sousední zdi.[79]

Stavby, které zatěžovaly grunty, směly pak vůbec státi teprve »na puol čtvrté nohy vzdéli ode zdi«.[80] Dále »právo zjevně ukazuje, že uprostřed stavení mezi sousedy zeď neb hradba společní býti má a ji společně spravujíc užívati mají. Jestliže by pak tomu druhý soused na odpor byl a té zdi společný nechtěl opravovati, tehdy ten, ktož sám na tu zeď neb hradbu náklad učiní, sám ji užívati má«.[81] Na společné zdi měl býti i žlab k společnému používání.[82] Společná zeď měla sloužit jen ochraně plynoucí z přehrazení, jiný způsob, na př. vložení trámů, předpokládal zvláštní dohodu.[83]

Nečistotu, odpadky a splašky odváděl ze dvora *kanál*. *Okapem* nebo otevřenou *strouhou* byla odváděna jen dešťová voda.[84] Jestliže vyústění strouhy někoho obtěžovalo, bylo nutno je přeložit na jiné místo anebo rouru před vyústěním přerušit, aby se voda ztrácela do země.[85]

Časté bývaly spory o záchodové *žumpy* a proto v šestipanských výrocích je o tom řada rozhodnutí. Žumpa nesměla být blízko studně,[86] ani blízko sousedovy zdi nebo pod jeho okny, »poněvadž soused sousedu dýmem, vodou a smradem škody činiti nemá«.[87] Záchodová jáma, nebo jak se také často říkalo, »důl«, musela být zděná,[88] nesměla ležeti výše než podlaha sousedního sklepa, »voda případná a dešťová« nesměla do ní vtékati, aby ji nepřeplnila.[89] Z toho důvodu byla povinnost ji často vyprazdňovat, což se však vždy nedálo. Winter[90] uvádí řadu takových příkladů

---

[77] Ib. fol. 230.
[78] Ib. fol. 404.
[79] Ib. fol. 11.
[80] Tamtéž.
[81] Ib. fol. 13.
[82] Ib. fol. 119.
[83] Ib. fol. 377.
[84] Ib. fol. 198.
[85] Ib. fol. 332.
[86] Ib. fol. 211.
[87] Ib. fol. 83.
[88] Ib. fol. 178.
[89] Ib. fol. 287.
[90] Winter, tamtéž II., str. 182.

z různých měst i z pozdější doby, mimo jiné stížnost i na universitní Andělskou kolej v Praze z r. 1610, ježto kolemjdoucí »plili pro velký smrad z tajného důlu«. Když pak byla nařízena k odstranění závady komise, nechtěl ředitel koleje, mistr Kampanus jíti k »vejchozu«, vymlouvaje se, že má »disputací«. A tak, praví Winter, zůstalo nevoňavo dále.

Společná žumpa musela být udržována oběma sousedy; poněvadž pak snižovala hodnotu pozemku, soused žumpou zatížený přispíval menší částkou na její čištění.[91] Protože čištění žumpy patřilo k tíživým povinnostem, varoval se každý, aby snad z občasné ochoty se nevyvinula nějaká služebnost. Proto v jednom sporu o čištění žumpy dala si osvobozená strana ještě před vynesením nálezu protokolovati, »že to jest učinil z své dobré vuole bez újmy a překážky orteli tomu, aby napotom on ani budúcí jeho ... k takové pomoci, čině nic napomínáni nebyli«.[92]

Mnohé spory vznikaly z provozování *řemesel*. Hlavně tu hrozilo nebezpečí ohně. Proto na př. kovář nebo jiný řemeslník, používající ohně při práci, byl nucen »komín nahoru dosti vysoce vyzdvihnúti, hlinou vnitř i zevnitř vymazati a nad ním cihlami přikrýti«, po případě jej ještě zvednout nad sousední krovy.[93] Stížnost však mohla směřovat i proti použití hořlavějšího materiálu než dříve, jak bylo již uvedeno, když stavebník chtěl střechu pokrýti šindelem proti dřívějšímu krytu tvrdému. Klid sousedův neměl být rušen hlukem z dílny, kdy bylo na př. nařízeno zasklení oken a tím tlumení zvuků[94] nebo bylo zakázáno kováři dělat v nové dílně těžší kusy »pode tři nebo čtyři kladiva«, kdy stavba trpěla i otřesy[95] nebo »valením dříví«.[96]

Spory vzcházely i z *poškozování základů* sousedního stavení, na př. podmáčením, kromě případů již uvedených také ucpáním sousedova trativodu nebo skládáním ledu ve sklepě, kdy voda z tajícího ledu pronikala do okolí.[97] Pro poškozování základů bylo nařízeno i stržení novostavby působící »mdlobu gruntu« sousedova[98] a zakázáno »vybírání« sklepa pod sousedním stavením.[99]

Průchod domem nebo přes cizí pozemek musel být povolen smlouvou nebo z »přátelství«. Průchod, který nebyl »od starodávna« a nebyl zajištěn smluvně, mohl být kdykoli odvolán.[100]

Z ukázek praxe šestipanského úřadu je vidět, že se týkala vesměs *sousedského práva* a držela se starších zvyklostí, o nichž tu byla řeč shora.

---

[91] Ib. fol. 175.
[92] Ib. fol. 177.
[93] Ib. fol. 364.
[94] Ib. fol. 543.
[95] Ib. fol. 197.
[96] AMP, rkp. č. 993, str. 182—3.
[97] Rkp. č. 2153, fol. 29 a 346.
[98] Ib. fol. 133.
[99] Ib. fol. 99.
[100] Ib. fol. 131.

Není pak divu, že při konservativismu středověkého práva se s touž úpravou stavebních poměrů setkáváme i v pozdějším pramenu městského práva ze 16. století, Pavla Kristiána Klatovského z Koldína *Jus municipale regni Bohemiae* z r. 1569, jež po schválení Rudolfa II. se stalo od r. 1579 platným pro všecka města Čech s výjimkou Litoměřic a Loun. Ale i tam platilo od r. 1610 a od r. 1697 platilo i ve městech moravských až do vydání obecného zákoníka občanského z r. 1811. Pochopitelně, že Koldínovo městské právo se dočkalo několika dalších vydání, a to prvního r. 1579, druhého r. 1618, třetího r. 1701 a posledního r. 1755.[101]

Rozvíjející se společenské formy života v období vrcholného feudalismu odrážejí se také v *stavebně právních předpisech*. Již praxe šestipanského úřadu ukazuje na bohatší procesní postup stavebního *řízení*, jež je v Koldínově městském právu již podrobně zachyceno a poněvadž bylo vydáno se schválením panovníka, stal se z této sbírky zákon, který nastoupil nyní na místo zvyklostí, třeba zachycených již od 14. století písemnou formou. Jsou obsaženy hlavně v kapitole »De aedificatione«, kde proti dřívějším pramenům čteme podrobné předpisy o stavebním řízení, jež v první stolici přísluší šestipanským úředníkům v pražských městech, jinde městským konšelům. Zejména byl předepsán »vejchoz«, t. j. místní komise. Konšelé či šestipáni jsou povinni »vejchoz pro spatření takového stavení učiniti« s podmínkou však, že jim obě strany předem zaplatily po půl osma českém groši. Pro jednání samo se požadovalo nejprve docílení dohody mezi spornými stranami a nebylo-li jí dosaženo, mělo býti vydáno rozhodnutí. Kdo by stavěl přes vydaný zákaz, měl stavbu zbořit na vlastní náklad. Z rozhodnutí šestipanského úřadu bylo odvolání k pražským konšelům.

Podrobnější předpisy se týkaly provozu různých *řemesel*, jež ruší své okolí zápachem, dýmem nebo hlukem. Takoví řemeslníci se měli zakupovat v ulicích a místech k tomu od starodávna určených, kdyby pak nabyli domu jinde, na př. dědictvím a pod., nesměli tam živnost provozovat, jakmile by si sousedé stěžovali. Řemeslníci, kteří mohli okolí ohrožovat ohněm, t. j. kteří používali výhně, pece a pod., byli povinni učinit opatření proti škodám z létajících jisker; komíny od výhní a pecí měli stavěti kamenné nebo z cihel a dostatečně vysoké nad krov. Řemesla obtěžující zápachem (škvaření loje a pod.) měla se provozovat »na místech soukromních«, při čemž se Koldín dovolává majestátu Karla IV., který v té věci byl vydán. Patrně měl na mysli Karlovo privilegium při zakládání Nového Města pražského vydané na ochranu Staroměstských, o němž byla shora řeč.

Proti dřívější praxi je odchylný předpis o stavbě záchodové *žumpy*, ježto

---

[101] Srv. Vaněček, Malé dějiny, str. 164, který soudí, že úplné zrušení Koldínových práv nastalo až r. 1848.

se požadovala jen vzdálenost půl druha lokte od sousední zdi, avšak musela být k sousedově straně vyzděna na půl cihly.

Kapitolu o stavbách uzavíral *přehled starých měr délkových a plošných.* Nebude snad ke škodě uvést zde několik dat. Tak *stopa* čítala čtyři dlaně, *dlaň* obsahovala čtyři prsty, *prst* pak měřil čtyři *ječná zrna. Loket* rozuměl se v délce pražského lokte. *Krok* měřil půl druhého lokte nebo pět stop. Stopa tedy měřila něco víc než třetinu lokte. *Sáh* byl na tři pražské lokte, *látro* na čtyři lokte. *Hon* se počítal o 125 krocích čili 625 stopách. *Strych* jako plošná míra měl dvakrát 72 loket délky (144 loket) a na šíř 72 loket. *Provazec* měřil 72 loket, *míle* 365 provazců.[102]

Některé předpisy stavebního a sousedského práva byly i v kapitole o služebnostech a v kapitole o vodě dešťové, jež proti dřívějšímu stavu nemají odchylek.

O tom, jak byly praktikovány tyto předpisy v praxi v 17. století, máme doklad ve *stavebních protokolech* o komisích z *Brna.*[103] V této knize jsou zprávy o řízení při novostavbách na př. Ditrichštejnského domu[104] (nyní Moravské museum), kostela sv. Tomáše,[105] sv. Michala,[106] o položení vodní roury u kláštera Kapucínů,[107] o tocích vody na Kobližné ulici,[108] Brněnské ulici[109] a pod. Obsahují důležité zprávy pro brněnský místopis.

Vedle Koldínových práv, která znamenala unifikaci městského a rovněž stavebního práva, setkáváme se v tomto období rozvinutějšího státního aparátu se stavebními předpisy také v jiných normách než v městském právu. Tak již za Marie Terezie *požární řád* z 21. srpna 1751[110] nebo, jak v českém znění je označen, »řád pro hašení ohně«, má řadu předpisů z oboru t. zv. stavební policie, týkajících se *kominů, požárních zdí, zákazu kamen u dřevěných zdí, stržení dřevěných budov při požáru* atd. Tento požární řád byl nahrazen *novým* ze 7. září 1782, kdy v záplavě josefinských patentů došlo k novým právním úpravám v různých oborech veřejného života. — Dne 9. března 1787 byl vydán *stavební řád* pro nové stavby, doplněný později některými nařízeními, na př. z 15. září 1797 o *střechách.* Některé stavební předpisy měl také *lesní řád* z r. 1764, obnovený dvorským dekretem z 21. května 1787. — *Kropatschkova příručka*[111] pro krajské úřady z konce 18. století uvádí pak již *úplný systém stavebních*

---

[102] K tomu J. Petřík, Zeměměřictví a zeměměřiči v 16. a 17. století, Sborník SIA 1940, str. 61. n.

[103] AMB, rkp. č. 103.

[104] AMB, rkp. č. 103, fol. 198.

[105] Ib. fol. 186.

[106] Ib. fol. 195, 201.

[107] Ib. fol. 107.

[108] Ib. fol. 173.

[109] Ib. fol. 10.

[110] Státní archiv v Brně, sbírka patentů sign. P 17 (B 41).

[111] J. Kropatschek, Kommentar des Buches für Kreisämter etc. II., Vídeň 1799, str. 360 n.

předpisů, jež podrobně jednají o způsobu a vybavení staveb. Toto stavební právo se ovšem již liší od sousedského práva, s nímž vystačila stará městská práva. Je možno říci, že toto stavební právo, tvořící se již na *basi správní*, vyrůstá k ochraně zájmů, jak si je představoval zákonodárce v tomto období feudálního státu, zatím co t. zv. stavební právo sousedské mělo chránit jednotlivé sousedy navzájem. Většina těchto předpisů sousedského práva přešla později do obecného zákoníka občanského z r. 1811, avšak hlavní těžiště předpisů ryze stavebních zakotvilo trvale ve sféře správní. V 19. století pak úprava stavebních řádů byla ponechána většinou zemského zákonodárství. A tak i stavební právo hledělo udržet krok s hospodářskými a technickými změnami, jež však již rozrušovaly feudální státní zřízení.

Z podaného přehledu o vývoji městského stavebního práva je zřejmo, že jeho kořeny sahají do dávných dob, a to mnohem starších, než ukazují písemné prameny, z nichž se o něm dovídáme. Původní jeho formou bylo právo zvykové, které bylo písemně zachyceno jednak ve sbírkách konšelských nálezů, jednak v některých právních normách. Z brněnské právní knihy z poloviny 14. století je zřejmo, že již v té době, a snad dávno před tím, zde stavební právo dosáhlo ukončení svého vývoje na dlouhý čas a v této podobě bylo převzato v 16. století do sbírek městských práv, z nichž Koldínova byla platná jako subsidiární pramen práva až do počátku 19. století. Již koncem 18. století se stavební právo vyvíjelo jako samostatný obor v oblasti správy.

Systematický výklad těchto předpisů, jak zde byl podán, bylo by ovšem možno promítnout na pozadí soudobých stavebních slohů a stavebního vývoje měst, stejně jako do jejich hospodářských poměrů. To však by bylo již spíše úkolem studia dějin urbanistiky či hospodářské historie, jimž tato studie může dáti potřebný podklad.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ГОРОДСКОГО СТРОИТЕЛЬНОГО ПРАВА В ЧЕХИИ И МОРАВИИ ДО НАЧАЛА 19 СТ.

Ярослав Пошварж

Городское строительное право развивалось в форме юридических обычаев, относящихся к возведению построек на базе экономических потребностей города, как об этом свидетельствуют не только планы городов и способы застройки городской территории, но и сохранившиеся письменные документы. К таковым, в первую очередь относятся решения городских шеффенов, собранные в Брненском юридическом сборнике писаря Яна (около 1353 г.) и относящиеся к постройкам. Как видно по их содержанию, некоторые из этих решений относятся к периоду основания городов в 13 ст. Они формулируют, приблизительно, следующие начала: Для возведения любого строения необходимо разрешение властей; то, что построено вопреки запрещению, должно быть снесено: запрещается возведения построек на дорогах общего пользования. Определенные предписания казались планирования пригородов, возведения заборов, посадки деревьев у заборов на границе земельного участка, сооружения очагов, ям для нечистот, хлевов, ремесленных мастерских, высоты зданий и глубины их фундаментов, общих стен, зданий, грозящих падением, доступа света (окон), спуска сточных вод, стока дождевой воды, увеличения высоты стен дома и т. д.

Аналогичны этим постановлениям, но менее подробны постановления Пражского юридического сборника, который велся с 1310 года и в котором содержались и предписания о ширине улиц, а также и нечто вроде правил движения по городу. Строительные предписания содержались и в так наз. Пражском статутарном праве (1327). Кроме того, действовали различные особые постановления (решения городских шеффенов) как, к примеру, важное решение пражских шеффенов о замощении города (1331), которые одновременно являются и чем-то вроде попытки планирования города. Некоторые предписания о строительстве содержались и в грамотах об основании города (на пример грамота об основании Нового города пражского 1348 г.). Некоторые предписания о строительстве находим в так наз. Собеславском сборнике и в решениях иглавских шеффенов.

Принципы, содержащиеся в Брненском юридическом сборнике, были почти что без изменений заимствованы сборником Брикциго из Лицска (1536); мы их

встречаем и в решениях так наз. шестипанского уряда в Праге (первая половина 16 ст.).

Они содержатся и в Сборнике городского права составленным Кольдином и в этой форме они по существу действовали до издания Общего гражданского уложения 1811 года. В течение 18 ст. на базе новых потребностей издаются специальные Положения о борьбе с пожарами и специальные Положения о возведении построек.

EIN BEITRAG ZUR GESCHICHTE DES STÄDTISCHEN BAURECHTES IN BÖHMEN UND MÄHREN BIS ZUM ANFANG DES 19. JAHRHUNDERTS

Jaroslav Pošvář

Das städtische Baurecht entwickelte sich in der Form von baurechtlichen Gewohnheiten aus wirtschaftlichen Bedürfnissen der Städte, wie nicht nur ihre Baugründe und die Art des Verbauens des Städtegebietes zeigen, sondern auch schriftliche Quellen, die sich bis zur heutigen Zeit erhalten haben. Zu diesen gehören in erster Reihe die Rechtssprüche der städtischen Ratsherren, die uns das Brünner Rechtsbuch des Schreibers Johannes wiedergibt (um das Jahr 1353) und die sich auf Bauangelegenheiten beziehen. Wie wir wissen, gehen sie bis auf die Städtegründerzeit im 13. Jahrhundert, wenn nicht in eine noch ältere Periode zurück. Sie enthalten ungefähr folgende Grundsätze: Zu jedem Bau musste man eine amtliche Bewilligung haben. Was gegen das Verbot gebaut wurde, musste niedergerissen werden. Oeffentliche Wege durften nicht verbauet werden. Bestimmte Vorschriften bezogen sich auf Ausmessen von künftigen städtischen Grundstücken, auf Umzäumungen, auf das Pflanzen von Bäumen längst der Umzäumungen an den Grenzen der Grundstücke, auf die Errichtung von Feuerherden, Senkgruben, Ställen, Werkstätten, Höhe und Tiefe der Bauten, gemeinsame Mauern, baufällige Häuser, Lichtzugänge, Abläufe für Abfallwasser, Abläufe für Regenwasser, Aufbau von Mauern u. s. w.

Mit diesen Grundsätzen analogisch war das im Ganzen weniger inhaltsreiche Prager Rechtsbuch, das ab 1310 geführt wurde und in welchem wir auch Vorschrift über die Breite der Gassen und die Grundlagen einer Verkehrsordnung finden. Bauvorschriften enthielt auch das sogen. Prager Statutarrecht (J. 1327). Ausserdem galt eine Reihe von weiteren Bestimmungen (Beschlüsse der Stadträte, z. B. eine wichtige Entscheidung der Prager Schöffen über die Pflasterung der Stadt aus dem Jahre 1331). Einige Bauvorschriften enthalten auch die Gründungsprivilegien der Städte (z. B. der Neuen Prager Stadt vom J. 1348). Etliche Bauvorschriften finden wir auch in den sogenannten Sobieslaw'schen Rechten (Soběslavská práva) vor, und in den Rechtssprüchen der iglauer Schöffen.

Die Baubestimmungen des Brünner Rechtsbuches wurden fast ohne eine Aenderung in die Sammlung des Brikcí z Liczka (1936) übernommen, die wir auch in der Rechtspraxis und in den Rechtssprüchen des sogen. Sechsherrenamtes (in der I. Hälfte des 16. Jahrh.) vorfinden.

Dieselben Grundsätze enthalten auch die Stadrechte von Boh. Koldin, die in dieser Form bis zur Herausgabe des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches vom J. 1811 galten. Aus den neuen Bedürfnissen des 18. Jahrhunderts entstehen besondere Brand- und selbständige Bauordnungen.

PRÁVNÍ POSTAVENÍ NÁMEZDNÍCH PRACOVNÍKŮ U NÁS V 16. AŽ 18. STOLETÍ

Valentin Urfus

Všeobecnou podmínkou vzniku a existence námezdních poměrů je zbožní výroba, zvláště oběh peněz a peněžní hospodářství. Podle Marxových slov jsou to peníze, které »již velmi brzy vystupují jako kupec lidské práce«.[1] Proto také lze se s prodejem pracovní síly setkati i v předkapitalistických společenských soustavách. Námezdní práce tu však plně náleží své době a nelze z jejího výskytu činit závěr o současné existenci kapitalistických výrobních vztahů. Námezdní práci znala tak již starověká otrokářská společnost a námezdní práce existovala i za feudalismu, charakterisovaného nevolnickými poměry poddaných k pánům.

Prodej pracovní síly v každé společenské soustavě, v níž jsou podmínky pro jeho vznik a existenci, má také své zvláštní specifické rysy, odpovídající daným společenským poměrům. Nutnost takovéhoto pohledu na námezdní poměry v předkapitalistických společenských formacích zdůraznila v poslední době zvláště sovětská věda. Sovětští badatelé, zabývající se námezdní prací za feudalismu, podtrhli její osobitý charakter a přísně ji odlišili od prodeje pracovní síly v podmínkách kapitalistického výrobního způsobu.[2]

Specifický charakter námezdních poměrů se v každé společenské soustavě odráží především v jejich právní úpravě. Feudální právní normy jsou

---

[1] K. Marx, Kapitál, II., Praha 1954, str. 38: »Avšak peníze již velmi brzy vystupovaly jako kupec tak zvaných služeb, aniž se P (t. j. peníze) přeměňovalo v peněžní kapitál nebo aniž došlo k převratu ve všeobecném charakteru hospodářství.«

[2] B. D. Grekov, Kijevská Rus, Praha 1935, str. 150; Z. A. Ogrisko, Najomnyj trud v krest'janskom chozjajstve XVII. veka, »Voprosy istorii«, 1953, č. 9.; dál I. I. Pavlenko a I. I. Ustjuzov v recensi knihy E. I. Zaozerské, Razvitije ljogkoj promyšlennosti v Moskvě v pervoj četvěrti XVIII. věka«, Moskva 1953 — recense je publikována v »Voprosy istorii«, 1953, č. 11, srv. zvl. str. 128.

tedy nejvděčnějším polem pro studium charakteru námezdní práce za feudalismu.

I. Právní postavení námezdních pracovníků v zákonodárství 16. a 17. století

V starším období feudalismu v českých zemích jsou námezdní pracovní poměry zcela pravidelným zjevem ve větším měřítku vlastně jen ve městech. Skutečně výlučnou doménou námezdní práce ve městech byla řemeslná výroba, v předhusitské době již s jasně vystupující cechovní organisací, a hornictví.

Námezdní práci v tak důležitém úseku našeho středověkého hospodářského života, jako je hornictví, je však třeba v celkovém líčení feudálního charakteru námezdní práce u nás postavit stranou. Jak ukazují nejnovější dílčí i syntetické výsledky naší historické vědy, jsou v našem feudálním hornictví již v 16. století počátky kapitalistických poměrů.[3]

Na venkově se ve starší době našeho feudalismu námezdní vztahy omezují v podstatě jen na příslušníky mocenského aparátu feudálů. Svazky, které poutaly takovéto správní, osobní a vojenské služebníky k jejich pánům, jsou namnoze silně prostoupeny prvky manského poměru a patrně i starých poměrů družinických.[4]

Skutečné námezdní poměry vznikají ještě jinak všude tam, kde je potřeba příležitostné práce. Je tomu tak na příklad při velkých stavbách, kde působí velké stavitelské stavební hutě, a v městském životě vůbec.

Od poloviny 15. století a zvláště počátkem 16. století dostává však námezdní práce na venkově nový význam. Na šlechtických velkostatcích počínáme se s ní v té době setkávat častěji a pravidelněji ve větším měřítku.

Předpisů, upravujících námezdní poměry, je také v našem 16. století již značné množství. Není opravdu většího legislativního podniku, který by pominul pracovní otázky. Vedle zemských zřízení vycházejí i formou sněmovních usnesení zvláštní čelední řády s dalšími podrobnějšími ustanoveními. Jistě nelze vysvětlit existenci takovéhoto množství předpisů o námezdní práci jen skutečností, že 16. stol. je u nás dobou kodifikování feudálního práva. Vedle širšího zájmu feudálů dát zákonnou formu do-

---

[3] M. Jaroš, K otázce námezdné práce v českém hornictví v XVI. století, »Český lid«, r. 41. (1954), č. 2. a zvláště »Přehled čs. dějin« I. (do roku 1848) These. ČsČH II. (1954), č. 2. (příloha) — autorem příslušných statí je Fr. Kavka. Pro slovenské poměry má podobné hodnocení P. Ratkoš, Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku, Bratislava 1951.

[4] Tyto poměry vysvítají dobře z našich nejstarších urbářů (srv. J. Emler, »Decem registra censuum . . ., Praha 1881). Vrchnostenští úředníci tu mají za své služby »provise«. Takovouto »provisí« je několik lánů nebo i celá vesnice (na př. tamtéž, XI. str. 346, 388—9, 400). »Provise« je asi především jakýmsi obročím. Může jí mít i řemeslník u vrchnosti zaměstnaný (»carpentarius castri«, tamtéž, XI. str. 372). Jiným příjmem vrchnostenských úředníků je výnos z pokut (tamtéž, VI. str. 136). Služebníci dostávají výsluhou i výnos poddanských platů (tamtéž, VI. str. 98).

savadnímu obyčejovému právu a tak si pojistit svá práva a výsady, je zde dobře patrný jejich mimořádný zájem na této skupině předpisů.

Vždyť hlavní zásady ostatních právních institucí byly již dříve pevněji formulovány, jak o tom svědčí sepsání obyčejového zemského práva a zachované zbytky judikatury.[5] Právní úprava námezdní práce se však v právních památkách zemského práva v této době objevuje po prvé v takové šíři a úplnosti.

Mimořádný zájem feudálů o právní úpravu námezdní práce vyplývá z procesu, který probíhal v české feudální společnosti od poloviny 15. stol. a který znamenal znovuupevnění feudalismu, otřeseného v našich zemích husitským revolučním hnutím. Šlechtičtí feudálové, hledajíce nové zdroje příjmů, počínají intensivně hospodařit na velkých zaokrouhlených dominiích ve vlastní režii. To ovšem vyžadovalo i značnou potřebu pracovních sil na šlechtickém velkostatku. Feudálové ji uspokojovali nevolnickým připoutáváním poddaného k půdě a zvyšováním jeho robotních povinností k vrchnosti. Normální provoz šlechtického velkostatku při tehdejším stavu zemědělské výroby a zvláště rozsáhlá hospodářská podnikání vrchností si však žádaly stále více a více pracovních sil. Přílišnému zvyšování robot se stavěl brzo v cestu odpor poddaných. Krajní formy tohoto odporu působily škody vrchnostem a omezovaly výnosnost velkostatků a přesvědčovaly tak feudály o tom, že cestou neomezeného zvyšování robot bez vlastní újmy nelze jít. Výrazem úsilí feudálních velkostatkářů o rentabilitu jejich panství je i záhy v 16. stol. vznikající samostatná nauka o hospodárném vedení šlechtického velkostatku, velmi brzo zachycovaná literárně v theoretických spisech příručkového rázu.

Feudální velkostatkář se tak přirozeně a živelně obrací k námezdní práci. Námezdní pracovníky získává především z řad vlastních poddaných. Vrchnost, u níž pracuje její vlastní poddaný, může jeho pracovní sílu využít plněji a neomezeněji než pracovní sílu svého poddaného, který u ní jen robotuje, neboť robotní povinnost je přece jen omezena. Tam, kde potřebu námezdní práce nemůže vrchnost krýt z vlastních zdrojů, má pochopitelně zájem o námezdní pracovníky mimo okruh vlastních poddaných. Její zájem o námezdní práci cizích poddaných není však poptávkou na trhu pracovních sil v kapitalistickém smyslu. Pro vrchnost je námezdní pracovník zásadně jen placeným nevolníkem. Námezdní poměr je tedy prostředkem, jak rozšířit, třebas jen dočasně, počet poddaných.[6]

---

[5] Na př. Ondřej z Dubé má jen dvě nevýznamné a nepřímé zmínky a zvláštní zmínku o komornících »na nájmu«. Všehrd jedná jen o soudní příslušnosti sporů o čeleď. Hojněji se čeleď a čelední poměry objevují v sněmovních usneseních v druhé polovině XV. stol. Srv. k tomu souhrnně B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách, Praha 1889, I., str. 138—9. Jinak tomu bylo ve městech (srv. brněnský Schöffenbuch).

[6] N. N. Mejman a S. Skazkin, Ob osnovnom ekonomičeskom zakoně feodal'noj formaciji, »Voprosy istorii«, 1954, č. 2. str. 89 a n.; B. T. Rubcov, Usilenie feodal'noj ekspluataciji v Čechii nakanuně krest'janskoj vojny, »Voprosy istorii«, 1954, č. 12.

Také měšťané našich měst v 16. stol. vřazují do kodifikace svého práva předpisy o námezdních pracovnících. Ve městech je v 16. stol. situace ovšem jiná než na venkově. Nebylo zde takovéhoto nově vzniklého zájmu o námezdnou práci. V kodifikaci městského práva dochází proto k zachycení námezdních poměrů opravdu jen v širším rámci zákonné úpravy městského práva vůbec. Odtud také poměrně menší počet předpisů o námezdní práci v městském právu na rozdíl od zemského práva. Ve městech zůstává nadále ještě mnoho u námezdních poměrů upraveno jen obyčejem.

Námezdní práce v cechovně řemeslné výrobě byla již v 15. stol. upravena cechovními artikuly. Stagnace řemeslné výroby ve městech v 16. stol. způsobovala uzavírání cechů a dala tak cechovnímu systému a v jeho rámci i cechovní námezdní práci podobu, platnou u nás až do reforem cechovní organisace habsburským absolutismem v 18. století.[7]

Ve městech znamená tedy 16. stol. pro právní úpravu námezdní práce podobně jako na venkově, v okruhu platnosti zemského práva, rovněž nový stupeň vývoje, neboť námezdní poměry jsou tu zákonně upravovány po prvé všeobecněji než dříve, a to na dlouhou dobu.

V 16. stol. autoři formulací všeobecných zásad právní úpravy námezdních poměrů a právního postavení námezdních pracovníků dovedli se zhostit svého úkolu tak, že nebylo třeba měnit tyto formulace ani tehdy, když feudální velkostatek za absolutismu v 17. stol. u nás dospěl svého vrcholu.

Zákonným podkladem právního postavení námezdních pracovníků je v 17. stol. především Obnovené zemské zřízení, kodifikace habsburského feudálního absolutismu zvítězivšího nad stavovstvím. Obnovené zemské zřízení ovšem platilo jen pro námezdní poměry v okruhu zemského práva, tedy pro námezdní poměry na venkově, na pozemkově vrchnostenských panstvích. Ve městech je čeleď nadále posuzována podle nečetných čeledních předpisů městského práva, kodifikovaného v předchozím století. Již zevní okolnost, že současně platil řadu let starý i právě vydaný zákoník vedle sebe, třebas pro různé oblasti feudálního právního řádu, dává tušit, že obnovené zemské zřízení nemohlo přinést změny v právním postavení námezdních pracovníků. Skutečně také ani velmi podrobné srovnání neodkryje podstatnějších odlišností mezi předpisy zemských zřízení 16. stol. a zemského zřízení z roku 1627.[8] Dokonalá obsahová i namnoze

[7] Srv. především W. W. Tomkovu edici v AČ XIV. »Artikule cechů pražských z 15. stol.«; k dovršení vývoje cechů v 16. stol. srv. Z. Winter, Český průmysl a obchod v XVI. věku, Praha 1913 a nejnověji »Přehled«, str. 45.

[8] K obsahové shodě předpisů srv.: ZZ 49, čl. I 30 = ZZ 64, čl. M 30 = OZZ, čl. Q 7, ZZ 49, čl. T 13 = ZZ 64, čl. S 5 = OZZ, čl. Q 23—25; ZZ 49, čl. T 14 = ZZ 64, čl. S 6 = OZZ, čl. Q 26; ZZ 49, čl. I 14 = ZZ 64, čl. M 15 = OZZ, čl. Q 6 (s nepatrnou změnou). K doslovnému znění předpisů srv.: ZZ 64, čl. S 7 = OZZ, čl. Q 28; ZZ 49, čl. T 13 = ZZ 64, čl. S 5 = OZZ, čl. Q 23—25; ZZ 49, čl. T 14 = ZZ 64, čl. S 6 = OZZ, čl. Q 26.

výrazová shoda nemůže ovšem příliš překvapit, neboť nutno míti na paměti, že nebylo třeba něco měnit.[9] Předbělohorští feudální velkostatkáři se od pobělohorských lišili náboženstvím a národností, ale nelišili se v zájmech, týkajících se úpravy poddaných a pracovních poměrů.

Zákonné předpisy 16. stol. jsou prvou všeobecnou zákonnou úpravou námezdních pracovních poměrů v našem feudálním právu. V zákonných předpisech 16. stol. o námezdní práci v zemském i v městském právu lze dobře rozlišiti dvojí vrstvu. Jednu tvoří předpisy, které v podstatě formulují zásady staršího obyčejného práva, druhou předpisy, které jsou vlastním přínosem legislativy 16. stol.

Feudální zákonodárci zemského práva snažili se v konkretních předpisech o námezdní práci vytvořit prostředek, kterým by bylo zamezeno konfliktu vzájemně si konkurujících jednotlivých feudálů o pracovní síly v jejich celkovém zájmu a kterým by bylo odstraněno nebezpečí, skrývající se pro dědičnou vrchnost poddaného v jeho odchodu za prací jinam. Spolu s tím feudální zákonodárci ovšem formulovali i již od dřívějška platné obyčejové zásady právní úpravy námezdních poměrů.

Ve městech je obojí vrstva dokonce oddělena i formálně. Zásady staršího obyčejového práva byly zachyceny kodifikací městského práva. Předpisy o vyhánění městské chudiny z měst, které jsou výrazem zájmů městského patriciátu v 16. stol. v souvislosti s námezdními poměry ve městech, jsou formálně odděleny a vydávány zvlášť.

Skupinu zákonných ustanovení, která jsou vlastním přínosem 16. stol. k staršímu obyčejovému právu, je možno nejvhodněji označit jako skupinu policejně evidenčních předpisů.

*

Zásadou známou již staršímu obyčejovému právu, která především určovala právní postavení námezdních pracovníků, je rozdílné právní postavení námezdních pracovníků v dlouhodobém a krátkodobém námezdním poměru. Námezdní pracovník v dlouhodobém, t. j. v námezdním poměru, umlouvaném na delší dobu, je vázán ke svému zaměstnavateli svou osobou. Dlouhodobý námezdní poměr nebo dobově vyjádřeno čelední námezdní poměr podrobuje námezdního pracovníka disciplinární pravomoci zaměstnavatelově a zaměstnavatel může nadto ještě i v některých případech přímo vindikovat námezdního pracovníka jako »svého« člověka. Mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem zakládá tedy dlouhodobý námezdní poměr pro zaměstnance skutečné pouto osobní závislosti na zaměstnavateli, mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem je dlouhodobý námezdní po-

[9] Deklaratorie a novelly (Ee 20 § 4) dotkly se námezdních poměrů jen v nepatrném detailu. Pohledávky ze mzdy byly zařazeny do druhé třídy pohledávek k uspokojení při konkursu. Srv. k tomu V. Neumann a Puchholtz, Annotationes ad Henrici Zoesii Comentarium, Norimberk 1732, str. 198, č. 33.

měr osobním svazkem.[10] U krátkodobých námezdních poměrů, t. j. u námezdních poměrů umlouvaných na krátkou dobu jednoho dne nebo týdne, není takovéto osobní závislosti. U nich nelze hovořit o tom, že se námezdní pracovník »přikazuje«,[11] jak byl vyjadřován vznik a trvání osobní závislosti u čeledních námezdních poměrů. Krátkodobé námezdní poměry nepozbývají tím nikterak však charakteru feudálních námezdních poměrů. U krátkodobých námezdních poměrů nešlo o žádný »volný« prodej pracovních sil ani o jeho počátky. V našem 16. a 17. stol. pro to ostatně nebyly ani ekonomické podmínky. Ještě daleko později v počátcích 18. stol., kdy vzrostlé výrobní síly již umožňovaly vznik prvých manufaktur, bylo třeba státní podpory a privilegovaného postavení manufaktur k zmírnění tlaku feudálních právních norem, které dovolovaly prodej pracovní síly jen v úzkých mezích feudálních společenských poměrů.

1. Dlouhodobé (čelední) námezdní poměry

Předmětem legislativy 16. a 17. stol. jsou především čelední námezdní poměry s osobní závislostí čeledína[12] na jeho pánovi.[13] Námezdní poměry bez

---

[10] Bývalý zaměstnavatel na příklad propouštěl svého zaměstnance-šlechtice s dodatkem »znám já to sám, že jest poctivěji krále pána za pána míti« (t. j. než míti za pána jiného šlechtice-zaměstnavatele) (AČ II., str. 163, č. 128 [1521]). V městských privilegiích objevují se zákazy, aby měšťané vstupovali do služby ke šlechticům (CIM, I. str. 346 1513). — Zákaz je velmi starý, již z r. 1285 (CIM, I. str. 151). Z města má být vyhoštěn každý, »qui se famulatui servicioque baronis addixerit«. Srv. dále i CIM, II., str. 100, (1285). Důvodem těchto zákazů je zabránit, aby námezdní poměr nerušil přímé poddanství měšťanů ke králi. Osobní závislost zaměstnanců na zaměstnavatelích je patrna z řady dalších dokladů. Tak při uzavírání příměří, uzavírá je pán i za své služebníky. Poruší-li pán příměří, poruší tím i čest svých služebníků-šlechticů (M. Rynešová, »Listář a listinář Oldřich z Rožmberka«, III., Praha 1937, str. 1., č. 1. (1445). Pán se zastává svého služebníka proti jeho nepřátelům (tamtéž, II., str. 123., č. 157 [1441]). Zabití služebníka je považováno za škodu způsobenou pánovi (tamtéž, II., str. 237—8, č. 261 [1443]). Osobně závislý služebník nemůže také být pánovým spolupřísežníkem (Všehrd, II., 93, 26, 2; Rtt I., str. 166, č. 80). Jak se zdá i prostý nájem věci vytvářel určitou osobní závislost (ZZ 49, č. I 10). Z cizí literatury k existenci osobní závislosti jinde srv. S. B. Juškov, Istorija gosudarstva i prava SSSR, Moskva 1950, I., str. 117, M. F. Vladimirskij — Budanov, Obzor istoriji russkogo prava, I., Kijev 1886 (kapitola o námezdní práci), O. v. Gierke, Die Wurzeln des Dienstvertrages, Festschrift für Heinrich Brunner, Mnichov, Lipsko 1914 a G. Hertz, Die Rechtsverhältnisse des freien Gesindes (Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtgeschichte, VI., Vratislav 1879).

[11] »Přikázati se« znamenalo »poddati se někomu, dáti se v něčí ochranu« (na př. AČ VII., str. 667 1468). Typicky a běžně se však výrazu užívá v souvislosti s námezdním poměrem dlouhodobým (Rynešová, Listář, II., str. 234—5), č. 235 [1443] a AČ VIII., str. 467, č. 523 [1487]).

[12] Výrazy »čeleď, čeledín« jsou nejčastějším označením námezdních pracovníků v dlouhodobém námezdním poměru. Jen zřídka znamenají i krátkodobou nádenickou práci (»čeledín nádenní, oukolní«). Pro dlouhodobé námezdní pracovníky se užívá dále běžně a často termínů: »služebník« (někdy s odstíněním, znamenajícím vyšší služby), »pacholek«, »náchlebník«, »přikázaný«. Tyto základní výrazy jsou různě obměňovány — »čeledín náchlební«, »čeledín přístavní«, »služebník přikázaný«, »tovaryš služebný«, »pacholek nájemní«, »člověk přikázaný«.

[13] Terminologie pro zaměstnavatele je daleko jednotnější. Nejčastěji se označuje jako »pán«. U poddanských zaměstnavatelů se užívá označení »hospodář« (někdy též ve městech). Zcela ojediněle a výjimečně přicházejí označení jiná (»otec čelední«).

takovéto závislosti jsou vlastně upravovány jen nepřímo zaváděním policejně evidenčních opatření, s výjimkou sněmovních usnesení o mzdách. Je příznačné, že není upravována sama celá námezdní smlouva a její náležitosti, nýbrž právě jen osobní svazek, který poutal námezdního pracovníka k pánovi a který námezdní smlouva vytvářela. Objevuje se tedy pěkně, co je hlavním předmětem zájmu zákonodárců — náležitá úprava osobního pouta a policejní evidence.

Osobní svazek mezi pánem a námezdním pracovníkem zakládá smlouva. V duchu soudobé terminologie lze tuto smlouvu nejlépe označit jako smlouvu čelední. Podstatnou součást jejího obsahu tvoří závazek čeledína k dlouhodobému poskytování práce (služby) svému zaměstnavateli za mzdu. Podtrhnout třeba, že jde o dlouhodobý (zpravidla na rok uzavíraný) prodej pracovní síly, neboť právě dlouhodobost je nejpodstatnější částí smluvního obsahu čelední smlouvy.

Čelední smlouva je nejvšeobecnějším typem feudální námezdní smlouvy,[14] neboť feudální právo neznalo vlastně žádného dlouhodobého námezdního poměru, který by nemohl být chápán prostě jako určitý druh čelední smlouvy. Právo 16. stol. ovšem čelední smlouvu jako všeobecný typ feudální námezdní smlouvy nikde nedefinovalo. Tomuto obecnému pojmu se nejvíce blížila čelední smlouva, jak byla upravena prameny zemského práva. Přiřaditi k ní pod společný jednotný a všeobecný pojem čelední smlouvu městského práva a tovaryšskou námezdní smlouvu cechovní dovoluje především společné terminologické označování všech těchto námezdních pracovníků.[15] To již samo o sobě dobře ukazuje na společné chápání těchto poměrů. Dále to dovoluje věcná souvislost, která nejlépe vystupuje v právním postavení námezdního pracovníka, neboť u všech těchto jednotlivých druhů dlouhodobých námezdních poměrů existoval osobní svazek mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem.

Námezdní tovaryšská smlouva v městské cechovně řemeslné výrobě je tedy jen specifikovaným případem čelední smlouvy. Specifikovaným v tom smyslu, že se požaduje určitá míra předběžné kvalifikace námezdního pracovníka. Jinak ji odlišují ještě některé nepodstatné podrobnosti, dané cechovními obyčeji. Cechovní tovaryš byl na příklad povinen se při

---

[14] K pojmu »smlouva námezdní« srv. J. K r č m á ř, O smlouvě námezdní dle práva rakouského se zřetelem k právu římskému, Praha 1902, I., str. 1 a n.

[15] Pro nejstarší období cechovního vývoje ve 14. stol. a pro počátek 15. stol. srv. O. P e t e r k a, Das Gewerberecht Böhmens im XIV. Jahrhundert, Vídeň a Lipsko 1909, str. 49 a n. V 15. stol. stejné chápání vyplývá dobře z terminologie i věcného obsahu předpisů. K tomu srv. n. př. potvrzení artikulí cechu novoměstských provazníků (AČ XIV., str. 454, čl. 3). Dále srv. tamtéž, str. 444, 475 a 468. Užívá se zde výrazů jinak běžných pro čeleď »pacholek, nájemní pacholek« nebo »služebný tovaryš«. Pro 16. stol. srv. n. př. nález pražských konšelů z r. 1581 (W i n t e r, Český průmysl, str. 325). Podle tohoto nálezu se »jednomu každému mistru pro neposlušnost čeledína trestání v moci zůstává«. Ze souvislosti jasně vyplývá, že nejde o necechovního čeledína, nýbrž o učně. Konečně srv. dále tamtéž, str. 53—45 a 324.

příchodu do cizího města ubytovat v cechovní hospodě a nejdříve nabídnout svoji pracovní sílu mistru, který tam byl přihlášen jako zájemce.[16] I rozvázání námezdního poměru bylo někde doprovázeno zvláštním ceremonielem. Odcházející tovaryš byl povinen hostit své dosavadní soudruhy v dílně.[17]

Dlouhodobým byl čelední námezdní poměr, poněvadž byl uzavírán na delší dobu — zpravidla na dobu jednoho roku.[18] Časté byly však asi i termíny delší.[19] Kratší doba — zpravidla půlroční — nebo i neurčitá počala být v 16. stol. obvyklou v cechovní námezdní práci. Tento zjev byl již dříve, a to právem, přičítán úspěšnému boji organisací cechovních tovaryšů, kteří takto zlepšovali svoje postavení.[20]

Menší závislost nádeníků (t. j. na krátkou dobu najatých námezdních pracovníků) na zaměstnavatelích lákala patrně i čeleď, aby usilovala o zkrácení obvyklé jednoroční doby trvání čeledního poměru. Příležitost byla k tomu zvláště ve městech, kde působil asi příklad řemeslnických tovaryšů. Námezdní pracovníci mohli mimo to dobře využívat nedostatku pracovních sil, zvyšovaného v 17. stol. ještě nepřetržitými válkami a malým stavem obyvatelstva. Proti těmto snahám se ve městech v 17. stol. ostře zakročovalo, zvláště v Praze. Represivní předpisy dobře ilustrují, jak městská čeleď se snažila v individuálních případech uvolňovat osobní svazek na svých zaměstnavatelích tím, že jako podmínku prodeje své pracovní síly kladla kratší služební dobu.[21]

Práce (služba), kterou námezdní pracovník poskytoval, mohla býti zásadně jakákoliv, především fysická, manuální práce všeho druhu. Rozdíl mezi fysickou a duševní prací se nečinil. Námezdním poměrem, založeným čelední smlouvou, bylo si možno opatřit jakoukoli práci (službu), ať již šlo o práci tělesnou, duševní či řemeslnickou. Každý z těchto druhů práce se mohl stát součástí obsahu čelední smlouvy. Proto také námezd-

---

[16] Winter, Český průmysl, str. 343 a n.

[17] Tamtéž, str. 352 a n.

[18] Srv. čelední řád z r. 1549 (Sněmy české, II., str. 598). Povinnost čeledi pracovat u zaměstnavatele po delší dobu, po případě uzavření čeledního poměru se označovalo jako »přistávati« — odtud název »čeleď přístavná«. Omylem je tvrzení V. Černého (Hospodářské instrukce, Praha 1930, str. 115), který název odvozuje z toho, že čeleď sloužila »při stavení«. Jiného omylu se dopustil M. Volf (Nástin správy české berně v době pobělohorské, Sněmy české, XI., část 2, str. 81), kde zaměnil »přístavní čeleď« s čeledí, pracující v přístavech, odvolávaje se na usnesení sněmu z r. 1567 (srv. k tomu Sněmy české, III., str. 375).

[19] AČ XIX., Registra soudu komorního, str. 155, č. 2303 (1512) a str. 465, č. 2967 (1519).

[20] Winter, Český průmysl, str. 358.

[21] Srv. policejní řád pro pražská města z 29. XI. 1696 (J. Weingarten, Codex Ferdinandeo-Leopoldinus, Praha 1701, č. 456), který byl obnovením staršího policejního řádu z 27. VIII. 1683 (AČ XXIII., str. 550).

K nedostatku pracovních sil srv. n. př. reskript z 14. I. 1687, podle něhož nemají být k vojsku odváděni námezdní pracovníci potřební k polním pracím (J. Müller z Mühlendorfu, Grana veteris et novae legis Bohemicae, Praha 1741, heslo »Gesind«).

ní pracovník, obstarávající na příklad obsluhu dobytka — tedy čeledín ve smyslu do nedávna běžném — byl formálně právnicky ve stejném poměru ke svému pánu, jako třebas purkrabí, vedoucí správu hospodářského podniku své vrchnosti.[22] Druh práce sám o sobě neměl vliv na právní postavení námezdního pracovníka. Mohl jej ovšem povznést společensky. Takto povznášela společensky poddaného, který se stal vrchnostenským úředníkem, služba u vrchnosti.[23]

Jinak určitý druh práce rozhodoval jen u cechovní smlouvy tovaryšské, kde k podstatě smluvního obsahu patřil požadavek, aby najímaný tovaryš vykonával kvalifikovanou řemeslnickou práci.

Poskytování služeb v některých oborech duševní činností nebylo upraveno vůbec jako námezdní poměr. Šlo zde však spíše častěji o občasné výkony než o pravidelné služby. Typicky tomu tak bylo u »řečnictví« a u právních zástupců měst. Právně byly tyto vztahy zahrnuty poměrem jorgeltním. Juristicky je jej možno vystihnout v podstatě jako hybridní útvar mezi smlouvou mandátní nebo i smlouvou o dílo a zřízením renty v něčí prospěch.[24]

Pán byl povinen platit svému čeledínovi mzdu, označenou někdy jako »služba«. Povinnost platit mzdu byla zajištěna předpisy o zvláštním řízení, kterým se mohl dlužné mzdy domáhat i poddanský čeledín. Byl to současně v zemském právu jediný případ, kdy se mohl poddanský čeledín opřít svému zaměstnavateli.[25]

Mzda byla vyplácena v penězích. Na mzdu v penězích nutno položit důraz, neboť dovoluje odlišiti námezdní poměry často od jiných vztahů feudální závislosti, stejně terminologicky označovaných. Označení »služba, sloužiti, služebník« se totiž užívalo i pro svazky lenní ministeriality ke králi, církevním vrchnostem a pro svazky nápravnické.[26] Výše mzdy počíná být již v 16. stol. určována zákonem a je také častým předmětem výrazných projevů třídního boje. Četné mzdové předpisy, a to i z doby

---

[22] I pro služebníky, kteří byli příslušníky vyšších stavů, užívalo se označení »čeledín« (Rynešová, Listář, II., str. 259, č. 369 [1422]) a »náchlebník« (ZZ 49, čl. X 4).

[23] Zajímavým dokladem je zákaz užívat barvy pečetního vosku, která přísluší jen šlechticům adresovaný nešlechtickým vrchnostenským úředníkům (F. Kameníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské, Brno 1905, III., str. 70, pozn. 2). Měšťané poddanských měst dostávali někde od vrchnosti privilegia, že budou u vrchností zaměstnáváni jen ve vyšších službách (Z. Winter, Kulturní obraz českých měst, Praha 1892, II., str. 401, pozn. 2).

[24] N. př. ZZ 30, čl. 191; dále Winter, tamtéž, str. 708 a n., zvl. str. 721.

[25] O terminu »služba« je dokladů mnoho (n. př. Sněmy, I., str. 305). Rovněž termín »mzda« je hojně doložen (n. př. čelední řády z l. 1547 a 1549, Sněmy II.).
K vymáhání mzdy poddanským čeledínům srv. též čelední řády z l. 1547 a 1549 (n. př. 1549, Sněmy, II., str. 591). Poddaný se měl obrátiti na kteréhokoliv šlechtice v kraji, kde byl zaměstnán a ten byl povinen se ho ujmout a za něho vymáhat dlužnou mzdu.

[26] Srv. n. př. ZZ 1500, čl. 309; termín »služba, sloužiti« může dále znamenat i vojenský námezdní poměr. Žold vojenským námezdníkům byl vyplácen ovšem také v penězích. Pro rozlišení od skutečného námezdního poměru pracovního zde poslouží to, že čistě vojenským námezdníkům, zvláště šlechticům, byly vydávány »záškodní listy« (= písemný slib zaměstnavatelův nahradit škodu při vojenských akcích v jeho službách utrpěnou).

starší, mají zvláště cechovní artikule.[27] Čeledi z města byly na venkově vypláceny vyšší mzdy.[28] Vyšší mzdu ovšem nelze spojovat s městským původem čeledi, jako daleko spíše s tím, že tyto osoby byly najímány teprve v případě, kdy nebylo možno krýt potřebu pracovních sil uvnitř panství z vlastních zdrojů. Tak je také nutno chápat jedině rozlišování na čeleď »svobodnou« a nesvobodnou (»poddací«) na venkově.[29]

Pro feudální charakter čeledních námezdních poměrů je rovněž typické, že mzda nemusila zásadně vůbec být pevně smluvena. Čeleď mohla být najímána »dle milosti« a byla patrně v tomto případě označována jako »námilostníci«.[30]

Pracovní doba nebyla určována. Pracovalo se dle potřeby. Požadavek určení pracovní doby, resp. stanovení volných dnů v týdnu, byl zpravidla požadavkem tovaryšských bouří ve městech a snad i lidových bouří na venkově v 16. stol.[31]

Čelední smlouva vytvářela osobní svazek mezi pánem a jeho služebníkem. Proto také o ní hovoříme jako o námezdní smlouvě feudální. Čelední smlouva totiž vytvářela v osobním svazku určitý speciální druh feudální závislosti. Osobní svazek z ní vyplývající je tedy rozhodujícím pro právní postavení námezdních pracovníků. Tím, že čelední smlouva zakládala osobní svazek, bylo právní postavení námezdního pracovníka jiné před jejím uzavřením a jiné po něm, neboť námezdní pracovník se čelední smlouvou dostával do feudální závislosti na svém zaměstnavateli. Tato změna nebyla jen jako za kapitalismu společensko-ekonomickou změnou, nýbrž byla přímo feudálním právem vyjádřena, jím hájena a vytvářena.

Feudální právo tohoto stadia feudalismu stanovilo současně i rámec, jímž byla ohraničena změna právního postavení námezdního pracovníka po uzavření čelední smlouvy. Právo 16. stol. vyhrazovalo jasně politická práva jen určitým třídám obyvatelstva — stavům — na úkor jiných. Vznik zvláštního druhu feudální závislosti v námezdním poměru působil tedy jinak na právní postavení příslušníka privilegovaného stavu a jinak na právní postavení poddaného. Právní postavení poddaného uzavřením námezdního poměru se tedy měnilo tak, že mu k dosavadní závislosti přibývala další nová závislost. Šlechtice však omezovala závislost, pro něho námezdným poměrem vzniklá, jen v některých právech jeho stavovsky privilegovaného postavení.

[27] Peterka, op. cit., str. 50 a n.

[28] Kr. Fischer, Hospodářská kniha, 1679 (ve výtahu publikována v AČ XXIII.), str. 168.

[29] Nejnověji P. Burdová, Poměry námezdně pracujících v zemědělství na Mnichovohradištsku po třicetileté válce, »Sborník archivních prací«, Praha 1954, roč. IV., č. 2, str. 102.

[30] Brikcí z Licka, Práva městská (ed. J. a H. Jireček), str. 110, V. Brandl, Glossarium . . ., příslušné heslo, kde má odchylný výklad.

[31] Jejich podrobný výčet v 16. stol. má již Winter, Český průmysl, str. 416 a n.

Obsah osobní závislosti zaměstnancovy na zaměstnavateli nebyl jednotný. Nelze jej vystihnout jednoznačně a obecně a je třeba zkoumat jednotlivé typické případy. Pro všechny typické situace je však možno konstatovat společnou obsahovou složku, se kterou se vždy setkáváme. Je jí disciplinární pravomoc pánova nad služebníkem. Obsahová různost osobního svazku záleží pak předně v tom, že v těchto typických situacích má disciplinární pravomoc zaměstnavatelova různý rozsah. Dále pak k disciplinární pravomoci zaměstnavatelově v jednotlivých případech přistupují ještě další práva pánova k osobě služebníkově.

Při výběru těchto pro obsahovou různost osobního svazku typických situací je třeba vyjít z toho, jak feudální právo vyjadřovalo společensko-ekonomické postavení osob zúčastněných v námezdním poměru Pro to, zda zaměstnavatel má nad svým zaměstnancem širší nebo užší disciplinární pravomoc, nebo zda má nadto ještě práva k jeho osobě, je tedy rozhodující osobní status zaměstnavatelův a zaměstnancův. Ten je dán feudálním právem v příslušnosti zaměstnavatelově k některému z privilegovaných stavů feudální společnosti.

V konkretním výčtu jednotlivých situací je nejlépe nejdříve povšimnouti si těch námezdních poměrů, kde zaměstnanec je poddaným, resp. prostým obyvatelem města bez měšťanského práva. Ovšem poddaný může uzavřít námezdní poměr buď opět s poddaným, či měšťanem nebo šlechticem (pozemkovou vrchností). Byl-li zaměstnavatelem šlechtic a zaměstnancem poddaná osoba, pak nutno opět rozeznávat, zda šlo o vlastního poddaného zaměstnavatelova, či o cizího poddaného (»cizopanského člověka«).

O poddaném v námezdním poměru k vlastní vrchnosti možno říci, že námezdní poměr poddanství ještě zpevňoval. Námezdní poměr poskytoval nepochybně vrchnosti větší a neomezenější možnost využít pracovní síly poddaného, než třebas velmi široká robotní povinnost, v podstatě přece jen omezená. Mimo to disciplinární pravomoc, kterou vrchnost získala nad svým poddaným jako služebníkem, jí dávala i možnost daleko bezprostřednějšího a technicky jednoduššího zákroku než běžná vrchnostenská jurisdikce.

U vrchnostenské čeledi vykonávali disciplinární pravomoc, přímou správu čeledi a dohled nad ní vrchnostenští úředníci. Instrukce pro ně vydávané obsahují bezvýjimečně vždy ustanovení, týkající se dohledu nad čeledí. Pozemkové vrchnosti opětovně připomínají zpravidla nově nastoupivšímu úředníkovi jeho povinnosti vůči čeledi a důkladně a podrobně jej seznamují, kdy a za co, po případě jak má čeleď trestati. Hlavní druhy disciplinárních trestů, obvykle u čeledi užívaných, byly bití a vězení.[32]

Při uzavírání čeledních smluv s poddanskou čeledí z řad vlastních pod-

[32] Srv. hejtmanskou instrukci na komorních panstvích (AČ XXIII., str. 394, č. 50). Jak má zaměstnavatel nakládat s čeledí, pěkně charakterisuje F i s c h e r (AČ XXIII., str. 466).

daných hrály důležitou úlohu t. zv. sirotčí »stavuňky«. Možno je přímo označit za nejběžnější způsob uzavírání čeledních smluv na venkově.[33] Sirotčí nebo čelední stavuňky, doložené v 16. stol.,[34] vystupují jako jeden z hlavních zdrojů, z nichž si vrchnost opatřovala potřebné námezdní síly. Poddanská čeleď na venkovských panských dvorech pocházela převážně ze selských bezzemků. Byly to zvláště selské děti, které na rodných statcích neměly dědického práva jako další synové, selské dcerky a selští sirotci do své dospělosti. Na sirotčích stavuňcích vrchnost především doplňovala každoročně pravidelně počet své čeledi z poddanských dětí, které ztratily rodiče. Vrchnost sama vedla poručenskou správu sirotčího jmění a měla samozřejmě vrchnoporučenský dozor nad sirotky samotnými. Dozor pro sebe výhodně řešila tak, že sirotky prostě zaměstnala u sebe jako čeledíny. Každým rokem, zpravidla v prosinci, byl konán takovýto »stavuňk«, který záležel v podstatě v tom, že sirotci byli vesnickým rychtářem[35] předvedeni před vrchnost nebo její orgán — byli před ně »postaveni« — odtud název.[36] Vrchnost nebo její úředník je pak přidělovala k námezdní práci, buď ve vrchnostenském hospodářství, nebo byla-li jeho potřeba saturována, i ostatním poddanským hospodářům.[37] V 17. stol. se však rýsuje i jiná další funkce sirotčích stavuňků. Při každoročních stavuňcích nebyli totiž přidělováni jen sirotci do služeb, nýbrž bývala pořizována i evidence všech poddanských dětí dosud žijících rodičů. Odtud pak již vyplývá obecnější význam sirotčích stavuňků, který jim dal i nové další označení »čelední« stavuňky.[38] Jsou na nich někde totiž přidělováni do služeb nejen sirotci, ale i všichni poddanští dospělí synové a dcery, kterých, podle uznání vrchnosti, není třeba k práci doma, na poddanské usedlosti jejich rodiny.[39] Instituce čeledních stavuňků tak snad nejlépe ilustruje právní postavení poddanského čeledína jako placeného robotníka své vrchnosti. Tíživou povinnost stavuňků neváhají skutečně také poddaní

---

[33] K uzavření čelední smlouvy nebylo třeba přítomnosti celé vesnice, jak tvrdí Burdová (cit. článek, str. 105, pozn. 2). B. zaměnila smlouvu čelední a smlouvu o pasení ovcí (dobytka), uzaviranou s ovčákem všemi, kdož mu svěřovali ovce (dobytek).

[34] J. Dobřenský z Dobřenic, Kniha o hospodářství panském i o řízení poddaných, 1550 ?, (ve výtahu v AČ XXII.), str. 147, a V. Černý, Hospodářské instrukce, str. 94.

[35] Srv. AČ XXIII., str. 376, č. 279 (1664) — častolovická vrchnost nařizuje městečku Týništi, jak se mají připravit k purkrechtnímu soudu, k stavění čeledi atd.

[36] Termín »stavuňk« sám je ovšem mnohoznačnější, jak to bylo běžné ve feudální právní terminologii. Užívá se jej zvláště běžně i pro arrestaci, obstávku. Víceznačný je i druhý termín, užívaný pro přidělování čeledi do práce »stavěti (se)«. Výrazy »stavěti (se)«, »postaviti (se)« znamenají nejšíře asi tolik, jako vydati se v něčí moc, a užívá se jich zvláště pro návrat do vězení, zajetí a pro dostavení se k soudu pod závazkem a pod.

[37] Fischer, Hospodářská kniha (AČ XXIII.), str. 469.

[38] Tamtéž; srv. dále soudní artikule Max. z Valdštejna (1651—4), čl. 26 — »stavení čeládky« (AČ XXIII., str. 272); AČ XXIII., str. 376 (výše pozn. č. 35).

[39] Vyplývá to již jasně z Fischera (výše pozn. č. 37 a 38) a předchozí vývoj zachycuje velmi dobře i čelední řád pro Moravu z r. 1753 (odd. III., čl. I.). Pěkný příklad soupisu poddaných v tabulce vůbec při »soudech gruntovních a sirotčích« podává instrukce úředníků kostela P. Marie na Louži v Praze, čl. 15 (AČ XXIII., str. 366/1661).

někde vykupovat zvláštním platem vrchnosti. Takovéhoto osvobození se jim však dostává jen jako zvláštní milost.[40]

Na druhém případě — na námezdním poměru mezi vrchností a »cizopanským člověkem« — lze osobní svazek pozorovat snad nejtypičtěji, a to pro jeho obsahovou šíři v tomto případě.

Poddaný tu odchází z přímého okruhu moci své dědičné vrchnosti a naopak uzavřením námezdního poměru vstupuje do odvislosti na nové vrchnosti, která je jeho zaměstnavatelem. Uvážíme-li opravdovou potřebu pracovních sil na vrchnostenských velkostatcích, je jasné, že zde snadno mohlo dojít ke kolisi obou pozemkových vrchností — ke kolisi mezi dědičnou pozemkovou vrchností poddanského námezdního pracovníka a pozemkovou vrchností, u níž pracoval. Feudální právo zajišťovalo vrchnostenského zaměstnavatele »cizopanského« poddaného proti případným nárokům jeho dědičné vrchnosti nebo i jiné další vrchnosti na jeho pracovní sílu tak, že námezdní poměr dával vrchnostenskému zaměstnavateli cizího poddaného nad ním stejnou pravomoc, jako kdyby byl dědičným poddaným svého zaměstnavatele.

Osobní svazek, založený čelední smlouvou, byl rovnocenným svazku patrimoniálního poddanství. Námezdní pracovník se tak vlastně ocital v dvojím poměru poddanské závislosti. Dědičné poddanství bylo tu však po dobu trvání námezdního poměru překrýváno a pohlcováno osobním svazkem, založeným námezdní smlouvou a obsahově rovnocenným s poddanským svazkem. Původní dědičné poddanství se opět uplatnilo při skončení námezdního poměru.

Tyto závěry lze nejlépe opřít o předpisy o zběhlé čeledi. Tak šlechtický zaměstnavatel mohl »cizopanského« poddaného vindikovat, zběhl-li z jeho služby, od kohokoliv, stejně, jako by šlo o jeho dědičného poddaného. Existovalo zde o tom dosti složité řízení, jehož výsledkem měla být pokuta pro nevydání zběhlého čeledína.[41] Pokuta byla ukládána té pozemkové vrchnosti, která by zběhlého čeledína u sebe neoprávněně zadržovala a nedbala žádosti jeho zaměstnavatele o vydání.

Formálně naprosto stejný názor na význam čeledního a poddanského poměru v tomto případě byl dobře vyjádřen i tím, že předpisy spojují vydání poddaných a zběhlých služebníků v jedno ustanovení.[42]

---

[40] AČ XXIII., str. 15, č. 196 (1628).

[41] Ve sporech o čeleď se pohánělo před menší zemský soud. Půhon zpravidla předcházela mimosoudní výzva o vydání. Byl-li však již jednou podán půhon, pak žalovaný nemohl řízení proti sobě zastavit jen prostým vydáním čeledína. Záleželo v tomto případě na žalobci, chce-li se s tím spokojit, či zda, ač mu čeledín byl již vydán, chce dále pokračovati v řízení o pokutu (ZZ 1500, čl. 253 a 259, analogická ustanovení v ostatních zemských zřízeních: ZZ 30, čl. 201, ZZ 49, čl. I 10 a I 14). Soudní spor vznikl patrně jen tehdy, uzavřel-li zběhlý čeledín nový námezdní poměr. Nebylo-li tomu tak, mohl ho patrně vždy zaměstnavatel, od kterého zběhl, prostě kdekoliv zajmout a přivést nazpět (srv. sněmov. usnesení z r. 1485, AČ V., str. 426—7).

[42] Typicky právě čl. 253, ZZ 1500 a všechna další zemská zřízení. Čelední řády z l. 1547

Jinak takovýto pán měl disciplinární pravomoc nad svou čeledí a nad to mohl nad ní vykonávat i hrdelní jurisdikci.[43]

Poddanský zaměstnavatel měl nad svým poddanským zaměstnancem především disciplinární pravomoc. Rozsah této disciplinární pravomoci poddanského zaměstnavatele určovala jeho vrchnost. Poddanský zaměstnavatel ji vykonával v podstatě jen v rozsahu předepsaném vrchností a vrchnost dohlížela rovněž na její výkon.[44]

Pravomoc poddanských zaměstnavatelů nad jejich čeledí vymezovala normativní činnost vrchností. Setkáváme se s tím běžně v poddanských řádech a někde později vydává i vrchnost zvláštní čelední řády.[45]

Disciplinární pravomoc poddanského hospodáře nad jeho poddanským čeledínem byla obsahově dosti úzká, neboť se omezovala vlastně jen na opravdu nejběžnější věci. Hospodář byl povinen dbát určitých pravidel v nakládání s čeledí. Přitom byl trestně odpovědným za zachovávání vrchnostenských pokynů, kterými byl dán obsah jeho disciplinární pravomoci a byl trestán vrchností za svůj postup vůči čeledi, který tomu odporoval.[46] Poddanský zaměstnavatel byl povinen tak zakročovat proti čeledi a dbát, aby se nechovala nepřístojným způsobem. Dopustil-li se čeledín nějakého přestupku, byl vedle něho trestán i hospodář, že řádným, vrchností předepsaným, výkonem své disciplinární pravomoci tomu nezabránil. Závažnější přestupky trestala však vrchnost sama.[47]

V poddanských řádech ukládala vrchnost poddanským zaměstnavatelům ještě další povinnosti. Tak zvláště důrazně byla ukládána povinnost

---

s 1549 rozeznávají u čeledi »pána dědičného« (= dědičnou vrchnost) a »pána přikázaného« (= zaměstnavatele), kteří mají k čeledi stejná práva.

[43] Srv. n. př. AČ XIX., str. 272, Nálezy komorního soudu č. 2500 (1515); k hrdelní jurisdikci úsudkem a contrario srv. níže pozn. č. 45.

[44] Jakýmsi blanketním ustanovením pro další prováděcí normy měl tu vlastně být čl. R XXI. Nové redakce (J. Glücklich, Nová redakce zemského zřízení království českého z posledních let před českým povstáním, Brno 1936). Skutečnými normami tohoto druhu byly čl. X 1 a n., OZZ. Vrchnostem byla ukládána v zemském zřízení přímo povinnost dohlížet na výkon disciplinární pravomoci. Vycházelo se zde z toho, že »páni a hospodáři« mají zakročovat proti »neřádnému a rozpustilému obcování a životu« u příslušníků své domácnosti.

[45] V r. 1753 vydala zvl. čelední řád abatyše kláštera sv. Kateřiny v Olomouci (AČ XXIV., str. 313, č. 450). Byl však patrně jen stručným výtahem čeledního řádu z téhož roku pro Moravu.

[46] Hospodář nesměl trpěti své čeledi zahálku a měl ji naopak vésti k dobrému (černínská instrukce, čl. 10 — AČ XXIII., str. 196 [1648 ?]). Hospodář měl čeleď vést k náboženému životu a dbát, aby chodila do kostela (poddanský řád na panství rychmburském — AČ XXII., str. 556 [1626 ?]). Hospodář byl odpovědný za smilstvo čeledi spáchané (artikulové k soudům vesnickým na panství meziříčském, čl. 8. — AČ XXIII., str. 111 [1630 ?]). Je odpovědný i za jiná jednání čeledi (poddanský řád rychmburský, čl. 60 — AČ XXII., str. 564). Disciplinární pravomoc hospodářovu vymezovaly i předpisy o požární bezpečnosti (městské zřízení meziříčské, čl. 39 — AČ XXIII., str. 109 [1630 ?]). Nakládal-li poddanský hospodář špatně se sirotkem, kterého obdržel do služby na »stavuňku« a sirotek uprchl, byl povinen sirotka dát opětně k disposici vrchnosti (rychmburský řád, čl. 7 — AČ XXII., str. 557).

[47] Hospodář je odpovědný n. př. za smilstvo jeho čeledi spáchané, ale smilstvo trestá vrchnost sama.

platit čeledi řádně mzdu.[48] Vrchnost se snažila odstranit možné výstřelky poddanských zaměstnavatelů, které na příklad v útěku čeledína mohly ohrožovat prosperitu poddanského hospodářství a poškozovat tak i vrchnost.

Velmi dobře je v této souvislosti patrno, jak se vrchnost dívá na čeleď zaměstnanou u poddanského hospodáře. Zaměstnance svého poddaného považuje zároveň i za svého čeledína. Uzavření čeledního poměru s poddanským hospodářem znamenalo tedy pro čeledína, že současně vstupuje i do odvislosti na pozemkové vrchnosti svého hospodáře. Měl vlastně nadále pány dva — svého hospodáře a jeho pozemkovou vrchnost. Skutečným »pánem« čeledi u poddanského zaměstnavatele je ovšem jen vrchnost. Dobová terminologie zde také označení »pán« pro poddanského zaměstnavatele neužívá a vyhrazuje mu jen označení »hospodář«.[49]

Tam, kde hospodář i čeledín jsou dědiční poddaní jediné vrchnosti, podléhá čeledín tedy navíc svému zaměstnavateli. Zvláště složité právní poměry však vznikly u čeledi, která byla poddanými cizí vrchnosti nebo přišla z města. »Cizopanský« poddaný podléhal disciplinární pravomoci svého poddanského zaměstnavatele a současně, právě proto, že uzavřel čelední poměr s poddaným jiné vrchnosti, podléhal i jí samé. Kromě toho zde trvalo ještě latentně jeho dědičné poddanství.

Čeledín městského původu vstupoval na dobu trvání námezdního poměru do odvislosti i na vrchnosti svého zaměstnavatele. Jeho městský původ neměl podle zásad platných ve feudálním právu žádného vlivu na jeho právní postavení. Městský obyvatel jako osoba, která nepřísluší k žádné z privilegovaných společenských tříd, byl zásadně ve stejném postavení jako poddaný k pozemkové vrchnosti, u které je buď přímo zaměstnán, či k pozemkové vrchnosti svého poddanského zaměstnavatele.

Útěk poddanského čeledína od jeho poddanského zaměstnavatele byl rovněž zahrnut vrchnostenskými předpisy. Vrchnost nepronásledovala sama čeleď zběhlou od poddanských hospodářů, neboť její útěk byl znemožňován jinak.[50] Tak někde čeledín, který uprchl, ztrácel nárok na mzdu.[51] Šlo-li současně o poddaného vrchnosti, pak uprchl-li mimo hranice panství, byl samozřejmě pronásledován vrchností jako zběhlý poddaný. Uprchl-li jen k jinému hospodáři, pak jej zřejmě pronásledoval jeho poddanský zaměstnavatel sám, neboť poddanský hospodář jej musil nějak nejdříve zadržeti, měl-li dostát povinnosti, vrchností mu někde

---

[48] Srv. černínskou instrukci, čl. 10 — AČ XXIII., str. 196 (1648 ?); soudní artikule M a x. z Valdštejna, čl. 37 — tamtéž, str. 274 (1651—54), a tamtéž, str. 376, č. 279 (výše pozn. č. 35).

[49] Pěkně to vyplývá z ZZ 49, čl. I 32.

[50] Vrchnosti vydávaly zvláštní zákazy nepřechovávat cizí poddanskou čeleď (»čeládku sousedskou«) (řád rychmburský, čl. 9 — AČ XXII., str. 558 [1626 ?]).

[51] Srv. poddanský řád na panství kláštera želivského, čl. 64 (AČ XXIII., str. 240 [1650]).

ukládané, aby zběhlého čeledína před ni předvedl.[52] Vrchnost pak věc vyšetřila a rozhodla. Přitom mohla vrchnost rozhodnout i ve prospěch zběhlého čeledína, bylo-li na příklad důvodem jeho útěku právě zadržování mzdy. V takovém případě naopak vynesl útěk potrestání hospodáři samotnému.[53]

I předpisy o útěku poddanských čeledínů charakterisují nazírání vrchností na čeleď zaměstnanou u jejich poddaných. Čeleď u poddanských hospodářů je podle předpisů poddanského práva vlastně jen další kategorií vrchnostenské čeledi a vrchnost trestá jí poddaného zaměstnavatele podobně jako trestá na příklad šafáře ve svém dvoře za zneužití jemu vrchností svěřené disciplinární pravomoci nad čeledí, podřízené jeho dohledu a správě.

K doplnění obrazu právního postavení námezdních pracovníků na venkově patří ještě námezdní poměr osoby, která je příslušníkem některého z obou vyšších stavů naší feudální společnosti. Řada méně majetných nebo vůbec nemajetných příslušníků drobné šlechty vstupovala do námezdního poměru k bohatým panským velmožům. I jejich právní postavení bylo určováno především disciplinární pravomocí jejich zaměstnavatele nad nimi. Tato disciplinární pravomoc byla dosti široká. Pán byl oprávněn svého úředníka uvěznit a měl nad ním dokonce i hrdelní jurisdikci. Nesměl jej však usmrtit »bez viny«.[54] Pro právní postavení šlechtice v námezdním poměru je velmi významnou dále okolnost, že námezdní poměr byl pro něho i omezením určitých stavovských výsad, kterých by jinak požíval.[55]

Stejné postavení měli v námezdním poměru u šlechtice i měšťané královských měst, tedy příslušníci nejméně privilegovaného stavu. V Praze byl asi ještě v 16. stol. dodržován královský příkaz, zakazující měšťanům vstupovat do služeb u šlechticů.[56]

---

[52] N. př. černínská instrukce, čl. 10 (AČ XXIII., str. 196).

[53] Tamtéž.

[54] Srv. ZZ 1550, čl. 479; ZZ 49, čl. T 13 a n.; ZZ 64, čl. 55; ze starších dokladů srv. Rynešová, Listář, II., str. 259, č. 369 (1422) a AČ V., str. 295, č. 40 (1467).

[55] Zabil-li šlechtic cizího poddaného, nesměla pozemková vrchnost zabitého šlechtického pachatele uvěznit, leč by odmítl záruku, že chce věc vyřídit pořadem práva. Tato stavovská výsada neplatila pro šlechtice v námezdním poměru, neboť u něho »každý pán neb rytířský člověk bude věděti, jak se k tómu mordéři zachovati« (srv. ZZ 49, čl. R 36 = ZZ 64, čl. K 35). Je-li šlechtic v námezdním poměru zajat v soukromém nepřátelství či ve válce vůbec, pak nemůže sám jednati o výkupné, nemůže se sám »šacovati« (srv. ZZ 49, čl. T 14). Na rozdíl od ostatní čeledi však mohli šlechtičtí služebníci chodit ozbrojeni (srv. ZZ 49, čl. V 30).

[56] Srv. výše pozn. č. 54; k zákazu srv. výše pozn. 10 a CIM, I., str. 346. Klasickým dokladem pro právní postavení měšťana královského města v patrimoniální službě a pro existenci osobní závislosti u námezdních poměrů vůbec je t. zv. »formánkovská pragmatika« Leopolda I. z 12. IX. 1688 (sbírka patentů Archivu hl. města Prahy). Jí byl císařem rozhodnut kompetenční spor mezi kn. Lobkovicem a městským soudem pražského Nového města. Pragmatikou nařídil císař novoměstským, aby vydali lobkovickému patrimoniálnímu soudu Tobiáše Formánka, který byl »nevyčteným« lobkovickým úředníkem (»unverraitteter Diener«) a zároveň novoměstským měšťanem. Podle císařského rozhodnutí má být Formánek souzen jako vrchnostenský úředník vrchností a nikoliv městským

Ve městech je možno dlouhodobé námezdní poměry rozdělit do dvou skupin. Především jde o čeleď a v druhé skupině pak o cechovní tovaryše.

Čeleď ve městech tvořili námezdní pracovníci, obstarávající potřeby měšťanských domácností a hospodářství. Námezdními pracovníky zde byli jednak prostí obyvatelé měst bez měšťanského práva, jednak venkované, tedy vrchnostenští poddaní, ať již do města přišli se svolením své vrchnosti nebo bez něho. Těchto posledních bylo však čím dále tím méně, neboť předpisy 16. stol. a jejich provádění tuto možnost velmi ztěžovaly. Konečně k městské čeledi nutno počítat i šlechtické služebníky, kteří obstarávali městský dům šlechticům,[57] dále pak i osoby, které vedly bohatým měšťanům provoz jejich obchodních podniků.[58]

K městské, t. j. městským právem se řídící čeledi, nepatří však námezdní pracovníci na venkovských panstvích měšťanů, pokud měšťané královských měst byli pozemkovými vrchnostmi jako vlastníci deskových statků.[59]

I právní postavení čeledi ve městě je určováno osobní závislostí, jejíž hlavním obsahem je disciplinární pravomoc. V kodifikaci městského práva není předpisů o tom, že se zaměstnavatel má domáhat vydání zběhlé čeledi soudně, podobně jako to činily na venkově podle norem zemských zřízení pozemkové vrchnosti. Za to je mu však zajištěna možnost svépomocného zadržení zběhlého čeledína. Takovéto zadržení zběhlé čeledi v cizím domě nebo domácnosti nelze podle výslovného ustanovení považovat za »útok nebo kvalt«, t. j. za trestný čin násilného rušení domovního míru. Současně v 16. stol. trestá městský soud do služby včas nenastoupivšího služebníka a na městských soudech se počíná i s trestáním zběhnutí ze služby vůbec.[60] Jasněji a výrazněji se s tímto posledním setkáváme v 17. stol. Čeledínův útěk nebo předčasný odchod z práce je podle městského práva trestným deliktem.[61] V 17. stol. je trestnost včasného nenastoupení smluvně již uzavřeného námezdního poměru, stanovená Kol-

---

soudem, ač je měšťanem. Důvodem, proč měl býti souzen, byly nepořádky a špatné vyúčtování.

[57] Smlouva svatováclavská, čl. 12. (ZZ 30).

[58] Brikcí z Licka, Práva městská, str. 42.

[59] Srv. ZZ 64, čl. M 23.

[60] K svépomocnému zadržení zběhlé čeledi zaměstnavatelem a ke kvalifikaci tohoto jednání srv. P. K. z Koldína, Práva městská království českého (ed. J. Jireček, Praha 1876) čl. N 13 a N 14. K včasnému nenastoupení do služby srv. tamtéž, čl. S 10, odd. II. a V. Opthalmius z Oskořína, Processus juris municipalis Pragensis, str. 76 (CIB, IV., 5).

O trestání zběhlé čeledi ve městech v 16. stol. srv. litoměřický »Extrakt«, čl. 51 (CIB, IV., 5) »O čeledi vyhnané a sběhlé«. Pražské »Srovnání« k »Extraktu« na tomto místě dodává, že »toto právo není zlé« a poněvadž podobné ustanovení chybí v pražském návrhu, měl by být pražský návrh doplněn podle litoměřického »Extraktu«. K takovému doplnění však nedošlo. Doklady o zběhlé čeledi ve městech uvádí Z. Winter, Kult. obraz. II., str. 408.

[61] Srv. výše pozn. č. 21.

dínem, doplněna nově ještě trestností podvodně vylákaného závdavku při takovéto příležitosti.[62]

Tato úprava čeledního námezdního poměru v městském právu je dána nepochybně tím, že měšťan nemá tolik mocenských prostředků jako šlechtický feudál na venkově. Měšťan nemá především vlastní jurisdikci jako pozemková vrchnost a nemá vlastních poddaných. Feudální právo poskytuje měšťanu stavovská práva jen jako příslušníku městské obce a jednotlivec se na nich podílí tedy právě jen jako příslušník této obce. Proto také je městskému soudu podřízen nejen čeledín měšťanského zaměstnavatele, ale i zaměstnavatel sám. Odtud také plyne daleko větší obvyklost sporů mezi zaměstnavateli a zaměstnanci, a to soudních sporů, než je tomu v oblasti zemského šlechtického práva, kde je takovýto případ i formálně právně jen omezenou výjimkou.[63]

Disciplinární pravomoc měšťanského zaměstnavatele je tím ovšem daleko omezenější než disciplinární pravomoc pozemkově vrchnostenského zaměstnavatele. Překročí-li měšťan určité meze, může být volán k odpovědnosti na městském soudě. Pro čeledína šlo sice o soud složený z měšťanů — tedy pro něho ze zaměstnavatelů — ale možnost žalovat zaměstnavatele odlišovala přece jen podstatně právní postavení čeledi v městském právu od právního postavení čeledi na venkově. Městské právo jako měšťanské právo — tedy pro čeleď právo jejich zaměstnavatelů — tuto možnost však současně omezovalo tím, že městské procesní předpisy neznaly pro čeleď procesní rovnosti stran. Osoba v námezdním poměru byla podle jeho ustanovení u městského soudu vždy v nevýhodě a mohla být především, nedbala-li soudní výzvy, prostě uvězněna.[64]

Omezenější pravomoc měšťanského zaměstnavatele neznamená však nedostatek feudálního charakteru u námezdní smlouvy ve městech. Její feudální charakter je dán existencí osobní odvislosti čeledi na zaměstnavatelích, dobře patrné jednak z trestních ustanovení o včasném nenastoupení služby a zaměstnavateli vyhrazené svépomoci k osobě zběhlého čeledína, což jasně ukazuje na osobní vázanost, jednak z disciplinární pravomoci zaměstnavatelovy.[65] Na osobní pouto ukazuje i požadavek »věrnosti« čeledi k zaměstnavateli, často v předpisech městského práva zdůrazňovaný.[66] Možné zásahy městského soudu nesvazovaly nikterak za-

[62] Srv. výše pozn. č. 21.

[63] Srv. výše pozn. č. 25.

[64] K soudním sporům, zvláště pro zneužití disciplinární pravomoci, srv. doklady u Wintra, Kult. obraz II, str. 406 a n. Ke sporům o mzdu srv. »Extrakt« čl. 50 (Pražské »Srovnání« má k »Extraktu« v tomto bodě zcela odmítavé stanovisko.) K procesní nerovnosti stran srv. Koldín, Práva městská, čl. A 46, B 43 a B 45.

[65] Pěkně to dokresluje soudobá charakteristika D. A. z Veleslavína (»Čelední vůdce«, Praha 1843 (ed. J. Wotýpka), str. 33): »Neyprwé, aby čeládka swé pány a panj znala býti swau wrchnostj, za tu ge měla, milowala, gich se ostýchala a bála slowy i skutkem.«

[66] »Věrnost« k zaměstnavatelům, čeledi ukládaná, byla velmi extensivním pojmem ve feudálním městském právu. Z ní bylo možno odvodit prakticky každou povinnost čeledi,

městnavatelům ruce, nýbrž odstraňovaly jen nejkřiklavější případy.[67] Zbývalo tedy zaměstnavateli v jeho disciplinárních zásazích proti čeledi opravdu vcelku volné pole. Právní postavení námezdního pracovníka ve městě, pokud pracoval v dlouhodobém čeledním poměru, bylo i zde určováno právy zaměstnavatelovými k jeho osobě, do nichž případně zasahoval v zájmu celé obce měšťanů měšťanský městský soud.

Právní postavení cechovních tovaryšů je v podstatě jen specifikovaným případem právního postavení městské čeledi. Nejvýznamnějším faktorem, určujícím právní postavení cechovních tovaryšů, je členství v cechu — tedy členství v téže korporaci, kam náleží i tovaryšův zaměstnavatel. Zde měli tovaryši příležitost vystupovat kolektivně proti zaměstnavatelům, a to po případě i ve svých vlastních sdruženích v cechovním rámci, v tovaryšských pořádcích.[68] Tím se odlišuje právní postavení cechovních tovaryšů od postavení necechovního měšťanova čeledína, nemajícího takovéto organisační možnosti. Na druhé straně nutno míti ovšem na paměti, že cechovní organisace je především organisací mistrů, tedy měšťanů, a nelze členství tovaryšů v cechu proto příliš přeceňovat.

Jinak právní postavení cechovního tovaryše je opět dáno známými skutečnostmi — podobně jako u městské necechovní čeledi — v prvé řadě disciplinární pravomocí mistrovou.[69] Ta je však omezenější než u prosté necechovní čeledi. Daleko více do jejího výkonu zasahuje cech. Disciplinární pravomoc zaměstnavatelova zahrnuje tak jen běžnější a drobnější věci. Ostatní záležitosti řeší cechovní a městská jurisdikce. Cech jako celek vykonává vedle disciplinární pravomoci k osobě tovaryšově i jiná práva. Pronásleduje na příklad zběhlého tovaryše. Nežádá ovšem jeho vydání, nýbrž snaží se jej postihnout citelněji. Snaží se totiž znemožnit mu vstup do zaměstnání jinde, v jiném městě a v jiném cechu, neboť tovaryš nemůže nebo lépe řečeno s hlediska feudálního městského práva nesmí vykonávat svoje řemeslo mimo cech.

Prostředkem je tu »nadvandrování« nebo »psání« tovaryše. O zběhlém tovaryši píše cech, k němuž patří mistr, od kterého tovaryš zběhl, do okolních měst, kam je pravděpodobno, že se tovaryš odebere. Obsahem dopisu je žádost, aby zběhlý tovaryš nebyl přijímán do zaměstnání.[70]

---

jak to odpovídalo zaměstnavatelským zájmům. Tím lze si patrně vysvětlit i poměrnou chudost městské kodifikace na podrobnější předpisy o čeledi. Stačil zde zřejmě obecně formulovaný předpis: »A u kohožkoli sloužiti budou (t. j. čeleď obojího pohlaví) věrnost a pilnost při službách svých zachovati mají« (Koldín, čl. S 10, odd. I.). K »věrnosti« čeledi srv. i Veleslavín, op. cit., str. 32 a n.

[67] Šlo o zabití a zmrzačení čeledi. Jedním z takových zaměstnavatelů byl i sám P. K. z Koldína (srv. výše pozn. č. 64).

[68] Nejvíce zpráv a dokladů má často citovaná práce Z. Wintra, Český průmysl a obchod, str. 376 a n. Wintrova práce jako jediná souborná práce svého druhu o dějinách cechů a cechovního práva v 16. stol. má tu význam spíše ediční než literární.

[69] Winter, op. cit., str. 398 a n.

[70] Tamtéž, str. 354.

Námezdní poměr tovaryšský zakládal tedy rovněž osobní pouto, které určovalo právní postavení tovaryše. Práva z osobního svazku plynoucí, především disciplinární práva, nevykonával však mistr sám, nýbrž vedle mistra cech, který byl organisací mistrů téhož řemesla. Přitom dokonalým pojištěním výkonu těchto práv bylo nucené členství a podřízenost tovaryšova cechu, neboť tovaryš nemohl jinak vykonávat svoje řemeslo, nechtěl-li se stát pronásledovaným »štolířem«.

V právním postavení cechovních námezdních pracovníků 17. stol. nepřineslo změny. Malý zájem dosavadního bádání o cechovní poměry v 17. stol. i obtížná přístupnost pramenů roztříštěného cechovního práva brání podrobnějšímu sledování námezdních cechovních poměrů v této době. Rozhodně však spolehlivý závěr o nezměněném postavení námezdních pracovníků v ceších lze učinit z obsahu generálních cechovních artikulí, tedy právní úpravy cechovního zřízení feudálním absolutismem. Možno se právem domnívat, že vyhledávání a srovnávání roztroušených pramenů cechovního práva v 17. stol. by s hlediska vystižení právního postavení cechovních tovaryšů v 17. stol. nebylo úměrné výsledku.

Z důležitějších podrobností v právní úpravě námezdního poměru cechovního tovaryše počalo se v 17. stol., obecněji než v století předchozím, s rozvazováním tovaryšských námezdních poměrů formou písemného propuštění, cechem vydávaného.

Vnějším projevem osobního svazku u všech čeledních námezdních poměrů je příslušnost námezdního pracovníka k pánově domácnosti. Odtud plyne poskytování stravy čeledi — služebník je u svého pána »na chlebě«, je náchlebníkem. Stravování služebníků bylo zpravidla prováděno společně a řídilo se u velmožů a šlechticů určitými zvláštními pravidly.[71] Tato dávají pak i možnost nahlédnout do určité vnitřní hierarchie služebníků a čeledi v jedné domácnosti. Ze společného stravování nebývají vyňati ani vrchnostenští úředníci, kteří náležejí často drobné šlechtě.

K rozvázání dlouhodobého námezdního poměru a tím tedy i osobní závislosti bylo třeba především, aby uplynula doba, na níž byl námezdní poměr smluven. To však samo o sobě nestačilo. Právo 16. stol. znalo v prvé řadě výpověď zaměstnancovu nebo přesněji jeho žádost o propuštění, neboť kromě uplynutí doby bylo třeba ještě zvláštního aktu se strany zaměstnavatelovy — propuštění, o němž se vydávala zvláštní listina na znamení konce námezdního poměru (venia abeundi).[72]

S výpovědí zaměstnavatelovou se setkáváme častěji jen v městském cechovním prostředí.[73] V zemském právu existovala jen možnost oka-

---

[71] Srv. dvorský řád olomouckého biskupa (K a m e n í č e k, op. cit., III., str. 636).

[72] CIB III., 2, str. 73 (1465); AČ XIX., str. 577, Knihy nálezů soudu zemského, č. 151; ZZ 1500, čl. 479.

[73] W i n t e r, op. cit., str. 354.

mžitého propuštění,[74] ale jinak předpisy o výpovědi zaměstnavatelově zde vůbec chybí. Nedostatek těchto předpisů v zemském právu nemůže však příliš překvapovat. Vrchnostenský zaměstnavatel nebyl příliš nakloněn k propouštění svých námezdních pracovníků, neboť jistě dobře věděl, že po pracovní síle, kterou by propustil, by ihned sáhl jiný feudál.

Zaměstnavatel se naopak spíše snažil zaměstnance u sebe zadržet, třebas protiprávně, co nejdéle. Je to nejlépe patrno z předpisů, které výslovně stanoví, že zaměstnavatel nemá práva zadržovat u sebe služebníka přes »dosloužený rok«.[75] Bylo to praktické zřejmě i u služebníků z řad šlechty, neboť i tam se o tom předpisy zmiňují.[76]

Konci námezdního poměru se běžně říkalo »vzíti odpuštění od pána«.[77] Již tento výraz sám rovněž dobře ukazuje na to, že při ukončení námezdního poměru více rozhodovala vůle pánova než zásada o »doslouženém roku«.

Podobným dokladem je i, zvláště na Moravě dlouho se udržující, označení konce námezdního poměru jako »výhost« — tedy stejné označení, jakého se obecně užívalo i pro ukončení pozemkově vrchnostenského poddanství.[78]

Na znamení řádného ukončení námezdního poměru vydával pán služebníkovi list o tom, nejběžněji nazývaný »fedrovním listem«. Podle policejních předpisů 16. stol. byl nezbytný pro služebníka, který byl poddaným nebo vůbec nestavovskou osobou. U námezdních pracovníků, kteří náleželi některému z feudálních stavů, se listina o řádném ukončení námezdního poměru nenazývala »fedrovním listem«. Zde se říkalo jen »vzíti odpuštění listem«.[79]

Služebníci, kterým byl po dobu námezdního poměru svěřen do správy pánův majetek, musili před ukončením námezdního poměru složit řádné vyúčtování a teprve pak mohli odejít. Přicházelo to v úvahu zvláště u vrchnostenských úředníků. V takovémto případě nedostávali a dokonce podle výslovného předpisu neměli dostati »odpuštění«.[80] Smysl tohoto předpisu je málo jasný. Souviselo to snad s tím, že funkci písemného potvrzení o ukončení pracovního poměru zde měla již kvitance, či spíše s okolností, že stavovské osoby — neboť vrchnostenští úředníci, jak známo, patřili většinou k drobné šlechtě — fedrovního listu nepotřebovaly?

---

[74] R t t, I., str. 184, č. 133 (1494); ZZ 49, čl. I 30.
[75] AČ XXII., str. 36, č. 35 (1499).
[76] ZZ 1500, čl. 479.
[77] Tamtéž a výše pozn. č. 72.
[78] Mor. ZZ 35 (Moravské zemské zřízení z roku 1535, ed. Fr. Čáda, Praha 1937), čl. 146, str. 201.
[79] ZZ 1500, čl. 479.
[80] Tamtéž v závěru článku a další zemská zřízení.

2. Krátkodobé (nádenické) námezdní poměry

Námezdní poměry bez osobní závislosti zakládala smlouva, kterou lze asi nejvýstižněji označit jako smlouvu nádenickou.

Jejím základním znakem je krátkodobost závazku, který zakládá. Jde tedy o smlouvu o krátkodobém poskytování práce za úplatu. Při tom k dokonalému vystižení její podstaty je nutno se vzdát snahy podřadit ji výlučně některému z běžných obecných dogmatických pojmů římskoprávního původu, se kterými se setkáváme při právní úpravě námezdní práce v platném právu, o nádenické smlouvě není možno hovořiti ani jako jen o smlouvě služební, ani jako jen o smlouvě o dílo.

V konkretním případě byl nádenický poměr právně jednou smlouvou o dílo, jindy byl opět nepochybně smlouvou služební, uzavřenou na krátkou dobu. Někdy — ne však spolehlivě — lze na to usuzovat z názvů krátkodobých námezdních pracovníků. Tak zvláště termín »úkolník« znamenal, že námezdní pracovník byl zaměstnavatelem najat k provedení určitého úkolu. Naproti tomu však hojnější označení »nádeník« znamená jen pracovníka najatého »na den«.[81]

Ostatně nejde ani o to určit snad každý konkretní případ s tohoto hlediska. Daleko významnější je, že naše právo nerozlišovalo v tomto směru. Tedy okolnost, zda námezdní pracovník je najímán k provedení určité specifikované práce, k provedení nějakého krátkodobého úkolu či díla, či zda je najímán prostě na více méně přesně určenou krátkodobou práci, denní či týdenní, nepatří k podstatným kusům obsahu nádenické smlouvy.

Vysvětlení je nepochybně v tom, jaké námezdní poměry kryla nádenická smlouva. Šlo zde o příležitostné a sezónní práce všeho druhu na venkově i ve městech včetně sezónních řemesel. Na toto poslední je třeba položiti důraz, neboť celá skupina řemeslnických prací, zvláště stavebních řemesel, byla vykonávána vlastně jen jako krátkodobá nádenická námezdní práce. Odtud je si pak také možno vysvětliti, proč někde u nádeníků se setkáváme s více méně dokonalými náběhy napodobit cechovní organisaci.[82]

V zákonodárství 16. a 17. stol. byla obsahu nádenické smlouvy věnována pozornost vlastně jen pokud šlo o mzdu. Jinak obsahu nádenické smlouvy se soudobá legislativa vůbec nedotkla. Mzdy byly upravovány sněmov-

---

[81] Čelední řád z r. 1547 (Sněmy, II., str. 520) směšuje synonymně »dílo oukolní a nádenní« a rozeznává je od »služby« (= čelední, dlouhodobý poměr).

[82] V Praze existoval nádenický cech kolečníků a v Turnově podobný cech šrotýřů a řezáčů (zprávy o nich srv. W i n t e r, Kult. obraz, II., str. 415 a 416, pozn. 85). Známý Čáslavský cech ratajčíků nebyl patrně jen nádenickým (W i n t e r, tamtéž), nýbrž organisoval snad zemědělskou čeleď vůbec, jak na to ukazuje novější práce F. Š k r d l e h o, Zrušení cechu ratajčíků v Čáslavi r. 1540 (sborník prací V. Novotnému »Českou minulostí«, Praha 1929, str. 205, zvl. pozn. 9.).

ními usneseními — čeledními řády, kde byl uveden sazebník nejdůležitějších mezd s maximálními hranicemi.[83] Nádenická smlouva jako námezdní smlouva, která typicky vytvářela krátkodobý námezdní poměr, nezakládala zásadně mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem žádné pouto, žádný svazek, jako tomu bylo u dlouhodobých námezdních poměrů při smlouvě čelední.

Zaměstnavatel neměl nad svým zaměstnancem žádné disciplinární pravomoci a neměl žádných práv na vydání jeho osoby. Nebyl také »pánem« svého zaměstnance.

*

Námezdní poměry v hornictví byly v podstatě rovněž krátkodobými námezdními poměry, neboť i horníci byli zpravidla najímáni na týden.[84]

Jejich právní postavení se však odlišovalo velmi podstatně od právního postavení nádeníků i čeledi. Faktorem zásadního významu pro jejich právní postavení bylo to, že feudální horní města v 16. a ještě i v 17. stol. byla u nás jakousi enklávou, uvnitř níž bylo možno uzavírat i rozvazovat námezdní poměry horníků volně a kde horníci mohli stejně volně přecházet z dolu na důl.[85]

I hornická bratrstva odpovídala svou povahou více tovaryšským pořádkům než mistrovským cechům.[86]

Tato fakta jsou pak zhruba základem, z něhož spolu se skutečností, že u nás v této době v těžbě rud naprosto převládá námezdní práce, je nejnověji usuzováno na raný výskyt kapitalistických výrobních vztahů v našem hornictví.

3. Fedrovní list a policejně evidenční předpisy o námezdní práci poddaných a ostatních nestavovských osob

Skupina policejně evidenčních předpisů je pro právní postavení námezdně pracujících mimořádně důležitá. Ukazuje, že na námezdní pracovníky není možno pohlížet jako na osoby »volně« najímané a »volně« prodávající svou pracovní sílu. Policejně evidenční předpisy jsou také spolehlivým dokladem toho, že pro poměry našeho 16. stol. nelze s nějakým trhem pracovních sil většího rozsahu ani s jeho počátky počítat. Tyto předpisy tak plně potvrzují feudální charakter u námezdních poměrů a vylučují jakoukoli opačnou charakteristiku.

*

[83] Srv. čelední řády z l. 1547 a 1549 (Sněmy, II., str. 519 a n. a str. 589 a n.).
[84] W. Weizsäcker, Sächsisches Bergrecht in Böhmen, Liberec 1929, str. 198 a n.
[85] M. Jaroš, cit. článek, str. 73—4; dále srv. zvláště OZZ, čl. Q 5.
[86] Weizsäcker, op. cit., str. 221 a n. Ukazuje na to dále dobře kutnohorský havířský pořádek z r. 1443 (registrum rubeum parvum, f. 113—4 v kutnohorském městském archivu; nově je přetiskl J. Fiala v »Kutnohorských příspěvcích k dějinám vzdělanosti české«, ř. XI., seš. 1., Kutná Hora 1941).

Základní tendencí policejních předpisů o námezdní práci poddaných na *venkově* je snaha omezit co možná nejvíce pohyb námezdních pracovních sil mezi patrimonii nebo pohyb pracovních sil z venkova do měst. Tato tendence je ovšem specifikací základního tónu celého soudobého feudálního zákonodárství — nikdo nesmí unikat poddanskému svazku.

K uvolnění poddanského poměru mohlo především dojít v souvislosti s námezdním poměrem. V odchodu poddaného za prací mimo panství se skrývalo pro jeho dědičnou vrchnost nebezpečí takovéhoto uvolnění. Proto s hlediska pozemkových vrchností bylo nutné v prvé řadě omezit co nejvíce možnost takovéhoto odchodu a vázat jej opravdu jen na výslovný souhlas vrchnosti. Jako další pak bylo třeba garantovat návrat těch osob, které odešly s vrchnostenským svolením.

Kromě toho zběhlý poddaný asi vůbec hledal a nalézal nejsnadněji obživu v námezdní práci. Mělo-li být tedy dosaženo pro zájmy feudálních velkostatkářů úspěšného řešení, bylo třeba zavést taková opatření, která by nedovolovala poddaným prodat svou pracovní sílu mimo panství jejich vrchnosti bez jejího vědomí a souhlasu.

Současně bylo však třeba donutit feudální velkostatkáře jako celek, aby potlačili své osobní egoistické snahy získat pro svůj velkostatek co nejvíce pracovních sil a aby ve vlastním vyšším celkovém zájmu všech feudálů respektovali navzájem svůj souhlas k prodeji pracovní síly poddaného a přijímali do svých služeb cizího poddaného opravdu jen s výslovným svolením jeho vrchnosti.

Feudální zákonodárci 16. stol. si byli skutečně této situace vědomi a dovedli z ní vyvodit důsledky. Snažili se vyloučit všechna zmíněná nebezpečí v policejních předpisech zemského práva a pokusili se i o jakousi evidenci všech osob námezdně pracujících, pokud šlo o poddané. Při tom je třeba zdůraznit, že tyto policejně evidenční předpisy řešily ovšem jen případ, kdy poddaný odcházel za prací mimo panství.

Námezdní poměry v rámci panství, uzavírané vrchností s vlastními poddanými nebylo nutno pochopitelně upravovat, neboť v nich žádné nebezpečí uvolnění poddanského svazku se neskrývalo, ba právě naopak vrchnostem a jejich zájmům plně vyhovovaly. Pro ně postačovala ustanovení vrchnostenských instrukcí o dozoru nad čeledí.

Námezdní poměry mezi poddanými téhož panství se řídily ustanoveními poddanských řádů a artikulí, od 16. stol. a zvláště v 17. stol. vrchnostmi vydávaných.

Prostředkem evidence a regulace prodeje pracovní síly poddaných mimo panství byla pro pozemkovou vrchnost písemnost, obecně nazývaná »fedrovní« nebo »zachovací« list. Název sám etymologicky ukazuje, že jde o listinu, ve které vydavatel zaujímá příznivé stanovisko k osobě, které

ji vydává, že tuto osobu v něčem podporuje, že ji doporučuje, nebo že jí něco dovoluje.

Fedrovní list byl vydáván poddanskému námezdnímu pracovníkovi jeho dědičnou pozemkovou vrchností, která v něm svolovala k uzavření námezdního poměru mimo panství.[87] Ve fedrovním listu je i určité doporučení a pro zaměstnavatele zároveň i jistota, že vrchnost nebude požadovat vydání toho, s kým uzavře námezdní poměr.

Jazyk 16. stol. však neužíval výrazu »fedrovní list« jen pro dovolení vrchnosti, aby její poddaný mohl uzavřít námezdní poměr mimo panství. Úřední akty, které se tímto termínem označují, jsou velmi různé povahy. Platí to zvláště o městech, kde termín »fedrovní list« je obsahově velmi široký. Nejčastěji je jím však jmenováno na venkově i ve městech nikoli vrchnostenské svolení k námezdní práci poddaného mimo panství, nýbrž listina, která je potvrzením bývalého zaměstnavatele o řádném rozvázání pracovního poměru.[88] Touto listinou bývalý zaměstnavatel zároveň doporučoval svého bývalého zaměstnance do nového místa. Takovéto potvrzení je bývalý zaměstnavatel povinen svému odcházejícímu zaměstnanci vydat.[89]

Fedrovní list bývalého zaměstnavatele vydávala vrchnost svým zaměstnancům, kteří byli poddanými jiné vrchnosti nebo prostými obyvateli měst. Fedrovní list bývalého zaměstnavatele měl pro pozemkovou vrchnost, o jejíhož poddaného šlo, důležitý význam kontrolní evidence. Vrchnost totiž dovolovala odchod ze svého panství za účelem uzavření námezdního poměru jen na určitou dobu. Jelikož pak ten, kdo měl fedrovní list s dovolením své vrchnosti uzavřít námezdní poměr mimo její panství, byl povinen jej při vstupu do námezdního poměru odevzdat zaměstnavateli a obdržel jej při skončení námezdního poměru opět zpět, spolu s dalším fedrovním listem — s fedrovním listem bývalého zaměstnavatele — kterým byl propuštěn, bylo velmi dobře patrno, jak dlouho sloužil a zda řádně svůj pracovní poměr rozvázal a kde se zdržoval.[90]

Fedrovní listy v obojím smyslu byly vydávány vrchností jen poddaným a osobám, které nenáležely k privilegovaným stavům. Jen u nich totiž fedrovní list měl i významnou funkci legitimačního prostředku, neboť oso-

---

[87] Srv. čelední řády z l. 1547 a 1549. Zásadně lhostejným bylo, zda mělo jít v konkretním případě o uzavření čeledního nebo nádenického poměru. Omylem je Wintrovo tvrzení (Kult. obraz, II., str. 412), jakoby fedrovní listy pro nádeníky byly zavedeny až od r. 1585. K tomu srv. sněm. usnesení z r. 1492 o policejním řádu zemském (AČ V., str. 440 a n.).

[88] Dokladů na fedrovní list bývalého zaměstnavatele je mnoho (srv. čelední řády z l. 1547 a 1549). Zaměstnavatel v něm prohlašoval, že zaměstnanec odešel »s jeho vůlí« (ZZ 1500, čl. 482), že mu sloužil »věrně a právě« (tamtéž) a že ho »propouští a prázdna činí« (RTT, II., str. 335, K 12).

[89] Srv. čelední řády z l. 1547 a 1549 (Sněmy, II., str. 518 a n. a str. 589 a n.).

[90] Tamtéž, zvl. str. 519—20 a str. 591—2.

ba, opatřená řádným fedrovním listem, nemohla být »vyzdvižena« jako »povaleč« nebo tulák.

Ustanovení zemského práva o »vyzdvihování povalečů« jsou obsahově nejostřejšími z policejních předpisů o námezdní práci poddaných na venkově.

Čas od času v 16. stol. objevovali se na venkově tu a tam jednotlivci, kteří unikali poddanství. Od nich často vycházely pak podněty k lidovým bouřím a vzpourám.[91] Šlo o uprchlé poddané, o poddané, kteří se nevrátili na panství své dědičné vrchnosti, ač odešli s jejím svolením a konečně šlo o městskou chudinu vyháněnou z měst. Obživu hledali asi hlavně v krátkodobé sezónní námezdní práci. Proto se o nich hovoří jako o »nádenících a povalečích« nebo »zahalečích«.

Velmi charakteristické pro policejní předpisy 16. stol. je, že se v nich mluví jedním dechem i o »nádenících a opovědnících«.[92]

»Opovědník« nabývá u nás v 16. stol. jiného významu, než jaký měl dříve, kdy prostě znamenal feudála, který jinému vypověděl (= »opověděl«) své nepřátelství. Velkostatkářští feudálové šlechtického »opovědníka«, vedoucího soukromá nepřátelství — »záští, války« — ostře potírají jako nepohodlného a nebezpečného konkurenta. V řadě předpisů zemských zřízení jej staví přímo mimo zákon. Odtud »opovědník« v 16. stol. počíná znamenat totéž, co osoba bez práva, psanec. A je příznačné, že právě tohoto označení je použito v úzkém spojení s chudinou hledající práci.

Ostře opravdu jako proti psancům se na venkově zakročovalo proti »nádeníkům, povalečům a zahalečům«. Mluveno soudobým označením, byli »vyzdvihováni«.[93]

»Vyzdvihování« se provádělo pronásledováním takovýchto živlů a jejich nuceným zaměstnáváním. K pronásledování byla oprávněna — dokonce podle soudobých ustanovení povinna — každá vrchnost na svém panství.[94] Kdo byl takto postižen, byl uvězněn a nemohl-li zaplatit dosti vysokou pokutu, byl nuceně zaměstnán jako čeledín u vrchnosti, která jej zadržela.[95] Nuceně zaměstnaný neměl nároku na mzdu.[96]

V tomto případě patrně se mohl nuceně zaměstnaný změnit v dědičného poddaného, neboť lze asi sotva předpokládat, že takto získaný pracov-

---

[91] Tak n. př. Maxmilián II. r. 1575 přikazuje zakročit proti těm z čeledi a nádeníků, kteří »nevážně, lehce a pohružlivě« mluví proti stavovskému usnesení o čeledi z téhož roku nebo druhé k »nějakému srocení a pozdvižení poňoukati chtějí« (Sněmy, IV., str. 478—9).

[92] »Sněmy české«, I., str. 284.

[93] ZZ 30, čl. 203 a ZZ 49, čl. U 6.

[94] »Vyzdvihování« je povinností, která je sankcionována dosti vysokou pokutou. O pokutu může žalovat každý, kdo vrchnost, která »nevyzdvihla povaleče« na svém panství, k tomu předem bezvýsledně »napomínal«. Pokuta pro nevyzdvihování byla během 16. stol. neustále zvyšována (srv. ZZ 30, čl. 203—4, ZZ 49, čl. U 6, ZZ 64, čl. L 29).

[95] Tamtéž.

[96] Tamtéž.

ník, který byl asi zhusta člověkem »bez pána«, byl od svého nuceného zaměstnavatele propuštěn.[97]

Na »vyzdvihování nádeníků, povalečů a zahalečů« měly pozemkové vrchnosti v 16. stol. skutečně mimořádný zájem. Je to možno dobře poznati z toho, že vedle takovéhoto svépomocného pronásledování samotnými vrchnostmi, prováděli pravidelně stejné pronásledování ve svých krajích krajští hejtmanové.[98]

Dokonce měli být králem zřízeni zvláštní »původové«, jejichž speciálním úkolem bylo pátrat po zločincích, »povalečích« a zemských zhoubcích v krajích. Tito opět mohli mít ještě své zvláštní »špehy«.[99] O malých sympatiích k těmto orgánům v širokých vrstvách svědčí výslovné prohlašování, že jejich funkci nelze považovat za nečestnou.[100]

Tak skupina nejostřejších policejních předpisů ve svém výsledku stavěla poddaného, který by při uzavírání námezdního poměru nedbal poddanských svazků, mimo zákon a činila z něho psance.

Na venkově policejní normy zemského práva doplňovaly a dále rozváděly předpisy poddaným přímo adresované a zvláště v 17. stol. hojně vydávané.[101] V nich činily pozemkové vrchnosti opatření, aby vyloučily všechna nebezpečí, která pro ně přinášela nutná potřeba námezdní práce na jejich velkostatcích.

Zběhlý služebník nebo poddaný, který hledal výdělek námezdní prací, nemusil nutně tuto možnost hledat jen ve službách jiného feudálního velkostatkáře, jak s tím vlastně počítaly předpisy zemských zřízení. Naopak

---

[97] Tomu neodporuje zásada vyslovená v čl. 203, ZZ 30 o tom, že ten, kdo byl ve »službě z pokuty« (= byl nuceně zaměstnán jako »povaleč«), nesmí být po uplynutí nucené služby zadržován. Z dalšího textu je totiž jasně patrno, že k tomu musí dojít jen tehdy, je-li ten, kdo »povaleče« zadržel a u sebe zaměstnal, k tomu donucen půhonem dědičné vrchnosti »vyzdviženého povaleče«. Na to, že námezdní poměr mohl založit trvalé dědičné poddanství, možno usuzovat ze sněmovních usnesení z r. 1479 (AČ XXII., str. 30, č. 1). Tehdy bylo usneseno, že všichni »ležáci«, kteří »nemají pána«, mají se ho do určité lhůty nalézt, jinak že budou »bráni a dáváni« krajským poprávcům. Zmínění »ležáci« si pána hledali jistě především v námezdním poměru. Zde šlo zřejmě o t. zv. »přikázané lidi« (V. Vaněček, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955, str. 129).

[98] Pronásledování se provádělo ve dvouměsíčních lhůtách (ZZ 30, čl. 204, ZZ 49, čl. R 24). »Vyzdvihování povalečů« se koncem 15. stol. vztahovalo i na stavovské osoby. Takto zadržení šlechtičtí »povaleči« nebyli však nuceně zaměstnáváni, nýbrž trestáni zemským soudem (sněm. usnesení z r. 1492 o policejním řádu zemském v AČ V., str. 441).

[99] Srv. ZZ 30, čl. 204 a ZZ 49, čl. R 24. »Původů« s policejními funkcemi si dosud povšiml jediný Rieger, op. cit., I., str. 182, pozn. 12, kde však parafrazoval jen citovaná ustanovení. »Původem« byl nazýván i ten, kdo z vlastní iniciativy soukromě vypátral »povaleče« (srv. ZZ 49, čl. U 7). — Termín »původ« v policejních předpisech je významným ve dvou souvislostech. Předně »původem« podle Všehrdovy zprávy je jakýsi zvláštní orgán ve venkovských krajích ve starší době, který prý kdysi pomáhal pražským komorníkům při doručování půhonů na venkově. V druhém případě přichází výraz »původ« v procesním právu zemském. Znamená podle J. Markova (Původ — sok v systému českého středověkého průvodního řízení, Sbor. věd. pr. a stát. XXVIII., Praha 1928) v podstatě asi totéž, co žalobcova svědka. V tomto posledním případě je zajímavé, že se pohánělo se spolupůvody i ve sporech o čeleď.

[100] Tamtéž.

[101] Rámcovou normou vrchnostenských policejních předpisů v 17. století byl vlastně čl. Y 7, OZZ.

mohl hledat výdělek stejně dobře v námezdní práci u poddaných, kde mohl míti i naději na menší zájem na zachování všech předepisovaných náležitostí, zvláště předložení fedrovního listu. Zemská zřízení pamatovala sice i na tuto možnost, ale jen v omezené míře jediného ustanovení.[102]

To si ovšem žádalo nezbytně konkretnějšího normativního provedení. Proto také v poddanských řádech se stále opakují trestně sankcionované zákazy nepřijímat do služeb nikoho, kdo je cizí osobou a nemá řádných prostředků, jimiž by mohl prokázat své právo uzavřít námezdní smlouvu mimo oblast své dědičné vrchnosti nebo toho, kdo nemá dokladu o tom, že byl řádně propuštěn z předchozího námezdního poměru.[103]

K tomu se řadí poddaným ukládaná povinnost oznámit vrchnosti nebo jejím nižším orgánům každého příchozího, který nemá možnost takto se prokázat. Opominutí této povinnosti je trestáno.[104] V četných ustanoveních se i ostře zakazuje přechovávání »povalečů a zahalečů« a překročení zákazu se stíhá tresty.[105]

*

V královských *městech*, kde není patrimoniálních svazků, není ovšem také zájmu na tom, aby nikdo neunikal poddanství.

Ve městech platila především ustanovení čeledních řádů, usnášených na zemských sněmech i za účasti měst, o tom, že žádný zaměstnavatel nemá přijímat námezdního pracovníka bez fedrovního listu. Tato ustanovení odpovídala tu zájmu měšťanských zaměstnavatelů, aby jim jejich čeleď nezbíhala a řádně s nimi rozvazovala námezdní poměry.

V tomto smyslu je fedrovní list ve městech vždy fedrovním listem bývalého zaměstnavatele, kterým tento potvrzuje řádné ukončení námezdního poměru se svým bývalým zaměstnancem a kterým jej zároveň doporučuje do nového místa.

Tuto funkci má fedrovní list u všech druhů námezdních poměrů, při čemž ve městech u městské čeledi a u cechovních tovaryšů je to vlastně jeho výlučný způsob užití. U cechovních tovaryšů však fedrovní list v 16. stol. není ještě všeobecně nezbytnou podmínkou řádného rozvázání pracovního poměru. V ceších se udržuje ještě ústní propuštění.[106] Potřebu

---

[102] Srv. OZZ, čl. Q 1.

[103] Srv. patent Ferdinanda III. z 27. III. 1650, jímž se znovu připomíná platnost čl. Q 1. OZZ (AČ XXIII., str. 228). Dále srv. artikule soudní na panství červeno-řečickém, čl. 40 (tamtéž, str. 134 [163]) a řád poddanský Jarosl. z Martinic, čl. 33 (tamtéž str. 162 [1638]).

[104] Srv. soudní artikule na statku žitenickém, čl. 11 (AČ XXIII., str. 248 [1650]).

[105] Srv. artikule k vesnickým soudům na panství mezeřickém, čl. 34 (AČ XXIII, str. 116 [1630]) a artikule soudní na panství červenořečickém, čl. 27 (tamtéž, str. 132 [1633]).

[106] Domněnku o tom vyslovuje Winter, Český průmysl, str. 346. Sněmovní usnesení z r. 1492 o policejním řádu zemském žádá sice fedrovní listy i u »řemeslníků« ve městech (AČ V., str. 442). Předpis však nebyl patrně obecně zachováván.

fedrovního listu jako průkazu o řádném ukončení pracovního poměru nahrazoval tu patrně dlouho výslech přišedšího tovaryše na cechovní hospodě.[107] Na tovaryši byl však požadován výuční list. Teprve v 17. stol. počíná se i v ceších obecně žádat písemné potvrzení bývalého zaměstnavatele o řádném ukončení pracovního poměru.[108]

S fedrovním listem od pozemkové vrchnosti lze se ve městech setkati jen jako s fedrovním listem bývalého zaměstnavatele, který vrchnost vydala městskému obyvateli při skončení námezdního poměru s ním. Dále pak ještě v případě, že do města přichází poddaný s dovolením své vrchnosti za prací.[109]

Fedrovní list ve městě však nevydával bývalý zaměstnavatel sám, nýbrž na jeho žádost městská rada, po případě v cechu cechmistr.[110]

K agendě městské rady náleželo vydávání ještě jiných listin, označovaných rovněž jako »fedrovní« nebo »zachovací« listy, které však s námezdním poměrem neměly nic společného. Takovýto zachovací či fedrovní list byl ve městech vydáván cechovním tovaryšům, kteří usilovali o to, státi se mistry v cechu. Zachovací list byl tu jakýmsi vysvědčením zachovalosti, kterým město, odkud kandidát mistrovství pocházel, dosvědčovalo počestný, manželský původ tovaryšův.[111]

Námezdní pracovníci ve městech náleželi sociálně městské chudině, tedy živlu, který byl iniciátorem lidových bouří ve městech a který neustále ohrožoval zájmy městského patriciátu. Proto městské policejní předpisy o námezdní práci těchto prostých obyvatelů města bez měšťanského práva byly otevřeně zaostřeny proti nim.

Vycházelo se zřejmě ze zásady, že ve městě má být jen tolik nemajetných osob, živících se sezónní a příležitostnou prací, kolik jich je potřebí pro měšťanská hospodářství a živnostenské provozy. Nástrojem této reglementace bylo povolení městských úředních orgánů, nazývané »nádenická cedule« a patrně i »fedrovní list«. Šlo v podstatě o jakési živnostenské oprávnění, vydávané městskými orgány, kterého bylo třeba k tomu, aby dotyčná osoba, jíž bylo vydáno, mohla uzavírat krátkodobé námezdní poměry — aby mohla provozovat nádenictví, jak by bylo možno říci.[112]

---

[107] Winter, Český průmysl, str. 346.

[108] Je možno na to usuzovati z cechovních předpisů počátku 18. stol., kde se písemné potvrzení bývalého zaměstnavatele žádá obecně.

[109] V praxi však nebylo možno vždy dbát ve městě toho, aby nádeník, najímaný na jediný den, měl skutečně fedrovní list s dovolením své vrchnosti. Bylo tomu tak asi zvláště tam, kde byla větší nárazová potřeba pracovních sil, n. př. na vinicích. Proto byly fedrovní listy od vrchností deponovány u městského úřadu a nádeníkům vydávány »cejchy«, kterými se pak ve městech prokazovali (Winter, Kult. obraz, II., str. 413).

[110] Srv. čelední řády z r. 1547 (Sněmy, II., str. 518—9) a Winter, Český průmysl, str. 346, pozn. 5.

[111] Winter, p. cit., str. 200 a n.

[112] Vydával je v Praze šestipanský úřad (Winter, Kult. obraz, II., str. 412). Že název

Proti všem ostatním příslušníkům městské chudiny, kteří neměli toto povolení nebo neměli ani podobné povolení, opravňující je k žebrotě,[113] se postupovalo ostře a rozhodně. Byli vyhledáváni a prostě vyháněni z města.[114] Vyhledávání prováděly městské orgány občasnými prohlídkami nádenických bytů.[115]

O skutečné ostrosti těchto akcí proti městské chudině svědčí nejlépe skutečnost, že v sedmdesátých letech 16. stol. bylo v Praze dokonce uvažováno o tom, posílat městské »povaleče« do Uher na galeje.[116]

K policejním předpisům městského práva náleží i předpisy, znemožňující městské chudině »podružství«, t. j. pronájem obytných místností ve městě.[117]

*

Námezdní pracovník, který byl poddaným nebo prostým obyvatelem města, potřeboval tedy zásadně fedrovního listu k tomu, aby mu nehrozilo nebezpečí, že s ním bude naloženo jako s tulákem a bude nuceně zaměstnán, po případě k tomu, aby vůbec našel nové zaměstnání, neboť různými předpisy byla stále zdůrazňována povinnost nepřijímat nikoho bez fedrovního listu.[118]

Fedrovní list byl pro něho především legitimačním prostředkem, kterým mohl prokázat, že se právem zdržuje mimo panství své dědičné vrchnosti, že řádně rozvázal pracovní poměr, že je oprávněn v určitém městě provozovat nádenictví a pod.

Námezdní pracovník, ať již pracoval v dlouhodobém či krátkodobém námezdním poměru, nemohl tedy podle feudálního práva 16. a 17. stol. zásadně existovat bez fedrovního listu. Předpisy o fedrovním listu udávaly meze, v nichž byla možná námezdní práce nestavovských osob podle feudálního práva a spolu s ostatními policejně evidenčními předpisy vytvářely situaci, nesoucí typicky feudální znaky. Poddaný nebo nestavovská osoba vůbec mohla svou pracovní sílu prodat mimo úzký rámec společenských svazků, do kterých byla feudálním řádem zařazena — tedy mimo panství a město, jen tehdy, měla-li k tomu povolení, obsažené ve fedrovním listě.

»fedrovní list« byl užíván i pro ně, na to možno souditi z toho, že jako »fedrovní list« bylo označováno podobné povolení, opravňující k žebrotě (tamtéž, str. 124).

[113] Výše pozn. č. 112.

[114] Srv. Winter, Kult. obraz, II., str. 412—3; dále srv. policejní řád pro pražská města z 29. XI. 1696 (výše pozn. č. 21).

[115] Dle Rudolfových policejních řádů pro Prahu z let 1575 a 1605 (cituje je Winter, Kult. obraz, II., str. 412 z chaosu v pražském archivu) prováděly je městští desátníci

[116] Zprávu o tom má opět Winter, tamtéž, str. 123.

[117] Pro města platil zde čl. Y VII. OZZ; ze starších předpisů srv. sněm usnesení o policejním řádu zemském z r. 1492 (AČ V., str. 441—2).

[118] Předpisy tohoto obsahu jsou stále opakovány a nově vydávány. Vedle již citovaných, zvl. čeledních řádů z l. 1547 a 1549, srv. sněmovní usnesení z r. 1575 (Sněmy, IV., str. 295) a z r. 1585 (Sněmy, VI., str. 571).

4. *Soudobé právnictví o právním postavení námezdních pracovníků*

V našich feudálních městech byly na právní postavení námezdních pracovníků od jisté doby aplikovány pojmy obecnoprávní.

Římskoprávní pojem »familia« působil u autora návrhu kodifikace městského práva Brikcího z Licka při konstrukci právního postavení námezdních pracovníků. Vzorem Brikcímu bylo zřejmě brněnské městské právo s četnými římskoprávními prvky, na kterém byl i jinak zcela závislým.

Čeledín podle Brikcího vstupoval do rodiny zaměstnavatelovy. Zaměstnavatel mu byl »čeledním otcem«, což je zřejmě nesprávný překlad římského »pater familias«. Čeledínovo postavení bylo Brikcím srovnáváno s postavením manželky zaměstnavatelovy.[119]

Rovněž Koldín považoval čeleď za příslušníky zaměstnavatelovy rodiny. Stejně bylo i inspirováno jeho ustanovení, kterým přiznával městskému zaměstnavateli dědickou posloupnost po jeho zemřelém čeledínovi.[120]

Konečně i humanitní učenost Veleslavínova v populárně naučném spise o čeledi hledala pro vystižení právního postavení čeledi příklady v antickém světě a kladla rovnítko mezi otroka a služebníka.[121]

Právnické spisy 17. stol., určené praxi, pokud se dotýkaly právní úpravy námezdní práce, byly však obsahově v podstatě jen parafrází platných zákonných předpisů a byly i systematicky zcela závislé na svých zákonných vzorech.[122]

Prací tohoto druhu je i český výtah Koldínova městského práva od J. F. Vrby-Nymburského.[123] Autor však tam, kde podle systematiky městského zákoníku má komentovat jeho hlavní ustanovení o městské čeledi, uvádí předpisy obsahu zcela rozdílného.[124] Podle Vrby je trestán městským soudem nejen čeledín, který ve známé již situaci, ač uzavřel námezdní smlouvu, nenastoupil k umluvenému termínu do služby, ale především i ten, který nedosloužil a zběhl od svého zaměstnavatele.[125] Uvedený případ svědčí o tom, že zdánlivě skrovné předpisy Koldínova zákoníku, hodily se dobře k tomu, aby byly městskou úřední a soudní praxí interpretovány tak, že jimi bylo možno odůvodnit postup ve všech záležitostech, které mohly vyplynout z námezdních poměrů ve městech.

Jiným autorem, kterého lze uvést, je František de Serponte. Jeho

---

[119] Brikcí z Licka, Práva městská, str. 37 a str. 195. Ophthalmius, Processus, str. 76.

[120] K obojímu srv. Koldín, čl. N 13, N 14 a A 58.

[121] Veleslavín, op. cit., str. 78.

[122] Na př. anonymní »Extractus juris provincialis« a »Extractus juris municipalis«, obojí Praha 1710.

[123] J. F. Vrba—Nymburský, Krátký vejtah práv městských, Praha 1691.

[124] Vrba, str. 110 komentuje čl. S 10 Koldína.

[125] »Čeledín času dosloužiti nechtěje, má ho v vězení doseděti, a denně pro vychování tolíké dva malé penize míti.«

praxi určená a abecedně podle hesel sestavená příručka »Promptuarium«[126] odůvodňovala ustanovení platného domácího práva o námezdní práci odkazem na římské právo.

Odkazováno je však jen v souvislosti s věcmi podřadnějšími, bohužel, nikoliv v souvislosti s předpisy, které zásadně určují právní postavení námezdních pracovníků.

Římským právem je argumentováno u svědecké nezpůsobilosti služebníků v testamentu podle městského práva[127] a u odpovědnosti za škodu služebníkem spáchanou, kde již v městském právu 16. stol. se uváděla souvislost na římský zákon Aquilliův. Římskoprávně jsou dále odůvodňovány ještě dva případy. Je tomu tak u předpisů městského práva, které dovolovaly uvěznění služebníka, který, ač byl k soudu obeslán, se nedostavil po první obsílce.[128] V posledním případě pak ještě u otázky, jak mají městské orgány naložiti se šlechticem, který se dopustil vraždy.[129] Tímto posledním případem se autor zabývá patrně pro případ, že šlechtický pachatel byl zároveň v námezdním poměru k jinému šlechtici.[130]

Obsah římskoprávních odkazů má však určitou cenu i pro právní postavení námezdního pracovníka, neboť se v nich hovoří o osobách, podle římského práva, neplnoprávních.[131] V těchto prostých odkazech lze tak spatřovat i určité theoretické vystižení právního postavení námezdních pracovníků s hlediska současné právní vědy, pohlížející s oblibou na soudobé domácí právo i společenské poměry očima nauk římskoprávních.

Vlastní představitelé universitní právní vědy v 17. stol. se námezdní prací a zvláště právním postavením námezdních pracovníků nezabývali. Zájem u nich vzbuzovala toliko římská »locatio conductio«, v jejímž rámci si všímali i otázky námezdního poměru, ale jen z romanistických hledisek bez srovnání s domácím právem.[132]

II. Právní postavení námezdních pracovníků za habsburského absolutismu v 18. století

Do 18. stol. spadají u nás poslední feudální zákonné úpravy námezdních poměrů a několik pokusů o ně. V nich je i naposled za feudalismu

[126] F. F. de Serponte et Braganzils, Promptuarium, Praha 1693, srv. hesla »Diener«, »Dienstboth«, »In Dienste«.

[127] Argument se týká Koldínova čl. E 7 a R 13 a n.

[128] Na římské právo se odkazuje u Koldínových čl. A 46, B 43 a B 45.

[129] Římským právem se odůvodňují články: Koldín, čl. N 40 a N 41 a OZZ, čl. Q 24.

[130] Srv. výše pozn. č. 53.

[131] »Capite minutus«, »emancipatus«, »servus«.

[132] Srv. na př. J. Ch. Schambogen, Praelectiones publicae ... Praha 1676, str. 661 a str. 41. V jiném svém spise (Tractatus in ius feudale, Praha 1695, str. 98) se Schambogen zmiňuje o čeledi, chtěje od ní odlišiti poddanské nevolníky, slovy: »Nam licet aliqui apud nos nota laborent servii, propria tamen bona possident, propriis degunt domibus, a familia domini non censentur.«

upravováno právní postavení námezdních pracovníků. Přikračuje k nim a vytváří je absolutistický feudální stát. Odtud také plyne jejich výrazný charakter a odtud také vyplývá nový charakter právního postavení námezdních pracovníků.

V 16. stol., kdy došlo u nás k prvé všeobecné zákonné úpravě námezdních poměrů, byli jejími autory příslušníci privilegovaných feudálních společenských tříd, stavovští feudálové, kteří formulovali právní postavení námezdních pracovníků v kodifikacích svého stavovského práva. Vyjadřovali zde současně své potřeby jako majitelé šlechtických velkostatků nového typu. Proto také bylo právní postavení podle těchto úprav určováno osobní závislostí služebníka na pánovi. Obsah osobní závislosti však nebyl tímto zákonodárstvím nijak všeobecně určen. Záleželo v podstatě jen na tom, jaké postavení ve feudální společnosti měla ta neb ona strana v námezdním poměru. Šlo tedy o to, zda byla šlechticem (pozemkovou vrchností), měšťanem či poddaným.

Zákonné předpisy se obsahu osobní závislosti dotýkaly jen v jednotlivostech. Tak jen velmi skrovný počet předpisů, vlastně ojedinělý předpis, směřoval k vymezení disciplinární pravomoci zaměstnavatelovy.[133] Větší množství předpisů již zajišťovalo právo zaměstnavatelovo na vydání zběhlého služebníka. Šlo zde o utvrzení zaměstnavatelova práva k osobě námezdně pracujícího, které měl zaměstnavatel bezvýjimečně, byl-li pozemkovou vrchností.

Důraz tedy nutno položiti na dvě skutečnosti. Především nikde v předpisech 16. stol. nebylo obecně stanoveno, jaký je obsah osobního svazku mezi čeledí a pánem. Nikde nebylo všeobecně vysloveno, že pán nad svým služebníkem má disciplinární pravomoc a v jakém rozsahu. Stejně nebylo všeobecně stanoveno, že vindikační práva k osobě zběhlého služebníka má jen zaměstnavatel s určitou společenskou příslušností, vyjádřenou určitým způsobem ve feudálním právu. Na druhé straně je třeba zdůraznit to, že předpisy o právech pozemkově vrchnostenských zaměstnavatelů na vydání osoby zběhlého služebníka jen zajišťovaly uplatnění těchto práv vůči jiným pozemkovým vrchnostem. Práva obou stran v námezdním poměru nebyla tedy nikde blíže a obecněji stanovena.

Hlavní rysy zákonné úpravy právního postavení námezdních pracovníků do 18. stol. v podstatě spočívaly v tom, že feudální právo garantovalo nerušený výkon osobní závislosti mezi pánem a jeho čeledí. Feudální právo mělo tedy garantovat výkon disciplinární pravomoci a u pozemkových vrchností pak zvláště výkon vindikačních práv k osobě zběhlého služebníka. Do obsahu osobní závislosti však právo prakticky nezasahovalo.

Platilo to i o městském a cechovním právu, kde častější a citelnější

---

[133] Bylo to vymezení disciplinární pravomoci nad stavovskými služebníky. Srv. výše pozn. č. 53.

zásahy městského soudu a cechovní jurisdikce do disciplinární pravomoci měšťanských zaměstnavatelů měly jen smysl odstranění výstřelků v zájmu celé měšťanské obce. Tyto zásahy znamenaly tak vlastně jen spoluúčast obce měšťanů nebo korporace mistrů na výkonu disciplinární pravomoci jejího člena.

Tato zákonná úprava právního postavení námezdních pracovníků vyhovovala pozemkovým vrchnostem a městům feudální společnosti našeho 16. a 17. století. Počátkem 18. stol. se však poměry již mění.

Ve feudální společnosti 18. stol. se uskutečňuje proces dožívání prvků starého feudálního stavovství, spojený s prvými počátky nástupu buržoasie. Nešlo tu již o feudální měšťany, nýbrž o skutečnou buržoasii, majitele prvých průmyslových podniků.[134] Státem této pozdně feudální společnosti je u nás feudální absolutismus, zvláště jeho tereziánská a josefinská forma. Proto také právo tohoto státu nemůže být vysloveně šlechtickým zemským právem. Šlechtické zemské právo mizí a rozplývá se v záplavě nových norem absolutistického státu. Ne již pozemkové vrchnosti na stavovském sněmu, nýbrž skupina dvorských feudálních byrokratů vypracovává nyní a vydává normy všechny společenské třídy zasahující a vytváří ve své ideologii osvícenského absolutismu představu státu nad společností stojícího a ji celou bez rozdílu k sobě poutajícího jednotným svazkem státního poddanství.

V těchto poměrech nemohl ovšem obstát poměr mezi zaměstnavatelem a jeho čeledí, existující dosud jako zvláštní druh feudální závislosti, právem bez bližšího obsahového vymezení jen garantovaný.

Absolutistický stát zasáhl i sem svými normami. Obsah těchto norem stanoví přesně poměr mezi pánem a jeho služebníkem. Vymezují se tak disciplinární a jiná práva zaměstnavatelova a stanoví se po prvé jeho povinnosti k zaměstnanci a povinnosti a práva zaměstnancova. Pod těmito legislativními zásahy se osobní závislost dřívějšího práva vlastně rozkládá na řadu povinností a práv, zajišťovaných většinou trestními sankcemi státních norem. Státní normy vymezují obsah zaměstnavatelovy disciplinární pravomoci a ještě podstatněji upravují zaměstnavatelovo právo žádat vydání zběhlého služebníka. Zde na místo zaměstnavatelova práva žádat vydání zběhlého služebníka nastupují státní normy, které ukládají služebníku povinnost sloužit po celou smluvenou dobu až do jejího konce a porušení této povinnosti prohlašují za trestný delikt. To je ovšem zásadní rozdíl od předešlého stavu.

Zatím co dříve je útěk čeledínův důvodem k tomu, že jeho pozemkově vrchnostenský zaměstnavatel může na komkoliv a kdekoliv žádat jeho vydání, je nyní situace jiná. Stát ukládá svou trestně sankcionovanou

---

[134] Marx-Engels, Die deutsche Ideologie, Abschnitt III., Sankt Max (»Marx — Engels — Lenin — Stalin zur deutschen Geschichte«, Berlin 1953, I., str. 519—20).

normou zaměstnanci povinnost sloužit zaměstnavateli — a to zásadně každému, bez rozdílu stavu — až do konce doby, na kterou byl námezdní poměr umluven. Porušení této povinnosti je trestným činem, který státní orgány ex officio trestají a stíhají.

Právě na tomto případě je velmi dobře možno ukázat, že pro zaměstnance se mnoho nemění. Lépe řečeno, mění-li se něco, mění se rozhodně v jeho neprospěch. Zaměstnancovo právní postavení se nikterak nezlepšuje. Pro zaměstnance je jistě lhostejným, zda, zběhne-li, je pronásledován svým zaměstnavatelem samotným, či je pronásledován z úřední povinnosti státními orgány. Shoda zde vystupuje tím spíše, že vlastně nejnižší orgány státu, kterým pronásledování zběhlé čeledi připadá z úřední povinnosti, jsou opět pozemkové vrchnosti, tedy nejčastější zaměstnavatelé.

Soubor povinností a práv, na který rozložilo právo absolutistického státu osobní svazek mezi pánem a jeho čeledí, ve svém výsledku působil jistě stejně jako dřívější osobní závislost. Ba možno říci, že nové povinnosti, ukládané čeledi státními normami, dopadly na ni ještě důsledněji, neboť státní normy zajišťovaly zaměstnavatelům rozsáhlou pomoc státu.

Právní postavení námezdních pracovníků se tedy změnilo jen v tom, že námezdní pracovník byl připoutáván ke svému zaměstnavateli nyní povinnostmi vyplývajícími z obecných norem státu. Jimi se stát jakoby vsouval mezi obě strany námezdního poměru jako domněle třetí nezúčastněný subjekt, který si ukládanými povinnostmi zdánlivě podrobuje obě strany. Ve skutečnosti, za cenu několika pro zaměstnance málo významných práv, byl zaměstnanec jen ještě důsledněji připoutáván k zaměstnavateli.

Rozklad osobního svazku předpisy absolutistického státu na řadu povinností a práv, určujících v 18. stol. právní postavení námezdních pracovníků, je doprovázen ještě další změnou. V legislativě 18. stol. se objevuje nový faktor, určující právní postavení námezdně pracujících.

Starší doba 16. a 17. stol. neznala rozdílu vyšších a nižších služeb. Lépe řečeno neznala tento rozdíl tak, aby druh služeb nebo práce ovlivňoval právní postavení námezdně pracujícího. Obecný státní předpis v 18. stol. určil povinnost a práva zaměstnavatele a zaměstnance. Současně s tím rozložil starou osobní závislost námezdně pracujících na jejich zaměstnavatelích a odstranil jako určovatele obsahu této závislosti příslušnost k určité feudální společenské třídě. Tato nová úprava měla i vliv na otázku rozlišování vyšších a nižších služeb v zákonodárství 18. stol.

Obsah povinností, které v 18. stol. ukládá obecný státní předpis zaměstnancům a zaměstnavatelům, počíná být lišen s hlediska, jakou práci námezdně pracující vykonává. Rozlišování na vyšší a nižší služby se tak stává faktorem, určujícím právní postavení námezdních pracovníků. Před-

pis absolutistického státu ukládá totiž nyní námezdním pracovníkům, vykonávajícím určité práce nebo obstarávajícím určitý druh služeb, speciální povinnosti mimo všeobecné povinnosti, ukládané všem námezdním pracovníkům. Soubor povinností a práv, určující v 18. stol. právní postavení námezdně pracujících, je po obsahové stránce v zákonných předpisech lišen podle toho, jakou práci nebo službu námezdně pracující vykonává. Důležité je však, že se tak stále ještě děje na půdě formálně jednotně upravovaného čeledního poměru.

I námezdný poměr v řemeslné výrobě počíná se vzdalovat od čelední smlouvy, jako původně všeobecného typu právní úpravy dlouhodobé námezdní práce. Námezdní smlouva tovaryšská se stává v 18. stol. předmětem samostatných, zvláštních úprav. Záležitosti s ní související se jako cechovní záležitosti dostávají do kompetence nových merkantilních a manufakturních státních orgánů. Z námezdní smlouvy tovaryšské se tak během 18. stol. stává samostatný typ námezdní smlouvy.

1. Poslední feudální zákonné předpisy o námezdní práci

Jakýmsi chronologickým i věcným prologem k absolutistickým úpravám právního postavení námezdních pracovníků je právě nová úprava cechovního práva a cechovního zřízení. Došlo k ní hned v prvých desetiletích 18. stol., kdy předmětem zájmu a pozornosti vládnoucí dvorské skupiny feudálů se stala hospodářská politika absolutistického státu.

Příčinou tohoto zájmu u dvorských feudálů byla snaha hospodářsky ozdravět habsburské soustátí, vyčerpané dlouhými válkami a učinit je odolným proti mocenským výbojům jeho mezinárodních evropských konkurentů i proti posledním útokům osmanské říše.[135] Rozvíjející se a pokročilá výroba nabízela jako nejvhodnější prostředek státní podporu řemeslné výroby a počátků průmyslového podnikání, jak to zároveň zdůrazňovala soudobá merkantilistická ekonomie.

Ve shodě s tím byla učiněna řada opatření, znamenajících omezování dosud výlučného cechovního monopolismu a zavádějících naopak toleranci i přímou podporu mimocechovního živnostenského a řemeslnického podnikání.[136]

Cechy ovšem, jak známo, odstraněny nebyly. Cechovní zřízení bylo jen podrobeno státnímu dozoru a nově upraveno všeobecným předpisem. Všeobecný předpis, platící nadále s nepatrnou výjimkou pro všechny cechy

---

[135] K tomuto hodnocení srv. nejnověji »Přehled«, kap. 6. a 8., hlavy IX.

[136] Z konkretních opatření bylo to zvláště zavádění t. zv. ochranných dekretů, opravňujících k provozu řemesla mimo cechovní soustavu. Prvou všeobecnější zákonnou úpravou řemeslné výroby byl na počátku 18. století řemeslnický patent z 16. XI. 1731. Srv. k tomu dále K. Přibram, Geschichte der österreichischen Gewerbepolitik, Lipsko 1907, I., str. 9 a n.

všech řemesel[137] — generální cechovní artikule — odstranil u cechovního práva atomický charakter autonomních cechovních statut cechů jednotlivých měst a řemesel.

V generálních cechovních artikulích byla tak upravena i cechovní námezdní práce a právní postavení cechovních tovaryšů. Účel generálních cechovních artikulí byl ovšem širší. Mělo jimi býti z cechovní organisace odstraněno vše, co by dle úsudku merkantilisticky laděného zákonodárce mohlo bránit rozvoji řemesel.

V prvé řadě proto u cechovních tovaryšů věnováno nejvíce pozornosti odbourání všech zábran, které by mohly cechovnímu tovaryši bránit ve snadném dosažení mistrovství. Všechny takovéto zábrany, prohlašované kamerálním merkantilismem za »zlořády«, měly nadále pominout.[138]

Potud se tedy měnilo i právní postavení cechovního tovaryše jako člena cechu a čekatele mistrovství. Zásadní změny však nedoznalo jeho právní postavení jako námezdního pracovníka, jako mistrova dělníka.

Novým bylo jen to, že unifikující všeobecný předpis určil jednotně obsah disciplinární pravomoci cechu nad tovaryšem. Mistrova osobní disciplinární pravomoc byla omezena ve prospěch cechu.[139] Cech zachoval právo trestati tovaryše, ale jen u nižších a lehčích přestupků. Těžší, zvláště kriminální činy, podléhaly jurisdikci městské nebo vrchnostenské.[140]

Nově a daleko přesněji než dosud bylo rovněž upraveno rozvazování pracovních poměrů. Pro rozvázání pracovního poměru byl zásadně stanoven požadavek písemného potvrzení posledního zaměstnavatele o jeho řádném ukončení. Toto vysvědčení má být současně nezbytnou podmínkou pro uzavření nového námezdního poměru.[141] Písemné potvrzení bývalého zaměstnavatele není označováno již jako »fedrovní list«. Hovoří se o něm jen jako o »vysvědčení« nebo jako o »výpovědi«.[142] Z písemného potvrzení bývalého zaměstnavatele byl podle předpisů generálních cechovních artikulí učiněn i důležitý disciplinární prostředek. Vydání takovéhoto potvrzení bylo totiž možno odepříti tovaryši, který se nějak provinil.[143]

Nově a jednotně byla upravena vandrovní povinnost tovaryšů. V tom byla pro tovaryše nepochybně výhoda, že na místo dřívějších velmi různorodých zvyklostí a ustanovení cechovního práva byla nyní jasně a všeobecně formulována jeho vandrovní povinnost. Platilo to zvláště o úpravě

---

[137] Touto výjimkou z všeobecné platnosti generálních cechovních artikulí byly t. zv. speciální cechovní artikule, udělované individuálně cechům některých velkých měst. Šlo zde o cechy prvé a druhé třídy podle dělení řemeslnického patentu z r. 1731, který zavedl čtyři třídy cechů podle velikosti města, k němuž cech patřil.

[138] Srv. k tomu P ř í b r a m, op. cit., str. 10.

[139] Gen. cech. artikule, čl. XXII., XVIII.

[140] Tamtéž, čl. XXXVIII. a řemesl. patent z r. 1731, čl. 2. a 8.

[141] Tamtéž, čl. XII. a zvláště čl. XIV.

[142] Tamtéž.

[143] Tamtéž, čl. XXIII.

t. zv. nuceného vandru. Od 16. a zvláště během 17. stol. se v cechovním právu ustálila zvyklost, že tovaryš, který rozvázal námezdní poměr s mistrem, mohl nový námezdní poměr uzavřít jen v jiném cechu. Musil tedy odejíti z města, kde dosud pracoval, do jiného města, k jinému cechu. Nucený vandr nebyl sice v generálních cechovních artikulích úplně zrušen, nýbrž jen omezen ve prospěch tovaryšů ve větších městech. Ve větších městech bylo možno nyní, aby tovaryš přecházel v zaměstnání od jednoho mistra ke druhému v rámci jediného cechu.[144]

Velmi silně však v generálních cechovních artikulích byla omezena možnost samostatné tovaryšské organisace, a to i v rámci mistrovského cechu.[145]

Jak patrno, nezměnily generální cechovní artikule opravdu nijak podstatně právní postavení řemeslnických tovaryšů. Nové je tedy opět jen to, že se stát svou normou vsouvá mezi mistra a tovaryše. Stát určuje tak obsah poměru mezi tovaryšem a mistrem a ukládá tovaryši řadu povinností vůči mistru a vůči cechovnímu sdružení mistrů-zaměstnavatelů. Cechovní korporaci nově podřizuje stát dozoru svých merkantilních a manufakturních orgánů.[146]

Čeledním námezdním poměrům dostalo se nové státní úpravy v polovině 18. stol. Nejstarší normou a počátkem úpravy je čelední řád pro Moravu z r. 1753.[147] Analogický, dnes patrně ztracený nebo nedostupný čelední řád existoval se stejným datem i pro Čechy.[148]

Moravský čelední řád rozlišoval dvě kategorie čeledi. Prvou tvořila čeleď ve městech a na venkově, druhou hospodářští a domácí »officianti«.

Právní postavení čeledi určovala na prvém místě ustanovení o nerovnosti stran při uzavírání čelední smlouvy. Podle těchto předpisů nemohl si námezdní pracovník klást při uzavírání čelední smlouvy podmínky ve svůj prospěch.[149]

V předpisech o disciplinární pravomoci zaměstnavatelů se vycházelo z toho, že zaměstnavatelé mají zásadně provinivší se služebníky oznamovat vrchnosti k potrestání. Vlastní disciplinární pravomoc byla formálně omezována u zaměstnavatelů jen na »dobrotivé pokyny«, což ovšem v praxi

---

[144] Vandrovní povinnost obecně byla normována v čl. X. a XI. gen. cech, artikuli. Nucený vandr upravoval čl. XIV. a XV.

[145] Gem. cech. art., čl. XXI. a čl. 6. řemeslnického patentu z r. 1751.

[146] Nejnižším orgánem byl tu cechovní inspektor či komisař. Jemu bylo nadřízeno komerční kollegium (1724), vzniklé z manufakturního kollegia (1714) a od r. 1748 konsses zemské deputace a konečně konsses při representaci a komoře.

[147] »Dienstbothen-Ordnung für Markgrafthum Mähren« z 12. V. 1753 (datum tiskové publikace 13. VIII. t. r.). Srv. sbírku patentů v Ústředním archivu ministerstva vnitra PT 1 1753 V. 12.

[148] Je to názor Riegrův (Krajské zřízení, II., str. 491, pozn. 48 a str. 492, pozn. 50). Nebyl-li pro Čechy vydán systematický čelední řád, byly zcela jistě téhož roku vydány pro Čechy důležité dílčí předpisy o čeledi. Čelední řád z r. 1765 se v § 10, VI. titulu odvolává na patenty o čeledi z 26. VI. 1753, platné pro Čechy.

[149] Čelední řád z r. 1753, odd. III., čl. X. a odd. I., čl. VI.

jistě mohlo krýti ledacos. Přitom však je třeba zdůraznit, že vrchnost zde netrestá jen jako majitel pozemkově vrchnostenské jurisdikce, nýbrž s hlediska těchto norem jako nejnižší orgán státní administrativy. Je to zvláště dobře patrno dále v souvislosti s úlohou, kterou čelední řád přisuzuje vrchnostem při čeledínově útěku.[150]

Čeledín si mohl stěžovat na zaměstnavatele pro zneužití disciplinární pravomoci u pozemkové vrchnosti, která mohla pak po případě i ze své úřední pravomoci rozvázat pracovní poměr a čeledína propustit.[151]

Větší počet předpisů v čeledním řádu z r. 1753 normuje ukončení čeledního poměru. Čeledín byl zásadně povinen dosloužit, t. j. pracovat pro svého zaměstnavatele až do uplynutí doby, na kterou byl námezdní poměr umluven. Jinak mohl být námezdní poměr rozvázán jen, uskutečnil-li se některý ze zákonem předepsaných důvodů.[152] Čeledín však i v těchto případech mohl rozvázat svůj pracovní poměr jen na základě řádné výpovědi. Zákon také předpisoval podrobně výpovědní lhůty. Řádná výpověď je výslovným předpokladem pro to, aby z námezdního poměru odcházející čeledín mohl žádat od svého zaměstnavatele potvrzení o řádném ukončení pracovního poměru.[153]

Toto potvrzení bývalého zaměstnavatele, které je nástupcem »fedrovního listu« 16. stol., má pro čeleď v 18. stol. stejný význam. Označení »fedrovní list« pro potvrzení bývalého zaměstnavatele o řádném rozvázání pracovního poměru je v 18. stol. neznámé. Hojně se zato užívá názvů jiných, nejčastěji »Abschied, Kundschaft, Attestati«, po případě i zčeštělé »obšyt«.[154]

Bez potvrzení bývalého zaměstnavatele nesměl být námezdně pracující přijat nikde do nového místa.[155] Byl-li někde přistižen bez takovéhoto potvrzení, byl ex officio trestán. Zaměstnavatel byl své čeledi povinen vydat toto potvrzení bezplatně a čeleď se mohla jeho vydání v případě zaměstnavatelova odporu domáhat úřední cestou.[156]

Při útěku čeledi od zaměstnavatele je čeledními předpisy z poloviny 18. stol. všem vrchnostem ukládána povinnost zběhlé z úřední povinnosti stí-

---

[150] Čelední řád z r. 1753, odd. II., čl. XXVIII. Disciplinární pravomoc zaměstnavatelů se zde vystihuje označením »gütliche Ermahnungen«.

[151] Tamtéž.

[152] Tamtéž, odd. II., čl. VII. K zákonným důvodům patří nemoc, sňatek, smrt rodičů, spojená s nutností převzít po rodičích hospodářství nebo živnost a pod. K výpovědi srv. tamtéž, odd. II., čl. VIII.—IX.

[153] Potvrzení o řádném ukončení námezdního poměru se vydávalo na předepsaných formulářích. Po dobu trvání námezdního poměru bylo potvrzení bývalého zaměstnavatele deponováno u nynějšího zaměstnavatele, který je svému zaměstnanci vracel po skončení námezdního poměru spolu s novým potvrzením o skončení nynějšího námezdního poměru. Srv. k tomu tamtéž, odd. II., čl. X. a XII. a odd. III., čl. V., a dále výše pozn. č. 90. Šlo zde o počátky pozdějších t. zv. čeledních knížek.

[154] Srv. doklady v předchozí poznámce. Výraz »Attestat« byl patrně užíván spíše pro vyšší služby. K »obšytu« srv. čeled. řád z r. 1765, tit. I. rozd. II., čl. 13.

[155] Srv. výše pozn. č. 153.

[156] Čeled. řád z r. 1753, odd. II., čl. XIII.

hat a dodat zpět k jejich zaměstnavateli. Náklady s tím spojené mají být hrazeny ze mzdy uprchlých.[157]

Podle policejních ustanovení v moravském čeledním řádu mají být jednou měsíčně konány zvláštní prohlídky (»visitace«). Jimi se má dosáhnout toho, že bude zadržena veškerá čeleď bez zaměstnání. Visitace mají provádět z úřední povinnosti magistráty a městské úřady ve městech a pozemkové vrchnosti na venkově. Pochytaná a zadržená čeleď je vězením donucována k práci.[158] Chce-li se čeledín, který je právě bez práce a hledá nové umístění, vyhnout těmto důsledkům, musí ihned po svém příchodu do určitého místa oznámit vrchnosti tohoto místa, že se zde zdržuje a hledá zaměstnání.[159]

Druhá kategorie čeledi podle moravského čeledního řádu, označovaná jako domácí »officianti«, kryje vrchnostenské úředníky a dále služebníky, určené k obstarávání osobních služeb, zvláště ve šlechtických domácnostech.[160] Jejich právní postavení se nikterak neliší od právního postavení ostatní městské a venkovské čeledi. Platí pro ně všechna ustanovení, platící pro ostatní čeleď.[161] Zvláště se u nich upravuje při ukončení námezdního poměru vyúčtování. Potřeba této úpravy vyplývá z povahy služeb domácích »officiantů«, neboť je jim ke správě často svěřována část zaměstnavatelova jmění. Zvláštní povinnosti jsou pak ještě ukládány vrchnostenským úředníkům jako vykonavatelům pozemkově vrchnostenské pravomoci. Vůči poddaným nesmějí pod trestem sice postupovat s přílišnou přísností, ale stejně tak pod trestem se s nimi nesmějí tajně domlouvat.[162]

Pro obě kategorie čeledi platily velmi zajímavé předpisy o užívání některých součástek oděvů. Zaměstnanci se mají i podle oděvu lišit od svých zaměstnavatelů. Je jim proto zakazováno nošení některých přepychových oděvních doplňků.[163]

Zásadní novinkou, kterou čelední předpisy poloviny 18. stol. přinesly,

---

[157] Čeled. řád z r. 1753, odd. I., čl. X. a odd. II., čl. XIV.

[158] Srv. k tomu tamtéž, odd. II., čl. II. a XIII. Měsíční visitace se prováděly již dle »Armen-Verpflegs- und Bettler Ordnung« z 19. IV. 1751. Visitací nemohou být postiženi skuteční nádeníci. Na tomto místě je čeledním řádem rovněž zakazováno pronajímat mladým a svobodným lidem místnosti k obývání.

[159] Tamtéž, odd. II., čl. III.

[160] Prvým oddílem čeledního řádu z r. 1753 jsou shrnuti »alle und jede Beamte, welche bey der Wirtschaft gebraucht werden ... als alle Hausofficianten, wes Rahmens ... von einem Haus-Sekretario anzufangen, bis auf die Stuben-Menscher, und Cammer-Laqueynen, exclusive, folgsam alle Haus-Hofmeistere und Canzelisten, aufwarthere Stall-Meistere, Cammer-Frauen ...«

[161] Jsou stejně pronásledování při útěku (odd. I., čl. X.). Platí pro ně nerovnost stran při uzavírání čelední smlouvy. Odchylně jsou pro ně upravovány jen výpovědní lhůty a nástupní termíny (odd. I., čl. VI.).

[162] Tamtéž, odd. I., čl. II.

[163] Srv. tamtéž, odd. I., čl. IX. Ženy mohou na příklad nosit nádhernější látky jen na živůtcích. Ustanovení jsou sice systematicky zařazena do oddílu o »officiantech«, ale o jejich platnosti i pro ostatní čeleď nemůže být pochyby. O »officiantech« je v tomto předpise řeč proto, že oni měli především přístup k přepychovějšímu oděvu.

byla povinnost vrchností stíhat ex officio uprchlou čeleď. V poddanských předpisech 17. stol. lze se setkati s ustanoveními zdánlivě analogického obsahu. Poddaní nesměli u sebe přechovávat cizí osoby bez fedrovního listu. Cílem těchto předpisů bylo však ušetřit vrchnost možných sporů s jinou vrchností, které mohly snadno vzniknout tak, že námezdní pracovník nebo poddaný uprchl od jedné vrchnosti a nalezl útulek a nové zaměstnání na panství jiné vrchnosti.

U předpisů 18. stol. jde však již o něco jiného. Vrchnostem zde stát ukládá povinnost ex officio stíhat uprchlou čeleď. Novým je v čeledním řádu z r. 1753 i vymezení disciplinární pravomoci zaměstnavatelovy státní normou.

Konečně v čeledním řádu z r. 1753 byl položen i základ pro rozlišování vyšších a nižších služeb. Vrchnostenským úředníkům a domácím »officiantům« jsou ukládány speciální povinnosti. Moravský čelední řád z r. 1753 spolu s nepřímo doloženými předpisy pro Čechy je tak základem nové úpravy právního postavení námezdních pracovníků v 18. stol.

Druhým tereziánským čeledním řádem je čelední řád z r. 1765, vydaný tentokráte pro celé české království.[164] Obsahově se vlastně neliší od předpisů z poloviny století. Jeho ustanovení jsou jen dokonalejším a přesnějším rozvedením myšlenek, vyslovených již před dvanácti lety.[165]

Na příklad disciplinární pravomoci zaměstnavatelově je sice věnován celý oddíl v systematice čeledního řádu, ale je nadále omezována jen na »mírná napravení« a vše ostatní je odkazováno do kompetence státních orgánů.[166]

Jinak právní postavení čeledi určuje systematický výčet povinností, ukládaných oběma stranám námezdního poměru. V podstatě však jde o povinnosti, známé již z úpravy z r. 1753.

Novinkou však je trest ukládaný za zběhnutí ze služby[167]

Vývoj právního postavení námezdních pracovníků v pozdně feudálním

---

[164] V českém authentickém překladu je nadepsán: »Nový čeládky a sloužících se týkající pořádek pro království české« z 25. I. 1765. Německý originál ve výtahu byl publikován Kalouskem v AČ XXIV. Český překlad i německý úplný originál ve sbírce patentů Ústředního archivu ministerstva vnitra PT 1 1765 I 25. Nepřístupným mně zůstal Sonnenfelsův komentář k čelednímu řádu (Bemerkungen über Gesinde-Ordnung).

[165] Celý čelední řád je rozdělen do devíti titulů. Prvý úvodní je uveden obsáhlou a přesnou definicí čeledi.

[166] Disciplinární pravomoci je věnován titul VII. »O příslušejícím panstvu naprávení své čeládky a o zlodějské čeládce.« Pro vymezení disciplinární pravomoci je nejdůležitější čl. 2. V něm se »panstvu nezabraňuje mírné napravení« čeledi. Všechny závažnější věci jsou však dle čl. 4. odkazovány do kompetence státních orgánů. Dokonce je trestán zaměstnavatel, který neoznámí k potrestání čeledína, který u něho spáchal krádež.

[167] Srv. čeled. řád z r. 1765, tit. VI., čl. 5. Trestem je vězení nebo káznice. Podobný trest znal již sice čelední řád z r. 1753, který však hrozil jen »officiantům« (srv. odd. I., čl. VI.).

absolutistickém státě vrcholí v josefínských úpravách čeledních poměrů. V čeledních patentech Josefa II., které nahradily s jedinou výjimkou tereziánské čelední právo, dostává se čeledním poměrům úpravy, platící pro ně nejen do konce feudalismu v našich zemích, nýbrž dokonce ještě téměř další plné desetiletí.[168] Zmíněnou výjimkou všeobecné platnosti josefínských čeledních patentů je další platnost osmé kapitoly čeledního řádu z r. 1765 pro námezdní poměry vrchnostenských úředníků, na které v josefínské legislativě nebylo pamatováno.[169]

Rozdíl v právním postavení mezi městskou a venkovskou čeledí, na který by snad mohly ukazovat čelední patenty josefínské tím, že byl vydán zvláštní čelední řád pro města a zvláštní pro venkov, však ve skutečnosti není. Důvodem podvojné legislativní úpravy byly příčiny spíše technického rázu. Ustanovení čeledních řádů, adresovaná státním orgánům, které dohlížely na čelední záležitosti, byla takto přehledně rozdělena, jednak pro městské magistráty a úřady, jednak na venkově pro úřady pozemkově vrchnostenské.

Josefínské čelední řády zdůrazňují na rozdíl od dřívějších tereziánských úprav daleko více smluvní základ čeledního poměru.[170] Starší zákonodárství nehovořilo tolik o tom, že povinnosti, které státní normy spojovaly s čeledním poměrem, plynou pro čeleď z uzavření námezdní smlouvy. Takovéto povinnosti byly prostě jednostranně vypočítávány a po případě k nim připojeny trestní sankce, které měly čeleď za jejich porušení postihnout.

Přes zdůraznění smluvního charakteru čeledního poměru je však velmi dobře z nich samých patrno, že josefínské předpisy právní postavení, jak bylo dáno staršími normami absolutistického státu za Marie Terezie, nikterak nezměnily. Spíše je jen ještě důsledněji domyslily po stránce legislativně technické. Důsledněji proto, že stát podle josefínských předpisů zajišťuje prostě zaměstnavateli splnění všech povinností, ke kterým se čeledín v námezdní smlouvě zavázal. Činil to dvojí cestou. Především stát všeobecně hrozil čeledi, která nesplnila svou povinnost, soudním donucením k tomu a po případě ještě nadto i náhradou škody.[171] Dále ve speciálních případech, na příklad při útěku čeledi, ukládaly státní předpisy čeledi přímo tresty.[172]

---

[168] Jsou to: čelední řád pro venkovskou čeládku z 30. IX. 1782 a čelední řád pro městskou čeládku z 1. XII. 1782. Tyto normy platily u nás až do r. 1857.

[169] Josefínské čelední řády pomíjejí zcela vrchnostenské úředníky, ač v jejich osnovách měly být podle původního záměru upraveny i námezdní poměry vrchnostenského úřednictva. Pro ně však po vydání josefínských čeledních řádů platila zmíněná osmá kapitola. Srv. k tomu R i e g e r, Krajské zřízení, II., str. 492, pozn. 51, a str. 493, pozn. 52.

[170] Srv. § 1 čeledního řádu pro venkovskou čeládku (dále jen »venkov«) a § 1 čeledního řádu pro městskou čeládku (dále jen »města«).

[171] Srv. § 2 (venkov) a § 7 (města).

[172] § 33 (venkov) a § 23 (města).

Zaměstnavatel, který by čeleď týral a zneužíval své disciplinární pravomoci, je rovněž trestán.[173]

Nově je upravováno řízení ve sporech mezi čeledí a zaměstnavatelem.[174]

Jak patrno, právní postavení čeledi se nezměnilo ani v josefinských čeledních řádech. Je to třeba podtrhnouti, zvláště v souvislosti, že josefinské čelední patenty spadaly časově do doby těsně po zrušení nevolnictví u nás. Rozdíl josefinských předpisů od starších tereziánských je jen rozdílem dokonalejšího právnického pojetí. Na čelední zákonodárství se zde zřejmě uplatnil vliv soudobých kodifikačních pokusů. Zdůraznění smluvního základu čeledního poměru v josefinských předpisech souvisí zřejmě s analogickou konstrukcí čeledního poměru v Martiniho osnově.

2. Theoretické názory dvorské právnické byrokracie na právní postavení námezdních pracovníků v kodifikačních pokusech tereziánských a josefinských

Pokusy soudobé právní vědy o theoretické vystižení právního postavení námezdních pracovníků je možno nalézti v kodifikačních pokusech tereziánských a josefinských.

V souvislosti s čeledním poměrem lze pozorovat jisté rozpaky, jak v průběhu kodifikačních prací, tak i v konečné osnově tereziánského kodexu, při kvalifikaci čeledního poměru. Nutno je přičíst především tomu, že tvůrcové kodexu si byli velmi dobře vědomi okolnosti, že absolutistický stát donucuje čeledína ke splnění povinností, z čeledního poměru plynoucích, trestními sankcemi a že tak podává účinně pomocnou ruku zaměstnavatelům. Současně si byli však stejně dobře vědomi toho, že tyto státem trestně sankcionované povinnosti a státními normami vymezený obsah disciplinární pravomoci zaměstnavatelovy jsou v podstatě státními normami rozloženou osobní závislostí staršího feudálního práva.[175]

Z těchto předpokladů vznikl pro kompilátory problém, zda čelední poměr je možno theoreticky vystihnout jen naukou o jeho smluvním základu. Tuto otázku si zodpověděli záporně a svou zápornou odpověď na ni vyjádřili v systematice kodexu. Ustanovení o čeledním poměru zařadili jednak do úvodního prvého dílu mezi práva osob, jednak k partii o nájmu a pronájmu na příslušné místo mezi smlouvy.[176]

---

[173] Srv. §§ 52, 53 (venkov). Podle § 53 může být zaměstnavatel potrestán i hrdelně. Dále srv. § 31 (města). Za rouhavá slova proti zaměstnavateli má být čeledín trestán tělesně úřadem, nikoliv tedy zaměstnavatelem samotným (§ 39 [venkov] a § 17 [města]).

[174] §§ 62, 63 (venkov) a §§ 36—38 (města).

[175] Srv. poznámky jednoho z kompilátorů Thinnfelda k čl. 1—7, § I., kap. VII., díl I., »Codexu Theresian.« a poznámky jiného z kompilátorů Hormayera (F. Harras v. Harrasowsky, Der Codex Theresianus und seine Umarbeitungen, Vídeň 1883—86, I., str. 265, pozn. 2, a str. 267, pozn. 3).

[176] Prvý díl osnovy kodexu je nazván »Von dem Recht der Personen«. Jeho sedmá

Tím však nebyla věc pro ně ještě vyřízena. Šlo dále o to theoreticky vyjádřit podstatu čeledního poměru. Kompilátoři nechtěli popřít jeho smluvní základ, což vyjádřili systematickým zařazením na obou místech. Domnívali se však, že jeho podstatu nelze beze zbytku vyjádřit jen předpisy o smlouvě.

Rozhodujícím se tu stal názor jedné z vůdčích osobností mezi nimi — Holgera, který si povšiml, že čelední normy ukládají zaměstnancům všeobecnější povinnosti vůči zaměstnavatelům, jako na příklad povinnou píli při práci, věrnost k zaměstnavateli a dobré mravy, vedle ostatních konkretně formulovaných povinností. Na tomto základě vybudoval pak svoji nauku o dvojím druhu povinností, plynoucích pro čeleď z čeledního poměru. Holger rozeznával tak všeobecné povinnosti, vyplývající z čeledního poměru vůbec a považoval za ně právě onu píli, věrnost a dobré mravy. Dále Holger hovořil o povinnostech zvláštních, vyplývajících z konkretního obsahu konkretní námezdní smlouvy.[177]

Všeobecné povinnosti Holger odvozoval z přirozeného práva. Z těchto všeobecných, přirozenoprávně podložených povinností odvozoval však i povinnost čeledi dosloužit. Je to velmi významné, neboť Holger takto nalezl cestu, jak přirozenoprávně odůvodnit asistenci státních orgánů při pronásledování uprchlého čeledína a mohl tak přirozeným právem odůvodnit, proč feudální právo 18. stol. neměnilo právní postavení čeledi a proč čeleď vlastně ještě více poutalo k jejím zaměstnavatelům.[178]

Za zvláštní povinnosti byly považovány povinnosti, plynoucí z obsahu konkretní smlouvy, z vlastností služebníka nebo z druhu služby a práce.[179] Mezi nimi byla kompilátory mimořádná pozornost věnována povinnostem zaměstnanců, povinných podat při skončení námezdního poměru svému zaměstnavateli vyúčtování. V tom, že konečné vydání kvitance bylo závislé na přezkoumání předložených účtů zaměstnavatelem, spatřovali kompilátoři určité »vrchnostenské oprávnění« zaměstnavatelovo. Tento názor hájili Holger a moravský právník J. X. Hájek z Waldstettenu.[180]

Povinnosti podat vyúčtování při skončení čeledního poměru přikládali kodifikátoři značný význam. Určitá vázanost, postihující osobu služebníkovu, dokud tuto povinnost nesplnil, byla jedním z hlavních důvodů systematického zařazení čeledního poměru do prvého dílu osnovy, který

---

a závěrečná kapitola je označena »Von Dienstleuten« a následuje po šesté kapitole, jednající o poručenství (Harrasowsky, op. cit., I., III.).

[177] Tamtéž, I., str. 265, pozn. 2, a str. 266, pozn. 3.

[178] »Codex Theres.«, I., kap. VII., § I., zvl. č. 8—9 (osnova kodexu je vydána u Harrasowského, op. cit. I.—III.).

[179] Tamtéž, zvl. čl. 4.

[180] Harrasowsky, op. cit., I., str. 265, pozn. 2.

jednal o právech osob. Zde se pak čeleď dělila do dvou skupin podle toho, zda má povinnost vyučtování či ji nemá.[181]

Z okruhu těchto názorů vyplynul i konečný text osnovy tereziánského kodexu. Jeho pojetí čeledního poměru je v podstatě kompromisem. O čeledi jedná sice v souvislosti s tím, co označuje za »Hausstand«, což je pojem shodný s římskoprávní familií, ale čeleď k této familii, podléhající moci hlavy rodiny, nepočítá. Čeleď označuje jen za »domácí bytosti«.[182]

K rodině je čeleď podle osnovy kodexu vázána smluvním poutem, ze kterého pro ni vyplývají všeobecné i zvláštní povinnosti.[183] Zvláštní povinnosti vyplývají nejen z konkretního obsahu smlouvy, nýbrž i z vlastností služebníkových, povahy práce, služby a úřadu, který vykonává a pod. Všeobecné povinnosti jsou ty, kterými je zavázán každý námezdně pracující.[184]

Do čeledních poměrů tereziánský kodex zahrnoval i služební poměry úřednické, mezi nimi pak zvláště služební poměry obchodních zaměstnanců. Odtud také silný důraz na povinnost vyúčtování.

Úprava osnovy kodexu je kompromisní v tom, že vykazuje řadu náběhů k tomu, aby kvalifikovala čelední poměr jako mocenský svazek, kde je zaměstnavatel majitelem moci v římskoprávním smyslu nad svým zaměstnancem. Zůstává však jen při nábězích. Je to dobře patrno i z ostatních materiálií o kodifikačních pracích na kodexu. Zvláště dobře sklon ke kompromisu vystupuje při projednávání osnovy v komisích.

Podle kolektivních názorů kodifikační komise vzniká čelední poměr sice smlouvou, ale jeho zvláštnost spočívá v tom, že dává pánovi jisté »vrchní právo« nad jeho čeledí. Toto »vrchní právo« závisí na povaze práce a služby, kterou námezdně pracující vykonává.[185] Tento závěr výslovně však neplatil pro námezdní poměry poddaných k vrchnostem. K tomu, aby i u těchto námezdních poměrů mohla konstatovat smluvní charakter, se musila kodifikační komise dostat nejprve úvahou, že poddaný je sice zpravidla do služby vzat a službu tedy vlastně odmítnout nemůže, že však přesto na rozdíl od otroka je jeho postavení jiné, poněvadž pán je mu povinen platit mzdu. Proto kodifikační komise i u těchto námezdních poměrů nakonec uznala jejich smluvní charakter.[186]

O poměru »vrchního práva« zaměstnavatelova u námezdních poměrů

---

[181] Srv. vnitřní systematiku VII. kapitoly I. dílu kodexu: § I. Von der Schuldigkeit der Dienstleuten, § II. Von der Gegenverbindlichkeit des Herrn, § III. Von der Verbindlichkeit der unter Raitung stehenden Bedienten und Beamten insonderheit, § IV. Von dem Recht des Herrn wider unverraitete Diener.

[182] »Codex Theres.«, I., kap. VII., § I., čl. 1. označuje čeleď za »häusliche Wesen«. K pojmu »Hausstand« srv. tamtéž, kap. II., § IV., zvl. čl. 60.

[183] Tamtéž, I., kap. VII., § I., čl. 2.

[184] Tamtéž, čl. 3—4.

[185] Harrasowsky, op. cit. I., str. 266, pozn. 2.

[186] Tamtéž, str. 267, pozn. 3.

nepoddanských a moci vrchnostenského zaměstnavatele nad jeho poddanskými zaměstnanci se však kodifikační komise nevyjádřila.

Za předmět právní úpravy u čeledních poměrů bylo komisí považováno stanovení hranic, ve kterých se má pohybovat pánova moc nad čeledí. Šlo tedy jinými slovy o určení hranic pánova »vrchního práva«.[187]

Podle ustanovení osnovy kodexu o obligacích nemusila být smlouva, kterou služebník se svým zaměstnavatelem uzavíral, dogmaticky jen výlučně smlouvou námezdní (»Dingunskontrakt«). Předmětem námezdní smlouvy byla totiž podle osnovy jen taková práce, k níž bylo třeba fysické, tělesné činnosti. Naproti tomu všude tam, kde šlo o čistě intelektuální výkony, mohly tyto být předmětem jen smlouvy příkazní nebo nepojmenovaného kontraktu.[188]

I odtud je tedy patrno, že pouhá námezdní smlouva a ustanovení o ni v osnově nevystihovala smluvní základ právního postavení námezdně pracujícího. Osoba, kterou osnova počítala k čeledi, mohla v konkretním případě uzavřít jednak námezdní smlouvu, jednak smlouvu příkazní nebo nepojmenovaný kontrakt. Proto bylo nutno i s tohoto hlediska v osnově zdůraznit, že to, co činí čeledína čeledínem, nebyla jen smlouva v konkretním případě různě dogmaticky pojímaná, nýbrž především jeho účast v pánově domácnosti. Povinnosti čeledi byly sice odvozovány ze smlouvy, na základě níž vstupoval čeledín do domácnosti svého zaměstnavatele, přece však tyto povinnosti bylo z ní možno podle osnovy odvozovat jen proto, že tato smlouva byla zároveň poutem, které čeleď vázalo k pánově domácnosti.[189]

Ustanoveními o smlouvě námezdní v osnově bylo možno tedy vystihnout beze zbytku toliko právní postavení nádeníků. U nich smlouva námezdní nebyla poutem, které by je spojovalo se zaměstnavatelovou domácností.

Dobrý důvod zřejmě mělo, že tvůrcové tereziánského kodexu přece jen váhali otevřeně v konečném textu osnovy označit čelední poměr za námezdní poměr, kde zaměstnavatel je majitelem moci nad zaměstnancem. Kodifikátoři se jistě nechtěli vrátit k otevřeně feudální koncepci osobní závislosti zaměstnancovy na zaměstnavateli, jak ji vyjadřovalo starší feudální právo. Tento návrat nebyl ostatně ani formálně dobře možný, neboť tereziánská čelední legislativa rozložila zatím osobní svazek a učinila jeho obsah předmětem povinností těmito normami ukládaných. Daleko schůdnější pro feudální absolutismus byla theoretická cesta Holgerova. Bylo

---

[187] Harrasowsky, op. cit. I., str. 266, pozn. 2.

[188] »Cod. Theres.«, III., kap. XII., § III., čl. 35.

[189] Tamtéž, I., kap. VII., § I., čl. 2—3. S podobným názorem o nepojmenovaném kontraktu jako základu námezdního poměru se setkáváme ještě u J. v. Jordana, Systematische Darstellung des bürgerlichen Rechtes im Königreiche Böhmen, II., Praha 1797, str. 225.

jistě lépe odůvodnit povinnou věrnost, povinnou píli a dobré chování jako všeobecné povinnosti zaměstnancovy přirozeným právem, než v nich spatřovat důsledek osobní závislosti čeledi. Platilo to tím spíše, že podle pojetí osnovy kodexu k všeobecným povinnostem bylo možno počítat nejen povinnost čeledi dosloužit do konce umluvené doby, nýbrž bylo možno všeobecnými povinnostmi dokonce i odůvodnit disciplinární pravomoc zaměstnavatelovu.[190] Ve všeobecných povinnostech čeledi tereziánského kodexu byl tak zahrnut celý obsah osobní závislosti čeledi podle staršího feudálního práva.

Přirozenoprávní odůvodnění všeobecných povinností v osnově kodexu odpovídalo jistě zájmům mladé buržoasie v 18. stol. a odpovídalo celé podstatě feudálního absolutismu v této době. Zvláštní povinnosti čeledi, které neurčovaly její právní postavení, jsou proto také vysvětlovány jen z povahy a druhu práce nebo služby.

Právní postavení čeledi se tedy neměnilo ani v theoretických názorech dvorských právníků a byrokratů. Nové bylo jen theoretické zdůvodnění, jak to odpovídalo zájmům vládnoucích tříd feudálního absolutismu.

Méně významným než tereziánský kodex je další kodifikační pokus, známý pod jménem Hortenova osnova. Proti theoreticky spekulativnímu rázu tereziánského kodexu je Hortenova osnova daleko chudší na theoretická zdůvodnění a úvahy.

V Hortenově osnově chybí především kapitola o čeledi v úvodním díle, jednajícím o právech osob. Stalo se tak zřejmě v přímé reakci na systematiku tereziánského kodexu.[191] H o r t e n tím mínil naznačit, že se dívá na čelední poměr jako na poměr, k jehož vystižení stačí ustanovení o námezdní smlouvě. Svůj záměr však ani on neprovedl důsledně. Do třetího dílu své osnovy o smlouvách a obligacích vsunul za kapitolu o nájmu a námezdní smlouvě ještě další zvláštní kapitolu o čeledi.[192]

Za čeledína považoval Horten toho, kdo uzavřel námezdní smlouvu a vstoupil do domácnosti svého zaměstnavatele.[193] V dalších ustanoveních obsahuje kapitola o čeledi u Hortena předpisy o disciplinární pravomoci zaměstnavatelově, o jeho právu žádat vydání uprchlého čeledína a ustanovuje pro soudy povinnost spolupůsobit při tom.[194] Horten rovněž přijal rozdíl mezi nižšími a vyššími službami (»operae illiberales a liberales«).[195]

Horten se tedy snažil v systematice své osnovy nepřiznat právnímu po-

---

[190] »Cod. Theres.«, I., kap. VII., § 1., čl. 15.

[191] Velmi odmítavě se k systematice tereziánského kodexu vyjádřila komise státní rady r. 1771 (H a r r a s o w s k y, op. cit., I., str. 265, pozn. 1).

[192] Dvanáctá kapitola třetího dílu Hortenovy osnovy (publikoval ji H a r r a s o w s k y, op. cit., IV.) je nadepsána »Vom Mieth-Pacht-Bestand- oder Dingungscontrakten«. Třináctá je nazvána »Von Dienstleuten insbesondere«.

[193] H o r t e n, III., kap. XIII., § 1.

[194] Tamtéž, §§ 4—6 a §§ 8—9.

[195] Tamtéž, III., kap. XII., § 94.

stavení čeledi zvláštního významu. Tuto snahu současně však popřel tím, že do třetího dílu osnovy vsunul samostatnou kapitolu o čeledi. Přiznal tím, že pouhá ustanovení o smlouvě námezdní k vystižení právního postavení čeledi nestačí. Hortenova osnova je tedy textem svých ustanovení o čeledi i svou systematikou podobně kompromisní jako tereziánský kodex. Hortenův kompromis je však více zastřen jeho systematikou. Horten klade důraz na to, že čeledín se stává na základě námezdní smlouvy členem zaměstnavatelovy domácnosti. Z členství v zaměstnavatelově domácnosti plynou pro něho určité povinnosti k zaměstnavateli. Tyto povinnosti činí čeleď závislou na jejích zaměstnavatelích podobně jako ustanovení tereziánského kodexu a soudobé zákonné předpisy o čeledi.

Povinnosti čeledi vůči jejím zaměstnavatelům Horten nikterak nerozděluje. V ustanoveních své osnovy je jen vypočítává, aniž nějak uvažuje o jejich zdůvodnění.

Hortenovu osnovu možno tedy zhruba v čeledních předpisech označit za positivistickou reakci proti přílišným theoretickým konstrukcím tereziánského kodexu. Horten však v podstatě neopustil linii úpravy právního postavení čeledi, jak byla zamýšlena tvůrci kodexu.

Jinou cestou šel autor v pořadí třetího z rakouských kodifikačních pokusů — M a r t i n i.

Martini řadí systematicky partii o čeledi opět jako tereziánský kodex do úvodního prvého dílu, který jedná o právech osob. Přitom však Martini osobně prohlásil ve svém zdůvodnění této části své osnovy, že obsahuje ustanovení o čeledi jen potud, pokud se jednání čeledi pohybují na půdě »občanských zákonů«. Skutečně také nikde v textu této části není řeči o disciplinární pravomoci zaměstnavatelově, o osudu zběhlého čeledína a pod.[196]

Povinnosti čeledi odvozuje Martini racionalisticky z »blaha« zaměstnavatelovy domácnosti a jeho domácího hospodářství. Tomuto »blahu« podřizuje všechny námezdně pracující v domácnosti, ať již vykonávají práce jakéhokoliv druhu. Řadí sem tak dokonce cechovní tovaryše a učně, kterým ukládá, že jsou povinni přispívat k uchování »domácího pokoje a řádu«. Pro uchování »domácího pokoje a řádu« jim ukládá konat i takové práce, které jsou v rozporu s jejich kvalifikací nebo dokonce s cechovními předpisy.[197]

Námezdní smlouvu ve třetím díle své osnovy konstruuje Martini zcela

---

[196] Ustanovení o námezdních poměrech tvoří v Martiniho osnově (publikoval ji rovněž H a r r a s o w s k y, op. cit., V.) šestou kapitolu prvého dílu, nadepsanou »Von den Rechten und Pflichten zwischen den Haushaltern und Dienstleuten«. Ve třetím díle Martiniho osnovy srv. sedmou a osmou kapitolu »Von Bestand- oder Mieth- oder Pachtverträgen« a »Von Zinsungs- und Dingungsverträgen«. Martiniho osobní prohlášení uveřejňuje H a r a s o w s k y, op. cit., V., str. 74, pozn. 1.

[197] Hovoří se o »Wohlsein des Hauses« (»Mart. osnova«, I., kap. VI., § 1) a dále o »Erhaltung der Hausruh und Ordnung« (tamtéž, § 10).

odlišně od svých předchůdců. Nepřijímá totiž rozdíl mezi nižšími a vyššími službami. Proto předmětem námezdní smlouvy může podle jeho osnovy být jakákoliv práce, služba nebo zhotovení jakéhokoliv díla.[198] Námezdní smlouvu klade v systematice třetího dílu své osnovy do dogmaticky zajímavého sousedství. Hledí na ni jako na nájem věcí zastupitelných a spotřebitelných. To mu pak dovoluje uvést ji na společného jmenovatele se zápůjčkou.[199] Přitom však námezdní smlouvu chápe velmi široce, neboť pod ni řadí i poměry právních zástupců, tělesných lékařů, ranhojičů, faktorů a pod.[200]

Martiniho systematické zařazení předpisů o čeledi již samo o sobě ukazuje na to, že autor spojoval s uzavřením čeledního poměru určité důsledky pro osobní status služebníků. Těmito důsledky podle osnovy jsou povinnosti, které čeledín přebírá. Přitom se však Martini zásadně vyhýbá úpravě disciplinární pravomoci zaměstnavatelovy, úpravě zaměstnavatelova práva na zběhlého čeledína a pod. Tyto případy Martini zřejmě považuje za jednání upravovaná jinými než »občanskými zákony«.

Povinnosti čeledi neodvozuje Martini z členství čeledi v domácnosti zaměstnavatelově, nýbrž z toho, že všichni mají přispívat k »blahu« domácího hospodářství svého pána. Proto také se ustanovení prvého dílu Martiniho osnovy vztahuje na právní postavení nádeníků a všech, kteří u zaměstnavatele námezdně pracují a nejsou přímými členy jeho domácnosti.[201]

Vše to, co tvořilo obsah osobní závislosti staršího feudálního práva a co bylo nadále obsahem státních norem v 18. stol. o čeledi, odmítá Martiniho osnova upravit, jako záležitost, zachycenou jinými než »občanskými« normami. Zde všude je odkazováno na veřejné právo. Proto také předpisy o čeledi v prvém díle osnovy upravují opravdu neočekávaně obsah a náležitosti služební smlouvy. Jedná se zde o právech a povinnostech smluvních stran, o výpovědi a výpovědních lhůtách, o mzdě, o závdavku, ač bychom v prvém díle osnovy, který upravuje jinak práva osob, očekávali ustanovení zcela jiného obsahu.[202] Ustanovení o disciplinární pravomoci byla v osnově úmyslně pominuta a podobně i ustanovení o právech zaměstnavatelových ke zběhlé čeledi. Osnova však přes to, že pomíjí tyto případy, nemá důsledně soukromoprávní ráz, neboť obsahuje i některé policejní předpisy.[203]

Martiniho konstrukce právního postavení námezdních pracovníků sou-

---

[198] »Mart. osnova«, III., kap. VII., § 5 a dále tamtéž, kap. VIII., § 15 a n.
[199] Tamtéž, kap. VII., § 3.
[200] Tamtéž, III., kap. VIII., § 26.
[201] Harrasowsky, op. cit., V., str. 75, pozn. 2.
[202] »Mart. osnova«, I., kap. VI., § 9 a n. (druh práce), § 16 a n. (výpověď a výpovědní lhůty) a § 23 a n. (mzda).
[203] Tamtéž, §§ 3, 4, 27; disciplinární pravomoci zaměstnavatelovy se Martini dotýká jen nepřímo a výjimečně (I., kap. VI., § 22).

visí s tím, že čelední smlouva ztrácí během 18. stol. charakter všeobecného typu námezdní smlouvy. Čelední smlouva se počíná omezovat jen na případy námezdních poměrů, které jako »čelední« označoval jazykový usus nedávné doby. Jde tedy v podstatě o námezdní poměry v domácnostech, v osobních službách a zvláště pak o početnou skupinu zemědělského dělnictva.

Martini se snažil podchytit svou osnovou všechny námezdní poměry, především námezdní poměry nově se objevujícího průmyslového dělnictva. Tento závěr podporuje skutečnost, že vznik Martiniho osnovy spadá časově vjedno s pokusy o všeobecnější právní úpravu těchto námezdních poměrů. Martini byl ovšem také vázán platným čeledním právem, kde figurovaly stále povinnosti totožné s obsahem dřívější osobní závislosti a které mělo tudíž jasně feudální ráz. To platilo tím spíše, že i nové námezdní poměry ve vznikajícím průmyslu, pokud byly v jednotlivostech upravovány, byly upraveny v jasně feudálních formách.

Proto Martini prostě platné právo odsunul a nevěnoval mu pozornost. Zabýval se jen námezdní smlouvou, při čemž všude tam, kde chtěl nějak upravit její obsah a náležitosti, užíval jako argumentu přirozenoprávního odkazu na »blaho« zaměstnavatelova domácího hospodářství.

Martiniho osnova znamená určitý pokrok proti tereziánskému kodexu, neboť její ustanovení vyhovují daleko více potřebám kapitalistického způsobu výroby. Odchylnou mentalitu Martiniho od tvůrců kodexu, kteří ještě uvažovali o tom, v čem se námezdní poměry poddaných liší od otroctví, dobře dokresluje zásada v jeho osnově vyjádřená, že nedostatek přesně umluvené doby nesmí sloužit nikdy k tomu, jako by v rakouských zemích bylo trpěno otroctví.[204]

3. Manufakturní dělnictvo — nový druh námezdně pracujících

Nejvýraznějším rysem vývoje námezdních poměrů v 18. stol. je skutečnost, že již od samých počátků století vzniká nový druh námezdního poměru — námezdní poměr dělníků v prvých průmyslových podnicích, v manufakturách.

Námezdní poměry tohoto druhu nebyly právem upravovány ani v jednotlivostech po celou prvou polovinu století. Nedostatek obecnější úpravy působilo tu právní postavení manufakturních podniků, opřené o individuálně udělovaná privilegia. Manufakturní privilegia poskytovala námezdním pracovníkům v manufakturách určité výhody, ale neurčovala jejich poměr k zaměstnavateli a neurčovala tak ani jejich právní postavení. Pro námezdní poměry v manufakturách bylo tedy užíváno čeledních předpisů a zásad o nádenické práci. V posuzování kvalifikovaných děl-

[204] »Mart. osnova«, I., kap. VI., § 8.

níků se uplatňovaly i cechovní zvyky a tradice. Šlechtická manufaktura prvé poloviny 18. stol. využívala u nás jistě i možnosti, které měla v nuceném zaměstnávání poddaných vrchnostenskými majiteli těchto podniků.

Jasněji zvláštní charakter námezdních poměrů v manufakturách vystupuje až od poloviny 18. století, kdy se námezdní poměry v manufakturách stávají i předmětem prvých státních úprav. V předpisech pro námezdní manufakturní poměry od této doby vydávaných je hned od počátku podtrhována samostatnost námezdní práce v manufakturách. Na námezdní práci v manufakturách se tak v zákonných předpisech, počínaje prvými úpravami, hledí jako na poměr právně odlišný od čeledních i cechovních námezdních poměrů. Tyto předpisy námezdní práci v manufakturách upravují jen v jednotlivostech.

Na čas je pak v 18. stol. dokonce uvažováno o zvláštní samostatné a všeobecné úpravě námezdních poměrů v manufakturách. Jejím cílem mělo být ještě více podtrhnout svébytnost a samostatnost právní úpravy manufakturní námezdní práce, než to činily zatím platné předpisy o námezdní manufakturní práci. K této všeobecnější úpravě však nedošlo a ostalo jen při záměru.

Předpisy 18. stol. o manufakturní námezdní práci, třebas jen v jednotlivostech, vykazují znaky výrazného feudálního charakteru této právní úpravy. Manufakturní dělník podle nich stále po celé 18. stol. nemá — a do konce feudalismu u nás nebude mít — právní postavení kapitalistického průmyslového dělníka. Předpisy, které určují jeho právní postavení, vycházejí z neexistence volného trhu pracovních sil nebo nejvýše z jeho počátků. Proto také připoutávají zcela analogicky jako soudobé čelední řády dělníka k manufaktuře a k jejímu majiteli. Manufakturní dělník byl i obdobně podroben disciplinární pravomoci svého zaměstnavatele.[205]

*

Právní úpravou manufakturní námezdní práce se dovršuje u nás vývoj právní úpravy námezdní práce za feudalismu. Ve svém závěru znamená tento vývoj definitivní konec čeledních poměrů jako všeobecného typu právní úpravy dlouhodobých námezdních poměrů. Definitivně přestává být i jediným rozhodujícím faktorem pro právní postavení námezdně pracujícího doba, na kterou námezdní pracovník vstupoval do námezdního poměru.

Na konci feudalismu u nás existuje tak vedle sebe několik samostatných typů námezdních poměrů. Jsou to především čelední poměry, kryjící

[205] K námezdní práci v manufakturách srv. po dokladové stránce a v podrobnostech moji práci (»O právní úpravě manufakturní výroby u nás v 18. stol.«) v »Právněhistorických studiích«, Praha 1955, sv. I. Během sazby vyšla obsáhlá a vyčerpávající práce A. Klímy, Manufakturní období v Čechách, Praha 1956, k níž nebylo možno tedy blíže přihlédnouti. Nicméně v podrobnostech je možno na ni odkázat.

zvláště zemědělskou námezdní práci a okruh osobních služeb a upravované čeledními řády. Vedle nich na druhém místě jsou to řemeslnicko-živnostenské námezdní poměry, pro které platí stále ještě cechovní předpisy, reformované feudálním absolutismem hned v jeho počátcích. V praxi jsou však stále více a více odsouvány do pozadí novou živnostenskou legislativou.[206] Konečně jsou zde nové průmyslové námezdní poměry dělnické, samostatně se vyvíjející a rovněž samostatně upravované.

[206] K pozdější živnostenské legislativě v 18. stol. po vydání generálních cechovních artikulí srv. Fr. Tob. Z á m y š, Dokonalé shromáždění všech od r. 1729 až do nyníčké prošlých všeobecností a nařízení pro všechny sjednocení a cechy, Jihlava 1799.

ЮРИДИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ НАЕМНЫХ РАБОЧИХ У НАС В 16-ом—18-ом ВЕКАХ

В. Урбус

В конце 15-го и в начале 16-го веков в чешском феодальном обществе в значительно большей степени чем в предшествующих столетиях и в особенности в дворянских крупных земельных владениях начинает применяться наемный труд. Сеньериальные землевладельцы в поисках новых источников доходов, начинают расширять свое собственное хозяйство и вести его более интенсивно. В связи с этим в юридических памятниках этой эпохи увеличивается и количество юридических норм о труде по найму. В 16-ом веке появляются первые общие законодательные предписания, регулирующие отношения личного найма в условиях чешского феодализма. Эти предписания в первую очередь закрепляют более старые нормы обычного права.

Юридическое положение наемного работника в основном определялось сроком, на который заключался договор личного найма. По этому признаку феодальное право различало два отличных друг от друга типа отношений личного найма.

Первый тип — это наемные отношения »челяди«,[1]) устанавливаемые на длительный срок, обычно на один год. »Челядинский договор«, на основе которого возникали эти отношения, был наиболее распространенным договором личного найма. Существенным элементом этого договора был только срок на который продавалась рабочая сила. По сфере своего применения этот договор обнимал самые разнообразные виды труда. Этот вид договора заключался и с лицами принадлежащими к административному аппарату сечьерии. Сеньериальные чиновники и сеньериальные военнослужащие, часто принадлежащие к мелкому дворянству, таким образом также рассматривались как »челядь«. Равно и положение подмастерьев в городах следует рассматривать как особый вид отношений между челядью

---

[1]) Мы оставляем термин »челядь« и производные от него без перевода, хотя его содержание в чешском праве не совпадает с содержанием его по источникам старого русского права (См. Греков — Крестьяне на Руси, ст. 127 и сл.). В чешском праве термин »čeleď« имеет более узкое применение: он обозначает, как это вытекает из дальнейшего изложения, только лиц предоставляющих свой труд другому лицу на основе договора личного найма (прим. пер.).

и хозяином. Характерной чертой для всех этих (»челядинских«) отношений является установление личной зависимости работника от работодателя, которую следует рассматривать как определенный вид феодальной зависимости. Работодатель являлся господином над своей челядью, обладал в отношении ее дисциплинарной властью и мог требовать возвращения беглого челядина в тех случаях, когда челядин сбежал от него до окончания срока найма. Однако такими широкими полномочиями обладали не все работодатели. Полным господином над лицами, находящимися у него на службе, мог быть только работодатель, принадлежащий к одному из привилегированных феодальных общественных классов, причем в этом отношении между дворянством и горожанами существовали определенные различия. Наоборот, хозяствующий субъект, сам находившийся в крепостной зависимости, не мог быть господином над своими работниками. Работающая у него челядь по существу была только особой категорией челяди сеньериального землевладельца. Владелец сеньерии определял и ограничивал в издаваемых им нормах дисциплинарную власть работодателей-крепостных и надзирал за ее осуществлением. Равно и придлежность наемного работника к тому или другому общественному классу оказывала влияние на объем прав хозяина. Юридическое положение наемного работника, находящегося в крепостной зависимости или же являющегося рядовым жителем города, отличалось от юридического положения дворянина работающего по найму. Крепостной или житель города, не имеющий прав горожанина, находясь на службе по найму у сеньериального землевладельца попадал в положение равное положению наследственного крепостного. Если же крепостной поступал на службу к своему сеньериальному господину, то наемные отношения еще больше укрепляли наследственную крепостную зависимость.

Второй тип наемных отношений составляли отношения личного найма, устанавливаемые на короткие сроки (один день, одну неделю), которые поэтому можно условно назвать »поденными« наемными отношениями. В этом случае работодатель не становился господином над своим работником и работник не попадал в личную зависимость от хозяина. Но этот момент — отсутствие личных пут между работодателем и работником — нельзя рассматривать как отсутствие феодального элемента в этих отношениях. Такой вывод не совместим с экономическими и общественными отношениями чешского феодализма 16-го и 17-го веков, при которых отсутствуют условия для возникновения хотя бы и зачатков более или менее значительного рынка рабочей силы. Поденная труд используется только для удовлетворения потребности в случайной и сезонной работе. В соответствии с этим договор чешского феодального права о найме на подденную работу мог быть в одном случае договором личного найма, а в другом — договором подряда.

Юридические нормы 16-го века о работе по найму не определяют в общей форме отношении между работодателем и работником по их содержанию. В отношении челяди большинство предписаний в первую очередь обеспечивают право требовать возвращения беглого челядина, не определяя в подобностях пределы дисциплинарной власти хозяина, взаимные обязанности сторон и т. п. Новое законодательство 16-го столетия вводит огромное количество полицейских предписаний, которые дорисовывают картину феодального характера работы по найму. В земском праве эти постановления являются выражением стремлений феодального законодателя удовлетворить потребность крупных землевладельцев

в наемном труде, конкурирующих друг с другом в стараниях приобрести как можно больше работников для своих земельных владений. В это же время в городах проявляется тенденция избавиться от безработной и избыточной бедноты. С этой целью были введены так называемые »отпускные грамоты« (fedrovní listy). Так назывались два вида документов, выполняющие одну и ту же функцию. Отпускная грамота это, в первую очередь, разрешение, даваемое сеньериальным землевладельцев своему крестьянину на вступление в наемные отношения вне его сеньерии. Второй вид отпускной грамоты представлял собою подтверджение бывшего работодателя о том, что с наемным работником были надлежаще расторгнуты трудовые отношения. Для наемных рабочих из крепостных или не принадлежащих к привилегированым сословиям отпускная грамота обоих видов была, согласно предписаниям феодального права, необходимым документом, так как при его отсутсвии они могли быть задержаны органами феодального государства и как »бродяги« отправлены на принудительные работы без права на получение вознаграждения. Для них эта уволнительная грамоты была как бы паспортом. В городах такое же значение имело и особое разрешение городских властей на занятие поденным трудом. Городская беднота не имеющая такого разрешения или увольнительной грамоты просто изгонялась из города.

Такое регулирование наемного труда сохранилась в чешском феодальном государстве до 18-го века, когда габсбургский абсолютизм в последних феодальных законах о труде по найму изменил положение наемных рабочих. Однако эти изменили носили только законодательно-технический характер. Основой юридического положения челяди перестает быть их личная зависимость от работодателя, при которой феодальное право обеспечивало только ее осуществление, но не определяло в подробностях содержания этой зависимости. Абсолюстическое государство заменило эту личную зависимость общими государственными нормами, которые начинают точно определять взаимные права и обязанности сторон для всех работодателей и работников без различия их сословной принадлежности. Теперь нарушение этих обязанностей челядью рассматривается как преступление и преследуется государством в уголовном порядке. Таким образом общая государственная норма разлагает связь, основанную на личной зависимости на цёлый ряд обязанностей, соблюдение которых она возлагает на челядь. В конечном же результате правовое положение челяди нисколько не менялось, так как возлагаемые на челядь новыми предписаниями государства обязанности, прикрепляют челядь к работодателю в такой же степени, как и личная зависимость по старому феодальному праву.

Все эти моменты создают большие трудности для теоретической конструкции отношений личного найма, создать которую пытались авторы законодательных кодификационных работ в эпоху Марии Терезии и Иосифа II. Они нашли выход в том, что, не желая признать феодальный характер зависимости челяди от работодателя, обсновали эту зависимость естественным правом.

Последующие изменения, которые принес с собой 18-ый век, заключаются в том, что начинают дифференцировать различные виды труда и услуг в качестве основания для самостоятельных типов отношений личного найма. В этом направлении еще в рамках единого челядинского договора устанавливаются различия между так называемыми называемой высшей и низшей службой, так как для некоторых категорий челяди (хозяйственные должностные лица сеньерии) новые государственные предписания вводят особые обязанности, которые выделяют их из рядов прочей челяди. Затем в самостоятельный вид личного найма

выделяются трудовые отношения подмастерьев. Этот факт объясняется заинтересованностью абсолютического государства в развитии ремесленного производства, вызванной стремлением изыскать новые источники доходов, и действовавшего в духе учения меркантелистов.

Наконец самым важным фактом в области юридического регулирования наемного труда в 18-ом веке является возникновение нового самостоятельного типа договора личного найма — договора с рабочими мануфактуры.

DIE RECHTLICHE STELLUNG DER LOHNARBEITER BEI UNS IM 16. BIS 18. JAHRHUNDERT

V. Urfus

In der böhmischen feudalen Gesellschaft zu Ende des 15. und zu Beginn des 16. Jahrhunderts begegnen wir der Lohnarbeit häufiger als in den vorangegangenen Jahrhunderten, besonders auf dem Lande im Großgrundbesitz des Adels, wo die Grundherrschaften, auf der Suche nach neuen Einnahmsquellen, in eigener Regie instensiv zu wirtschaften beginnen. Dem entspricht auch die bedeutende Anzahl von Rechtsnormen über die Lohnarbeit in den juristischen Denkmälern aus dieser Zeit. Die Vorschriften des 16. Jahrhunderts stellen die erste allgemeine gesetzliche rechtliche Regelung der Lohnverhältnisse im böhmischen Feudalismus dar. Diese Vorschriften drücken vor allem die Grundsätze des älteren Gewohnheitsrechtes aus.

Die rechtliche Stellung des Lohnarbeiters wurde grundsätzlich durch die Tatsache bestimmt, ob der Lohnarbeiter mit dem Dienstgeber einen Lohnvertrag für längere oder kürzere Zeit abgeschlossen hatte. Danach unterschied das feudale Recht zwei ausgeprägte Gruppen von Lohnverhältnissen.

Die erste Gruppe stellen die Gesindelohnverhältnisse vor, welche für längere Zeit, gewöhnlich für die Dauer eines Jahres abgeschlossen wurden. Der Gesindelohnvertrag, welcher diese Lohnverhältnisse begründete, war der allgemeinste Typus des Lohnvertrages. Zu den wesentlichen Teilen seines Inhaltes gehörte bloß die Langfristigkeit des Verkaufes der Arbeitskraft. Inhaltlich umfaßte er grundsätzlich Arbeit jedweder Art. Den Gesindevertrag schlossen so auch die Angehörigen des Macht- und Verwaltungsapparates der Grundobrigkeiten mit ihren Dienstgebern ab. Die obrigkeitlichen Beamten und die obrigkeitlichen militärischen Diener, welche oft dem niederen Adel angehörten, wurden auf diese Weise ebenfalls formell dem Gesinde zugezählt. Auch das Gesellenlohnverhältnis in den Städten muß nur als ein spezifiziertes Gesindeverhältnis betrachtet werden. Für alle Gesindeverhältnisse ist es charakteristisch, daß die Gesindeverträge dabei Fesseln einer persönlichen Abhängigkeit des Dienstnehmers vom Dienstgeber schaffen, welche überhaupt als eine bestimmte Art der feudalen Abhängigkeit aufzufassen sind. Der Dienstgeber war darin der Herr seines Gesindes, hatte über das Gesinde die disziplinäre Gewalt und konnte die Person des entlaufenen Knechtes vindizieren, wenn dieser aus seinen Diensten entflohen war. Aber nicht jeder Dienstgeber hatte eine so weitgehende Berechtigung gegenüber seinem Gesinde. Zum wirklichen Herrn seiner

Dienstnehmer konnte nämlich nur ein solcher Dienstgeber werden, welcher ein Angehöriger irgendeiner der privilegierten feudalen Gesellschaftsklassen war. Hiebei gab es auch hier einen bestimmten Unterschied zwischen dem Adel und den Bürgerlichen. Hingegen war der untertänige Dienstgeber niemals Herr seiner Dienstnehmer. Das bei ihm bedienstete Gesinde war eigentlich nur eine weitere Kategorie des herrschaftlichen Gesindes. Die Grundobrigkeit des Dienstgebers begrenzte in ihren Normen die Disziplinargewalt der untertänigen Dienstgeber und beaufsichtigte ihre Ausübung. Auch die gesellschaftliche Zugehörigkeit des Lohnarbeiters hatte einen Einfluß auf das Maß der Rechte des Dienstgebers ihm gegenüber. So war die rechtliche Stellung des Lohnarbeiters anders, der Untertan oder einfacher Stadtbewohner war, verschieden von der rechtlichen Stellung eines Edelmannes im Lohnverhältnis. Der Untertan oder Stadtbewohner ohne Bürgerrecht stand im Herrschaftsdienst in einem Verhältnis, das der erblichen Untertänigkeit gleich war. Soweit es sich gleichzeitig um eine erbliche Obrigkeit des Untertans handelte, der bei ihr verdingt war, festigte das Lohnverhältnis noch mehr die erbliche Untertänigkeit.

Die zweite Gruppe der Lohnverhältnisse bildeten die Lohnverhältnisse, welche für die kurze Zeit von einem Tag oder einer Woche abgeschlossen worden waren, die man daher am besten als Taglöhner-Lohnverhältnisse bezeichnen kann. Bei diesen war der Dienstgeber nicht Herr seines Dienstnehmers und der Dienstnehmer war auch ihm gegenüber nicht durch eine persönliche Abhängigkeit gebunden. In diesem Fehlen einer persönlichen Bindung zwischen dem Dienstgeber und Dienstnehmer kann man aber nicht das Fehlen des feudalen Charakters dieser Dienstverhältnisse erblicken. Diesen Schluß gestatten die ökonomischen und gesellschaftlichen Verhältnisse des böhmischen Feudalismus im 16. und 17. Jahrhundert nicht, da damals keinerlei Bedingungen für die Entstehung eines Arbeitskräftemarktes oder seiner Anfänge bestanden. Tatsächlich wird durch die Taglöhnerarbeit nur der Bedarf bei Gelegenheits- und Saisonarbeiten befriedigt. In Übereinstimmung damit konnte der Taglöhnervertrag des böhmischen Feudalrechtes im konkreten Falle einmal ein Dienstvertrag, zum anderen Male ein Werkvertrag sein.

Die Rechtsnormen des 16. Jahrhunderts über die Lohnarbeit regeln aber keineswegs allgemein den Inhalt der Verhältnisse zwischen Dienstgeber und Dienstnehmer. Beim Gesinde sichern sie in der Mehrzahl der Vorschriften vor allem nur dar Recht, das entlaufene Gesinde zu vindizieren, ohne irgendwie näher die Grenzen der Disziplinargewalt der gegenseitigen Pflichten der Parteien usw. zu bestimmen.

Neu bringt die Gesetzgebung des 16. Jahrhunderts eine große Menge von polizeilichen Bestimmungen, welche das Bild des feudalen Charakters der Lohnarbeit vervollständigen. Diese Bestimmungen sind im Landesrecht der Ausdruck der Bestrebungen der feudalen Gesetzgeber, den Bedarf an Lohnarbeit bei den adeligen Großgrundbesitzern zu regeln, die miteinander konkurrierend bestrebt sind, eine möglichst große Anzahl von Arbeitskräften für ihren Großgrundbesitz zu gewinnen. In den Städten ging es damals darum, die arbeitslose und überzählige Armut loszuwerden. Das Mittel zu einer solchen Regulierung war hier der sogenannte Förderbrief. Der Name selbst bezeichnet eine Urkunde von zweierlei Art, wobei beide Arten des Förderbriefes diese Funktion erfüllten. Der Förderbrief war vor allem die Zustimmung der Grundherrschaft dazu, daß ihr Untertan einen Lohnvertrag außerhalb des Bereiches ihres Dominiums abschließe. Im zweiten Fall war der Förderbrief eine Bestätigung des ehemaligen Dienstgebers darüber, daß der Lohnarbeiter bei ihm sein Dienstverhältnis ordentlich beendet habe. Für Lohnarbeiter aus den Schichten der Leibeigenen oder für die anderen nichtständischen Arbeiter war der Förderbrief beider Arten nach den Vorschriften des feudalen Rechtes eine unbedingte Notwendigkeit, denn ohne ihn konnten sie durch die Organe des Feudalstaates angehalten und zwangsweise ohne Anspruch auf Lohn als »Faulenzer« beschäftigt

werden. Der Förderbrief war hier also für sie gewissermaßen ein Legitimationsmittel. In den Städten besaßen eine ähnliche Bedeutung auch die besonderen Bewilligungen der städtischen Amtsorgane, die Taglöhnerei auszuüben. Ohne diese Bewilligung oder ohne Förderbrief wurde die Stadtarmut einfach aus der Stadt hinausgejagt.

Diese Regelung der Lohnarbeit blieb im böhmischen Feudalismus bis in das 18. Jahrhundert bestehen, als der habsburgische Absolutismus in den letzten feudalen Rechtsvorschriften über die Lohnarbeit die rechtliche Stellung der Lohnarbeiter änderte. Ihre Änderung war aber nur eine gesetzgeberisch technische Änderung. Grundlage der rechtlichen Stellung des Gesindes hört nämlich auf, ihre persönliche Abhängigkeit von Dienstgeber zu sein, bei der das feudale Recht bisher nur ihre ungestörte Ausübung garantierte, aber sonst deren Inhalt nicht näher allgemein regelte. Die persönliche Bindung ersetzte der absolutistische Staat durch eine allgemeine staatliche Norm, welche genau die gegenseitigen Pflichten und Rechte der Parteien für alle Dienstgeber und Dienstnehmer ohne Standesunterschied festzulegen beginnt. Die Verletzung dieser Pflichten ist jetzt beim Gesinde ein Delikt, welches der Staat mit Strafsanktion ahndet. Die allgemeine staatliche Vorschrift zerlegt so die Fessel der persönlichen Abhängigkeit in eine Reihe von Pflichten, deren Einhaltung sie dem Gesinde vorschreibt. Im Ergebnis wird die rechtliche Stellung dadurch keineswegs geändert, denn die Pflichten, welche dem Gesinde durch die neuen staatlichen Vorschriften auferlegt werden, fesseln es an den Dienstgeber in gleichem Maße wie die persönliche Abhängigkeit des älteren feudalen Rechtes.

Dies verursacht auch den Schöpfern der Theresianischen und Josefinischen Kodifikationsversuche bei der Konstruktion des Lohnverhältnisses bedeutende Verlegenheiten und Arbeitsschwierigkeiten. Sie finden die Lösung darin, daß sie, indem sie nicht offen die feudale Abhängigkeit des Gesindes von den Dienstgebern eingestehen wollen, seine Abhängigkeit von dem Dienstgeber naturrechtlich begründen.

Eine weitere Änderung, zu der es im 18. Jahrhundert kommt, ist der Beginn einer Unterscheidung von verschiedenen Arten der Arbeiten und Dienste als der Grundlage für selbständige Typen von Lohnverhältnissen. Es wird hier einerseits, noch im Rahmen des einheitlichen Gesindeverhältnisses, der Unterschied zwischen dem sogenannten höheren und niederen Dienst geltend gemacht, denn für einige Gesindearten (obrigkeitliche Wirtschaftsbeamte) sind in den neuen staatlichen Vorschriften besondere Pflichten bestimmt, welche sie von dem anderen Gesinde unterscheiden. Andererseits entwickelt sich das Gesellenlohnverhältnis zu einem selbständigen Typus des Lohnverhältnisses. Seine Verselbständigung wird durch das Interesse des absolutistischen Staates an der Handwerkserzeugung bewirkt, welches durch das Bestreben des Staates an der Erschliessung neuerer Cameraleinkünfte hervorgerufen wird, wie dies die merkantilistische Lehre ausdrückte.

Endlich ist wohl das bedeutendste Ereignis im Bereich der rechtlichen Regelung der Lohnarbeit im 18. Jahrhundert das Entstehen eines neuen selbständigen Typus des Lohnvertrages. Es ist der Lohnvertrag der Manufakturarbeiter.

II. OBECNÉ DĚJINY STÁTU A PRÁVA

TREST ZNIČENÍ A ROZCHVÁCENÍ DELIKVENTOVA MAJETKU U SLOVANŮ

Vladimír Procházka

1. Úvod

Pozornosti dosavadní právněhistorické literatury ušel zajímavý doklad existence starobylé trestněprávní instituce zničení a rozchvácení delikventova majetku z oblasti polabsko-pobaltských Slovanů. Tento doklad není nijak ojedinělý v slovanském právu a tím méně v právu evropském vůbec, avšak ukazuje způsobem odjinud neznámým pozoruhodnou podobu této instituce spolu s náznakem jejího dalšího vývoje. Je to zpráva kronikáře Dětmara,[1] biskupa v Meziboři v Dolním Sasku, datovaná k r. 1005, jež se zmiňuje o způsobu jednání sněmů lutické federace, stojící v čele veletských kmenů. Proti tomu příslušníku, jenž po rozhodnutí sněmu odporoval přijatému usnesení, se používalo brachiálního násilí, aby provedení věci nekladl odpor. Jestliže proti přijatému usnesení odporoval veřejně mimo sněm, vedlo jeho počínání k reakci celé společnosti, jež se projevila ve zničení nebo spálení jeho domu, směřujícím nepochybně k vyloučení odporujícího ze společnosti; tuto sankci bylo však možno odvrátit zaplacením pokuty, odpovídající výši osobního odkladu.

Je pochopitelné, že obecněhistorická literatura[2] nevěnovala této pasáži

[1] Thietmar, Chronica, Monumenta Germaniae historica — Scriptores III, solo Hannover 1889, VI 25: Unanimi consilio ad placitum suimet necessaria discucientes, in rebus efficiendis omnes concordant. Si quis vero ex comprovincialibus in placito hiis contradicit, fustibus verberatur et, si forinsecus palam resistit, aut omnia incendio et continua depredatione perdit aut in eorum presentia pro qualitate sua pecuniae persolvit quantitatem debitae. — Nejnovější vydání Dětmara s komentářem a polským překladem má M. Z. Jedlicki, Kronika Thietmara, Poznań 1953.

[2] Tak na př. K. Tymieniecki, Społeczeństwo Słowian lechickich, Lwów 1928, 182—4 nebo nejnověji J. Widajewicz, Studia nad relacją o Słowianach Ibrahima ibn Jakuba, Kraków 1946, 61.

z Dětmara patřičnou pozornost, pokud se týče trestněprávní povahy popisovaného sněmovního jednání. Avšak i právní historikové, pokud se této věci dotkli,[3] hovoří o ní toliko s hlediska státního zřízení, především problému vytváření sněmovních usnesení. Tento problém jest ovšem pro dějiny státního práva vůbec a slovanského práva zvláště[4] velmi důležitý a zajímavý, avšak nepochybně stejně důležitý a svou ojedinělostí ještě zajímavější jest výklad zmíněné Dětmarovy zprávy s hlediska dějin trestněprávního vývoje. V tom směru tento ojedinělý doklad svého druhu ukazuje, jak instituce zničení a rozchvácení delikventova majetku se uplatňovala především v oblasti politického života a jak se jí používalo jako sankce, uvalované celým kolektivem plnoprávných příslušníků společnosti. Ač původu velmi starobylého neustrnula zcela ve vývoji a byla změnitelná v pokutu, nejvšeobecnější to formu trestu v raném středověku.

Tento doklad jest tak zajímavý, že vzbuzuje otázku, jak instituce zničení a rozchvácení pachatelova majetku, v historických pramenech nahrazená už téměř všeobecně institucí konfiskace jmění ve prospěch jurisdikcionáře příslušného politického útvaru, byla u Slovanů vůbec rozšířena, a zda její povaha u nich odpovídá tomu, co o ní je známo od jiných evropských národů.[5] Vývoj trestu zničení delikventova majetku jest na základě celkového vývoje práva a systematicky zachycen v literatuře toliko pro oblast českou;[6] obraz této instituce v jihoslovanském právu[7] předvádí pouhý výčet závažnějších případů bez pokusu vyložit je na základě celkového vývoje trestního práva vůbec a typů trestu zvláště v nejstarším právu. Právo ostatních slovanských národů není v tomto směru zpracováno vůbec. Tato práce má za úkol jednak doplnit údaje o slovanských národech, jimž dosud nebyla věnována pozornost, jednak naznačit hlavní směr vývoje instituce zničení delikventova majetku, jednak srovnati stav u národů slovanských se stavem v ostatní Evropě a učiniti tak některé obecnější závěry pro vývoj nejstaršího trestního práva.

---

[3] A. Kotljarevskij, Skazanija ob Ottone Bambergskom v otnošeniji slavjanskoj istoriji i drevnosti, Praga 1874, na více místech; W. Wachowski, Słowiańszczyzna zachodnia, 2. vyd. Poznań 1950, 145 a j.; K. Kadlec, Introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit public des peuples slaves, Paris 1933, 34; O. Balzer, O kszaltach państw pierwotnej Słowiańszczyzny zachodniej, Pisma pośmiertne III, Lwów 1937, na mnoha místech; Z. M. Černilovskij, in: Istorija gosudarstva i prava, I. díl, Moskva 1949, 413—4.

[4] O jeho existenci v ruském právu i v poměrně pozdní době M. F. Vladimirskij-Budanov, Obzor istoriji russkogo prava, Kijev 1886, I. díl, 33; V. Sergejevič, Lekciji i izsledovanija po drevnej istoriji russkogo prava, Peterburg 1910, 208—9; S. V. Juškov, Obščestvenno-političeskoj stroj i pravo kijevskogo gosudarstva, Moskva 1949, 359; týž, Istorija gosudarstva i prava SSSR, I. díl, Moskva 1950, 107 a 144.

[5] Materiál zemí neslovanských vyčerpává A. Coulin, Die Wüstung, Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft XXXII, Stuttgart 1915.

[6] V. Vaněček, Konfiskace a plen v nejstarším českém právu, sborník Naše právo a stát, Praha 1928.

[7] K. Kadlec, Porok-rásap v právu jihoslovanském, Sborník věd právních a státních XXII, Praha 1922.

Trest zničení a rozchvácení delikventova majetku jest vyšším vývojovým stupněm primitivního trestání příslušníka rodové společnosti vyloučením z rodu. »V rodovém zřízení není místo pro nadvládu a porobu«[8] a protože rod nezná společenských rozdílů, může jeho člen buď být členem plnoprávným, nebo vyloučen, není již členem vůbec. K vyloučení rod nepotřeboval složitého aparátu; řízení v takovém případě odpovídalo oněm jednoduchým a přirozeným formám, jež vůbec rodovou organisaci jasně charakterisují.[9] Když ovšem později počalo docházet k majetkové diferenciaci, likvidace příslušníka rodu vyloučením byla provázena i likvidací jeho majetku. Trest zničení a rozchvácení delikventova majetku jest zajímavým dokladem užívání sankce původně prvotně pospolné společnosti v dalších společenských formacích vyšších. Za raného feudalismu dochází ovšem k uplatnění této instituce ve zcela nové společenské a hospodářské situaci. Proto záviselo na řadě nahodilých konkrétních historických faktorů, zda tento trest, nové epoše již cizí, převzat byl či nikoli; proto také existují vedle sebe oblasti, v nichž k tomuto převzetí došlo, a oblasti, kde po této instituci již není ani zmínky.

Již nyní v úvodu jest potřebí konstatovat, že tento trest dokládají prameny slovanského práva daleko méně než prameny ostatního evropského práva. Výrazně to ukazuje bohatost německé, francouzské a italské terminologie této instituce[10] a proti ní zřejmá chudost terminologie pramenů na př. jihoslovanských,[11] kde jinak se tohoto trestu používalo nejčastěji. Proto také i skutkové podstaty, stíhané tímto trestem v právu slovanských národů, nejsou tak rozmanité jako v ostatním evropském právu. Proti tomu rozsah a způsob trestu nevykazuje v celé Evropě podstatnějších rozdílů. Detailnější rozbor těchto otázek, jenž ihned následuje, umožní v tomto směru v závěrečné části této práce vyslovení některých závěrů obecnějších. Jinak přes to, že od Slovanů pochází dokladů poměrně málo, instituce sama nepochybně byla i jim vlastní; to dosvědčuje *domácí terminologie*, v Čechách »plen«, na Rusi »potok«, »razgrablenije«, ograblenije« a »grabëž«, u jižních Slovanů »porob« a »rásap«. Bulharský výraz pro označení této instituce není znám,[11a] v Polsku pro tuto instituci doklady vůbec chybějí. Existující slovanské výrazy jsou sice odvozeny od

[8] B. Engels, Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, Praha 1950, 167.
[9] Tamtéž 102.

[10] Coulin, Wüstung, 341—8: Všeobecně: excidium, vastatio, revage, destruere, diruere, disperdere, diripere, vastare, devastare, revagier, solo aequare, proscribere locum, verderben, abthun, zubrechen, zerbrechen, zerstören; zničení domu: deicere, demolire, deponere, evertere, subvertere, extirpare, frangere, prosternere, rumpere, abâtre, raser, brechen, niederbrechen, abhawen, ufhowen, niderslahen, schlayfen; spálení: comburere, incendere, woestballinc bi brande, ardoir, faire justice de feu et de flamme, burnen, nötigen mit Feuer; zničení polí: excervicare, sternere, arer, estreper, cerner, couper (les arbres), abhawen.

[11] Kadlec, Porob-rásap, 191: destruere, devastare, dissipare.

[11a] V Bulharsku instituce zničení a rozchvácení delikventova majetku je zmíněna jen v čl. 2 a 5 Krumových zákonů, zapsaných Řekem Svidasem v 11. století (V. Bogišić,

různých slovních základů, avšak všechny jasně označují povahu trestu zničení delikventova majetku. Z toho, že všechny tyto jednoslovné termíny zahrnují zároveň jak ničení jedněch, tak rozchvacování, t. j. odnímání kýmkoli z veřejnosti, druhých předmětů ze jmění stíhané osoby, vyplývá, že obě činnosti, pro něž dnes je třeba použíti dvou termínů, spolu v době uplatňování této instituce bytostně souvisely.

2. Skutkové podstaty, stíhané trestem zničení a rozchvácení delikventova majetku

Trestu zničení a rozchvácení pachatelova majetku se podle dokladů z 11. až 15. století i u slovanských národů používalo při spáchání řady skutkových podstat. Původem nestarší bude nepochybně aplikace tohoto trestu na *činy proti společnosti*, činy politické povahy, kdy společnost reagovala na čin spontánně a vinníka přímo ničila. S postupem času se tento trest, jenž se zatím stal obvyklým, počal uplatňovat i u některých *deliktů stíhaných ze soukromé iniciativy poškozeným*, resp. příslušníky jeho rodu nebo rodiny. Šlo tu o činy, jejichž obsahem byly akty typicky násilné; na prvním místě to bylo usmrcení člověka, na druhém krádež, na třetím žhářství. V případě krádeže šlo většinou o krádež kvalifikovanou, t. j. za určitých zvláštních okolností, nikoli krádež prostou, která se stíhala trestem mírnějším. Použití trestu zničení a rozchvácení provinilcova majetku v jiných případech jest nahodilé a ve srovnání s poměry v neslovanských zemích daleko chudší.

Trestání činů proti základním zásadám organisace společnosti bylo nejpřísnější v nejstarších dobách.[12] Souvisí to nepochybně s tím, že v primitivní společnosti každý závažný čin proti souhrnu pravidel, jimiž tato společnost se řídila, znamenal vyloučení pachatele ze společnosti, z jejího »míru«, jak se typicky říkalo v německém právu.[13] Trest zničení a roz-

---

Pisani zakoni na slovenskom jugu, Zagreb 1872, 11), kde trest je označen řeckým slovem *δημευσσθω*. S. S. Bobčev, Krumovoto zakonodatelstvo, otisk z časopisu Izvestija na Istoričeskoto Družestvo II, Sofia 1907, 10 tlumočí v bulharském překladu Krumových článků tento termín výrazem »konfiskace«, ač jinak (Istorija na starobalgarskoto pravo, Sofia 1910, 477) jej klade správně za ekvivalent staroruskému výrazu »potok«. Sám Bobčev také později termín Krumových článků překládá novobulharským »da se onarodva« (Balgarsko običajno nakazatelno pravo, Sbornik za narodni umotvorenija i narodopis XXXVII, Sofia 1927, 150), tedy výrazem označujícím plen. K tomu je možno poznamenat, že i když snad jisté pochybnosti tu mohou být (na př. N. P. Blagojev, Istorija na balgarskoto pravo, Godišnik na sofijskija universitet — juridičeski fakultet XXIV, Sofia 1929, 136—7 ve svém systému vůbec plen jako zvláštní formu trestu nekvalifikuje), právě řecký termín, odpovídající latinskému »publicare«, užitému pro označení této instituce v Dalmacii (viz níže pozn. č. 127), dovoluje tento starobylý trest Krumových zákonů pokládati zcela nepochybně za plen.

[12] Vidal-Magnol, Cours du droit criminel, 1916, 110 a d. (Vaněček, Konfiskace a plen, 61).

[13] C. Schwerin, Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte, 2. vyd. Berlin 1941, 29; R. Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, I. díl, 6. vyd., Leipzig 1919,

chvácení delikventova majetku jako jedna z nejstarších forem trestu byl proto ukládán především na *trestné činy politické povahy*. U Slovanů za nejtypičtější doklad toho možno pokládat právě doklad z území polabsko-pobaltských Slovanů, citovaný v čele této práce; zachycuje stav, kdy v právní agendě shromáždění drobné politické jednotky nelze ještě lišit mezi prvky soudními a správními a kdy trestní sankce jest bezprostřední reakcí celé společnosti na čin, jenž se protiví jejím obecným zásadám nebo konkretním politickým rozhodnutím. Ničení a rozchvacování majetku, známá z ruských letopisů,[14] jsou proti tomu už spíše aktem prostého násilí v období feudální rozdrobenosti. Zato v Srbsku jest tímto trestem tvrdě vyhrožováno tomu, kdo poruší ustanovení knížecího privilegia — na př. v listině cara Štěpána kláštera sv. Michala a Gabriela v Jerusalemě z r. 1348.[15] Důvodem tohoto postupu bylo, že takový čin byl páchán jako zrada na panovníkovi, jak je to jasně formulováno v donaci bosenského knížete Tvrtka Tvrtkoviče z 24. června 1405 městu Dubrovníku[16] nebo ve smíru knížete Radoslava Pavloviče a Ivaniše s Dubrovníkem z r. 1432.[17] Nejvyspělejší formulace specialisovaných skutkových podstat mají statuty městských obvodů dalmatských, všeobecně formálně velmi dokonalé vlivem napodobování statutů měst italských. Tak skradinský statut, dochovaný v rukopisu z počátku 14. století, stanoví tento trest v čl. 49 pro toho, kdo z občanů vystoupí vůči městu v otevřené válce nebo je zradí, nebo kdo nepříteli poskytne radu či pomoc anebo vydá tajné informace.[18] Reformace korčulského statutu z r. 1426 formuluje v čl. 56 skutkovou podstatu jednak obecně, jednak speciálně, pokud jde o porušení přísahy městu nebo čin proti privilegiím a právům města.[19] Statut kotorské obce má v kap. 398 tento trest pro zrádce, jenž proti obci vystoupí projevem nebo válečným nájezdem.[20] Jiná slovanská práva neznají vysoce specialisovaných skutkových podstat politických, jako je tomu v oblasti ostatní Evropy.[21]

---

79 a d.; H. Brunner — E. Heymann, Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte, 7. vyd. München—Leipzig 1921, 18 a d.

[14] I. Malinovskij, Lekciji po istoriji russkogo prava, Rostov na Donu 1918, 339; Vladimirskij-Budanov, Obzor, II. díl, 25 (přesnou citaci viz v pozn. č. 108).

[15] Monumenta serbica, spectantia historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii, ed. Fr. Miklosich, Viennae 1858, str. 135, č. 116.

[16] Tamtéž 256, č. 243: tko li se obrite se potvoriv', da e gospodstvo (!) mi neviran', i da se raspe.

[17] Tamtéž 370, č. 314: tko li se obrete s'ei potvorit', da e gospodstvu mi neveran', i da se rasape do korena. — Tato formule se objevuje i v dalších případech.

[18] Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, Zagreb od 1877, III 132: si nostra civitas habuerit manifestam guerram, ... et si aliquis civis inventus fuerit infidelis, dando consilium et auxilium adverse parti vel secreta civitatis nostris adversariis intimando.

[19] Tamtéž I 85: quod quicumque fecerit vel attentauerit aliquid contra Commune Curzulae et contra sacramentum suum et specialiter contra priuilegia et iura Communis.

[20] Kadlec, Porob-rásap, 193: Si quis civium proditor suae patriae apparuerit manifeste vel cum exercitu super patriam pugnandam venerit.

[21] Coulin, Wüstung, 133 a d.

Podle potřeb měnícího se života společenského za feudalismu vznikla specialisací skutkových podstat původně všeobecně politické povahy v řadu nových podstat v právu neslovanské Evropy rozsáhlá skupina *trestných činů proti řádnému chodu veřejné správy a obecnému pořádku*, rovněž trestaných zničením a rozchvácením delikventova majetku. Byly to všechny činy, porušující příkazy veřejné moci, na př. i nedodržení daňových předpisů, v pozdější době pak typicky různé předpisy městských obcí a zvláště předpisy povahy policejní;[22] mezi nejstarší skutkové podstaty této skupiny patří stíhání osoby, jež uprchla před výkonem práva, a stíhání toho, kdo přechovává delikventa.[23] Tato skupina, pro západní práva nejcharakterističtější, právě ve slovanských právech téměř zcela chybí. Výjimku činí toliko jihoslovanské právo, i jinak institucí trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku u Slovanů nejbohatší; avšak i ono má v tomto směru pouhá tři ustanovení zákoníku cara Štěpána Dušana. V čl. 23 stíhá tímto trestem církevního hodnostáře, beroucího úplatky,[24] v čl. 32 toho, kdo by nutil církevní poddané k světským poddanským povinnostem,[25] v čl. 112 nešlechtickou osobu, která špiní pověst soudce,[26] patrně snad i bezdůvodným napadáním rozsudku. Do této skupiny skutkových podstat jako nejzajímavější také patří právě jediné dva bulharské doklady z Krumových zákonů. Tam podle čl. 2 je plenem stíhán ten, kdo podporuje stravou zloděje,[26a] podle čl. 5 pak osoba, která zbytečně obdarovává žebráky[26b] a přispívá tak k šíření žebroty. Zvláště první z těchto případů je důležitý, neboť jest primitivnější obměnou na západě neobyčejně rozšířeného plenu majetku člověka, postaveného mimo zákon.

Vedle trestných činů proti politickému společenství jest trestem zničení a rozchvácení delikventova majetku stíhána významná skupina deliktů, jež možno označit za *činy všeobecně násilné*. Přiměřeně době vzniku jest tento primitivní trest ukládán na stejně primitivně stanovenou skutkovou podstatu, v níž ještě nejsou navzájem rozlišeny skutkové podstaty činu

---

[22] Coulin, Wüstung, 448 a d., zejména 458. Předpisy policejní povahy směřovaly především ke zničení nástrojů, jimiž byl trestný čin spáchán (tamtéž 388). Nejširší známou formulaci skutkové podstaty pro aplikaci trestu zničení a rozchvácení pachatelova majetku má »Wenhager Bauernrecht« z r. 1577, jež předepisuje plen na toho, »der nicht thäte, was sich eignet und gebühret« (tamtéž 452).

[23] Tamtéž, 460—1 a 465 a d.

[24] H. Jireček, Svod zákonův slovanských, Praha 1880, 277: I ako se naide vladal'c' cr'kovny, uz'm' mito da se raspe.

[25] Tamtéž 278—9.

[26] Tamtéž 291: Kto se naide sudiju osramotiv': ako bude vlastelin', da mu se v'se uzme; ako li selo, da se raspe i plenii. — Termín »selo« nemá zde zřejmě význam »vesnice«, nýbrž »prosté vesnické obyvatelstvo«.

[26a] Bobčev, Krumovoto zakonodatelstvo, 11 a 21: Nito se dopušta na kradeca da se dava chrana. I ako nekoj se osmeli na tova, da bude konfiskuvan (správně: da se onarodva — srov. pozn. č. 11a).

[26b] Tamtéž 11 a 24: I na proseštija da ne se dava prosto, a spored' potrebata mu, za da ne se javjava povtorno da prosi. Kojto n'k' ne v'rši tova — da se konfiskuva (správně: da se onarodva — srov. pozn. č. 11a).

proti životu, tělu nebo majetku. Typickým příkladem tohoto chápání jest loupež čl. 7 širšího textu Ruské pravdy,[27] jež zahrnuje všechno možné násilí;[28] v literatuře byl vysloven názor, že tento trest stihal toliko rozbojníka z povolání.[29] Jinak toto ustanovení jest vedle toho pozoruhodné i tím, že tento mimořádně významný delikt vede k trestní odpovědnosti v individuálnější už formě, t. j. odpovědnosti viníka a jeho užší rodiny, nikoli celé vsi. Druhým typickým příkladem široké skutkové podstaty, zahrnující násilí na domě i jeho obyvatelstvu, představuje čl. 17 statutu ligy ninského kotoru.[30] Do této skupiny patřily nepochybně i delikty, pro něž uplatňování trestu zničení a rozchvácení pachatelova majetku bylo zakázáno ve falsu břevnovského kláštera sv. Jiří z poloviny 13. století, údajné připsaném Přemyslu Otakarovi I., v němž tyto delikty blíže určeny nejsou.[31] Rozčlenění trestného činu všeobecného násilí v loupež a krádež jest provedeno v čl. 146 zákoníku cara Štěpána Dušana.[32]

Řada předpisů ovšem vedle povšechné formulace trestných činů všeobecně násilných jmenuje některé předpisy konkretní. Zásadně to jsou zvláště těžké, resp. kvalifikované delikty, totiž trestné činy proti tělu a potom činy, jež mají za následek významné škody hospodářské. Typicky v ruském právu se starobylým přísným trestem zničení a rozchvácení delikventova majetku stíhá osoba, jež přivodila zničení domu nebo ztrátu koně, tedy statků, bez nichž existence poškozeného byla velmi vážně ohrožena.[33]

První speciální skutkovou podstatou násilného činu, trestaného zničením a rozchvácením pachatelova majetku, jest *usmrcení člověka*. Tak je tomu na př. ve falsu z počátku 14. stol., údajně připisovaném knížeti Bořivojovi z let 1100—1107[34] a v téměř doslovně znějících privilegiích Vladi-

---

[27] Zde i dále jsou příslušné články Ruské pravdy citovány podle jejího nejnovějšího vydání, které pod názvem »Pravda russkaja«, Moskva, I. díl 1940, II. díl 1947, redigoval B. D. Grekov a které dále připravili V. P. Ljubimov, N. F. Lavrov, M. N. Tichomirov, G. L. Gejermans, G. J. Kočin, B. V. Aleksandrov, V. G. Gejman a B. A. Romanov.

[28] Pravda russkaja, I 404-5, II 290: Budet li stal na razboi bez vsjakoja svady, to za razbojnika ljudi ne platat, no vydaďat i vsego s ženoju i s detmi na potok i na razgrablenije.

[29] B. A. Romanov v komentáři ke školnímu vydání »Pravda russkaja«, Moskva—Leningrad 1940, 58 (Pravda russkaja, 296).

[30] P. Karlić, Statut Lige kotara ninskoga, Vjesnik hrvatskoga arheološkoga družstva, nova serija XII, Zagreb 1912, 292: Koi pokrade kuću, ali užge čeljad u njoj, ali pobije čeljad po kući.

[31] Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae, ed. G. Friedrich, II. díl, Praha 1912, 420, č. 370: confiscationis sententia, que plen dicitur, locum non habet.

[32] Jireček, Svód, 298.

[33] P. Besedkin, Istoričeskij očerk prestuplenija podžoga po rimskomu, germanskomu i russkomu pravu, Vremennik Demidovskago liceja XXXVII, 1885, 68—70 (Pravda russkaja, II 588—9).

[34] Cod. dipl. et epist. reg. Boh., I. díl, Praha 1904—7, 293, č. 389: Si quis alium vulnerat, solvit tres marchas; si occidit, omnibus spoliatur.

slava II. jako markraběte moravského olomouckému klášteru sv. Petra a Pavla z r. 1225 a Václava II. témuž klášteru z r. 1299, kde už ovšem jde o zákazy.[35] Obdobnou starší praxi naznačuje pravděpodobně starobylá forma konfiskace ve prospěch poškozeného v privilegiu Boreše ml. a Boreše nejml. z Ryzmburka a na Bečově z r. 1399 pro jejich poddanské město Bečov.[36] Precisně vytyčuje skutkovou podstatu čl. 17 IV. knihy starého statutu města Splitu z r. 1312 na toho, kdo někoho usmrtí nebo opatří k vraždě nástroj.[37] Speciální případy usmrcení zná statut ligy ninského kotoru: v čl. 27 na zabití námořníků[38] a v čl. 80 na uškrcení dítěte.[39] Čl. 113 poljického statutu, jenž jest usnesením obce z r. 1605, má trest zničení a rozchvácení delikventova majetku pro únosce a jeho pomahače.[40]

Druhým speciálním činem proti jednotlivcům, trestaným zničením a rozchvácením delikventova majetku, jest krádež, a to především *krádež kvalifikovaná*. Archaický trest byl ukládán nepochybně totiž právě na činy, které pro společnost měly zvláštní význam nebo vůbec svou povahou byly mimořádné. Nejzajímavější ustanovení má v tomto směru velké privilegium českého duchovenstva z r. 1221. V čl. 15 jest trest zničení domu uvalen na dům, v němž byl nalezen ukradený předmět; přitom se zakazuje stejný postup vůči domům sousedním,[41] takže zřejmě tento článek jest zároveň výrazem omezení zásadní kolektivní odpovědnosti. Nejde tu však o úplné omezení kolektivní odpovědnosti, nýbrž o omezení toliko relativní, pouhé zmírnění, protože sousedící domy, obec, jsou povinny zaplatit pokutu; toliko plen jako forma starší a přísnější má nadále odpadnout a být nahrazen novou formou mírnější, prostým trestem peněžitým. Podobně trest zničení pachatelova majetku jest rovněž určen pro případ nalezení ukrytého ukradeného předmětu, nikoli na krádež vůbec, v citovaných už listinách olomouckého kláštera.[42] Vedle českého práva ovšem použití trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku v případě kvalifikované krádeže znají i další slovanská práva. Tak čl. 48 statutu ligy ninského kotoru trestá porobem opakovanou krádež, kdežto na prvou krádež předpisuje toliko pokutu; jestliže však pachatel krádež popře, jest tímto přís-

---

[35] Cod. dipl. et epist. reg. Boh., II 262, č .269: Si vero aliquod ibi furtum inveniatur, vel homicidium perpetratum fuerit, inhibemus omnimodis gravamen a castro in villa fieri et predam violentam, que alias solet exerceri, penitus interdicimus. — Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, ed. A. Boczek et J. Chytil, V. díl, Brno 1850, 114, č. 111: Si vero aliquid ibi furtum inveniatur uel homicidium perpetratum fuerit, inhibemus omnimodis grauamen, quam alias solent exerceri penitus interdicimus.

[36] Viz pozn. č. 75.

[37] Mon. hist.-jur. Slav. merid., II 144.

[38] Karlić, Statut, 292.

[39] Tamtéž 298.

[40] Mon. hist.-jur. Slav. merid., IV 111.

[41] Codex iuris Bohemici, ed. H. Jireček, I. díl, Praha 1867, 51: sola domus, in qua furtum invenitur, publicetur, vicinae vero domus in pace permaneant.

[42] Viz pozn. č. 35.

ným trestem podle čl. 49 trestán i tehdy, šlo-li o krádež prvou.[43] Podobně čl. 79 vyslovuje tento trest pro případ, že pachatel byl objeven teprve dodatečně a nedostavil se k soudu, takže poškozeným podle staré zásady kolektivní odpovědnosti náhradu škody musela vyplatit obec; jestliže se dostaví, zavede se normální řízení a obci se refunduje, co zaplatila.[44] V tomto případě jest jistě zajímavé, že objevenému pachateli se majetek ničí a ne konfiskuje na úhradu; starší motiv pomsty tu dominuje, ale během doby byl jistě nahrazen konfiskací, jak tomu bylo později všeobecně (o tom v 3. kapitole). Jinak konečně starobylost stíhání krádeže zničením delikventova majetku dosvědčuje zvláště typicky skutečnost, že podle čl. 35 širšího textu Ruské Pravdy jest tento trest uvalován na zloděje koní,[45] tedy na jeden z nejpřednějších deliktů s hlediska primitivních poměrů společenských, v nichž kůň byl statkem neobyčejně významným. Zvláště v tomto případě se typicky ukazuje, jak plenem byla trestána krádež kvalifikovaná, zvláštní případ krádeže; úvod článku popisuje instituci svodu v případě nalezení vlastního předmětu u cizí osoby, závěr článku pak na rozdíl od předtím vysloveného ustanovení o krádeži koně hovoří o obyčejné krádeži v domě, která se pokládá za krádež prostou a stíhá toliko pokutou.[46] Znění předpisu dovoluje domněnku, že v tomto případě už původní primitivní zásah celé veřejnosti, vedoucí k rozchvácení provinilcova vlastnictví, ustoupil před trestněprávní aktivitou panovníkova orgánu, i když jistě se veřejnost výkonu trestu nadále zúčastňovala. Tento výklad podporuje také v literatuře již vyslovený názor, že trest směřuje nikoli proti pachateli krádeže koně vůbec, nýbrž proti řemeslnému zloději koní,[47] tedy delikventu zvláště nebezpečnému.

Třetím speciálním činem všeobecného násilí se stalo *žhářství*. Tento případ zná čl. 83 širšího textu Ruské pravdy; zachycuje jej však zřejmě ve vyšším vývojovém stadiu, neboť v prvé řadě předepisuje zaplacení náhrady škody, potom zničení domu a konfiskaci zbylého majetku knížetem.[48] Jinak v právu slovanských národů zapálení obilí za zvláštní skutkovou podstatu prohlašuje čl. 69 statutu ligy ninského kotoru.[49]

---

[43] K a r l i ć, Statut, 294. Čl. 48: i da se priseže prid svom Ligom, da veće na će krasti, i ako se potle najde, da je sve njegovo u porob. Čl. 49: Ako bi čovik pogodia lupeža po sriči, tere upita lupeža, da (li) ga je pokraja i lupež zatai, paka čovik sožbini najde, sve njegovo u porob i čoviku njegovu štetu.

[44] Tamtéž 295.

[45] Pravda russkaja, II 368: ašče budet' konevyi tať, vydati kňazju na potok.

[46] Tamtéž: Aže kto poznajet svoë, čto budet' pogubil ili ukradeno u nego čto i, ili koň, ili port, ili skotina, to ne rci i: se moë, no poidi na svod, kde jesť vzjal; sveditesja, kto budet' vinovat, na togo tatba snidet', togda on svoë vozmët', a čto pogiblo budet' s nim', to že jemu načnet' platiti; ašče budet' konevyi tať, vydati kňazju na potok; paki li budet' kletnyi tať, to 3 grivny platiti jemu.

[47] L. K. G ö t z, Das russische Recht, Stuttgart 1912—13, III 161—4.

[48] Pravda russkaja, II 587: Aže zažgut' gumno, to na potok, na graběž' dom jego, peredi pagubu isplativšju, a v proce kňazju potočiti i; tako že aže kto dvor zaž'žet'.

[49] K a r l i ć, Statut, 295.

Jestliže tedy násilí a k tomu násilí kvalifikované jest základní skutkovou podstatou trestanou plenem, jest třeba na tomto místě zaznamenati názor, že původně tento trest byl aplikován patrně vždy nebo velmi často *při dopadení delikventa při činu*, jež vyvolává »náhlou spravedlnost«, sumární řízení provedené všemi přítomnými plnoprávnnými členy určitého společenského celku.[50] Dokladů přímých ovšem není, ale flagrantnost jest jistě kvalifikací, kde použití zvláště přísného a svou povahou starobylého trestu jest pravděpodobné. Dopadení při činu se totiž spravovalo v starším právu všech evropských národů zvláštním právním režimem, odchylným od procesního i hmotněprávního postupu v případě, že viník nebyl přistižen na místě činu.[51] V souvislosti s plenem by zde bylo možno poukázat v českém právu na čl. 4 statutů Konrádových, podle něhož zřejmě odchylná norma platí pro zloděje, dopadeného při činu;[52] i když všeobecně se tu hovoří o konfiskaci, z níž se vylučují plody v zemi, podává se ze samotné povahy věci, že u těchto plodů jistě šlo o jejich ničení, nikoli konfiskování. Podobně čl. 15 týchž statutů z r. 1222, t. j. čl. 16 statutů z r. 1237, má v souvislosti s inflagrantní krádeží, je-li pachatelem šlechtic, zvláštní úpravu konfiskace,[53] která jest nástupním trestem staršího trestu zničení a rozchvácení majetku. Jestliže v těchto případech odchylný předpis upravoval při inflagrantním činu způsob konfiskace, jest pravděpodobné, že stejně odchylné bylo dříve postavení trestu zničení a rozchvácení pachatelova majetku při dopadení při činu vůbec. Proto konstrukce, předpokládající, že bez plenu propadalo soudní vrchnosti toliko jmění na základě řádného soudu s důkazem, kdežto okamžité potrestání pachatele dopadeného při činu bylo spojeno s plenem,[54] jest jistě opodstatněna. Tomuto stavu přímo nasvědčuje privilegium krále Václava II. Dětochovi z Třebelovic z r. 1299, podle něhož úředník nemá provádět spoliaci, aniž by bylo umožněno předtím podání řádné žaloby;[55] otázkou ovšem zůstává, zda

---

[50] V a n ě č e k, Konfiskace a plen, 65.

[51] O významu dopadení při činu nověji přehledně H. M a y e r, Gerüft, Handhaftverfahren und Anefang, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte — germanistische Abteilung XXXVII (L), Weimar 1916; u nás se srovnávacím materiálem celoevropským M. B o h á č e k, Ius dicere nejstaršího římského procesu, Listy filologické 75, Praha 1951, 14 a d.

[52] Cod. iur. Boh., I 55, 62 a 69: Insuper si fur capitur in aliquo loco et suspenditur, omnia sua sunt principis, praeter fruges quae adhuc remanserunt in terra. — Výklad má V. V a n ě č e k, Glossy, k t. zv. Statutům Konrádovým, Sborník věd právních a státních XLI, Praha 1941, 119—120.

[53] Cod. iur. Boh., I 56, 63 a 70: Item quando aliquis nobilis vir capitur in furto et suspenditur et non habet prolem, hereditas ipsius regi cedat, et si aliquis capitur in manifesto furto, uxor ejus habet tertiam partem. — Výklad V a n ě č e k, Glossy, 138—9.

[54] V a n ě č e k, Konfiskace a plen, 66.

[55] Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, ed. J. E m l e r, II. díl, Praha 1872, 789—90, č. 1841: Nec villicus aliquis predicti Dietochonis bona ex quacunque causa spoliare presumat, nisi prius de ipso vel ejus hominibus facta querimonia coram nobis nos super querimonia ipsa dederimus judicem vel auditorem. et tunc primum quicquid idem judex vel auditor peraudita causa contra dictum Dietochonem vel ejus homines faciendum jusserit, fiet per villicum supradictum.

v tomto případě termín »spoliare« zahrnuje i někdejší plen a neznamená snad doopravdy pouhou konfiskaci.

Z jiných deliktů, stíhaných trestem zničení a rozchvácení provinilcova majetku, uvádí v právu slovanských národů jen čl. 171 zákona cara Štěpána Dušana stíhání vsi, v níž se usadil mincíř, kterému čl. 170 dovoloval pobyt toliko v městech.[56] Práva slovanských národů neznají řadu skutkových podstat dalších, hojných v ostatních částech Evropy, kde byl tento trest ukládán na př. i na heresi, sodomii a pod.[57]

Právo neslovanské Evropy znalo řadu případů *trestu rozchvácení určitých individuálně stanovených předmětů v bezprostředním vztahu k trestnému činu.*[58] Byly to předměty, jimiž se pachatel trestného činu dopustil. Pokud šlo o věci schopné všeobecného používání nebo zužití, podává se již z jejich samotné povahy, že byly vhodným objektem pro *rozchvácení anonymní veřejností.* Jak postupně do někdejších práv veřejnosti vstupovala státní jurisdikce, přechází zcela patrně plen v konfiskaci. Údaje ze slovanských zemí jsou v tomto směru však daleko chudší než v západní Evropě. Ve všech případech jde o delikty ve spojení s obchodem. Tak poljický statut stanoví plen předmětů deliktu jejich rozebráním širokou veřejností pro případ předražení vína v čl. 92 a) a masa v čl. 107 c), výroby menšího pečiva v čl. 107 c), pro případ nedovoleného prodeje v obvodu, vyhrazeném jinému kupci, v čl. 92 a) a při neposkytnutí přednostního práva při prodeji domácím obyvatelům v čl. 107 b).[59] V Čechách jedno falsum z počátku 14. století, připisované do let 1100—1107 knížeti Bořivojovi II., obsahuje předpis konfiskace, zřejmě staré provenience, pro případ podvodu při prodeji především koní — tak charakteristicky významného předmětu prodeje zvláště v nejstarší době — a pro případ zatajení prodávaných předmětů před vyclením, kdy pachatele trestá povinností dodatečného zaplacení cla a nadto konfiskací.[60] Předpis čl. 8 Břetislavových statutů z r. 1039, jenž přikazuje vylití nápojů krčmáře, v jehož živnosti došlo ke skutkům hodným zavržení s církevního hlediska,[61] jest sice velmi zajímavým dokladem této instituce, avšak vzbuzuje

---

[56] Jireček, Svod, 303.
[57] Coulin, Wüstung, 432—3.
[58] Tamtéž na více místech.
[59] Mon. hist.-jur. Slav. merid., IV 96 a 105—7.
[60] Cod. dipl. et epist. reg. Boh., I 392—3, č. 389; Quicunque venit cum pecunia pro equis aut aliis rebus emendis, de marcha argenti dat IIIIor denarios, de auro secundum valorem argenti; si fraudem fecerit, omnibus spoliatur. . . . Mercatores, si extra curiam occultaverint sua preter licentiam, aut lineos pannos simul per fraudem consuerint, precium, quod dare debuerant, accipiant et omnibus spolientur.
[61] Cod. iur. Boh., I 16: Qui comprehensus fuerit hujus violator decreti tabernarius, in medio foro ad palum suspensus et usque ad fastidium praeconis caesus depiletur; res tamen ejus non infiscentur, sed potus tantum in terram projiciatur, ne quis exsecrabili haustu polluatur. — Poněkud odchylné jest znění této pasáže varianty Břetislavových dekretů v čl. 5, jež uveřejnil V. Vaněček, Nový text (varianta) dekretů Břetislavových z r. 1039, Slavia antiqua III, Poznań 1952, 134: tabernator si deprehensus fuerit, in medio fori dicatur et ad statuam ligatus, virgis, quamdiu preconis placuerit, verberetur,

pochybnosti, zda tu nejde o speciální trest církevní[62] a nikoli součást starého domácího práva českého.

3. Omezování trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku.

Trest zničení a rozchvácení delikventova majetku jest starobylou právní institucí, která přešla do práva raněfeudální epochy ze společenské struktury zcela jiné, ze zřízení rodového. Proto také tento trest se objevuje jednak zcela nepravidelně, jednak od samotného počátku středověku jest rychle nahrazován tresty jinými. Nezná jej na př. právo polské, v němž od počátku jest zavedena soustava typicky feudálních trestů,[63] ačkoliv jinak právě v polském raněfeudálním právu, v jiných institucích tak archaickém, by jistě bylo možno očekávat výskyt tohoto trestu; zejména by to platilo o starém obyčejovém právu na pruském pomezí v Knize elblangské[64] nebo v právu mazovském, jež si nejdéle zachovalo prvky starého zřízení.[65] Obdobně v ruském právu, jež na př. i v konfiskaci si zachovalo — jak podrobněji bude uvedeno vzápětí — některé starší prvky totálního zákroku proti osobě a jmění delikventa, není tato instituce plenu známa na př. ze základních zákonů jednotlivých ruských zemí,[66] jež jinak rovněž mají velmi mnoho archaických prvků.

Ve středověku jsou předpoklady uplatnění instituce trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku zcela jiné. Právní předpisy vydává stále mohutnící stát, odlišným způsobem se chápe materiální hodnota jednotlivých předmětů movitých i nemovitých a totální zničení osoby i majetku delikventova není už spolupodloženo motivy náboženského rituálu. Proto nepřekvapuje, že již od nejstarších pramenů, tedy především od francких kapitularií, jest hojný *zákaz tohoto trestu.*[67] U slovanských národů podobná praxe jest známa z Čech.[68] Jinak v celé Evropě vedle přímých

---

res tamen eius non infiscentur et camere ducis assignentur, sed sub terra sepeliantur, ne quis haustu tam execrabili maculetur.

[62] O římskoprávních a církevněprávních prvcích v Břetislavových dekretech píše M. Boháček, Di un caso d'assimilazione delle norme penitenziarie nell'antico diritto boemo, Scritti in onore di Contardo Ferrini, Milano 1949, 220, a d.

[63] St. Kutrzeba, Dawne polskie prawo sądowe w zarysie, Lwów-Warszawa-Kraków 1921, 40.

[64] Starodawne prawa polskiego pomniki, ed. A. Z. Helcel, II. díl, Kraków 1870, 1 a d.

[65] Tamtéž, I. díl, Warszawa 1856, 365 a d. O archaických prvcích v mazovském právu K. Tymieniecki ve spisech Procesy twórcze formowania się społeczeństwa polskiego w wiekach średnich, Warszawa 1921 a Społeczeństwo Słowian lechickich, Lwów 1928 na mnoha místech.

[66] N. Zagoskin, Ustavnyje gramoty XIV-go—XVI-go vv., opredeljajuščije porjadok mestnago praviteľstvennago upravlenija, II. díl, Kazaň 1876.

[67] Coulin, Wüstung, 348 a d.

[68] Viz pozn. č. 31. Obdobně v privilegiu Václava II. pro pražské biskupství z r. 1289, Reg. dipl. epist. Boh. Mor., II, 1192, č. 2727: prohibemus, ne quis beneficiarorum, iudicum, uillicorum seu aliorum officialium nostrorum aut alterius cuiuscunque de regno nostro

panovnických předpisů dochází i v oblastech samosprávných, především tedy městech, ke změně povahy této instituce. Děje se tak dvojím způsobem. Jednak násilný akt jest vykonáván *jen na určité části majetku*, bezprostředně související s trestným činem, a vede k zneupotřebení částečnému nebo právě jenom této části — typické je to u ničení nástrojů trestného činu.[69] Jednak se tento trest počíná přeměňovat v pouhý *prostředek donucovací*, často odkládaný k určité lhůtě.[70] Jinak jest ovšem všeobecně jasná tendence, *nahradit tento trest pokutou*.[71] Ze slovanského území pochází v tomto směru jeden klasický doklad. Jest jím ustanovení čl. 113 poljického statutu, jenž sice abstraktně předpisuje na únosce a jeho pomocníky trest zničení a rozchvácení provinilcova majetku, avšak zároveň obsahuje v dalším přímo navazujícím textu kasuistické doplnění tohoto obecného předpisu podáním případu Štěpána Kačuniće a jeho syna, podle něhož trest plenu jest už změněn v pouhou pokutu; teprve v případě nedobytnosti má obec jít na dům vinníkův, avšak nemá tam provésti jeho zničení, nýbrž toliko konfiskovat předměty ve výši dvojnásobku původní pokuty.[72] Kolísání terminologie a pozdější vývoj, směřující ke *spojování plenu s konfiskaci, jež nakonec plen zcela vystřídá*, jsou jasně patrné v čl. 83 širšího textu Ruské pravdy. Tam majetek žháře jest postihován trestem zničení, avšak předtím jest z něho zaplacena náhrada poškozenému a nakonec zbytek majetku kníže konfiskuje.[73] Konfiskace jest tu označena termínem »potočiti«, původně označujícím výlučně plen; vlastní ničení vykonávají anonymní příslušníci obce, kníže zasahuje způsobem prospěšným jeho pokladně.

Proto také v období, z něhož čerpáme písemné zprávy, jest v celém evropském právu daleko rozšířenějším trestem než trest zničení a rozchvácení delikventova majetku všeobecně *trest konfiskace tohoto majetku* ve prospěch subjektu, vykonávajícího trestní jurisdikci. Zničení pachatele a jeho majetku se za feudalismu objevuje v podobě trestu smrti, později vyhnanství, spojeného s trestem konfiskace majetku. Tak je tomu ve všech slovanských právech. V Čechách na př. se takto postupuje při všech »grandes culpae«.[74] Stejně v Rusku pro většinu těchto deliktů byl stanoven trest konfiskace. Avšak právě zde se velmi dobře ukazuje jeho historic-

---

propter detentionem talis hominis in crimine uel delicto siue in bonis episcopalibus siue alias occupati bona eiusdem detenti, vel uicinorum ipsius spoliare uel usurpare praesumat. A obdobně konečně i v privilegiu Jana Lucemburského pro klášter P. Marie v Starém Brně z r. 1323, Cod. dipl. et epist. Mor., VI 187, č. 249: nolumus, quod bona ipsa per dictum villicum seu judicem principalem debeant propterea spoliari.

[69] Coulin, Wüstung, 381 a d.

[70] Tamtéž 366 a d.

[71] Tamtéž 408—9.

[72] Mon. hist.-jur. Slav. merid., IV 111: I ako to ne donesu na zbor poštovane općine, da ide općina na nichovu kuću i da uzmu duplicu, a to da sve ide u općinu poličku.

[73] Viz pozn. č. 48.

[74] Vaněček, Konfiskace a plen, 55 a d.

ký vývoj z původního ničení delikventovy osoby i majetku. Protože tu nejde o reakci veřejnosti jako v případě politických deliktů, nýbrž o reakci soukromé poškozené strany, nepřechází konfiskovaný majetek v celém rozsahu na představitele politické moci, nýbrž i částečně na poškozeného. V tom směru má konfiskace povahu náhrady škody; nakolik pak zbytek majetku konfiskuje panovník, jde o trest ve vlastním slova smyslu.

Jeden velmi zajímavý doklad tohoto vývoje pochází z oblasti českého práva. V privilegiu Boreše ml. a Boreše nejml. z Ryzmburka a na Bečově z r. 1399 pro jejich poddanské město Bečov se stanoví, že osoba, která se na jiném dopustí násilí, jež může vésti k smrtelnému účinku, propadá v případě, že napadený usmrcen nebude, trestu zabavení všeho svého majetku ve prospěch toho, jejž napadla;[75] v případě smrtelného výsledku byl zřejmě uložen trest na životě. Předpis tohoto privilegia nehovoří ovšem o nějaké souvislosti se starým plenem; avšak jeho ojedinělost naznačuje zřejmě souvislost se starobylým přísným trestáním činu proti životu, i když zde likvidace majetku delikventova, prováděná původně veškerou společností, jest nahrazena likvidací ve prospěch toliko poškozeného, jak to odpovídá tehdy už platnému systému komposičnímu.

Změna plenu v konfiskaci s náhradní povahou trestu smrti v případě insolvence jest pravděpodobná i v starším právu ruském. Tento vývoj se zračí na př. v čl. 4 smlouvy Rusů s Řeky z r. 911 za panování knížete Olega[76] a v čl. 13 smlouvy Rusů s Řeky z r. 945 za panování knížete Igora.[77] Na koncepci těchto smluv měli ovšem vliv Řekové, v jejichž právu už plen neexistoval, a proto někdejší způsob plenu v ruském právu ukazuje jen nepřímo tvrdost předpisu v souvislosti s trestem na životě a záborem majetku. Jasněji proti tomu přeměnu plenu v pozdější mírnější formy naznačují ty předpisy, jež dovolují postiženému, aby libovolně nakládal s osobou zloděje; jsou to situace, jež odpovídají právě uvedenému bečovskému případu z českého práva, kdy šlo o vstup do veškerých někdejších práv celku proti delikventu, jehož majetek se nyní likviduje v celém rozsahu na prospěch poškozeného. Dovolení poškozenému, aby libovolně na-

---

[75] Codex iuris municipalis, díl IV/1, ed. A. Haas, Praha 1954, 245, č. 168: Were aber, das sich ihr einer oder mehr gegen sein nachbar vorgesse oder kegen gesten und ihn erschlüge oder ersteche, da Gott vor sei, wenn er denn mit sein selbst leben davon kompt, so soll man ihm lassen volgen alles sein gut und habe ohne alles hindernus also, das ir keiner sein gut mag vorschlan, vorderben noch mit keinerlet infuege vorlissen.

[76] M. F. Vladimirskij-Budanov, Christomatija po istoriji russkago prava, I. díl, 4. vyd. Petersburg-Kijev 1889, 3: da umret, ideže ašče stvorit ubijstvo. Ašče li ubežit stvorivyj ubijstvo, ašče jest' imovit, da čast jego, sireč' iže jego budet po zakonu, da voz'met bližnij ub'ënago, a iže na ubivšago da imejet' tolcem' že pribudet' po zakonu; ašče li jest neimovit stvorivyj ubijstvo i ubežav, da deržitsja ťaži, dondeže obrjaščetsja, jako da umret'.

[77] Tamtéž 17—18: da deržim budet' stvorivyj ubijstvo ot bližnich ub'ënago, da ub'jut' i. Ašče li uskočit' stvorivyj uboj i ubežit', ašče budet' imovit, da vozmut' imenije jego bliž'niji ub'ënago; ašče li jest' neimovit i uskočit' že, da išču t' jego, dondeže obrjaščetsja; ašče li obrjaščetsja, da ub'ën budet'.

kiádal s delikventovou osobou, jest v ruském právu po prvé známo z r. 1229 z čl. 32 smlouvy smolenského knížete Mstislava Davidoviče s Rigou a dalšími německými městy[78] a podobně v detailech různým, ale v podstatě zcela shodným způsobem formulováno v několika základních zákonech některých ruských zemí.[79] Jinak pozdější ruské zákonodárství zná konfiskaci jako trest bez jakýchkoli dalších souvislostí s původními přísnějšími formami postupu proti delikventovi — tak na př. v čl. 5 dvinského základního zákona z r. 1397, kde první krádež vedle cejchování vinníka jest stíhána pokutou úměrnou ceně věci, opakovaná konfiskací majetku, třetí trestem smrti oběšením.[80] Toto pojetí jest všeobecně vlastní staršímu slovanskému zákonodárství — tak charakteristicky na př. v čl. 101 statutů Kazimíra Velkého, kde trest smrti jest toliko náhradním trestem proti insolventnímu pachateli[81] a ničím více. Kazimírovy statuty mají však také vedle tohoto článku, významného pro chápání pozdějšího vývoje trestu zničení a rozchvácení provinilcova majetku, ještě jedno zajímavé ustanovení; jejich čl. 4 předepisuje nejvyšší pokutu »sedmdesáti« právě na ty trestné činy, které kdysi byly stíhány tímto starobylým přísným trestem, totiž žhářství, loupež na veřejné cestě, násilí na soudu a odchod ze soudu před skončením jednání.[82]

V dalmatském zákonodárství byl trest konfiskace majetku typicky stanoven pro případ útěku pachatele, především pachatele vraždy. Různě jest však určen subjekt, jenž vstupuje do práv pachatelových. Obci nejpříznivější jest ustanovení kap. 1 potvrzení a rozmnožení statutu korčul-

---

[78] Vladimirskij-Budanov, Christomatija, I 107: Kotoryi Rousin, ili Latineckyi im't' taťa, nad tem jemou svoja v'lja, kam jego chočet, tam dežet.

[79] M. Jasinskij, Ustavnyje gramoty litovsko-russkago gosuďarstva, Kijev 1889, 177: Základní ústavní zákon vitebské země z r. 1503, ustanovení 24: a čogo licom ne doiščutsja kotoroje taťby, ino istcu s tatinogo domu žonoju jego i deťmi zaplatiti jego gibel', a v tom tati my vol'ny; a ne budet u taťa čim platiti taťby, ino jego ist'cu vydati, i gde jego vschočet tam jego denet. — Shodné předpisy mají základní ústavní zákon vitebské země z r. 1509 v ust. 24, polocké země z r. 1511 v ust. 10 a žmuďské země z r. 1492 v ust. 25 (tamtéž 178).

[80] Vladimirskij-Budanov, Christomatija, I 126: taťa vpervyje prodati protivu poličnogo; a v drugije uličat, prodadut jego ne žaluja; a uličat vtretije, ino povesiti; a taťa vsjakogo pjatniti. Jinak o vývoji konfiskace v ruském právu Sergejevič, Lekciji, 406.

[81] Statuty Kazimierza Wielkiego, zpracoval O. Balzer, posmrtně vydali Z. Kaczmarczyk, M. Sczaniecki a St. Weymann, Poznań 1947, 514: Qui homicida, si non fuerit in solvendo, captus pena capitali puniatur.

[82] Tamtéž 259—60: Preterea pena, que consuevit nostro fisco sive nostre camere applicari, que vulgariter dicitur sedmdzesant, statuimus, quod tantummodo in quatuor causis infrascriptis, et non pluribus, nostre camere applicetur. Primus casus est de incendario, ubi accusatus de incendio iuxta formam iuris minime se poterit excusare vel expurgare. Secundus casus est, ubi aliquis accusatus de violentia sive spolio publice strate defecerit in sui expurgacione. Tercius casus est, ubi aliquis in iudicio, iudicium nostrum parvipendens, cultellum vel gladium presumpserit extrahendum. Quartus casus est, dum aliquis iudicatus et condempnatus et iussus satisfacere vel sufficientem fideiussoriam caucionem prestare et facere contempserit, et de iudicio per suam rebellionem discesserit non prestita predicta caucione.

ského z r. 1256, jež vedle trestu vyhnanství veškerý majetek převádí na obec, ale ovšem připouští možnost ponechání až do jedné poloviny — podle kap. 1 statutu z r. 1240 jedné třetiny — ženě zavražděného.[83] Skradinský statut v rukopisu z počátku 14. století v čl. 95 stanoví, že vedle trestu vyhnanství a pokuty na prospěch knížete polovina zabaveného majetku propadá rodině poškozeného a polovina obci;[84] pokud jest pachatel nedílníkem, konfiskuje se podle čl. 96 jen ta část nedílného majetku, jež na něho připadá.[85] Zvláště v tomto případě jest jasně patrná souvislost novější konfiskace se starším plenem; ačkoli předpis čl. 95 jasně ustanovuje o konfiskaci, používá termínu »destruere«. Lastavský statut z r. 1310 v kap. 1 uskutečňuje občanskou kapitisdeminuci pachatele a převod jeho majetku na zákonné dědice.[86] Statut korčulský z r. 1256 má konfiskaci majetku pro znásilnitele ženy v kap. 11, dále pro toho, kdo na ostrov přivede lupiče, v kap. 46 a konečně statut z r. 1240 pro lupiče vůbec v kap. 15.[87] Později termíny »porob« a »rásap« označovaly všeobecně toliko konfiskaci.[88]

Právo neslovanské Evropy znalo řadu případů *konfiskace částečné*.[89] I když v tomto směru údaje ze slovanských zemí jsou daleko chudší, dovolují přesto i pro slovanské země konstatovat historický vznik trestu částečné konfiskace z dřívějšího *trestu rozchvácení některých individuálně určených předmětů*, jež byly v bezprostředním vztahu k trestnému činu. Nasvědčují tomu všechny doklady, uvedené v závěru 2. kapitoly. Jinak později konfiskace určité části celého jmění byla hojná na Litvě; tam polovina majetku propadala při uzavření příbuzenského sňatku, koupi statku od zrádce, nezákonném převzetí držby výsluhy nebo výběru daně či samovolném zřízení mýta.[90]

Konfiskace, která nahradila předchozí ničení delikventova majetku, prodělala v dalším vývoji podobné změny jako trest zničení delikventova majetku. Svědčí o tom v starší době na př. její vývoj v zemském právu českém již od 13. století[91] a podobně i daleko později vývoj v Rusku v 18. století.[92] Tak jako o řadu století dříve při plenu, i při konfiskaci došlo k jejímu postupnému zmírňování a převádění na nové formy majetkového trestu.

---

[83] Mon. hist.-jur. Slav. merid., I 5 a 26.

[84] Tamtéž III 141. Přes to, že předpis hovoří o rozdělování majetku pachatele mezi obec a rodinu poškozeného, používá termínu »destruere«, obvyklého pro označení plenu; proto je jistě správná domněnka, již pronáší Kadlec, Porob-rásap, 193, že zde tento termín nepochybně označuje konfiskaci.

[85] Mon. hist.-jur. Slav. merid., III 141.

[86] Tamtéž VIII 2.

[87] Tamtéž I 9, 19 a 30.

[88] Kadlec, Porob-rásap, 190.

[89] Coulin, »Wüstung«, na více místech.

[90] Malinovskij, Lekciji, 339.

[91] Vaněček, Konfiskace a plen, 58 a d.

[92] Malinovskij, Lekciji, 340.

4. Obsah a rozsah trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku

Rozsah a obsah trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku jest nejlépe patrný z ruských pramenů. Tam jasně jde o proměnu osobního stavu pachatele a členů jeho rodiny ve stav otrocký a zabrání celého majetku.[93] To vše není podoba nejstarší, neboť původní formou nepochybně byla osobní i majetková likvidace delikventa, t. j. usmrcení provinilce a zničení, resp. rozchvácení jeho majetku, nikoli změna osobního stavu a formální převod majetku. Jak dalece původní likvidace postihovala členy rodiny pachatelovy, není ovšem z pramenů známo; nelze však vyloučit, že se kolektivní trestní sankce politické veřejnosti určitého organisačního celku obracela proti pachateli samému, kdežto reakce proti rodině jest vlastní až době pozdější, kdy proti struktuře širšího rodu vystoupily do popředí jako samostatné jednotky jednotlivé rodiny. Nicméně proti tomu však i z pozdější doby jest znám *plen kolektivního majetku*, totiž celé vesnice. V srbském právu jsou o tom dvě zmínky v zákoníku cara Štěpána Dušana; podle čl. 146 při nalezení lupiče nebo zloděje ve vsi jsou na životě, resp. těle trestáni tito vlastní pachatelé a pán vsi, ves však, v níž se skrývali, aniž je vesničané odevzdali úřední moci, jest trestána plěnem,[94] a podobně podle čl. 171 jest mincíř pracující mimo město trestán vyhnanstvím, kdežto ves, v níž tajně pracoval, plenem.[95] Zde ovšem zakročoval stát proti menší správní jednotce, používaje patrně novým způsobem staré trestní formy, takže nelze podle toho usuzovati na dobu nejstarší; pokud jinak v raněfeudálním období šlo o vyhlazování celých vsí, nutno tento postup pokládat za válečné nepřátelství, nikoli výkon spravedlnosti.

V době, z níž máme psané prameny, jest tedy zničení a rozchvácení delikventova majetku *plenem jeho majetku osobního, resp. majetku jeho rodiny*. Jest vždy spojeno s *vyhnanstvím*.[96] Lišení termínu »potok« pro zbavení osobních práv a termínu »razgrablenije«, »ograblenije« nebo »graběž« pro zbavení práv majetkových v ruském právu[97] platí v plném rozsahu až pro dobu pozdějších »zakonnych knig«.[98] V starší době se promiscue používá obojího termínu pro trestní postup, jenž zahrnuje jak osobní, tak majetkovou likvidaci pachatele; nasvědčuje tomu vedle ter-

---

[93] Juškov, Istorija, 122.

[94] Jireček, Svod, 298: U kojem se sele nagije tať ili gusar', to-zi selo da se raspe, a gusar' da se obesi str'moglav', a tať da se oslepi; a gospodar' sela toga da se dovede svězan k carstvu-mi, i da plakja vse, ščo ije činil gusar' i tať ot izpr'va, a paky da se kaže kako tať i gusar'.

[95] Tamtéž 303; Aščе li se obrete zlatar' osven' gradov' i tr'gov' carstva-mi u kojem' sele: da se to-zi selo raspe i zlatar' izžeže.

[96] N. A. Maksimejko, Mnimyje archaizmy ugolovnago prava Russkoj Pravdy. Vestnik prava 1905/III—IV, 151 (Pravda russkaja, II 293).

[97] Vladimirskij-Budanov, Obzor, II 24.

[98] Kadlec, Porob-rásap, 186, pozn. č. 1.

mínu »potok« v jiných pramenech užívaný termín »boj«, jasně nerozlišující mezi oběma složkami, zatím co další synonynum »pognanije« poukazuje na spojování »potoku« spíše s vyhnanstvím.[99] Zvláště jasně označování výkonu obou složek trestu jedním z možných termínů prokazuje verbum »potočiti« od substantiva »potok« ve významu »prováděti plen jako trest«, použité v čl. 83 širšího textu Ruské pravdy,[100] i když zde už je náznak konfiskace. Spojitost obou složek existuje i v pozdější době, kdy fráze »publicatis bonis relegantur« se v ruském překladu byzantských zákoníků překládá frází »razgrableny byvše, da izženutsja«.[101] Proti tomu názor, že trestem zničení a rozchvácení pachatelova majetku jest i trest »vyvolání« v 3. litevském statutu z r. 1588 v čl. 5 XII. knihy,[102] jest mylný, neboť tu jde o pouhé psanectví, vyhnanství;[103] termín »pogonia«, vzniklý latinisací ruského termínu »pognanije«,[104] jest aplikací slova původně označujícího trest zničení delikventova majetku na trest nyní jiný, totiž vyhnanství. V této pozdější době neexistovalo už původní bytostné spojení vyhnání delikventa a zničení a rozchvácení jeho majetku, neboť starý jednotný trest se rozložil ve dva samostatné, vyhnanství a konfiskaci, i když byly ukládány za spáchání řady činu vždy oba dva. Termín »potok« nyní již označuje vyhnanství, jak to jasně vyplývá z používaného širšího ekvivalentu »vybiti iz volosti von«.[105] Trest na majetku jest pak konfiskací, ne zničením a rozchvácením.[106]

Rozsah plenu jest ve většině ustanovení *vymezen všeobecně příkazem zničení všeho delikventova majetku.* Přesnější jeho údaj jest tam, kde jako na př. v čl. 17 statutu ligy ninského kotoru, revidovaného r. 1306, se vyjmenovává *jednak dům a jeho příslušenství, jednak polnosti.*[107] Likvidaci všeho delikventova majetku zásahem i *proti osobám personálního svazku jeho statku* nejlépe vyjadřují zprávy z ruských letopisů,[108] které jasně

---

[99] Malinovskij, Lekciji, 342.
[100] Vladimirskij-Budanov, Obzor, II 25.
[101] Sergejevič, Lekciji, 405.
[102] Malinovskij, Lekcii, 343.
[103] Kadlec, Porob-rásap, 188.
[104] Vladimirskij-Budanov, Christomatija, I 46, pozn. č. 46.
[105] A. A. Suchov, Obyčno-narodnyje i kňažeskije nakazanija po drevneruskomu ugolovnomu pravu, Juridičeskij vestnik 1872/XII, 8 (Pravda russkaja, II 291).
[106] Tak Vladimirskij-Budanov, Christomatija, I 46, pozn. č. 46.
[107] Karlić, Statut, 292: zato ima skočiti sva Liga za moći da gospodi dati u ruke i sve njegovo u porob u Ligu ali va obljubu, što ima, mala i velika, doma i u polju, i sidbon i s' trsjem.
[108] Vladimirskij-Budanov, Obzor, II 25: Novgorodský letopis r. 1209: Miroškin dvor i Dmitrov zažgoša a životy jich pojimaša, i sela jich rasprodaša i čeljaď. — Tamtéž r. 1230: zautra ubiša Smena Borisovicja, i dom jego ves' razgrabiša i sela, i ženu jego jašča. — V tomto směru pro dobu ještě starší neobyčejně zajímavým a v literatuře dosud neuvedeným dokladem, jenž rozsah plenu popisuje zcela shodně s těmito ruskými letopisnými údaji a tedy podtrhuje jeho dlouhodobou existenci v této podobě, je zpráva ne sice od vlastních slovanských národů, avšak z přímého jejich sousedství, totiž z území pobaltských Prusů. Podle ní se takto mělo postupovati proti těm, kdo by nekladli odpor pronikání věrozvěstů do země, jak o tom Brunonis Passio sancti Adalberti episcopi et

ukazují bojový charakter této akce, který jest likvidací politického protivníka, tedy postupem typickým pro vzájemné boje drobných organisačních jednotek nejstarší doby. Charakteristické zpustošení delikventova majetku »na věčnost« a převod na obec zná čl. 17 IV. knihy starého splitského statutu z r. 1312.[109]

S největší pravděpodobností však *forma ničení veškerého delikventova majetku není formou nejstarší*, nýbrž vznikla používáním této starobylé instituce ve společensky již podstatně diferencovaném prostředí se značnými rozdíly rozsahu majetku a vlastnickým právem k řadě různých předmětů. Některá práva však pro určité situace dochovala zřejmě *stadium původní, plen domu*. Dům, jenž byl prvním významným majetkovým kusem v individuálním vlastnictví,[110] byl samozřejmě také předním předmětem tohoto trestu. Potomní vývoj ovšem neustrnul a tak historická podoba této instituce není jednoduchá, nýbrž je obrazem stadia, když už konsolidující se stát chtěl z trestu především hmotně těžit, a proto nelikvidoval podstatu jmění tak, aby byla nepoužitelná. Této vývojové tendenci plně odpovídá skutečnost, že podle valné části dokladů *plen* směřoval především *toliko proti obydlí* delikventovu; to zřejmě bylo zničeno úplně, zatím co *ostatní majetek byl rozebrán, movitosti patrně kýmkoli z veřejnosti, nemovitosti obcí*. Je to vývoj, odpovídající zcela vývoji této instituce v ostatním evropském právu.[111] Konstatování tohoto postupu má však ještě jeden neobyčejně významný důsledek: ukazuje *těsnou spojitost plenu s konfiskací*, jež později plen zcela vytlačila; jestliže se totiž i v starším období ničení delikventova majetku co do drobných užitkových předmětů provádělo formou jejich odebrání kýmkoliv z veřejnosti, jest přechod této formy v pozdější zabavování představitelem jurisdikce či poškozeným zcela pochopitelný a samozřejmý. Plen domu zničením a spálením zachycuje v slovanském právu již nejstarší údaj z oblasti polabsko-pobaltských Slovanů.[112] Podobně dům jako jediný objekt trestní sankce uvádí citované už velké privilegium českého duchovenstva z r. 1222 v čl. 15[113] a stejně čl. 83 širšího textu Ruské pravdy.[114] Jihoslovanské prameny, které zachycují tuto starou instituci v právních formách, jež pod vlivem statutů italských jsou technicky neobyčejně vyspělé, znají ji v podobě

---

martyris, cap. 25 in fine (Fontes rerum Bohemicarum I, Praha 1872, 294) praví: Illis vero, qui in ingressu regni positi bonos hospites eo loci dimiserunt, mortem minantur; domum incendere, divisis rebus uxores et filios vendere, spumante ira pollicentur.

[109] Mon. hist.-jur. Slav. merid., II 144: eorum omnia bona deuastentur et semper sint inculta et deserta et communi applicentur, ubicumque inuenirentur in districtu huius ciuitatis et extra.

[110] F. Engels, Die Mark, Marx—Engels—Lenin—Stalin zur deutschen Geschichte, I. díl, Berlin 1953, 144: Das erste Grundstück, das in Privateigentum des einzelnen überging, war der Hausplatz.

[111] Coulin, Wüstung, 279.

[112] Viz pozn. č. 1.

[113] Viz pozn. č. 41.

[114] Viz pozn. č. 48.

komplikovanější, kdy *vedle plenu domu* jest postavena jako součást trestu *konfiskace ostatního jmění*. K tomu obce pod přímým vlivem italského práva stanoví trest vypovězení, a to buď všeobecně, jako čl. 49 statutu skradinského[115] a kap. 398 statutu Kotoru,[116] nebo toliko pro případ útěku, jako čl. 56 reformovaného statutu Korčuly,[117] kdežto jiné prameny trest vypovězení nepřipojují, jako je tomu na př. v čl. 113 poljického statutu.[118] V této pozdní době však trest zničení a rozchvácení delikventova majetku neznamenal úplnou občansko-právní likvidaci. Uvedený právě článek splitského statutu v závěru připouští, aby se po usmíření s rodinou zavražděného a zaplacení pokuty obci vrah vrátil do města a jmění mu bylo restituováno;[119] tato restituce znamená patrně navrácení nemovitostí včetně pozemku se zničeným domem, zatím co movitosti již ovšem původnímu vlastníku vráceny býti nemohly.

Vývoj zničení a rozchvácení delikventova majetku postupuje v dalších stadiích *k stále většímu omezování okruhu a rozsahu ničených, resp. rozchvacovaných předmětů*. Je to výrazem změněných hospodářských, sociálních a kulturních poměrů, kdy výhoda konfiskace hmotného substrátu delikventova vlastnictví a zmírnění násilných forem výkonu práva, jakož i případných rysů sakrálních vedou, pokud ne k úplnému odstranění, tedy podstatnému omezení tohoto ničení. Na slovanských územích pocházejí doklady o omezení rozsahu ničených předmětů především z jihoslovanských pramenů, i když nelze přesně určit, které předměty byly z zničení vyloučeny. Avšak jestliže na př. čl. 49 statutu ligy ninského kotoru přepisuje vedle plenu náhradu škody způsobené krádeží[120] a čl. 69 vedle plenu pokutu,[121] podléhaly ničení zřejmě jenom některé předměty v delikventově vlastnictví, kdežto z ostatního jmění byla poskytována ona náhrada nebo pokuta. Podobně v Čechách ustanovení čl. 15 velkého privilegia českého duchovenstva z r. 1221, které zakazuje při trestání zloděje odnímání plodů, jež jsou v zemi,[122] jest sice věnováno konfiskaci, ale

---

[115] Mon. hist.-jur. Slav. merid., III 132: omnia bona sua ad nostrum commune dovolvantur, et ipse sit in bannum perpetuum nostre civitatis omnibus diebus vie sue.

[116] K a d l e c, Porob-rásap, 193: sit inimicus totius civitatis et domus eius funditus destruatur, et omnia alia bona sua a populo civitatis dissipentur ex toto, et sit perpetuo bandizatus.

[117] Mon. hist.-jur. Slav. merid., I 85: truncetur (ei) caput et perdet omnia bona sua, quae deueniant in commune et domus eius a fundamento proripiatur. Et si fugerit, sit in banno. — Edice pramenu má místo slova »proripiatur« mylně »proriatur«; opravu vady provádí K a d l e c, Porob-rásap, 191.

[118] Mon. hist.-jur. Slav. merid., IV 111: da mu ide poštovana općina na kuću i da mu rozvali kuću, a negove sve ča godi da se uzme u općinu poličku.

[119] Tamtéž II 144: preterea in ciuitate (!) non reuertantur, donec acceperint quietationem a propinquioribus, seu consanguineis interfecti; in quo casu restituantur ei bona et inculta, solutis primo communi ducentis libris.

[120] Viz. pozn. č. 43.

[121] K a r l i ć, Statut, 295.

[122] Viz pozn. č. 41.

jasně ukazuje souvislost s předchozím plenem a tak i tendenci, vedoucí v jeho rozmezí k omezování okruhu ničených předmětů.

Pokud existují zprávy o *plenu individuálně určených movitostí*, vyplývá z nich, že se ničení těchto předmětů spravovalo zvláštními pravidly. Tak v Čechách vedle úřední konfiskace nemovitostí existoval *neúřední plen movitostí*,[123] rozchvacovaných obyvatelstvem. V tomto stadiu zřejmě asistovala široká veřejnost aktu úřednímu a vykonávala část trestu, jehož výkon v nejstarší době byl jí cele dán do rukou. Je známo, že v Německu na př. se lišila forma soudně prováděného plenu od formy lidové; první se konala spálením nebo zničením, druhá stržením střechy nebo násilným vniknutím tlupy do domu a jeho neplánovitým demolováním.[124] Jinak ze slovanských zemí jsou z pozdější doby pro ničení individuálně určených předmětů přesnější pravidla; všechna ukazují právě formu, kdy ničení delikventova majetku se neprovádí skutečným zneupotřebením jednotlivých předmětů, nýbrž samovolným převodem na blíže neurčené příslušníky společnosti, vykonávající kolektivně tento starý způsob trestu. Tak v Charvátsku stanovil poljický statut v čl. 92 a), že každý se mohl napíti vína, prodávaného zakázaným způsobem, a v čl. 107 c), že každý může volně brátí předražené maso.[125] Organisovanější forma jest známa z Ruska, kde pachatelovy peníze byly rozdělovány mezi všechny příslušníky města — na př. po třech hřivnách.[126]

Ze všech těchto skutečností se podává, že instituce plenu měla, pokud se oné ničitelské činnosti, vykonávané veřejností, týče, složky dvě: obsahovala *jednak ničení určitých předmětů, jednak rozchvacování dalších předmětů kýmkoli z veřejnosti*. Lapidárně jest to znaznačeno v čl. 26 ve IV. knize splitského statutu z r. 1312, jenž hovoří o »maleficium, propter quod bona ... deberent destrui vel publicari«;[127] první z termínů poukazuje na onu složku vlastního ničení, druhý na složku rozchvácení. Pro ničitelský postup při vykonávání tohoto deliktu neexistovala ovšem nijak pravidla detailní. Hlavní úlohu tu nepochybně hrály zřetele praktické: čeho mohli noví držitelé použít, to bylo v okamžiku vniknutí na devastovaný pozemek prostě odňato držiteli dosavadnímu, ostatní se ničilo; rozsah skutečného ničení byl ovšem náhodný, jednou užší, podruhé širší. Jak jest pochopitelné ze samotného charakteru ničených věcí, *vlastní ničení se týkalo ovšem především nemovitostí, kdežto movitosti byly rozchvacovány*. Rozsáhlé úvahy teoretické o existenci nebo neexistenci chápání rozdílu movitostí a nemovitostí v starším právu, k nimž došlo v sou-

---

[123] Vaněček, Konfiskace a plen, 66.
[124] Schröder, Lehrbuch, II. díl, 6. vyd., Berlin—Leipzig 1922, 832.
[125] Mon. hist.-jur. Slav. merid., IV 96 a 107.
[126] Vladimirskij-Budanov, Obzor, II 25.
[127] Mon. hist.-jur. Slav. merid., II 147.

vislosti s institucí plenu v německé literatuře,[128] tu rozhodně nemají místo. Jestliže v pozdějším vývoji do plenu zasahuje už knížecí úřad a provádí konfiskaci pozemku po předchozím provedení plenu obyvatelstvem, jednou za větší, podruhé za menší bezprostřední asistence úředníka,[129] odpovídá to plně někdejšímu vývoji, avšak nyní jen s tím rozdílem, že plen spěje k proměně v konfiskaci a místo anonymní masy trest vykonává představitel jurisdikce. Jeho aktivní účast při »popravě«, jejíž součástí byl plen, naznačují dobře prameny českého práva.[130] Celkovému tomuto vývoji odpovídají také zkušenosti z pozdějších vývojových stadií plenu v západní Evropě, kde ničení a rozchvacování se stalo stadiem provisorním a konfiskace definitivním, ač by bylo možno čekat opak;[131] zničení a rozchvácení se ovšem tehdy týkalo jen předmětů některých, kdežto konfiskace postihla majetkový substát trestané osoby v celém jeho rozsahu.

Zvláštní předpisy pro postup v případě, že na ničeném předmětu váznou nějaká jiná práva, zná toliko jihoslovanské právo, jehož ustanovení jsou v tomto případě na rozdíl od ostatních slovanských národů nejdetailnější, neboť zachycují tuto starou právní instituci v poměrně pozdním vývojovém stadiu. Tak IV. kniha starého splitského statutu z r. 1312 stanoví v čl. 26, že *výkon trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku nesmí porušit práva jiné osoby na ničeném statku* (na př. nájemce) a že ženě pachatelově má obec buď ponechat užívání objektu do smrti nebo ji zajistit jiným náhradním způsobem, v čl. 27 pak, že práva horního pozemku vůči dolnímu nebo práva spoluvlastníkova při věci nedělitelné jest třeba respektovat tak, že obec buď ustoupí od zničení nebo vyplatí tomu, kdo zničením bude poškozen, ekvivalent na základě předchozího odhadu.[132] Vyšší stadium tohoto procesu zachycuje čl. 96 skradinského statutu z počátku 14. století; zde jde už sice o konfiskaci, při níž z nedílného majetku má být zabírána jen odpovídající část,[133] avšak termín »destruere« použitý v předchozím čl. 95[134] jasně ukazuje, že původně šlo v těchto případech o ryzí plen.

Prameny práva slovanských národů není také dosvědčena *kombinace trestu zničení delikventova majetku s jiným typem trestu* ve větší míře. Existovalo pochopitelně zmíněné už spojení s *trestem smrti*, resp. *vyhnanství*. I v tomto směru není však na rozdíl od ostatní Evropy[135] ně-

---

[128] O tom přehled podává Coulin, Wüstung, 394.

[129] Vaněček, Konfiskace a plen, 66—7.

[130] Viz závěrečnou citaci v pozn. č. 68.

[131] Coulin, Wüstung, 397—8.

[132] Mon. hist.-jur. Slav. merid., II 147; v edici jest čl. 27 omylem znovu označen číslem 26.

[133] Tamtéž III 142.

[134] Tamtéž 141.

[135] Coulin, Wüstung, 403 a d. O těsném spojení plenu s institucí odnětí právní ochrany (Friedlosigkeit), jež typicky znamená vyhnanství, E. Mayer, Geschworenengericht und Inquisitionsprozess, München-Leipzig 1916, 182—3, 188, 249 a j.

jakých předpisů komplikovanějších. Toliko čl. 146 zákoníku cara Štěpána Dušana, jenž předepisuje plen vesnice, v níž se nalezne lupič nebo zloděj, stanoví pro prvního z nich trest smrti oběšením, pro druhého pak *trest zmrzačující*, oslepení.[136] Kdežto však v Evropě všeobecně jest neobyčejně časté spojení plenu určitých majetkových podstat s *trestem peněžitým*, pokutou,[137] v slovanských právech děje se tak ojediněle, na př. v čl. 49 a a 69 statutu ligy ninského kotoru[138] nebo ve zmíněně už listině cara Štěpána z r. 1348 pro jerusalemský klášter sv. Michala a Gabriela,[139] či v čl. 83 širšího textu Ruské pravdy.[140]

5. Trest zničení a rozchvácení delikventova majetku ve světle celkového vývoje soustavy trestů.

V ruské literatuře, v níž jediné ze slovanských literatur se o otázce trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku diskutovalo, byl vysloven názor, že jde o trest pozdnější, zaměnivší odklad při vraždě a pak rozšířený na krádež, žhářství a zejména politické delikty,[141] resp. o trest přenesený na Rus byzantským vlivem.[142] Přes to, že i v této starší literatuře byl pronesen správný názor o starobylosti tohoto trestu, mimo jiné zejména také poukazem na obdobný vývoj u jiných národů,[143] udrželo se i nejnověji mínění, že plen jest novým typem trestu feudálního státu,[144] ač se jinak ku podivu zcela správně konstatuje, že plen jest zvláštním typem bannice, jímž se prvotněpospolné obce zbavují zločinných příslušníků.[145] Pokud jest zastáván názor, že vyhnání a konfiskace předcházely zničení fysickému a majetkovému,[146] jde tu o názor, založený na pozorování faktických bojů za feudální rozdrobenosti, jež sice navenek jsou plenu podobny, avšak jež nelze tak kvalifikovat, neboť nejsou aktem právním, nýbrž faktickým násilím. Že ovšem faktická podobnost plenu jako trestu a plenu jako prosté násilnosti vedla k nerozlišování terminologickému, dosvědčuje nejlépe srbský termín »rásap«, používaný i pro označení kořistnictví ve válkách.[147] Názory starší literatury, které

---

[136] Jireček, Svod, 298.
[137] Coulin, Wüstung, 407 a d.
[138] Karlić, Statut, 294 a 295.
[139] Mon. serb., 135, č. 116.
[140] Viz pozn. č. 48.
[141] Vladimirskij-Budanov, Obzor, II 25.
[142] Sergejevič, Lekciji, 406.
[143] Malinovskij, Lekciji, 342.
[144] Juškov, Obšč.-pol. stroj, 486.
[145] Tamtéž 491.
[146] Tak M. M. Isajev, Ugolovnoje pravo Kijevskoj Rusi, Učënnyje truda VIJUNa VIII, 1946, 167 (Juškov, Obšč.-pol. stroj, 491).
[147] Mon. serb., 367, č. 304, mír knížete Radoslava Pavloviče, jeho syna a knížete Ivaniše s Dubrovníkem z r. 1432: s kouga razmir'ia niedna korisť ne bivaa ednoj straane i drugooi pače čtet i raasap' i manšina. — Podobně v daleko pozdější době turecké okupace

existenci ničení a rozchvacování majetku vůbec popíraly a prohlašovaly, že ve skutečnosti prý šlo o pouhou konfiskaci, později všeobecně rozšířenou,[148] nebo které vyhnanství chtěly docela spojovat s uvězněním někde v cizí oblasti,[149] jsou ovšem mylné.

Proti všem odchylným míněním jest třeba konstatovat, *že trest zničení a rozchvácení delikventova majetku je trestem starobylým*. Nutno však přitom uvážit, že soustava trestů v starším středověkém právu nebyla tak jednoduchá, jak se někdy má za to[150] a že tedy plen jest v této době jedním z několika používaných trestů, nikoli trestem jediným. Velmi pěkně již samotný nejstarší doklad trestu zničení delikventova majetku u Slovanů, zmíněný v úvodu této práce, ukazuje plen v těsné souvislosti s výkupem z trestu,[151] jenž na něj navazoval.

Postavení trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku mezi ostatními tresty lze jasně pochopiti jedině v rámci celkového vývoje trestního práva. Určité zásady jednání a reakce na činy druhých osob, jež vývojem vyústily v zásady trestněprávní, mají svůj původ v primitivních zásadách drobných organisačních jednotek (rod, rodina, primitivní území jednotky-obce). V tomto stadiu jest třeba lišit mezi dvojím typem vztahů, uvnitř těchto jednotek a mezi těmito jednotkami. Základní skutečností jest, že »rod, založený na příbuzenském svazku, který byl jeho stmelujícím principem, poskytoval každému jednotlivému členu osobní ochranu, jakou mu nemohla zajistit žádná jiná existující moc«.[152] I v jeho rámci vznikaly ovšem rozpory a bylo nutno zakročovat proti jednotlivcům, kteří odmítli uznávat všemi jinými příslušníky uznávané a tak obecně platné zásady. Avšak »rod je s to vyrovnat všechny konflikty, které mohou vzniknout ze společnosti takto organisované«, zatím co mimo něj »navenek vyrovnává konflikty válka«.[153] A tak *kdežto ve vztazích mezi jednotlivými organisačními jednotkami panuje plná svépomoc, existuje ve vztazích uvnitř jednotek jakési řízení podle určitých primitivních zásad*, které jest dvojího druhu podle toho, která pravidla, jimiž se dotyčný celek řídí, byla porušena. Prvním typem jest bezprostřední a přímá, spontánní reakce celé společnosti na trestný čin, vedoucí k totál-

---

Balkánu jest trest ničení majetku, dochovaný ústní tradicí v bulharském Kjustendilsku (B o b č e v, Bulg. obič. nakaz. pravo, 280), nepochybně ve skutečnosti mimoprávní retorsí se strany tureckých orgánů, nikoli výkonem soudního rozhodnutí.

[148] N. M. K a r a m z i n, Istorija gosudarstva Rossijskago, II. díl 5. vyd., Peterburg 1842, pozn. 72; J. P. G. E w e r s, Das älteste Recht der Russen in seiner geschichtlichen Entwicklung, 1826, 337 (Pravda russkaja, II 291).

[149] O. O. L a n g e podle Pravda russkaja, II 291.

[150] J u š k o v, Obšč.-pol. stroj, 121.

[151] Viz pozn. č. 1. Společenské rozvrstvení Veletů v této souvislosti po prvé v literatuře zaznamenává nejnovější editor Dětmarův J e d l i c k i, Kronika Thietmara, 351, pozn. č. 125. O výkupu podle společenského postavení v nejstarších ruských raněfeudálních státech se zmiňuje J u š k o v, Obšč.-pol. stroj, 121.

[152] L. H. M o r g a n, Pravěká společnost, Praha 1954, 92.

[153] E n g e l s, Původ rodiny, 167.

ní likvidaci pachatele po stránce osobní i věcné; používá se jí při činech zvláště těžkých, zejména které porušují kult. Při věcech méně závažných se postupuje druhým, mírnějším způsobem, který znamená vyloučení vinníka z rodu nebo obce; zde nereaguje obec jako celek, nýbrž především toliko poškození. *Zničení a rozchvácení delikventova majetku jest nepochybně součástí oné bezprostřední a spontánní reakce; lze však předpokládat, že mohlo být aplikováno i při formálním vylučování pachatele z rodu či obce.* Bezprostředně spontánní reakce celé společnosti jest zřejmě nejstarší způsob trestání; odpovídá svou násilností zcela vyřizování sporů ve vztazích mezi samostatnými jednotkami mstou, která jest podobným násilím. A právě v slovanském právu je doloženo, jak fakticky těsně souvisel proces likvidace odpůrce ve vztazích uvnitř téže organisační jednotky s obdobným procesem likvidace odpůrce-příslušníka cizí jednotky, ač v prvním případě šlo o zárodek trestního postupu právního, zatím co v druhém o normální válku; u jižních Slovanů, jak už bylo řečeno, se terminem »rásap« označoval jak trest zničení majetku, vykonávaný na odsouzeném delikventovi, tak ničení protivnického jmění v bojích mezi jednotlivými feudálními pány.[154] Jeden nález českého zemského soudu z r. 1402, jenž stanoví, že při výkonu »popravy« na provinilci se má zabrati toliko jeho oděv a jízdní koně,[155] jest sice ustanovením pozdějším a předepisuje konfiskaci, tedy trest již vysokého vývojového stadia soustavy trestů, avšak nepochybně nahrazuje někdejší plen a obsahem záboru pěkně ukazuje, jak šlo o akt velmi podobný válečnému kořistnictví. Nejjasněji souvislost zničení a rozchvácení majetku jako trestu a zničení a rozchvácení jako aktu prostého násilí naznačuje sám termín »plen« v českém právu, jímž se označuje jak tento trest, tak delikt násilí na majetku.[156]

Jako základní otázka postavení plenu mezi ostatními tresty se jeví otázka *poměru trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku k pozdějšímu trestu odnětí právní ochrany* (Friedlosigkeit). Nauka probírala zatím obě instituce odděleně, jejich poměrem se však dosud přímo nezabývala. Z diskutovaných názorů[157] vyplývá, že rozdíl obou spočívá ve formálním vyhlášení stavu odnětí ochrany proti spontánní reakci celé společnosti při plenu, jenž však může být materiální součástí trestu odnětí právní ochrany. K tomu na základě studia pramenů práva slovanských národů lze konstatovati, jak to typicky vyplývá z ruského práva, že sankce materiální, zničení majetku (»razgrablenije«), jest v přímé spojitosti se

---

[154] Viz pozn. č. 147.

[155] Cod. jur. Boh., II/2 45: Nad kýmž se poprava děje, nemá ot popravcí zbožie to hubeno býti ani bráno, než toliko oděnie jeho a jiezdné koně.

[156] Vaněček, Konfiskace a plen, 65. O trestném činu »plenu« pak píše R. Rauscher, O krádeži a loupeži v českém právu zemském, Bratislava 1929, 6 a d.

[157] Coulin, Wüstung, 327 a 341.

sankcí personální, vyhnáním (»potok« v užším smyslu). Obě tyto složky plenu má i stav odnětí právní ochrany.[158] Tento stav jest také stejně jako plen vyhlašován jak na delikty proti celku, tak na delikty proti individuu[159] a jeho výkon, i když především pozůstává v možnosti volného nakládání osobou pachatelovou, vede často k takové reakci proti jeho majetku,[160] kterou nijak nelze lišit od plenu. Jestliže u plenu jest možno konstatovat jisté sakrální rysy, jsou tyto rysy stejně charakteristické pro některé případy odnětí právní ochrany,[161] při čemž se také někdy používalo jinak u plenu obvyklého ničení delikventova majetku ohněm.[162] Všechny tyto neurčitosti v instituci zničení a rozchvácení delikventova majetku v poměru k instituci stavu odnětí právní ochrany a skutečnost, že prameny dochovávají tu zřejmě instituci vymírající, vedou k závěru, že *trest zničení a rozchvácení delikventova majetku jest nejstarší formou reakce společnosti proti majetku osoby z ní vyloučené.* Z raného středověku prameny hojně doložený *formální stav odnětí právní ochrany jest již vyšším stadiem,* přesněji právem formovaným. Proti tomu plen jest institucí primitivní, korespondující sféře záští v poměru společenských jednotek, jež nemají společný právní řád a své spory si vyřizují prostým násilím, obvyklým jinak ve sporech mezi jednotlivými organisačními jednotkami a nikoli uvnitř nich.

Otázku, zda stav mimo právo má ostřejší podoby v době staré — jak soudí většina autorů — nebo spíše až na počátku doby historické,[163] lze zodpověděti tak, že spíše starší doba zná formy ostřejší. V nejstarší době, kdy plen jako trestněprávní instituce vznikl, byly činy nejtěžší, zejména pokud se dotýkaly kultu, trestány velmi ostře, tedy likvidací osobní i věcnou. Avšak jinak jistě trestající společnosti šlo především jen o vyřazení vinníka ze společnosti tím, že se mu zničením obydlí znemožnil v starém sídle pobyt,[164] o nic více. Tento trest byl krutější více svým dosahem — postižený byl vydán na milost a nemilost komukoli, neboť jej jeho společenský celek přestal chránit —, než sám sebou. Tyto skutečnosti také velmi pěkně ukazují na těsnou souvislost plenu s pozdějším formálním vyhlášením stavu odnětí právní ochrany, v němž už dominuje složka osobní nad věcnou.

Pro posouzení postavení trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku mezi ostatními tresty jest mimořádně důležitý jeho *účel.* Přitom jest třeba dbáti toho, že tento účel není stále týž, nýbrž že v dějinném

---

[158] Coulin, Wüstung, 328 a 331.
[159] F. Beyerle, Das Entwicklungsproblem im germanischen Rechtsgang, Deutschrechtliche Beiträge X/2, Heidelberg 1915, 121 a d.
[160] Coulin, Wüstung, 328.
[161] Schwerin, Grundzüge, 29.
[162] Schröder, Lehrbuch, I 19.
[163] Beyerle, Entwicklungsproblem, 215—6.
[164] Vaněček, Konfiskace a plen, 54 a 63.

vývoji podléhá změnám;[165] trest sám, jenž jest původu starobylého, zůstal formou trestu i za zcela změněných podmínek vnějších, takže nutně musil pak sloužit jinému účelu. Prameny nám zachycují *současnou existenci několika účelů,*[166] pochopitelnou u instituce, jejíž jádro jest v době starší a již raný feudalismus přetváří. Jinak historická podoba, v níž tento trest známe z pramenů, znamená *osobní i majetkové zničení delikventovo* a jeho *vyřazení ze společnosti znemožněním pobytu v dosavadním sídle.*[167] Avšak již od nejstarších historických zpráv se jasně rýsuje možnost nového, účelnějšího využití, převodu majetkového substrátu na nositele jurisdikce,[168] tedy konfiskace. Nadále však zůstávají patrny složky starší. Z nich na předním místě jest složka *sakrální,* zničení delikventova majetku motivované náboženským kultem primitivní společnosti. Nelze pochybovati o tom, že v původním vývojovém stadiu trestání nepochybně s kultem souviselo velmi těsně. Ovšem historické zprávy, jež jsou k disposici, nedovolují vysloviti pro raný středověk závěr jednoznačný, takže jsou pochopitelné jak hlasy pro,[169] tak i hlasy proti.[170] Nepochybně však ještě na počátku historické doby se jeví určitý rozdíl mezi porušením míru lehčím, trestaným jen prostým zbavením právní ochrany bez kultovních aspektů, a těžším, kde sekrální prvky na př. při trestu smrti jasně vystupují do popředí.[171] Tyto sakrální složky ve starém právu však není radno přeceňovat. Mnohdy jsou výrazem až pozdějšího stadia,[172] takže, ač plen a stav odnětí právní ochrany provázejí, byla jistě řada situací i při těchto institucích, kdy o souvislost s kultem vůbec nešlo. Jinak při trestu zničení delikventova majetku jest téměř vždy zcela zřejmý motiv *pomsty.*[173] I když totiž při plenu jde o čin faktického násilí právem dovoleného, jeví se mnohdy zároveň při takovém postupu řada prvků, kde se neuplatňuje vědomí jednání podle určitých pravidel, nýbrž kde jde o reakci typicky mimoprávní. Vedle těchto účelů se mohly uplatnit i účely jiné, zejména v pozdější době, na př. snaha o *zničení upomínky na pachatele ve společnosti* nebo záměrné chápání trestu jako *trestu zastrašovacího* anebo konečně jako *donucovacího prostředku,* především směřujícího proti neposlušnosti vůči úřadu.[174] O těchto jednotlivých rysech lze tyto závěry vysloviti jen na základě zpráv z neslovanské Evropy. Základní rys instituce, chápání delikventa jako *nepřítele společnosti,* jest však

---

[165] Coulin, Wüstung, 376.
[166] Tamtéž 363.
[167] Vaněček, Konfiskace a plen, 54 a 63.
[168] Coulin, Wüstung, 367.
[169] V. Friese, Das Strafrecht des Sachsenspiegels, Breslau 1898, 146.
[170] K. Amira, Tierstrafen und Tierprozesse, Mitteilungen d. Instituts f. österreichische Geschichtsforschung XII; Innsbruck 1891, 557; Coulin, Wüstung 427—9.
[171] Schwerin, Grundzüge, 29.
[172] A. S. Diamond, Primitive law, London-New York-Toronto 1935, na řadě míst.
[173] Coulin, Wüstung, 363.
[174] Tamtéž 359 a d., 373 a d., 370—1.

dosvědčen i ve slovanském právu, a to jednak jako nepřítele vší obce[175] v městě, jednak jako nepřítele panovníka.[176]

Pozdější vývoj trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku lze velmi dobře stopovati v neslovanské části Evropy, kde hojnost dokladů dovoluje učiniti závěry velmi přesné. Tam lze také všeobecně konstatovat, že zničení delikventova majetku bylo v pozdějším vývoji *nahrazeno normální exekucí* movitostí i nemovitostí, jež byly převáděny jednak na příslušníky společnosti, jež trest vykonávala, jednak — v pozdější době — na nositele jurisdikce; vývoj v řadě případů proběhl tak, že výkon ničení byl odložen a v definitivním stadiu exekuce rozsudku se provedlo vyvlastnění majetku.[177] Vlastní zničení a rozchvácení delikventova majetku se stalo trestem subsidiárním a většinou nadto pouze ve formě ničení a rozchvacování jen částečného, jež mělo za účel donucení, nebylo však už trestem.[178] Ve slovanských právech jest přeměna trestu zničení delikventova majetku v rozlišované tresty na životě, zdraví a svobodě (vyhnanství, otroctví) dobře patrná v pozdějším vývoji ruského práva.[179] Vývoj se nedál ovšem všude shodně a trval jak časově různou dobu, tak se lišil jednotlivými prvky. Pro některé delikty se násilný zákrok se strany společnosti udržel velmi dlouho — typicky při stíhání veřejných škůdců.[180] Z oblasti slovanského práva jest známa terminologická souvislost někdejšího trestu zničení delikventova majetku s pozdější exekucí; u Jihoslovanů totiž se později termínem »porob« označoval plat soudnímu úředníku a v Dubrovníku tento termín nabyl významu exekuce vůbec.[181] Plen jakožto nejstarší forma exekuce dal tak jméno pozdější normální soudní exekuci rozsudku, resp. jedné její součásti, platu soudnímu úředníku. Tak ve slovanském právu se ukazuje souvislost někdejší instituce plenu s pozdější institucí materiální likvidace provinilce. Proti tomu německé právo má náznak souvislosti plenu s druhou složkou likvidace delikventa, složkou osobní; od názvu vyhnaného pachatele, jehož jmění bylo zpleněno, se vyvozuje pozdější německé označení soudního rozsudku.[182] Kdežto v jihoslovanském právu jest terminologická souvislost ovšem přímá, v právu německém se tato souvislost týká pouze druhé součásti trestu likvidace delikventa. Pozdější převzetí základních prvků instituce zničení a rozchvácení delikventova majetku nazna-

---

[175] Kap. 398 statutu Kotoru, citovaná v pozn. č. 116.
[176] Viz pozn. č. 16 a 17.
[177] Coulin, Wüstung, 336 a d. a 397 a d.; Brunner-Heymann, Grundzüge, 19.
[178] Coulin, Wüstung, 401 a 410—11.
[179] Vladimirskij-Budanov, Obzor, II 25 a 49.
[180] Schröder, Lehrbuch, I 388 a II 855.
[181] V. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik, I. dil, Zagreb 1908, 1010.
[182] Kmen slova »Urteil« z kmene slova »wargipa«-vyhnanec (exlex), jak uvádí Schröder, Lehrbuch, I 81.

čuje patrně také v českém exekučním právu 14. století t. zv. »ohřeb«, soudní sázka veškerého majetku, jejž má strana ve sporu při sobě.[183]

Trest zničení a rozchvácení pachatelova majetku podléhal ve vývoji všeobecně platným zákonitostem vývoje trestů. I při něm — jako ve všem ostatním středověkém zákonodárství — platí, že *ke změně přísnějších forem trestu ve formy mírnější dochází nejdříve u příslušníků třídy vyšší*, vládnoucí. V Čechách na př. je to velmi jasné u postupného omezování konfiskace jmění šlechty;[184] u plenu, ač přímých dokladů není, tomu jistě bylo zcela stejně. Přímý doklad existuje opět toliko v právu jihoslovanském, kde podle čl. 112 zákoníku cara Štěpána Dušana byl za pohanění soudce šlechtic trestán konfiskací, kdežto prostý vesnický obyvatel plenem.[185]

Tento starobylý trest, recipovaný z předchozí rodové organisace i do feudálního řádu, byl ovšem v této pozdější době podroben formám přiměřeným novým poměrům. *Z trestu, vykonávaného anonymním, společensky nediferencovaným celkem obyvatelstva nerozsáhlé územní jednotky, se stal trest, vykonávaný zástupcem státu,* úředníkem, jenž představoval vládnoucí třídu. I v této době jsou však mnohde zachovány rysy původní; tak typicky ve veškerém jihoslovanském zákonodárství sice právo tento trest jako trest upravuje, avšak jeho výkon, vlastní ničení a rozchvacování, ponechává veřejnosti; téměř ze všech citovaných dokladů z dalmatských měst a jihoslovanských právních organismů vůbec jest tento stav zřejmě patrný. V ruském právu v případě krádeže koní a žhářství jest zmínka o těsnější součinnosti s knížecími orgány v čl. 35 a 83 širšího textu Ruské Pravdy,[186] ovšem zde se už jasně projevuje fiskální zájem knížete i poškozeného, směřující od plenu ke konfiskaci. Nejjasněji lze recepci starého trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku právem raněfeudálního státu konstatovat v Čechách, kde plen provádí královský vladař nebo popravce. Jeho původní pravomoc však privilegia ze zlomu 13. a 14. století již ovšem omezují. Tak zákazy plenu obsahují privilegia Vladislava II. a Václava II. ženskému klášteru sv. Petra a Pavla v Olomouci z let 1225 a 1299,[187] privilegium Václava II. z r. 1299 pro Dětocha z Třebelovic,[188] privilegium téhož panovníka z téhož roku pro pražské biskupství,[189] jež nejšíře vyjmenovává úředníky, dříve prováděním tohoto trestu pověřené, jakož i konečně privilegium krále Jana Lucembur-

---

[183] O tom zejména V. Vaněček, Záhada »vdání«, Praha 1942 a J. Markov, K dějinám českého zemského práva XIII. a XIV. storočia, Iuridica Slovaca I, Bratislava 1948, na více místech.

[184] Vaněček, Konfiskace a plen, 60—62.

[185] Viz pozn. č. 26.

[186] Viz pozn. č. 45 a 48.

[187] Viz pozn. č. 35.

[188] Viz pozn. č. 55.

[189] Regesta Boh. Mor., II 1192, č. 2727; citace v pozn. č. 68.

ského z r. 1323 pro klášter P. Marie v Brně.[190] Proti tomu privilegium Václava II. zbraslavskému klášteru z r. 1304 váže výkon plenu na zvláštní královský souhlas.[191] Ještě nález zemského soudu z r. 1402 zná provádění plenu popravcem.[192] V jihoslovanském právu existuje charakteristicky zničení a rozchvácení delikventova majetku vedle vydání pachatele do rukou vykonavatele jurisdikce v čl. 48 a 80 statutu ligy ninského kotoru.[193]

Závěrem zbývá ještě osvětliti skutečnost poměrně nepříliš hojného výskytu instituce trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku v právu slovanských národů. U těchto národů, kteří na forum evropských dějin vstupují až za národy kolem Středozemního moře a v západní Evropě, by bylo možno se domnívat, že jejich historické prameny především zachytí instituce, které v ostatní Evropě se už přežily. Avšak pokud se týče instituce trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku tomu tak rozhodně není. Počtem dokladů i rozmanitostí individuální úpravy představuje naopak neslovanské právo obraz daleko pestřejší. Příčinou toho jest uplatnění této instituce v odlišných celkových historických podmínkách jednotlivých těchto oblastí. Především jde o to, že *trest zničení a rozchvácení delikventova majetku není vlastní zákonodárství feudálnímu, že patří předchozí společenské formaci.* Jest elementem feudálnímu právnímu řádu cizím, přežitkem jiné epochy, a proto *jeho přejímání jest nahodilé a právní úprava v jednotlivých oblastech velmi různá.* I když na západě jest recipován, jak se podle dokladů zdá, rozsáhleji, jsou celé oblasti, kde převzat nebyl.[194] To, že jde o instituci v podstatě již přežilou, dokládá i v neslovanské Evropě nejlépe skutečnost, že panovníci feudálních států jí ve svém zákonodárství používají velmi zřídka, a to většinou ještě za mimořádných válečných okolností.[195] Proto na př. typicky z Čech známe trest zničení a rozchvácení delikventova majetku až na dvě výjimky jen z lokálních konkretních údajů; ruské knížecí právo má tuto instituci jen ve svém nejstarším prameni, Ruské pravdě. Jedině u jižních Slovanů,

---

[190] Viz závěrečnou citaci v pozn. č. 68.

[191] Regesta Boh. Mor., II 867, č. 2004; Item si in bonis ad monasterium ipsum pertinentibus talem contigerit perpetrari excessum, propter quem bona ipsa per villicum nostrum debeant spoliari, nolumus, ut bona ipsa etiam in tali casu debeant spoliari per ipsum sine nostra speciali licentia et mandato.

[192] Viz pozn. č. 155.

[193] Karlić, Statut, 296: da je sve njegovo u porob, toliko za čudo, koliko za malo, i se da gospodi u ruke. — Stejně na str. 298.

[194] Coulin, Wüstung, 353—5 konstatuje, že plen neexistoval u severních Germánů a vyvozuje z toho, že byl institucí nově vzniklou po rozdělení Germánů na severní a západní. Tento závěr není asi správný. Neexistence plenu u severních Germánů v době, z níž máme o nich první písemné zprávy, t. j. v době počátků feudalismu, neznamená ještě, že by u nich neexistoval předtím; mohl vymizet v době tak rané, že o něm už není zpráv, podobně jako ze slovanských národů tomu bylo patrně u Poláků, kde jistě v dobách předhistorických rovněž existoval.

[195] Coulin, Wüstung, na více místech.

kde k tvorbě větších politických celků docházelo pozvolněji než u jiných slovanských národů, a jejichž prostředí tak více odpovídalo prostředí původního vzniku tohoto trestu v malých společenských celcích, se tato instituce udržela ve větší míře. Jinak u Slovanů lze celkově konstatovat *jen konkretní údaje o lokálních zbytcích trestu zničení a rozchvácení delikventova majetku, zatím co obecné předpisy mají již tresty nové.* Jestliže u Slovanů, na př. v Čechách, není tento trest rozšířen jako na západě, jest příčinou toho skutečnost, že jejich psané zákonodárství vzniká až ve feudálním státu vyššího vývojového stadia, jemuž tato instituce není vlastní; městské zákonodárství jest tu pak zákonodárstvím až kolonisačním,[196] tedy oné pozdní doby, která tuto instituci už vůbec neznala. Toto ostatně stejně platí o německém městském zákonodárství ve středním Německu a na východ od Labe;[197] trest zničení a rozchvácení pachatelova majetku existuje toliko v západních městech staršího, předkolonisačního původu, jejichž zákonodárství vznikalo ještě v době, kdy přežitky předchozí epochy byly ještě živé a kdy je použitím písemné formy upevňovalo i pro dobu další. *U slovanských národů, jejichž psané zákonodárství jest mladší, jest proto také méně některých archaických prvků nejstaršího práva.*

---

[196] Jediným obecným předpisem pro města jest ustanovení čl. 8 (5) dekretů Břetislavových, uvedené v pozn. č. 61; při něm ovšem nemusí jít o předpis původu domácího.

[197] Typicky to vysvítá z práce Coulinovy, jež, ač podrobně zachycuje materiál z Francie, Italie a Německa, nemá z Německa na východ od Labe ani jediný doklad.

УНИЧТОЖЕНИЕ И ПРИСВОЕНИЕ ИМУЩЕСТВА ПРЕСТУПНИКА КАК МЕРА НАКАЗАНИЯ У СЛАВЯН

Владимир Прохазка

Праву славянских народов, как и праву прочих европейских народов, известен институт »уничтожения и присвоения имущества преступника«. Он обозначается терминами национального происхождения: в чешском праве »плен«, в русском »поток«, »разграбление«, »ограбление« и »грабеж«, в праве южных славян — »пороб« и »расап«.

В глубокой древности эта мера наказания применялась за преступления, направленные против общества, т. е. за преступления политического характера, на которые общество реагировало стихийно и прямо уничтожало преступника. С течением времени эта мера наказания начала распространяться и на деликты, преследуемые по частной инициативе пострадавшего или же членов его семьи. Это были типичные преступления, совершаемые с применением насилия: убийство, воровство, поджог; при воровстве речь шла в большинстве случаев о воровстве квалифицированном, т. е. совершенном при наличии особых обстоятельств, а не о простом воровстве, которое каралось менее суровыми наказаниями. Ограниченее была сфера применения присвоения предметов, имеющих непосредственное отношение к преступлению, в частности в связи с нарушениями торгового характера. Неславянское право содержит более разнообразные фактические составы.

Исторические памятники славянских народов в большинстве случаев отражают эпоху, когда уничтожение и присвоение умущества преступника как мера наказания заменяется конфискацией имущества или же штрафом в пользу носителя судебной власти. Там, где присвоение некоторых индивидуально определенных предметов переходит в частичную конфискацию, мы, повидимому, имеем дело с переходной стадией. В более поздний период развития уничтожение и присвоение имущества преступника полностью заменяется обычным обращением взыскания на недвижимое и движимое имущество; термин »пороб«, как в праве южных славян именуется принудительное исполнение, ясно свидетельствует об исторической преемственности.

»Уничтожение« коллективного имущества, целой деревни, встречается в единичных случаях в праве южных славян, когда государство, окрепнув, в числе мер, принимаемых против мелкой административной единицы, использовало ста-

рую меру наказания. Вообще же эта мера наказания применялась в первую очередь только к самому преступнику, а иногда, возможно, и ко всей его семье. Источники права южных славян упоминают, в частности, об уничтожении всего имущества, но наиболее старой формой, повидимому, являлось уничтожение только жилья и присвоение находящихся в жилище движимых вещей любыми членами общества, которые могли ими воспользоваться; эта форма известна чешскому и русскому праву и праву южных славян. Вообще же круг уничтожаемых вещей постепенно сокращался. Источники права южных славян содержат предписания, предусматривающие охрану прав третьих лиц. В Чехии наряду с конфискацией недвижимостей властями существовало и присвоение движимостей, осуществляемое частными лицами.

Обычно уничтожение и присвоение имущества преступника соединялось с изгнанием. Напротив, соединение его с иными видами наказаний, в первую очередь с денежным штрафом, обычное в Западной Европе, у славянских народов не практикуется.

Уничтожение и присвоение имущества преступника является одним из наиболее древних наказаний. Если в отношениях между отдельными организационными единицами полностью господствовало самоуправство, то в отношениях внутри таких единиц существовал некоторый примитивный процессуальный порядок, выражавшийся в автоматической реакции общества на преступление, которая вела к исключению преступника из общества и к уничтожению и присвоению его имущества. Лишение правовой защиты (фридлозигкейт) представляет собой более позднюю форму такой реакции. На родственность уничтожения и присвоения имущества преступника с фактическим уничтожением в порядке войны указывает применение термина »расап« и к такому уничтожению во время войны.

Этот вид наказания преследовал несколько целей: уничтожение личности и имущества виновника, исключение возможности его пребывания на прежнем месте, сакральную и месть. Других целей нельзя установить по источникам славянского права.

Имеются признаки и того, что уничтожение и присвоение имущества преступника заменялось, сначала у высших слоев общества, более мягкими наказаниями, подобно тому как это наблюдается и при прочих наказаниях. Это наказание, осуществляемое анонимным обществом, постепенно превращается в наказание, приводимое в исполнение представителем судебной власти, сперва при значительном, а затем менее значительном участии общества. К этому моменту это наказание уже было заменено конфискацией.

Это наказание применялось преимущественно в мелких организационных единицах, близких по своему характеру к той обстановке, в которой оно возникло. Поэтому на территории занимаемой славянами оно наиболее распространено у южных славян, где крупные политические образования возникали в замедленном темпе (условия такие же как и в наиболее старых городах Западной Европы). Напротив законодательство сильных феодальных государств почти что не знает этого института, являющегося для него чужеродным элементом более древней эпохи; здесь его наличие объясняется случайными историческими обстоятельствами. У славянских народов уничтожение и присвоение имущества преступника распространено в значительно меньшей степени чем в Западной Европе (его, напрм., нет в польском праве), так как их писанное право младше и потому во многих отношениях сохранило меньше архаических элементов древнего права.

DIE STRAFE DER VERNICHTUNG UND WEGRAFFUNG DES EIGENTUMS DES DELINQUENTEN BEI DEN SLAWEN

Vladimir Procházka

Das Recht der slawischen Völker kennt ähnlich wie die übrigen europäischen Rechte die Institution der Vernichtung und Wegraffung des Eigentums des Deliquenten (»Wüstung«). Sie wird durch Ausdrücke heimischen Ursprungs bezeichnet: im tschechischen Recht »plen«, im russischen Recht »potok«, »razgrablenije«, »ograblenije«, »graběž«, im südslawischen Recht »porob« und »răsap«.

Ursprünglich wurde diese Strafe für Missetaten gegen die Gesellschaft angewendet, d. h. auf Vergehen politischen Charakters, auf welche die Gesellschaft spontan reagierte und den Schuldigen direkt vernichtete. Im Laufe der Zeit begann man diese Strafe auch bei einigen Delikten in Geltung zu bringen, welche aus privater Initiative durch den Beschädigten, bzw. durch seine Familienangehörigen geahndet wurden. Es waren dies typische Gewalttaten: Tötung, Diebstahl und Brandstiftung; beim Diebstahl handelte es sich meistens um den qualifizierten Diebstahl, d. h. unter bestimmten besonderen Umständen, keineswegs um den einfachen Diebstahl, welcher durch eine mildere Strafe geahndet wurde. Einen beschränkteren Umfang hatte die Wüstung von Gegenständen in unmittelbarer Beziehung zur Straftat, besonders im Zusammenhang mit Übertretungen im Handelsverkehr. Das nichtslawische Recht kennt bei weitem mannigfaltigere Tatbestände.

Die historischen Belege aus den slawischen Ländern halten aber zum größten Teil nur mehr den Zustand fest, als die Strafe der Vernichtung und Wegraffung des Eigentums des Delinquenten durch die Strafe seiner Konfiszierung, respektive durch eine einfache Vermögensstrafe zugunsten des Iurisdiktionsträgers ersetzt worden war. Das Übergangsstadium ist dort erkennbar, wo die Wegraffung einiger individuell bestimmter Gegenstände in die Partialkofiszierung übergeht. In der späteren Entwicklung wird die Vernichtung und Wegraffung des Eigentums des Delinquenten gänzlich durch die normale Exekution auf Immobilien und Mobilien ersetzt; im südslawischen Recht deutet der Ausdruck »porob« für Exekution klar den Entwicklungszusammenhang an.

Die Vernichtung von Kollektiveigentum, eines ganzen Dorfes, existiert vereinzelt im südslawischen Rechte, wo der offensichtlich mächtig werdende Staat beim Einschreiten gegen eine kleine Verwaltungseinheit von der alten Form der Strafe Gebrauch machte. Sonst aber war diese Strafe vor allem eine Strafe, die nur gegen die Person des Delin-

quenten gerichtet war, mitunter vielleicht auch gegen seine ganze Familie. Besonders die südslawischen Quellen sprechen von der Vernichtung des gesamten Eigentums. Die älteste Form aber war offensichtlich die Vernichtung bloß der Behausung und die Aneignung der darin aufgefundenen Mobilien durch jedermann aus der Öffentlichkeit, der sie brauchen konnte; diese Form ist aus dem tschechischen, russischen und auch südslawischen Recht bekannt. Der Umfang der zu vernichtenden Gegenstände wurde allgemein systematisch eingeschränkt. Die südslawischen Quellen weisen Vorschriften über die Respektierung der Rechte dritter Personen an den zur Wüstung bestimmten Gegenständen auf. In Böhmen existierte neben der amtlichen Konfiszierung von Immobilien die nichtamtliche Aneignung von Mobilien.

Die Strafe der Vernichtung und Wegraffung des Eigentums des Delinquenten ist allgemein mit der Verbannung verbunden. Hingegen wurde ihre Verknüpfung mit anderen Strafen, vor allen mit Geldstrafen, die in Westeuropa üblich war, bei den slawischen Völkern fast nie praktiziert.

Die Strafe der Vernichtung und Wegraffung des Eigentums des Delinquenten ist eine der ältesten Strafen. Während in den Beziehungen zwischen den einzelnen Organisationseinheiten eine vollständige Selbsthilfe herrschte, existierte in den Beziehungen innerhalb der Einheit eine Art von primitiver Rechtsfolge, die in der spontanen Reaktion der Gesellschaft gegenüber dem Täter bestand, welche zu seiner Ausschließung aus der Gesellschaft und zur Vernichtung und Aneignung seines Eigentums führte. Die Friedlosigkeit ist die jüngere Form dieser Reaktion. Die Verwandschaft der Strafe der Vernichtung und Wegraffung des Eigentums des Delinquenten mit der faktischen Vernichtung im Kriegsverlauf zeigt der Gebrauch des Ausdruckes »rásap« auch für die Vernichtung im Kriege.

Die Strafe umfaßte einige Zwecke: die Vernichtung der Persönlichkeit und des Vermögens des Täters, die Unmöglichmachung des Aufenthaltes an der bisherigen Wohnstätte, den sakralen Zweck und die Rache. Andere Zwecke sind aus dem slawischen Rechte nicht ersichtlich.

Es gibt Anzeichen dafür, daß die Vernichtung und Wegraffung des Eigentums des Delinquenten zuerst bei den Angehörigen der höheren Gesellschaftsschichten in mildere Strafen umgewandelt wurden, wie diese Entwicklung auch für andere Strafen typisch ist. Aus der durch die anonyme Öffentlichkeit vollzogenen Strafe wurde allmählich die durch den Repräsentanten der Iurisdiktion vollzogene Strafe, zuerst unter größerer, später dann unter geringer Assistenz der Öffentlichkeit; damals freilich kam es zu ihrer Umwandlung in die Konfiszierung.

Die Anwendung dieser Strafe kommt häufiger in den kleineren Organisationseinheiten vor, welche durch ihren Charakter mehr der Umgebung ihrer Entstehung entsprechen. Daher ist sie auf slawischem Gebiet am meisten bei den Südslawen verbreitet, wo es zur Schaffung größerer politischer Einheiten nur allmählich kam (eine ähnliche Situation, wie in den ältesten westeuropäischen Städten). Hingegen kennt die Gesetzgebung der erstarkenden Feudalstaaten diese Institution fast gar nicht, denn sie ist für sie ein fremdes Element der vorhergegangenen Epoche und ihr Vorkommen ist da von zufälligen historischen Umständen abhängig. Bei den slawischen Völkern existiert die Strafe der Vernichtung und Wegraffung des Eigentums des Delinquenten in bedeutend geringerem Maße als in Westeuropa (im polnischen Recht z. B. kommt sie überhaupt nicht vor), denn ihre geschriebene Gesetzgebung ist jünger und bewahrt in mancher Richtung die archaistischen Elemente des ältesten Rechtes weniger auf.

III. AKTUÁLNÍ GLOSY

K METODICE PŘEDNÁŠEK O DĚJINÁCH STÁTU A PRÁVA JAKO PŘÍPRAVY PRO VÝUKU A STUDIUM DISCIPLIN PLATNÉHO PRÁVA

(Právněhistorický referát, přednesený a schválený 6. září 1955 na pedagogické konferenci právnické fakulty Karlovy university.)

Univ. prof. Dr Václav Vaněček

Při vysokoškolském vyučování uplatňuje se u nás právní historie už od předposlední fáze feudalismu: od polovice 18. stol., od t. zv. osvícenství. Ano, je tomu již přes dvě stě let, co na našich právnických fakultách se dějinám státu a práva vyučuje, a to vědomě s pedagogickými cíli. Přitom je ovšem třeba odstranit hned jedno nedorozumění: Nemáme zde na mysli ani vyučování římskému právu ani vyučování právu kanonickému, nebo — jak se nakonec říkalo — právu církevnímu. Tyto dva obory totiž — v podstatě až do samého 20. století — nepatřily k právní historii, nýbrž představovaly ve svém jádře vyučování institucím práva platného.

Římské právo jako právo obecné, pandektní, bylo až do konce 19. století v oblasti t. zv. soukromého práva platným právem v řadě zemí našeho nejbližšího sousedství, v Německu. A v souhlasu s tím vyučování římskému právu mělo své těžiště v institucích soukromého práva a považovalo se za jakousi základní obecnou theorii občanského práva, přes kteroužto koncepci se prakticky věc nedostala až do konce kapitalismu.

A právo kanonické — posléze církevní — mělo své nejvýznamnější partie ve výkladu jednak platného práva státního, pokud upravovalo záležitosti náboženské, jednak ve výkladu základních institucí t. zv. práva katolické církve, při čemž historický vývoj tohoto práva přece jen býval vždy odsouván do pozadí.

A tak skutečné počátky právní historie na našich právnických fakultách byly ve vyučování jednak dějinám feudální říše římské (římsko-německé) a jejího práva, jednak ve vyučování dějinám pozdně feudálního

a pak kapitalistického mocnářství habsburského (»Rakouska«) a jeho práva, na což později navázalo vyučování dějinám státu a práva ve starém českém státě a u Slovanů vůbec a od konce Rakouska i zmetkovité vyučování bastardnímu předmětu, t. zv. dějinám veřejného i soukromého práva ve střední Evropě.

Posláním této právní historie ve všech těchto oborech bylo jednak sloužiti idejím habsburské »římské« říše, habsburského Rakouska, česko-rakouského imperialismu a imperialistického Československa, jednak — v souhlase s ostatním veškerým vyučováním na právnických fakultách a ve školách vůbec — co nejdůkladněji budoucím právníkům zamezit cestu k poznání pravé podstaty státu a práva, k poznání historických zákonitostí vývoje lidské společnosti a zejména k poznání třídního boje a úlohy lidových mas v dějinném vývoji. Cestou k tomu bylo především chaotické hromadění historických fakt týkajících se vývoje státu a práva, dále ostentativní odmítání jakékoliv filosofie dějin a zdánlivě i jakékoli theorie státu a práva vůbec, potlačování všech zmínek o revolučních zvratech v dějinách a konečně i přímé útoky na význam všeho, co v dějinách lidstva a našeho národa představuje pokrokovou linku.

Je jasné, že teprve budování socialismu dalo právní historii u nás — ať už je pěstována na fakultách či jinde — skutečně vědecký základ, a že teprve ono dalo jí t a k o v ý smysl a t a k o v é poslání, jaké jedině je hodné opravdové vědy. Pomáhat při zjišťování zákonitostí společenského vývoje, a to na speciálním odborném poli otázek státu a práva; přispívat k výchově budovatelů nové společnosti, jakými v prvé řadě mají býti právníci; odhalovat nevědeckost a zpátečnictví všeho, co škodlivého snad zde ještě z nedávné minulosti zůstalo a co snad odjinud k nám proniká; účastnit se svým odborným podílem na kulturní revoluci, kterou procházíme, a na mírovém úsilí všech pokrokových složek celého lidstva — to je dnes smyslem a posláním i naší nové právní historie a jejího vyučování na právnických fakultách.

V souvislosti s tím a s navázáním na to, jak si věc uvědomovali pokrokoví právníci už dříve, stalo se po pádu kapitalismu o b e c n ý m naším názorem, že právní historie je v podstatě jen j e d n a j e d i n á a že nanejvýše lze ji rozděliti v jeden vyučovací předmět obecného rázu a v jeden vyučovací předmět rázu speciálního: totiž na t. zv. o b e c n é (světové) dějiny státu a práva a vedle toho na zvláštní d o m á c í dějiny státu a práva, v každém státě jiné. Převládá konečně názor jedině správný, že také římské právo, a dokonce i jeho soukromoprávní instituce, mohou býti jedině dobře, t. j. vědecky vykládány v rámci obecných dějin státu a práva a že jedině v tomto rámci může být náležitě vědecky podán i historický výklad o právu, pokud se dotýkalo náboženství, tedy zvláště o t. zv. právu papežském (kanonickém), které, jak známo, v epoše feudalismu

hrálo úlohu mimořádně významnou právě tak jako právo islamské (mohamedánské). Převládl konečně správný názor, že dávati obecné právně theoretické základy mladým adeptům právnického vzdělání náleží především zvláštnímu vyučovacímu předmětu t. zv. theorie státu a práva a teprve v druhé řadě předmětům jiným, mezi nimi jistě i právněhistorickým, ale ovšem těmto daleko ne výlučně. Dá-li budoucím právníkům první a nejzákladnější obecné pojmy a poučení i o nejzákladnějších zákonitostech historických disciplina zvaná theorie státu a práva, pak další základní pojmy speciálního už rázu musí jim dáti už jednotlivé disciplíny platného práva, každá pro svoji oblast, a to tak, jak to odpovídá současnému stavu zákonodárství i příslušného vědního oboru. V žádném případě, ať už jde o obor kterýkoliv, nesmí a nemůže být dnes za nedostatečnou průpravu ve výchově k základním pojmům současného právního života, theorie i praxe, činěna zodpovědnou právní historie, ať už jako celek či některý její obor anebo dílčí úsek. To platí v první řadě o základních pojmech našeho nového práva občanského a o domnělé závislosti jejich úspěšného pedagogického podávání na výkladech o dějinách práva v otrokářském Římě.

*

Podívejme se nyní blíže na to, co je vlastně konkretně úkolem vyučování dějinám státu a práva na právnických fakultách a co je tudíž rozhodující pro jeho konkretní metodiku. To, co bezprostředně vyplývá ze samého titulku mého diskusního příspěvku — z titulku daného vedením fakulty a nikoliv mnou — obsahuje jistě naprosto správné východisko pro odpověď. Ano, přednášky o dějinách státu a práva jsou p ř í p r a v o u pro výuku a studium disciplin platného práva. Jsou přípravou — nic více a nic méně. Jsou přípravou v nejširším smyslu slova. A řekl bych, že tu jde jednak o přípravu občansky ideologickou, tedy čistě politickou, jednak o přípravu odborně právnickou, od níž sice politickou náplň nemůžeme si odmýšlet, která má však přesto těžiště ve speciálních potřebách vzdělání j u r i s t i c k é h o, a to opět v několika směrech.

Všeobecně je naším cílem dosáhnout co nejvyšší kvality u těch mladých i starších lidí, kteří dnes z našich fakult vycházejí, ať již prošli kterýkoli z možných forem studia. Noví právníci, aby splnili poslání, které je jim naší společností určeno, musí míti nejvyšší úroveň jak občanskou (t. j. lidskou, všeobecně kulturní), tak odbornou. Účelem studia právní historie, a to jak obecné (světové), tak domácí (čs.), je především dodati budoucím právníkům takové znalosti o vývoji státu a práva v minulosti, dodati jim takové poznatky o faktech, jevech vůbec, dějinných procesech a vztazích, věcech i osobách souvisících s proměnami politických a právních institucí, o jejich konkretních příčinách a obecných zákonitos-

tech, jaké by je co nejlépe připravily pro v e ř e j n o u činnost, jíž kterékoliv právnické povolání bez výjimky je a pro kterou je zapotřebí co nejširšího kulturního rozhledu, zvláště také právě rozhledu po nejvýznamnějších státních útvarech a právních systémech z minulosti a po dějinách politických nauk. Na konkretních příkladech z oboru státu a práva ukáží se zde posluchačům zákonitosti, o nichž povšechně již vědí z předcházejícího studia předfakultního i z jiných předmětů přednášených na vysoké škole a jejich znalosti se vhodně prohloubí, skloubí a upevní.

Obecné (světové) dějiny státu a práva mají zde nesmírný význam zejména pro posílení všeho toho, co shrnujeme pod heslo proletářského internacionalismu. Domácí (v našem případě československé) právní dějiny mají zde význam neméně veliký zvláště pro pěstování všeho toho, co shrnujeme do pojmu socialistického vlastenectví. Je k tomu ovšem třeba, aby jednak obecné dějiny státu a práva nebyly jen mechanickým shrnutím vedle sebe postavených právních dějin jednotlivých zemí, jednak aby byly dějinami opravdu světovými, tedy včetně zejména dějin státu a práva i v Číně, Indii, v zemích islamu a Latinské Ameriky, kteryžto samozřejmý zdánlivě požadavek byl dosud splňován — byť i velmi nedokonale — jen v našich fakultních přednáškách z let 1949—1951.

Úkolem studia právní historie, a to jak obecné (světové), tak domácí (v našem případě československé), jest dále odborná příprava (ale opět nic více a ovšem nic méně než příprava) pro jednotlivé disciplíny platného práva, tak jak se — buď souběžně nebo později — v jednotlivých ročnících právnického studia přednáší. Z toho, co už prve jsem pověděl, vyplývá, že nemůžeme na přednášky o dějinách státu a práva vznášet požadavek, aby se tu vyložily předem, nějak historicky či vývojově, základní pojmy na příklad dnešní naší nauky práva trestního, občanského, státního, správního a pod. Takové požadavky byly by jistě naprosto scestné a svědčily by o zcela falešných představách o úkolu právní historie na právnických fakultách. Odborně juristický význam právních dějin pro studium jednotlivých odvětví platného práva může být jen ten, že se náležitě připraví půda pro pochopení obrovského pokroku, který dnešní naše politické i právní instituce znamenají u srovnání s právní úpravou anebo s nedostatkem jakékoliv právní úpravy příslušných vztahů (obyčejně vztahů jen v z d á l e n ě podobných) v minulosti. To právě děje se tím, že se podává obraz vybraných, typických a zvláště příznačných (daleko tedy ne všech a daleko tedy ne celých systémů) politických a právních institucí z řádu otrokářského, feudálního i kapitalistického, a to zvláště také u nás, a ukazuje se dějinná podmíněnost a zákonitost jejich proměn.

Výklad o jevech z oboru státního i právního života minulosti připravuje tak půdu pro plné poznání forem i obsahu politických a právních insti-

tucí dneška a to takovým způsobem, že v mnohém ohledu lepší přípravu jinak si ani nedovedeme představit.

Jasné ovšem je, že jednotlivé úseky a partie jak obecných dějin státu a práva, tak právních dějin československých mají zde specifický význam pro určité obory platného práva, jimž se na právnických fakultách vyučuje. Tak na př. pro právo občanské má takovýto specifický význam onen úsek obecných (světových) dějin státu a práva, v němž se vykládá o t. zv. soukromém právu římském. Pro civilní i trestní proces má specifický význam onen úsek obecných dějin státu a práva, v němž se vykládá o feudálním t. zv. kanonickém právu. Pro současné státní a správní právo má specifický význam ten úsek dějin státu a práva v Československu, v němž se podává t. zv. veřejné právo rakousko-uherské monarchie od r. 1848 a předmnichovské republiky od r. 1918. A podobných příkladů bychom mohli uvést celou řadu.

Je třeba ovšem hned upozornit na jedno. Onen specifický význam není nikdy významem výlučným. Neboť na př. dnešní civilistika musí si být stejně vědoma svých historických souvislostí s vývojem za kapitalismu i feudalismu jako s vývojem v římském státu otrokářském. Dnešní vyučování platnému právu státnímu nebo správnímu musí předpokládat nejen výklad o dějinách Rakousko-Uherska a předmnichovského Československa, nýbrž stejně i výklad o feudálním Rusku nebo o státním zřízení orientálních despocií. A pro současný proces je vedle onoho procesu kanonického důležitý i třeba výklad o dějinách procesu v právu anglo-americkém nebo v někdejším otrokářském právu římském. Vše zde svým způsobem navzájem souvisí a nedbati toho bylo by chybou nejpovážlivější. Tak znamenalo by přímo krok zpět, kdybychom se pokusili vytrhávat na příklad instituce římského soukromého práva z jejich historické souvislosti a chtěli výklad o nich zapojovat funkčně nějak v ý l u č n ě k dnešnímu právu občanskému, jako by s ním bezprostředně souviselo.

Důležitou metodickou směrnicí pro veškeré výklady o historických institucích státu a práva a o jejich proměnách samozřejmě je, aby všude tam, kde snad by bylo nebezpečí záměny s dneškem, nebezpečí, že posluchači budou přenášet staré instituce anebo staré theoretické konstrukce do dneška, nebezpečí t. zv. z v ě č n ě n í některých pojmů — aby všude tam výslovně přednášející upozornili, že dnešní naše právní úprava anebo theoretická konstrukce je jiná a předešli tak včas nedorozuměním, ba škodám. Takové nebezpečí bylo skutečně zjištěno na př. při výkladu o tak řečených reálných kontraktech staré římské jurisprudence. Bylo by ovšem záhodno, aby s tímto methodickým pokynem pro učitele historie korespondoval methodický pokyn pro učitele platného práva, aby všude tam, kde podobné nebezpečí je jim známo, naopak zase včas upozornili, že historická úprava tam a tam (nemusí jinak již podrob-

něji o ní hovořit) byla jiná, na př. v právu staročeském nebo římskem.

A zde je třeba dotknouti se ještě jiné palčivé otázky, která dává podnět k častým úvahám na dnešních fakultách, totiž otázky, zdali a jak hluboko mají zabírat do historie výklady o platném právu, tedy mimo soustavné právně historické přednášky v příslušných vlastních předmětech právně historických. Zde je, řekl bych, dvojí nebezpečí: jednak nebezpečí jakéhosi unikání do historie, útěku před ožehavými otázkami dneška do domněle méně ožehavých otázek minulosti; jednak nebezpečí laciného historisování. Naše znalce a učitele platného práva ohrožuje obojí, byť i ne každého ve stejné míře. S hlediska nás, právních historiků, je třeba zvláště varovati před tímto nebezpečím druhým, které spočívá v tom, že v různých historisujících úvodech k delším přednáškovým kursům anebo k jednotlivým úsekům látky, v různých těch paralelách, srovnáních, příměrech anebo exkursech u příležitosti výkladů o dnešním právu, berou se z druhé a třetí ruky a posluchačům se předkládají právněhistorické poučky vulgarisačního charakteru, pravidlem sice vycházející z nejlepší vůle a snahy přednášejících výklad prohloubit a osvěžit, ale přece jen se pohybující na vratkém pomezí historického diletantismu. Pro všechny takové situace radíme my, právní historikové: raději méně, ale zato kvalitních a plně ověřených výkladů! Možnost předběžných odborných konsultací je zde dána jak v rámci fakulty, tak v rámci Akademie věd.

A pokud jde o ony úvody k jednotlivým přednáškovým kursům z platného práva: máme za to, že jejich historické partie, pokud příslušné katedry uznají jejich nezbytnost, měly by mít těžiště v období dnešnímu s t a v u b e z p r o s t ř e d n ě p ř e d c h á z e j í c í c h, tedy v období předmnichovské republiky a protektorátu a nanejvýše ještě — někde — v období rakousko-uherském. Zacházeti do období vzdálenějších a nadto snad do jiných kulturních oblastí (na př. do feudálního Německa nebo do otrokářského Říma a pod.) znamená jen zvyšovati ona nebezpečí, o nichž jsem se právě zmínil. Jako na zavolanou přichází zde pozoruhodný článek z nejnovějšího čísla polského »Państwa i prawa«. Dva autoři, Baszkiewicz a Staszków,* kritisují zde velké nedostatky t. zv. historických úvodů v právnických učebnicích. Ukazují zejména na diletantské zacházení s historií v jinak výtečných nových příručkách profesorů trestního práva a trestního procesu Andrejewa, Schaffa a jiných. Podle mínění mého i soudruha koreferenta obdobné chyby lze zjistiti i u řady pracovníků našich. Bylo by záhodno věcí se blíže zabývat ve zvláštní diskusi.

Dávám v této souvislosti však hned otázku anebo snad přímo návrh: nebylo by v mnohých případech vhodnější místo historických srovnání předkládati posluchačům v úvodech i jinde srovnání se současným sta-

---

* Jan Baszkiewicz—Michał Staszków, W sprawie vstępów historycznych w podręcznikach prawniczych, Państwo i prawo (Warszawa) X, 1955, str. 182—199.

vem v zemích dosud kapitalistických, především v západním Německu, v Italii, Francii, Anglii a Spojených státech? Vždyť konec konců i zde jde už svým způsobem o svět minulosti a přitom o svět daleko přístupnější znalcům našeho platného práva i studentům, než skutečná vzdálená historie! A politický účin takovéhoto srovnávání byl by myslím ještě významnější než účin ze srovnávání právně historického.

*

K závěru dovolte mi, abych upozornil ještě na jednu věc, která opět má význam všeobecnější. Jako pro každou látku, také i pro právní historii platí, že její vyučovací otázky, její pedagogická problematika, nezahrnují jen přednášky, cvičení a semináře, nýbrž zahrnují i zkoušky. Vše, co jsem pověděl dosud a co pro stručnost bylo formulováno především s ohledem na přednášky, vztahuje se přirozeně i na cvičení a semináře, ale vztahuje se také, a to zcela bezprostředně a v plném rozsahu i na zkoušky. Právě do praxe zkouškové musí se konec konců nejvíce promítat všechny požadavky, jež jsme si o právní historii dosud řekli a jež snad ještě vyplynou z diskuse. A opět — samozřejmě — mnohé se vztahuje nejen na vlastní zkoušky právněhistorické, nýbrž i na ono všelijaké duchaplné historisování při zkouškách z platného práva.

Naše nová, marxistická právní historie je stále ještě teprve v plenkách. Činí své první kroky, avšak daleko to nejsou kroky nesmělé. Využívá všeho, co kladného přineslo vědecké úsilí předchozích generací. Ale všechno své úsilí zaměřuje k novým cílům, pro jejichž dosažení i ona si buduje nové metody práce. Poukázati na tyto nové cíle a metody, pokud jde o vysokoškolské vyučování, bylo hlavním smyslem tohoto referátu.

OBSAH

I. DĚJINY STÁTU A PRÁVA V ČSR

A. Období kapitalismu

Jaroslav Houser, K počátkům hornického pojištění za kapitalismu v českých zemích 5

Václav Pokorný, Příspěvek ke kritice Springerova vydání Protokolů ústavního výboru rakouského říšského sněmu 1848—1849 32

Leonard Bianchi, Porotcovia a kmeťovia v českých krajinách za roky 1930—1938 43

Vladimír Růžička, Na okraji práce na »Historickém slovníku právní terminologie v Československu« 60

B. Období feudalismu

Hynek Bulín, Nejstarší kodifikace procesního práva v Čechách 85

Jiří Kejř, Boj o státní formu v husitském revolučním hnutí 130

Jaroslav Pošvář, K dějinám městského stavebního práva v Čechách a na Moravě do počátku 19. století 176

Valentin Urfus, Právní postavení námezdních pracovníků u nás v 16. až 18. století 198

II. OBECNÉ DĚJINY STÁTU A PRÁVA

Vladimír Procházka, Trest zničení a rozchvácení delikventova majetku u Slovanů 257

III. AKTUÁLNÍ GLOSY

Václav Vaněček, K metodice přednášek o dějinách státu a práva jako přípravy pro výuku a studium disciplín platného práva 293

NAKLADATELSTVÍ ČSAV

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD
sekce ekonomicko-právní
ÚSTAV PRÁVA
KABINET DĚJIN STÁTU A PRÁVA V ČSR

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE II.

Vědečtí redaktoři Dr Jaroslav Houser a Dr Jiří Kejř
Recensoval člen korespondent ČSAV univ. prof. Dr Václav Vaněček

Obálku navrhla Jaroslava Běhounková
Technický redaktor Jaroslav Hrubý
Vydalo Nakladatelství Československé akademie věd
jako svou 472. publikaci
Odpovědný redaktor Antonín Horský

Z nové sazby písmem »Z«. Vytiskla tiskárna Rudé právo, vydavatelství Ústředního výboru KSČ, Brno — Formát papíru 70×100 — 24,60 autorských archů — 25,05 vydavatelských archů — HSV 38873/55/SV 3/6708 — D - 563745

Náklad 1300 výtisků — 02/63 — I. vydání
Cena brožovaného výtisku Kčs 25,10
56/1/9